

MAAN KUVAILEMISEN TAITO

SAMU PEHKONEN

MAAN KUVAILEMISEN TAITO

HARJOITUKSIA ETNOMETODOLOGISESTA
MAANTIETEESTÄ

Julkaisija Joensuun yliopisto, yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta

Toimituskunta FT Kimmo Katajala (päätoimittaja)
YTT Antero Puhakka
YTT Maarit Sireni

Vaihdot Joensuun yliopiston kirjasto/Vaihdot
Exchanges PL 107, 80101 JOENSUU, FINLAND
Puh. +358 13 251 2652, 251 2677
Faksi +358 13 251 2691
Email: joepub@joensuu.fi

ISSN 1796-8003
ISBN 978-952-219-236-3

Ulkoasu Leea Wasenius
Taitto Samu Pehkonen
Paino Joensuun yliopistopaino, Joensuu 2009

ABSTRACT

Samu Pehkonen

THE MUNDANE SKILL OF DESCRIBING THE LOCAL WORLD

Ethnomethodological exercises in geography

Key words: ethnomethodology, members' methods, geographical knowledge production

The study explores the possibilities for a members' mundane geography that takes practical reasoning as its starting point and is based on an ethnomethodological approach. Methodologically, this is done by evaluating the readiness of past and current geographical research traditions to absorb ideas from Schütz's mundane phenomenology and Garfinkel's ethnomethodology. The relevant intersections in this respect are humanistic geography (e.g. Karjalainen, Buttimer), social geography (e.g. Ley, Werlen), Hägerstrand's time-geography, and the recent debates on more-than-representational theories (e.g. Thrift, Latour, Laurier). This discussion is filtered through an appraisal of localist methodology as a framework that would help to pay attention to membership and category bound accounts given by the lay members of research interviews.

The empirical part consists of four exercises illustrating the ways ethnomethodological geography would differ from conventional approaches to local communities. The exercises, stemming from a field work in a former mining community of Sulitjelma, Northern Norway, are based on the idea of respecifying some of the common topics in geography (space, place, landscape, distance and nature) and describing the members' methods that interviewees use so as to make their talk accountable for a non-member interviewer. The analytical tools are borrowed from conversation analysis in order to show, how even minimal response tokens (like 'yeah' and 'mm'), short pauses, and stammering in the search for the right word affect the joint process of geographical knowledge production.

ESIPUHE

Sulitjelma, Norja 2.10.2001. Olohuoneen pöydälle asetettu nauhuri on käynnistetty. Tutkija (S) aloittaa kertomalla norjaksi haastateltavalle (L) tutkimuksestaan:

S: joo (.) mulla on sellanen (.) ensin sellasia (1.7) joo siis
tämä on sellanen (.) mun väitöskirja[projekti
L: [aha
S: kulttuurimaantieteen
L: °aha°
S: ja (.) aion niinku (.) joo (.) teen sitä Suomessa
L: aha
S: ja olen ollut nyt kaksi kuukautta Bodøssä
L: aha
S: sellasena niinku kenttätöissä
L: aha
S: ja joo (.) se mistä olen erityisen kiinnostunut on niinku (.)
sellaset pohjoisen kaivosyhdyskunnat
L: aha
S: Pohjois-[Norjassa
L: [joo
S: ja Pohjois-Ruotsissa
L: joo°
S: ja sitten Pohjois-Suomessa ei sitten olekaan sellasia [(.)
sellasia
L: [>onhan
teillä siis Oulussa mutta sehän on nyt mutta sehän on nyt< se
on kai ehkä lakkautettu sieltä
S: joo se joo se (.) siellä [on
L: [Outokumpu omisti malmi- tai
kuparikaiivoksen Oulussa
S: hmm (.) joo
L: koska olen ollut siellä
S: nmm
L: kyllä (1.8)

Vuosia myöhemmin on aika palata tähän keskusteluun. Se on kuitenkin muuttanut jo muotoaan. Puhe on siirretty nauhalta tietokoneelle, äänitiedosto muutettu tekstimuotoon. Samalla kuullusta ja luetusta on edetty jo tulkintaan. Puhujat on tunnistettu ja merkitty lukijalle näkyviin (haastattelija nimetty S:ksi, haastateltava L:ksi), puheenvuorot erotettu rivinvaihdolla [paitsi milloin puhujat puhuvat toistensa päälle]. Keskustelun rakenteen ja keskusteltavien asioiden ilmaisemisen viivahteet on aseteltu paikoilleen: alle puoli sekuntia kestävät tauot (.) sanojen välissä on eroteltu niitä pidemmistä kellotetuista tauoista (1.7), °hiljaa lausutut sanat° painotetuista tai >normaalia tempoa nopeampaan toistetusta<. Lopulta norjankielisestä puheesta on tullut suomenkielistä tekstiä. Keskustelu jatkuisi aikanaan ensimmäisellä kysymyksellä, mutta sen aika ei ole vielä. Kysymyksellä ei ole kiire, sillä tutkimus on jo käynnissä. ”Joo siis tämä on tällanen väitöskirjaprojekti.”

”Tällasesta väitöskirjasta” on kiittäminen neljää koota, jotka ovat kaikki omalla auttavalla tavallaan tehneet väitöskirjasta totta.

Ensinnäkin arvostan ja muistelen kaikkia työn kuluessa käytyjä keskusteluita, arkisia ja institutionaalisia, joissa toisena osapuolena ovat olleet Alina Curticapean, Marit Fossgaard, Mailin Jerijervi, Matti Jutila, Tiina Kanninen, Asbjørn Karlsen, Anitta Kynsilehto, Eric Laurier, Frank Möller, Kjell Lund Olsen, Eeva Puumala, David Silverman, Wenche Spjelkavik, Unto Vesa ja jokainen taprilainen, Joensuun mantsan- ja Tampereen yt-laitoksen väki, ihmiset Nordlandsforskningissa, Tromssan IPL:ssä ja Uppsalan kulttuurimaantieteen laitoksella sekä sulitjelmalaiset, fb-tutut ja agi-harrastuskaverit. Läheskään kaikki, mistä on puhuttu, ei ole vienyt tutkimusta eteenpäin. Kiitos erikseen siitä! Erityisesti tämän työn valmistumisen kannalta tärkeitä kysymyksiä ja viisaita sanoja ovat sen sijaan esittäneet esitarkastajat Petri Hottola ja Jouni Häkli sekä työn ohjaajat Ari Lehtinen ja Tarja Väyrynen. Tuleva aika näyttää, kuullaanko joskus myös vastauksia.

Toiseksi kassanvartijat eli työnantajani Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus Tapri, Maantieteen tutkijakoulu ja Yhdyskuntatieteiden laitos ovat mahdollistaneet tutkimuksen hitaan kypsyttämisen ja taanneet työrauhan silloin, kun sitä on eniten tarvittu. Apurahoja elämiseen ja avustuksia matkustamiseen ovat myöntäneet Emil Aaltosen säätiö, Letterstedtska föreningen Suomen osasto, Nordenskiöld-samfundet i Finland, NorFA, Otto A. Malmin lahjoitusrahasto, Suomen Akatemia (projektit ”Globalisation and the experience of place: coping with social transition”, ”Communities in transition: managing identity conflicts” ja ”Provinces, communities, biopolitics: regional environmental governance in the era of translocalisation”), Suomen rauhantutkimusyhdistys, Tapri sekä Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta.

Kolmannet kiitokset kuuluvar kappaleille. Kun ajatus on usein ollut saavuttamattomissa ja karanneiden ideoiden määrä liian suuri, on ollut lohduttavaa mutta myös tuottoisaa laittaa kuulokkeet korville ja kuunnella muutakin kuin haastateltavien puhetta. Parhaimmillaan olen onnistunut löytämään rytmin ja sävelen, joka on vienyt myös työtä eteenpäin – aivan kuten Kings of Convenience sen on ilmaissut Homesick-kappaleessaan: *”I’ll lose some sales and my boss won’t be happy, but I can’t stop listening to the sound / of two soft voices blended in perfection from the reels of this record that I’ve found.”*

Lopuksi kiitoksen saavat kotiväki – äiti, isä ja pikkusisko – ja elämäntovereistani korvaamattomimmat eli koiramme Kosmo, Myytti, Taru ja Tosi sekä Hanna-Mari Ikonen, jonka osuutta tässä kaikessa ei voi sanoilla kuvata: Hansu, kyllä minä tämän jälkeen ymmärrän!

Ylöjärvellä kevään lämpimimpänä päivänä

Samu Pehkonen

SISÄLLYSLUETTELO

ABSTRACT	5
ESIPUHE	6
TAULUKOT JA KUVAT	10
1 JOHDANTO	11
1.1 Voiko maantieteelle mitään?	11
1.2 Sijoittaminen, asemointi ja paikantaminen	16
1.3 Tutkimuksen rakenne	20
2 MAANTIETEELLISEN TIETÄMISEN TYYPIT	23
2.1 Maantiede – (maan)tieto – arkitieto	23
2.1.1 ...lähtee laiturilta 1	23
2.1.2 Väärällä pysäkillä?	25
2.1.3 Humanistisen maantieteen linja	31
2.1.4 Schütziläinen toiminnan arkimaantiede	34
2.2 Muutakin kuin representationaalisuutta	42
2.3 Etnometodologia ja maantiede	52
2.3.1 Kaksi puistoa, kaksi maantiedettä ja jäsenten toiminnan kuvaileminen	53
2.3.2 Näkökulman tiivistäminen: arkipäiväisyydestä tilanteisuuteen	58
3 AINEISTO JA MENETELMÄT	61
3.1 Tutkimushaastattelut maantieteen resurssina ja tutkimuskohteena	61
3.2 Maantieteen metodisuhdanteet	63
3.3 Mihin haastatteluja tarvitaan?	66
3.4 Haastattelujen toteuttaminen ja tutkijan rooli haastattelutilanteessa	71
3.5 Mitä haastatteluilla tehdään?	82
3.6 Haastattelujen ja niistä tehtyjen tulkintojen esittäminen	86
3.7 Yhteenveto: kulttuurisesti kontekstualisoitu keskusteluanalyysi	90
4 ETNOMETODOLOGISIA HARJOITUKSIA	95
4.1 Etäisyys arjen metrologiassa	97
4.1.1 Maantieteen etäisyydet	97
4.1.2 Otteita kenttäpäiväkirjasta	102
4.1.3 N/Formaalimaantiede	104
4.1.4 Aikamaantiede	105
4.1.5 Paikalliset aikatilataskut: keskusteluanalyysin ja aikamaantieteen yhteys?	112
4.1.6 Pendelöinti paikallisen järjestyksen ilmentymänä	115
4.1.7 Aikatilataskun rajat: missä on Sulitjelma?	125
4.2 Sulitjelma liikkeessä	132
4.2.1 Nollapiste	134

4.2.2	<i>Maisema esineenä – 10,5 kilon kivi</i>	140
4.3	Ympäristötuhoista – luonnollisesti!	151
4.3.1	<i>Savuinen taivas ja valuva maa: kaivosmaiseman esiintulo</i>	151
4.3.2	<i>Vieras kuulijana: mitä on lupa tietää?</i>	156
4.4	Merkityksellinen mumina – vieras kuuntelijana	159
4.4.1	<i>Jäsenyysskategoriat ja ”parhain päin selittäminen”</i>	168
4.4.2	<i>Vuorottelurakenne ja lupa olla muistamatta</i>	183
4.5	Etnometodologisten harjoitusten ratkaisut	192
5	LOPUN AVAUS	195
5.1	Tila ja tilanne	195
5.2	Epiblogi: saippuakuplia ja malminäytteitä	198
	KIRJALLISUUS	209
	LIITTEET	
	Liite 1: Henkilötietolomake	227
	Liite 2: Haastattelukysymykset ja teemat	229

TAULUKOT JA KUVAT

TAULUKOT

Taulukko 1. Aineistokatkelmissa käytetyt litterointimerkit	94
--	----

KUVAT

Kansi	”Sulitjelma”, vesiväripiirros, sign. ”Malin 10/9 -01”. Tekijän hallussa.	
Kuva 1.	Akateemisen kirjoittamisen viittauskäytännöistä	89
Kuva 2.	Bodø–Fauske–Sulitjelma-matka aikamaantieteen kolmiulotteisena esityksenä	107
Kuva 3.	Bodø–Fauske–Sulitjelma-matka linja-autoaikatauluna	109
Kuva 4.	Metallikiiltoisten mineraalien määrityskaavio	144

“Some ideas are new, but most are only recognition of what has been there all along, the mystery in the middle of the room, the secret in the mirror. Sometimes one unexpected thought becomes the bridge that lets you traverse the country of the familiar in an unprecedented way.”
Rebecca Solnit (2006, 202)

1 JOHDANTO

“It is also a general methodological rule that a given theory only operates in a particular domain, and it is perilous to try to explain events in the domain of one theory by reference to another theory that does not cover the domain.”
David Harvey (1969, 313)

“The only way which you can really understand a theory is if you can apply the theory to explain phenomena other than those with which that theory was concerned.”
David Silverman (1991, 27)

1.1 Voiko maantieteelle mitään?

Yhdyskuntatutkijat ovat kehittäneet varsin hienosyisen käsitejärjestelmän kuvaamaan maantieteellisiä yksikköjä, niiden syntyä ja rakenteellista muutosta. Jonnekin varsinaisen kaupungin ja syrjäisen maaseudun välimaastoon sijoittuvat teollisuuden ympärille syntyneet asutuskeskittymät; juuri tässä työssä tarkasteltavan Sulitjelman kaivosyhdyskunnan kaltaiset paikat. Ne ovat syrjässä maailmantalouden keskuksista mutta omalla tavallaan myös sykkiviä, monessa mielessä jopa varsinaisia kaupunkeja hektisempiä. Elämä kulkee konkreettisesti tuotannon tahtiin. Tehdas ja yhteisö ovat usein erottamattomia. Joskus tuotannon kasvaessa ja elinkeinojen monipuolistuessa yhdyskunnan asema aluejärjestelmässä vahvistuu kestävämmän aluerakenteen muutoksia ja yhdyskunta säilyy, vaikka sen synnyttänyt teollisuudenala tuotantolaitoksineen saavuttaisikin elinkaarensa päätepisteen. Toisinaan yhdyskunta surkastuu yhtä matkaa teollisen tuotannon hiipussa. Dramaattisimmillaan muutokset ilmenevät siellä, missä aluerakenne koostuu useasta, vieläpä keskenään kilpailevasta, yksipuolisen tuotantorakenteen omaavasta ja samassa vaiheessa elinkaartaan olevasta yksiköstä ja missä mahdollisuudet luoda korvaavia työpaikkoja ovat rajalliset; juuri Sulitjelman entisen kaivosyhdyskunnan kaltaisissa paikoissa.

Näitä muutosten tuomia ongelmia mutta toisaalta myös paikallisia menestystarinoita, on aluetutkimuksessa lähestytty niin talouden, kulttuurin kuin myös politiikan ja sosiaalisen elämän näkökulmista meillä Suomessa (esim. Koskinen 1987; Kortelainen 1991b) ja muualla (esim. Porteous 1988; Karlsen 1999; Pattison 1999). Tässä tutkijajoukossa maantieteilijöillä on ollut vahva edustus, onhan paikallisyhteisö nähty soveliaana maantieteen tutkimuskohteena. Se on tarjonnut raaka-ainetta teollisuuden sijaintiteorioille ja myöhemmin havaintoaineistoa paika(llise)n ja globaalin (tilan) kytkösten kartoitukselle. Yhtä lailla paikallisyhteisöjen tarkastelu 'yhteiskunnan pienoismallina' on avannut mahdollisuuden kaivautua syvemmälle yhteisöjen muodostuksen sisäiseen dynamiikkaan.

Tutkimuksin luotu käsitejärjestelmä empiirisine laajennuksineen on tietysti paljon monipolvisempi, sen avulla kehitetyt mittarit hienojakoisempia ja alueellinen todellisuus monivivahteisempi kuin mitä tämä lyhyt kuvaus antaa ymmärtää. Toisaalta – ja tässä on tutkimukseni lähtökohta – yksipuolisia teollisuuspaikkakuntia käsittelevä tutkimusperinne on yksipuolistanut ja peittänyt alleen muita mahdollisia näkökulmia tulkita paikallisyhteisöjä ja niiden maantiedettä. Sanat paikallinen ja yhteisö on liitetty toisiinsa tietyllä kyseenalaistamattomalla tavalla, jota voi kutsua antropologiseksi paikallisyhteisö-käsitykseksi. Antropologi Rüdiger Korffin (2003, 4) mukaan antropologia on tieteenalana ammentanut vahvuutensa juuri paikallisen, maantieteellisesti rajatun yhteisön sisäisen vuorovaikutuksen tarkastelusta. Samalla se on kuitenkin jättänyt kyseenalaistamatta paikallisyhteisön olemuksen ja kuvitellut kaikkien – tutkijan, tutkittavan ja tutkimuksen lukijan – yksinkertaisesti tietävän ja jakavan käsityksen siitä, mitä paikallinen tai paikallisuus tarkoittavat. Tyypillisesti tutkimuksen kohteeksi on otettu jokin laajempi yhteiskunnallinen ilmiö, jonka esiintymistä on tarkasteltu rajatusti jossain paikallisyhteisössä. Tällöin paikallisyhteisö on kutistunut tutkimusasetelmaa rajaavaksi reunaehdoksi ja jäänyt myös käsitteenä sisällöltään ontoksi, ainakin siihen heijastettuun ilmiöön nähden.

Korffin antropologiaan kohdistama kritiikki on varovaisesti siirrettävissä myös maantieteeseen. Korostettaessa maantieteessä yhtäällä formaaliin mallintamiseen tähtäävän nomoteettisen ja toisaalla kontekstisidonnaisuutta vaalivan ideografisen tutkimusotteen yhteensovittamattomuutta paikallisen on nähty edustavan jälkimmäiseen otteeseen liittyvää läheisyyttä. Tarvittava läheisyys on katsottu saavutettavan otollisimmin tutkimuksessa, jossa paikka ja paikallisuus toimivat suoraan tutkijan kuvailun kohteena tai välillisesti tutkittavien kokemusten rakennusosalustana. Pisimmälle paikan ideografinen ja paikallista erityisyyttä ymmärtävä tarkastelu on edennyt maantieteen humanistisessa traditiossa, jonka painotus (inter)subjektiivisuuteen kuitenkin samalla loitonsi näiden keskusteluiden sovellettavuutta pyrkimyksiin sitoa paikka ja paikallisuus laajempiin viitekehyksiin. Kaksi ja puoli vuosikymmentä sitten käyty keskustelu lokaliteettitutkimuksesta sijoitti kyllä paikallisyhteisön maantieteen kokoaviin käsitekarttoihin argumentoiden paikallisyhteisöille aikaisempaa aktiivisempaa asemaa muun muassa talouden rakennemuutoksessa (esim. Massey 1984; Smith 1990). Silti lokaliteettitutkimusta kritisoitiin siitä, ettei se kiinnittänyt riittävästi huomiota paikallisen kulttuurin vaihteleviin merkityksiin (Jackson 1991; Cox 1998). Viimeisen vuosikymmenen aikana samaiseen keskusteluun paluuta on vauhdittanut enenevä kiinnostus globalisaatioksi kutsuttuun tilan uudelleenskaaloittamiseen (esim. Massey 2005). Tätäkin keskustelua on kritisoitu (Gibson-Graham 2002) todeten teoreettisesti haastavimpien ja kiinnostavimpien prosessien tapahtuvan edelleen 'globaalissa', kun taas paikallinen on määrittynyt lähinnä tutkittavien prosessien pelikentäksi.

Samalla kun talusmaantieteen piiristä on noussut varteenotettavia näkökulmia haastamaan globaalien näkökulman yliotetta paikallisesta (esim. Dirlik 1996; Cox 1998; Korff 2003), niin kutsuttuja kulttuurisen maantieteen (*new cultural geography*) keskusteluita soveltavat tutkijat ovat avanneet uusia näkökulmia juuri paikallisyhteisöjen kulttuurin ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimukseen. Osa uudistuksista liittyy yritykseen ymmärtää aiempaa monipuolisemmin paikallisyhteisöjen taloudellista asemaa aluejärjestelmässä alueen identiteetin historiallisen, symbolisen ja sosiaalisen rakentumisen kautta (esim. Paasi 1986b; Massey 1994; Werlen 2005). Toisaalta ihmisten kiinnittymistä paikallisiin yhteisöihin on

lähestytty maantieteen humanistisesta tutkimusperinteestä käsin vahvistamalla sitä muilla ihmistoiminnan territoriaalista ulottuvuutta korostavilla näkökulmil-la. Tällöin pyrkimyksenä on tyypillisesti ollut ymmärtää ihmisten asuinympäristölleen antamia merkityksiä ja tarkastella heidän arkisia kokemuksiaan (esim. Kuusisto-Arponen 2003).

Yhteistä näille näkökulmille on paikallisyhteisössä elävien toimijoiden arkisen toiminnan tarkastelun korostaminen. Esimerkiksi alueiden institutionaalistumisen teoriassa Anssi Paasi (1986a; 1986b, 131–133; 1996) tunnistaa alueet ja alueisiin samaistumisen sosiaalisesti arjen kasvokkaisissa tilanteissa rakentuvina ja ylläpidettävänä prosesseina. Tämä näkyy erityisesti Paasin ajatuksessa faktuaalisesta alueellisesta samaistumisesta, jolla hän viittaa yksilöiden välisiin, yleensä kasvokkaihin suhteisiin, joissa alue muodostaa toiminnalle kyseenalaistamattoman jaetun kulttuurisen perustan. Esimerkiksi jaettu kielitaito tai yhteinen ymmärrys alueen roolista heijastavat tätä kulttuurista perustaa. Tämän perustan päälle ja varaan rakentuvat Paasilla myös alueellisen identiteetin muut ulottuvuudet. Samoin on laita alueellista samaistumista yhtenä kulmakivenään pitävien muiden teoreettisten ja käsitteellisten rakennelmien kanssa. Kulttuurinen perusta on tärkeä osa laajempaa kokonaisuutta olematta kuitenkaan tutkimuksellisen kiinnostuksen ydin.

Missä määrin toteamukset kasvokkaisissa vuorovaikutustilanteissa muodostu-vista toiminnan mahdollistajista kyetään siirtämään empiiriseen tutkimukseen, on toinen kysymys. Ennen kaikkea se on kysymys, jota ei aina ole edes nähty tarpeel-liseksi esittää. Ennen johdantoa sijoittamani tämän työn empiiristä toteuttamista kuvaava katkelma asetti minut tuon kysymyksen eteen. Miten sulitjelmalaisille esittämäni kysymykset ja niihin saamani vastaukset suhteutuisivat ajatukseen arjen kasvokkaisista kohtaamisista ja faktuaalisista alueisiin samaistumisista, ja miten niitä voisi tutkia? Kysymysten asettamisen mielekkyydelle voi hakea metodologista tukea kahdesta suunnasta. Maantieteilijä Roland Lippuner (2004) huomauttaa, ettei pelkkä arjen retorinen korostus yksin riitä, jos arjen käsitteelle ei etsitä me-todologista perustaa. Arjen tutkiminen ei sellaisenaan tee näkyväksi tutkittavien toimijoiden subjektiivisia tuntemuksia tai tilasidonnaisia käytäntöjä kuten monesti tunnutaan ajateltavan. Osittain samanlaista kritiikkiä voi lukea organisaatiotut-kija Mats Alvessonin (2003) toteamuksesta, kuinka paljosta konstruktivistisesta puheesta huolimatta yhteiskuntatutkijoilla on edelleen käytössään varsin vähän menetelmällisiä työkaluja siirtää teoreettisia väitteitään empiiriseen tutkimukseen. On siis aiheellista olettaa, että monet yritykset avata ovea toimijoiden arkiseen ja kasvokkaiseen maantieteeseen ovat jääneet vaillinaisiksi juuri sopivan empiirisen tutkimusmenetelmän puuttuessa.

Tällä tutkimuksellani pyrin osaltani täyttämään maantieteilijöiden kohtaa-mien teoreettisten intohimojen ja niiden empiirisen toteutuksen välistä kuilua – ja varoa silti kompastumasta antropologiseen paikallisyhteisöongelmaan. Tässä työssä tarkastelen ja esittelen *etnometodologian* tarjoamia menetelmäavaimia erään kaivosyhteisön arkiseen maantieteeseen: tarkemmin siihen, miten kaivosyh-dyskuntaa kuvaillaan osana arkisia käytäntöjä ja miten näitä kuvailuita tehdään tutkimuksen keinoin näkyviksi niille luonnollisissa konteksteissa (vastakohtana tarkoituksellisesti tieteellisestä käsitteellistämisestä johdetuissa viitekehyksissä). Etnometodologia (*ethnomethodology*) on sosiologiassa ja sosiaalipsykologiassa 1950-luvulla virinnyt tutkimussuuntaus, jossa yhteiskuntaa lähestytään tarkaste-lemalla sen jäsenten (*ethno*) arkisia menetelmiä (*method*) ja keinoja toimia menes-tyksekkäästi sosiaalisessa vuorovaikutuksessa – samalla (yleensä) huomaamattaan

toimintansa merkityksiä rakentaen (-ology). Aikanaan kiistelty mutta sittemmin kiinteästi yhteiskuntatieteiden metodologiseen keskusteluun nivoutunut suuntaus on jäänyt toistaiseksi huomioimatta maantieteilijöiltä, eikä oma valintanikaan ollut alkujaan selviö. Etnometodologian painotus ihmisten konkreettisissa vuorovaikutustilanteissa käyttämiin menetelmiin (kuvailla kaivosyhdyskuntaa) ja näin syntyvien merkitysten (arkisen maantieteen) johtaminen ensisijaisesti tilanteisesta vuorovaikutuksesta käsin (tutkijan ja tutkittavan roolit) herättivät kuitenkin pohtimaan suuntauksen käyttökelpoisuutta laajemmin maantieteessä ja rajatummin omassa tutkimusasetelmassani.

Valitsemani etnometodologinen yritys ratkaista edellä esittämiäni ongelmia mahdollistaa huomion kohdistamisen menetelmään. Millä menetelmillä muissa yhteiskuntatieteissä lähestytään vastaavia tutkimusongelmia? Sopivan empiirisen menetelmän etsiminen ohjaa puolestaan takaisin miettimään sen suhdetta laajemmin tietenteoriaan ja suppeammin maantieteeseen. Työtäni punookin yhteen ajatus menetelmän ja metodologian vuoropuhelun näkyväksi tekemisestä. Työn etenemistä ovat ohjanneet seuraavat tutkimuskysymyksiksi muotoillut tavoitteet:

1. Tutkimus selvittää, millaiset valmiudet maantieteessä on (ollut) omaksua etnometodologinen näkökulma toimijoiden arkisen maantieteen tarkasteluun. Teen tämän käymällä läpi etnometodologian ja maantieteen kosketuspintojen kannalta olennaisia metodologisia keskusteluita 1960-luvulta lähtien. Tarkastelu perustuu relevantin tutkimuskirjallisuuden jäljittämiseen.
2. Yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien pohjalta kehitellen etnometodologiseksi maantieteeksi nimettävissä olevaa analyttistä viitekehystä, joka auttaa tunnistamaan paikallisyhteisön jäsenten tutkimushaastatteluissa tekemiä yhteisörelevantteja selontekoja ja niiden tutkimuksellista vastaanottoa. Työn päätavoite on näin laajentaa maantieteen metodologista repertuaaria.
3. Luodusta viitekehuksesta käsin teen alustavia etnometodologisia harjoituksia havainnollistaakseni, miten etnometodologisen maantieteen näkökulma muuttaisi tieteenalan tavanomaisia tapoja tarkastella toimijoiden arkista maantiedettä. Konkreettisimmin tämä kysymys saa vastauksensa tarkastellessani eräiden maantieteen perinteisten teemojen – tilan, paikan, maiseman, etäisyyden ja ympäristökysymysten – etnometodologista uudelleenjäsentelyä.

Nämä suhteellisen laajat tutkimuskysymykset tarkentuvat työn edetessä. Olen kirjoittanut työtäni niin, että jokaisessa jaksossa tarkastelen lähemmin jotakin työn kannalta merkittävää keskustelua. Työ ei siten välttämättä etene kaikilta osin loogisesti, mutta kokonaisuutena jokaisella luvulla on yhtenäinen päämäärä: rakentaa metodologista ja empiirisen tutkimuksen avulla kokeiltavissa olevaa pohjaa etnometodologiselle maantieteelle.

Tutkimukseen valitsemani näkökulma leikkaa monia maantieteen aikaisempia tutkimuksia ja keskusteluita niin käsitteellisesti kuin empiirisestikin. Ei ole sinällään poikkeuksellista kysyä, mitä paikallisyhteisön paikallisuudella tarkoitetaan tai miten paikallisyhteisön yhteisöllisyyttä ylläpidetään. Tutkimani kaivosyhdyskunta ei sekään oleellisesti poikkeaa muista pohjoisen luonnonvarojen hyödyntämisen synnyttämistä yhdyskunnista. Juuri tämä tavanomaisuus heijastaa minulle tutkimukseni ydintä, ja valitsemani näkökulma pyrkii välittämään tämän tavanomai-

suuden myös lukijoille. Työtäni ohjannut kysymys on ollut pitkään sama: miksi minulle aikaisemmin täysin tuntematon entinen kaivosyhdyskunta tuntuu niin tutulta? Yhteisössä tai sitä kuvaavien artefaktien parissa viettämäni rajallinen aika ei ainakaan riitä perustelemaan väitettä, että olisin tutkimukseni kautta oppinut tuntemaan yhteisön niin hyvin, että kuvittelen ymmärtäväni sen jäsenten ajatuksia ja perusteluita. Teoreettinen suunta, josta vastausta olen hakenut, on sen sijaan vaihdellut. Voisiko perusteena olla kapitalismiin kytkeytyvä tilan ja maiseman tuottaminen, jossa jokainen yhteisö, olkoonkin oman aikansa ja vallitsevien olosuhteiden tuote (Sachs 1993, 156), on riittävän samanlainen ja aikanaan korvattavissa oleva lenkki pääoman kasautumisen ketjussa (Harvey 2000, 59)?

Tämän vastausvaihtoehdon pohtiminen on toki mahdollista (ks. Pehkonen 2003), mutta työn kuluessa toinen suunta on herättänyt suurempaa hämmennystä: miksi keskusteluni kaivosyhdyskunnan jäsenten kanssa näyttäisivät rakentuvan tietyistä ennalta arvaamattomista mutta jälkikäteen niin itsestään selvistä palasista, että ne tuntuvat vain lokahtavan paikoilleen muodostaen tavanomaisen ja ennakkokäsityksiä tukevan kuvan yhdyskunnasta? Tätä pohdintaa tarkentaen tutkimuksellisen mielenkiintoni ydin on siinä, miten ihmeessä näemme kokonaisuuden niin ehyenä ja luonnollisena tietäen samalla varsin hyvin, että sosiaalisesti rakentuneena se on kaikkea muuta kuin ehyt ja luonnollinen.

Tutkimusprosessin aikana olen vähitellen kieltäytynyt ottamasta lähtökohdakseni mitään tiettyä teollisuusyhteisöjen rakentumista ja yhteiskunnallista muutosta selittävistä teorioista. Olenkin koettanut seurata johdanto-osion aloittanutta sosiologi David Silvermanin (1991, 27) ohjetta teorian roolista tutkimuksessa: ”voit sanoa ymmärtäneesi teorian vasta, kun kykenet käyttämään sitä muussa yhteydessä kuin mihin se on alun perin luotu”. Silvermanin ohje on vastoin sitä (tuolloin positivistis)maantieteilijä David Harveyn (1969, 313) lausumaa yleistä metodologista sääntöä, jonka mukaan ”jokainen teoria toimii vain omalla tietyllä sovellusalueellaan; on vaarallista yrittää selittää teorian sovellusalueeseen kuuluvia ilmiöitä toisen, tuon sovellusalueen ulkopuolisen, teorian avulla”.

Vaikka Harvey on nykyisin yksi kriittisen yhteiskuntamaantieteen esikuvista ja nykyamaantiede yhä enemmän moninaisille metodologisille suuntauksille avointa, Silvermanin viitoittaman tien seuraaminen on epätavanomaista ja ehkä erityisen uskaliaista väitöskirjassa. Siksi sivuan tutkimuksessa myös Harveyn peräänkuuluttamia täsmäteorioita, mutta näiden teorioiden seuraaminen ja jatkokehittäminen ei ole työssäni systemaattista. Lisäksi tapani lähestyä tutkimuskohdetta empiirisesti tuottaa yhdyskunnasta luennan, jonka kautta ei ehkä ole tarkoituksenmukaista etsiä samanlaisuuksia tai erilaisuuksia jo olemassa oleviin yhteisökuvauksiin nähden. Päinvastoin etnometodologiassa on kyse juuri ulkopuolelta tulevien selitysmallien analyttisestä sulkeistamisesta ja keskittymisestä jäsenten arkielämän järjelytapojen vivahteikkouteen ja tilanteiseen tulkintaan (Suoninen 2001, 366). Tutkimuksessani tämä tarkoittaa vallitsevan (maan)tieteellisen yhteisökäsityksen ohittamista eräänlaisella maallikkomaantieteen näkökulmalla (ks. Schegloff 1972; Roivainen 1992). Tarkastelen, *millaisia etnometodeja* – ”arkielämän tapahtumien ymmärtämisen ja sosiaalisessa elämässä selviytymisen väline[itä]” (Nikunen 2005, 49) – yhteisön jäsenet käyttävät kertoessaan asuinpaikastaan, sen historiasta ja suhteesta ympäröivään maailmaan. Samanarvoisesti kysymys on myös siitä, *miten* he näitä tunnistamiani (ja heidän itsensä potentiaalisesti tunnistamia) metodeja käyttävät. Se, *mitä* he näin tehdessään tulevat yhteisöstään kertoneeksi ja *miksi*, on tämän tutkimuksen kannalta vasta toissijaisesti tärkeää.

1.2 Sijoittaminen, asemointi ja paikantaminen

Tutkimusasetelman tarkentamisen ja konkreettisten tutkimuskysymysten asettelun ohessa on totuttu sijoittamaan tutkimus ja sen tekijä alustaviin konteksteihin. Koska tämä määrittely nostaa samalla esille ja vahvistaa suuren määrän tutkimuksen esioletuksia, asetan nämä pohdinnat nähtäville siinä määrin kuin kuvitelen sen olevan tarpeellista työn seurattavuuden kannalta. Työn rajaavia valintoja ja valintojen rajauksia nostan työn edetessä esiin silloin, kun niiden merkitys on konkreettisesti osoitettavissa. Tämä refleksiivisyysien sarja on alustavasti pilkottavissa kolmeen osaan, joita kutsun asemoinniksi, paikantamiseksi ja sijoittamiseksi.

Näistä työn *sijoittamiselle* voidaan osoittaa yksiselitteisimmät koordinaatit. Työni empiirisenä kohteena ovat syksyllä 2001 Pohjois-Norjassa sijaitsevassa Sulitjelman entisessä kaivosyhdyskunnassa tekemäni tutkimushaastattelut. Valitsin Sulitjelman tutkimuskohteeksi alun alkaen, koska kaivosyhdyskunnan linkaari tuntui sopivan hyvin yhteen aiempien teoreettisten esitysten kanssa. Kaivostoiminta Sulitjelmassa alkoi 1800-luvun lopulla osana laajempaa pohjoisen luonnonvarojen hyödyntämisen projektia (Sörlin 1988; Evjen 1992), jolla luotiin infrastruktuuri aiemmin asumattomien (siis muiden kuin saamelaiden asuttaminen) seutujen teollistamiseksi. Ruotsalaisomisteinen *AS Sulitjelma Gruber* kasvoi 1900-luvun alussa Norjan suurimmaksi kaivokseksi ja maan toiseksi suurimmaksi teollisuuslaitokseksi. Taloudellisen vaurauden ja hyvinvoinnin kasvun aikaa seurasi 1970-luvun lopulta lähtien kiihtyvä kannattavuuden lasku. Norjan valtion omistukseen siirtyneen kaivosyhtiön alasajo ja kaivostoiminnan loppuminen vuonna 1991 lamaannutti aiemmin elinvoimaiseksi mielletyn paikallisyhteisön, eikä sen syrjäinen sijainti taannut mahdollisuuksia sujuvaan rakennemuutokseen. Kun aikaisempaan kirjallisuuteen tutustuminen vain vahvisti tätä kuvaa, ei ulkopuolisena arvioijana ole helppoa välttyä näkemästä Sulitjelmaa taantuneena ja syrjäisenä yhdyskuntana, jonka tulevaisuus ei anna odottaa juurikaan suuria parannuksia. Mielikuvaa kielteisesti leimautuneesta yhdyskunnasta on vaikea rikkoo.

Asemointi on sijoittamista astetta haastavampi mutta myös sitä keskeisempi osa tutkimusta. Asemoinnilla tarkoitan tutkimuksen ja ympäröivän maailman suhteen määrittelemistä. Tutkimus ei vain koske tätä maailmaa, vaan ennen kaikkea sitä tehdään tässä maailmassa ja tätä maailmaa varten. Tutkimukseni viitekehys on väljästi tulkiten konstruktionistinen: lähtökohtanani on, että ihmisten kuin myös tutkijan tietoisuus todellisuudesta on tulkintojen värittämää. Nämä tulkinnat myös muokkaavat yhteiskunnallisia prosesseja sellaisina kuin me ne havaitsemme. Tämä ei silti tarkoita ajautumista äärimmäiseen idealistiseen näkökulmaan, jossa yhteiskunnan materiaalisia ilmenemismuotoja ei tunnistettaisi olemassa oleviksi ihmisistä riippumatta. Ilman tulkintoja emme voi kuitenkaan tulla niistä tietoisiksi.

Tällainen konstruktionismin määritelmä ei vielä vastaa kysymyksiin siitä, onko tulkinta aina tietoista toimintaa tai miten on mahdollista, että useimmissa yhteyksissä ihmiset tulkitsevat yhteiskuntaa ja sen ilmiöitä samalla tavalla, myös tiedostamattaan. Hieman tarkentaen lähestyn tutkimuskohdettani sellaisesta konstruktionismista käsin, joka on johdannainen fenomenologiseksi sosiologiaksi kutsutusta teoriaperinteestä. Tässä yhteydessä lähtökohtana on erityisesti Alfred Schütz, jonka ajatukset arkipäiväistämisestä vievät fenomenologiaa omaan suuntaansa. Schütziläinen fenomenologia, jonka kuuluisimmat jatkojalosteet ovat Harold Garfinkelin etnometodologia sekä Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin

sosiaalinen konstruktionismi, on maantieteessä jäänyt vähälle huomiolle. Yhtenä syynä tähän on se, että niin kutsutun humanistisen maantieteen filosofis-tieteenteoreettinen perusta on nojannut vahvasti Edmund Husserlin ja Jean-Paul Sartren kirjoituksiin eksistentialismista ja fenomenologiasta. Esimerkiksi Pauli Tapani Karjalainen rakentaa humanistista maantiedettä vahvasti eksistentialistisen näkökulman varaan. Karjalainen mainitsee kyllä Schützian arkitiedon fenomenologian, mutta kaipaa siihen syvempää ontologisen olemisen pohdintaa. Näin Karjalainen (1986, 69) päätyy eksistentialistiseen analyysiin, joka keskittyy hahmottelemaan juuri Schützilta puuttuvaa ihmisen ja maailman jatkuvan kanssaelon ontologista ulottuvuutta.

Lähtökohta Schützian arkitiedon ulottuvuuksien tarkastelulle on perua Max Weberiltä. Schütz kiteyttää Weberin keskeisimmän annin sosiaalitutkimukselle pohtimalla ympäröivää maailmaa koskevan tiedon merkityksellisyyttä yhtäältä tutkijalle ja toisaalta toimijalle (Schuetz¹ 1944, 500). Ideaalityyppinä tutkija ei osoita erityistä kiinnostusta tarkkailemaansa sosiaaliseen maailmaan *siinä toimimisen kannalta*: hän kieltäytyy tarkoituksella olemasta osa toimijalle (joka sekin on ymmärrettävä ideaalityyppi) avautuvaa suunnitelmien, päämäärien ja keinojen, motiivien ja mahdollisuuksien, toivojen ja pelkojen ketjua. Osallistumisen sijaan tutkija pyrkii mahdollisimman tarkasti havainnoimaan, kuvaamaan ja luokittelemaan sosiaalista maailmaa tieteellisten vakiintuneiden periaatteiden – yhtenäisyyden (koherenssin), analyttisen konsekvenssin ja konsistenssin – mukaisesti.

Toimija puolestaan järjestää tietonsa kulloisenkin toimintansa suhteen ja toimii niin kutsutun luonnollisen asenteen pohjalta. Toimijan tieto on aina hajanaisista, koska yksilötoimijan intressit eivät muodosta mitään yhtenäistä järjestelmää: toisin sanoen toimija ratkaisee tilanteisesti, mitä koskevaa ja minkä sisältöistä tietoa tilanteessa suoriutumisen edellyttää. Toimijan ei myöskään päivittäisistä askareistaan selvitäkseen tarvitse olla kiinnostunut tietonsa selkeydestä, totuudesta tai tarkkuudesta, siis siitä, vastaako hänen käsityksensä maailmasta noita käsityksiä sääteleviin yleisiin periaatteisiin. Käytämme kaupan kassalla rahaa maksuvälilinenä miettimättä, mitä kauppa, raha tai maksaminen ilmiöinä ovat. Samalla tavalla vaihdamme ystävien kanssa kuulumisia miettimättä, miten puhuminen, ymmärtäminen ja ymmärretyksi tuleminen ylipäättään ovat mahdollisia. Lopulta toimijan tieto on aina myös epäjohdonmukaista: toimija voi samanaikaisesti tulkita kaksi ristiriitaista väittämää ongelmattomasti yhteensopiviksi. (Schuetz 1944, 500–501.)

Schützian arkiajattelu koostuu maailman järjestämisen, siihen ankkuroitumisen ja siinä toimimisen kannalta tarpeellisista merkitysjärjestelmistä. Arkiajattelu on luonteeltaan dialektista. Merkitysjärjestelmät ovat koostumukseltaan yksilöllisiä, kunkin yksilön elämäkokemuksen muodostamia. Kukin järjestelmä rakentuu kuitenkin merkityksille, jotka ovat sosiaalisesti tuotettuja ja jaettuja. Vaikka jokainen yksilö on erityinen, toisiin yksilöihin sitoutuminen onnistuu kahdesta periaatteellisesta syystä. Ensimmäinen kuuluu: vaikka kukaan ei voi täysin jakaa toisen merkitysjärjestelmää – itsen lisäksi näemme muut ”osittaisina itseinä” – merkitykset ovat jaettavissa. Toinen lisää: kaikki merkitykset ja merkitysjärjestelmät suuntautuvat ympäröivään maailmaan (eivät välttämällä keskenään samalla tavalla mutta kuitenkin), sillä tiedämme ja oletamme muiden tietävän toimim-

¹ Schützian nimi lähdeviitteissä noudattaa kulloisenkin lähteen kirjoitusasua. Muutoin käytän johdonmukaisesti alkuperäistä kirjoitusasua Schütz.

tamme olevan aina päämäärähakuista. Schütz puhuu intentionaalisista *in-order-to*-motiveista eli toimijan jotta-vaikuttamista, joilla suhtaudumme tässä-ja-nyt maailmaan. Toimintamme selittämiseksi turvaudumme *because-of*-motiveihin eli koska-lauseisiin, jotka jälkikäteen selittävät toimintaamme. Samoihin koska-lauseisiin turvaudumme merkityksellistäessämme toisten toimintaa. Yhtälöksi muodostuu tällöin seuraavaa: ihmisten välinen vuorovaikutteinen toiminta tapahtuu tulkitsemalla toisten jotta-vaikuttimia koska-lausein. (Schütz 1932/2007, 160–178; Schuetz 1953.)

Schützin fenomenologian näkemys – joka siis eroaa muun muassa Karjalaisen (1986) tulkinnasta – on, että arkielämän tutkimukseen olisi sovellettava samaa logiikkaa, johon arkielämässä toimiminen perustuu. Arjessa kohtaamiemme tilanteiden ongelmallisuutta tulisi tarkastella samaisen arjen logiikan avulla (Schuetz 1944, 501). Yhteenvetona Schützin vastaus tieteen näkökulmasta luonnolliseen asenteeseen on seuraava: jäsenten luonnollinen asenne ei ole kunnollisen (*proper*) tieteelliseen asenteen kanssa vastakkainen, tiede ainoastaan tuottaa tietoisesti luonnollista asennetta organisoidumpia, kriittisempiä ja tiettyjä sorvausperiaatteita (kausaaliosuvuus ja merkitysosuvuus²) noudattavia näkemyksiä yhteiskunnasta ja maailmasta (ks. Schütz 1932/2007). Schützin viittaama kunnollinen tieteellinen asenne on silti kaukana positivistisen tieteen objektiivisuutta ja semanttista selkeyttä vaativasta tiedeihanteesta (Sharrock & Anderson 1991).

Totesin jo edellä, että työni tarkoituksena ei ole muotoilla uutta teoriaa paikallisyhdyskunnan identiteettipoliittisesta rakentumisesta tai parantaa jo olemassa olevien teorioiden kohdallisuutta lisäämällä niihin etukäteen kiinnostavalta tuntuvan Sulitjelman tapauksen pohjalta esimerkiksi yhteisöllisen muistamisen ulottuvuutta. En myöskään ole ehdottamassa, että etnometodologinen näkökulma selittäisi jotain oleellista alueellisten identiteettien rakentumisprosessista ja että sen siksi tulisi olla jokaisen maantieteilijän tutkimuksen lähtökohta. Tavoitteeni määrittyy etnometodologisesta tutkimusotteesta seuraten pyrkimykseksi kuvailla (*describe*) (ks. Laurier 2001), miten yhteisöllinen muistaminen aktualisoituu haastatteluvien puheessa, tai tarkemmin, miten tilanteinen muistelutyö rakentaa haastattelua ja rakentuu haastattelussa. Olen kiinnostunut ihmisten kertomusten ja yksittäisten lausumien todenmukaisuudesta tai oikeammin paikkansapitävyydestä vain, jos niiden epäily tehdään keskustelussa huomattavaksi.

Käytän läpi työn etnometodologisen otteen yhteydessä termejä *kuvailu* ja *kuvaileminen* erotuksena ilmiöiden kuvaamisesta tai esittämisestä representaatiomerkityksessä. Kuvailu on tarkasteltavan ilmiön selittämistä tilanteessa relevanttien toimijoiden näkökulmasta ja siten luopumista tavoitteesta kuvata ilmiötä tavalla, joka antaisi tilanteelle jonkin syvemmän merkityksen, jota toimijat eivät toimiessaan tarvitse. Pyrkimyksensä huolimatta kuvaileva etnometodologinen maallikkomaantiede ei ole ulkopuolisista selitysmalleista riippumatonta, vaikka Michael Lynch (1999, 219) onkin esittänyt etnometodologian äärimmillään vietyinä johtavan kaikkien mahdollisten yleisten metodologisten periaatteiden kieltämiseen. Toimijoiden käyttämien menetelmien tunnistaminen tutkimuksen

² Esipuheessaan Schützin (1932/2007, 17) suomennettuun teokseen *Sosiaalisen maailman merkityksellä rakentuminen* Veikko Pietilä kirjoittaa: ”toimintaa varten sorvattava ideaalityyppi on kausaalisesti osuva, jos sen kiteyttämä toiminta on kokemuksen mukaan yleistä tai toistuvaa ja jos jotakin siinä havaittua tapahtumakulkua seuraa jollain todennäköisyydellä toinen havaittu tapahtumakulku. Merkityksen kannalta tai merkitykseltään osuva se taas on siinä määrin kuin toiminnan tapahtumakulkujen yhteyttä voidaan keskimääräisten ajattelu- ja tuntemistapojen nojalla pitää tyyppillisenä merkitysyhteytenä.”

kontekstissa on aina vääjäämättä teoriasidonnaista ja tutkijalähtöistä. Merkittävää etnometodologiassa on kuitenkin sen pyrkimys tarkastella jäsenten menetelmien käyttöä ensisijaisena tilanteelle ja toimijoille vieraiden selitysmallien sijaan.

Haastatteluissa tuotettujen lausumien arvioimiseen liittyy vielä yksi maininnanarvoinen seikka asemoinnista. Tutkimukseni on mahdollista tulkitella kannanottona eräästä kaivosyhteisöstä ja sen jäsenten kuvauksista koskien yhteisön menneisyyttä ja nykytilaa. Vaikka haastatteluja kuunnellessani tai lukiessani niistä kirjoitettuja litteraatioita olen itse keskittynyt tiettyihin analyttisesti kiinnostaviin seikkoihin, en voi estää lukijoita tekemästä omia johtopäätöksiään. En tietenkään usko, että aineisto puhuisi itsestään, mutta yhtä lailla epäröin esittää moraalisia arvioita haastattelemani ihmisten sanomisista. Olen tietoisesti pyrkinyt etäännyttämään itseni ongelmakeskeisestä tutkimuksesta. Valtaosa Sulitjelmaa ja muita samassa tilanteessa olevia yhdyskuntia käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta lähestyy aihetta nimenomaan yhteisön ulkopuolelta tuotavaa ratkaisua vaativana yhteiskunnallisena ongelmana (NOU 1983; Andersen ym. 1997; Grønlund 1997; Mariussen 1997; Hansen & Selstad 1999). Kuitenkin olisi mahdollista (ja ilmeisen hyödyllistä³) pohtia sitä, miten muilta kuviteltavissa olevilta ongelmilta on välttytty tai miten syntyneet ongelmat on yhteisökohtaisesti ratkaistu (ks. Pattison 1999). Haastattelurunkoni (liite 2) tavoitteli kyllä paikoitellen ongelmahakuisen näkökulman esille tuomista, mutta siitä riippumattakin haastateltavat nostivat itse keskusteltavaksi potentiaalisia yhdyskuntaa koskevia ongelmia tarjoten niiden olemassaololle moraalisia perusteluita. Tämän tutkimuksen rajauksen sisällä olen kiinnostunut mahdollisten ongelmanasetteluiden aktualisoitumisesta haastatteluissa pikemmin kuin yhteisön todellisista ongelmista (ks. erit. ympäristöongelmia käsittelevä luku 4.3).

Etnometodologinen ote heijastuu myös tapaan, jolla tutkijan *paikantaminen* osaksi tutkimuskohdettaan tapahtuu. Suhteessa tutkimuskohteenani olevaan yhteisöön olen monella tapaa ulkopuolinen. Olen sitä niin kulttuurisesti (laajassa merkityksessä) kuin kielellisestikin (suppeassa merkityksessä). Muut haastattelutilanteissa läsnä olleista eivät myöskään olleet tieteellisen tutkimuksen tekijöitä vaikka tutkimukseen tiesivät osallistuvansa. Oman ulkopuolisuuteni nostan esille kuitenkin vain siltä osin kuin se tutkimusasetelman kannalta on tarpeellista. Olen saanut huomata, kuinka tutkimuksesta kertoessani keskustelu ohjautuu usein tähän ulkopuolisen asemaani: Miksi olet valinnut tutkimuskohteeksesi Sulitjelman? Miksi tutkit meitä? Onko suvussasi sulitjelmalaisia? Oletko itse elänyt kaivosyhdyskunnassa? Ovatko juuresi pohjoisessa? Arkikeskusteluissa esitettynä kysymykset ovat tyypillisimmin hyväntahtoisia puhetilantäyttäjiä. Tieteellisessä kontekstissa kielteiset vastaukset edellä mainittuihin kysymyksiin kyseenalaistavat yhteisön ulkopuolisen tutkijan mahdollisuutta tutkia kohdettaan. Kysymystä voidaan tarkastella hyvinkin käytännönläheisenä ongelmana ja päätyä pohtimaan asetelman eettisiä ja moraalisia puolia. Tätä toiseuden tieteen eli antropologian keskeistä keskustelua ulkopuolisuuden hyödyistä ja haitoista on sovellettu sujuvasti myös maantieteeseen (esim. Kuusisto-Arponen 2002; 2003).

³ Toisessa tämän tutkimuksen taustalla vaikuttaneessa tutkimusprojektissa tutkimuskysymykset oli hahmotettu juuri rauhanomaisen muutoksen ajatuksen varaan; siis pohtimaan Sulitjelmaa esimerkkinä menestyksekkäästä muutoksenhallinnasta. Toisin kuin esimerkiksi Gary Pattisonin (1999) tutkimissa brittiläisissä kaivosyhteisöissä, kaivoksen sulkeminen ei johtanut Sulitjelmassa näkyviin sosiaalisiin konflikteihin kuten levottomuuteen tai rikollisuuteen.

Itse en pidä erityisen tarpeellisenä korostaa tutkijan positiota ja itsereflektiota tutkimuksen alkuvaiheilla, jos valittu metodi ei lopulta riitä kannattelemaan asetelmaa itse aineiston analysointivaiheessa. Tällaista näennäisrefleksiivisyyttä onkin kritisoitu (ks. ten Have 2002; Maton 2003). Etnometodologian välittämä ratkaisu on tarkastella refleksiivisyyttä sosiaalisena käytäntönä, siis vuorovaikutukseen sisäänrakennettuna ominaisuutena, joka ei ole rajattu mihinkään akateemisen tutkijan erikoisasemaan yhteiskunnassa. Jos toiseuden ja ulkopuolisuuden paikalliset asetelmat tuotetaan arkisissa käytännöissä, kuten Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen (2003, 15) osuvasti toteaa, pitäisi myös tutkimuksen keskiössä olla juuri nuo tilanteiset käytännöt ja niiden vuorovaikutuksellinen rakentuminen, ei niinkään tutkijan etukäteinen itsereflektio. Niinpä oman ulkopuolisen, tutkijan aseman tarkastelun kannalta merkitsevempiä ovat haastattelijan ja haastateltujen itse haastattelutilanteessa tekemät jäsenyysrelevantit lausumat. Paitsi että niillä luodaan tilanteista kuulumista tai ulossulkemista, ne ovat myös osoitus siitä, kuinka keskustelua sosiaalisena toimintana pyritään tekemään ymmärrettäväksi silloinkin, kun ensi katsomalta toisen osapuolen motiivit ovat epäselviä (Garfinkel 1967, 79–85; vrt. jotta- ja koska-motiivit). Näitä haastattelutilanteessa läsnä olevia jäsenyyteen liittyviä selontekoja (*accounts*) avaan systemaattisemmin työni empiirisissä kappaleissa.

Kulttuurinen ulkopuolisuuteni nostaa silti esiin erään etnometodologisen tutkimusotteen kannalta ongelmallisen seikan. Etnometodologia Harold Garfinkelin alustamassa muodossa edellyttää tekijältään tutkittavan kohteen perinpohjaista tuntemusta: ymmärtääkseen jonkin ryhmän jäsenten toimintaa tutkijalla tulisi olla valmius ymmärtää ryhmän toimintaa ohjaavia tilanteisesti tuotettavia normeja. Etnometodologista keskusteluanalyysiä kehittänyt Harvey Sacks pyrki puolestaan luennoillaan antamalla esimerkeillä osoittamaan, kuinka keskustelua ja kielenkäyttöä ohjaava koneisto näyttäisi olevan tietyissä rajoissa universaali: keskustelun perussäännöt pysyvät samanlaisina kulttuurista toiseen siirryttäessä, jolloin niiden olemassaolo ei voi perustua vain tietyn ryhmän olemassaoloon ja niiden tunnistaminen rajautua vain tuon ryhmän jäseniin. Jäsenyys, tutkijan tai tutkittavan, ei olekaan pysyvä, ennalta annettu olotila vaan neuvottelun väliaikatuulos.

Omassa tutkimuksessani näen tarkastelun arvoisena erityisesti sen, kuinka haastatteluissa neuvotellaan jatkuvasti osallistujien jäsenyydestä: heidän kuulumisestaan, minun ulkopuolisuudestani kuin myös minun ottamisestani mukaan. Haastateltavani joutuvat kertomaan jäsenyydestään sellaisin termein ja sanavalinnoin, että ne avautuvat potentiaalisesti jäsenyydestä ulkopuoliselle tutkijalle (ks. Ikonen & Ojala 2005). Paljon huomiota yhteiskuntatieteissä saanut keskustelu tieteen refleksiivisyydestä ja tutkijan asemasta suhteessa tutkittaviin on kyllä teoreettisesti sofistikoitunutta ja arvokasta, mutta tutkimustilanteen tilanteisen jäsenyysneuvottelun tarkasteluun se ei pysty pureutumaan. Palaan pohtimaan erityisesti puhutun kielen kautta syntyvään ulkopuolisen asemaan tulevissa kappaleissa, mutta sen jälkeen jätän lukijan arvioitavaksi, kuinka olen onnistunut tunnistamaan ja ratkaisemaan aineistokappaleissa ulkopuolisen asemani ja siihen liittyvät ongelmat.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Olen nyt johdattavasti raottanut ovea kaivosyhteisön maantieteen tilanteiselle tuottamiselle herkkää tutkimusasetelmaa varten. Olen kärjistänyt tarkoituksella eri tutkimusperinteiden välisiä eroja pohtimatta kuitenkaan tarkemmin kärjistys-

ten taustoja. Seuraavassa pääluvussa (luku 2) tarkennankin etnometodologisen maantieteen lähtökohtia, tavoitteita ja välineitä, jotta lopullisen tutkimusasetelman kirjoittaminen auki olisi mahdollista. Tämän jälkeen seuraa tutkimusmetodia koskeva pääluku (luku 3). Otan keskusteltavaksi omien metodisten valintojeni ohessa neljän muun maantieteellisen tutkimuksen metodiratkaisut. Yleensä väitöskirjoissa väitteet ja ristiriidat suhteessa aikaisempaan tutkimukseen on totuttu sijoittamaan tutkimuksen teoreettiseen osaan. Vaihtoehtoisesti väitöskirjan uutuusarvo voidaan nähdä työtä silmällä pitäen hankitussa aineistossa: käytetty teoria sinällään havaitaan edelleen toimivaksi, mutta muutokset tutkittavassa ilmiössä antavat tieteenalalle aihetta tarkastaa käsityksiään. Molemmissa tapauksissa aineiston keruuseen ja analysoimiseen liittyvät menetelmäkysymykset jäävät muuta vähäisemmälle huomiolle. Kun tutkimuksen kohteen hahmottumista ei tarkastella tavoitteena puhtaasti teorian testaus tai empiiristen tutkimustulosten muotoileminen aineistosta, menetelmällinen keskustelu vie työssä tilaa ja lisäksi läikkyä myös muihin kuin työn metodikappaleeseen.

Työn empiirinen aineisto ja sen käsittely astuvat näkyvimmin kuvaan etnometodologisiksi harjoituksiksi nimetyssä luvussa 4. Kukin sen alaluvuista rakentuu maantieteellisten peruskäsitteiden etnometodologiselle uudelleenmäärittelylle. Tutkimuksen päättää yhteenvedon muotoon kirjoitettu luku 5 etnometodologisen maantieteen soveltamisesta ja kehittämisestä nousevista kysymyksistä. Viimeistään tässä vaiheessa toivon osoittaneeni lukijalle, kuinka kapean siivun maan kuvailemisesta toimijoiden arkiseen maantieteeseen välinpitämättömästi suhtautuva akateeminen maantiede kattaa.

2 MAANTIETEELLISEN TIETÄMISEN TYYPIT

*"We thought, – I appeal to the
philosopher Schutz –*

"Riding on this know-how.

*that man must be responsible for the
world. That is what we learned from
our master Husserl. ... And now we
learn [from "The Stranger"]*

*Never been here before. Peculiarly entrusted, possibly
that's all.*

*that that is not the point at all
that the point is to have recipes*

Is history recorded, does someone have a tape?

which allow one to deal with things.

We wanted to understand the world

Surely, I'm no pioneer, constellations stay the same.

*Just a little bit of danger, when intriguingly, our little
secret, trusts that you trust me.*

*Cause no one will ever know, that this was happening, so
tell me why you listen, when nobody's talking.*

and now we learn that the only thing

What is there to know?

that matters is a smooth

*and effortless operation in which certain
results can be produced."*

*All this is what it is. You and me alone
– sheer simplicity."*

Aron Gurwitsch 16.8.1944
kirjeessään Alfred Schützille
(Natanson 1998, 3)

Kings of Convenience, Know-how (2005)

2.1 Maantiede – (maan)tieto – arkitieto

2.1.1 ...lähtee laiturilta 1

Maantieteen kehitystä ja teorianmuodostusta on tarkasteltu ainakin kolmesta näkökulmasta. Niistä ensimmäinen – ehkäpä se perinteisin – rajaa, leikkaa ja kehystää maantieteen suhteellisen ehyeksi kokonaisuudeksi, jonka sisäistä kehitystä ja sisäisiä keskusteluyhteyksiä seuraamalla on mahdollista hahmottaa kunakin aikana vallitsevia tutkimussuuntauksia. Tutkimustraditioiksi nimetään sellaiset kokonaisuudet, jotka ovat osoittautuneet jokseenkin pitkäkestoisiksi, joiden merkittävimmät tutkijat tunnetaan myös tradition ulkopuolella, jotka ovat kehittyneet osaksi näistä keskeisistä vaikuttajista riippumatta ja joita vasten muita traditioita pystytään haluttaessa peilaamaan. Maantieteessä tällaisten tieteenalan kehitystä

määrittävien traditioiden lukumäärä riippuu valitusta luokitteluperusteesta, joka voi olla käsitteellinen (ihminen/luonto, alue, tila, ks. Taaffe 1974), tieteenfilosofinen tai tieteenintresseistä lähtevä (humanistinen, kvantitatiivinen ja postmoderni maantiede tai tekninen, ymmärtävä tai kriittinen tiedonintressi, ks. Häkli 1999) tai tutkimuskohteesta juontuva (luonnon-, talous-, kulttuuri- ja poliittinen maantiede). Yhteistä useimmille tähän näkökulmaan nojaaville maantiede-esittelyille on niiden taustalla vaikuttava ajatus tieteenalan ytimeistä. Kuuluakseen traditioon tai ollakseen ylipäättään maantiedettä tutkimuksen on tavalla tai toisella otettava kantaa tuohon ytimeen. Ytimeistä loitottaessa mahdollisuus kirjoittaa tutkimusta traditiosta käsin puolestaan heikkenee. Traditio on siten eräs poissulkemisen väline, ja siksi tästä näkökulmasta käytävä keskustelu tuottaa ajoittain kiivaita mutta hedelmällisiä huomautuksia maantieteen identiteetistä, kuten David Livingstonen (1992) *The geographical tradition* -teoksesta käyty keskustelu osoittaa (ks. Driver 1995).

Toinen näkökulma maantieteeseen peilautuu edellä mainittua sisäistä eheyttä ja traditiokeskeisyyttä korostavaa otetta vasten. Myös näiden esitysten taustalla on ajatus laajemmasta kokonaisuudesta ja sitä koossapitävistä keskeisistä teemoista, mutta keskustelujen juuret ja perusteet kasvavat maantieteeseen tieteenalan ulkopuolella. Tällaisen tieteenalan itseymmärrystä etsivän näkökulman vahvuutena on sen mahdollisuus astuttaa kuvaan myös sellaisia traditiota, joille on vaikea osoittaa paikkaa maantieteen vakiintuneessa sisäisessä historiankirjoituksessa mutta joita vakavasti otettava maantiede ei voi ohittaa. Esimerkkejä maantieteen marginaalista syntyneistä keskusteluista tarjoavat muun muassa anarkistinen, postkoloniaalinen ja feministinen maantiede (ks. Blunt & Wills 2000). Esimerkiksi feministisen maantieteen vaikutus maantieteen peruskäsitteiden haastajana on ollut ilmeinen horjutettaessa käsityksiä siitä, mitä maantiede ja maantieteellinen tieto ovat ja voivat olla. Myös maantieteessä havaitut käänneet (kuten kielellinen, kulttuurinen ja käytännöllinen) sopivat tähän selitysmalliin, sillä ne tuovat tieteenalan ulkopuolelta toisenlaisia tapoja lähestyä perinteisiksi koettuja tutkimusteemoja.

Kolmas ja samalla hankalin tapa miettiä maantieteen kehitystä on kysyä, mitä maantiede ei koskaan ole ollut (ks. Dixon & Jones 2004) tai mitä se ei ollut vielä hetki sitten: tämänkin tutkimusprosessin aikana maantieteen kulttuurisen käänneen 1990-luvun painotuksia on liudennettu ja ilmiöiden materiaaliin ja käytännöllisiin ulottuvuuksiin on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota. Mitä lähestymistapoja ja metodologisia mahdollisuuksia maantiede on jättänyt käyttämättä, vaikka se olisi periaatteessa voinut tarttua niihin? Tässä vaihtoehdossa yhdistyvät kaksi jo mainittua näkökulmaa sikäli, että maantieteen toteutumattomia mahdollisuuksia löytyy niin maantieteen sisäisistä keskusteluista kuin myös maantieteen ulkosuhteista muihin tieteenaloihin. Maantieteen kehityksen ja tieteenalan itseymmärryksen kannalta on tärkeää tarkastella nykyhetkestä sekä taakse että eteenpäin: käyttämättä jääneet tilaisuudetahan voidaan tunnistaa vasta jälkikäteen ja toisaalta kaikkien suuntausten osalta aika ei ole mennyt ohi tai se on vielä tulematta. Kuten kaikessa taaksepäin katsomisessa on syytä pitää mielessä konteksti ja pohtia syitä, miksi jokin keskustelu ei juurtunut maantieteeseen juuri silloisessa tilanteessa.

Yksi tällainen aikanaan maantieteessä huomiotta jäänyt suuntaus, joka kuitenkin esimerkiksi sosiologiassa nimetään omaksi traditiokseen, on etnometodologia. Maantieteilijät eivät syntyneet etnometodologialle vielä 1950–60-luvuilla, jolloin se syntyi sosiologiassa. Maantieteestä ei löytynyt tilaa etnometodologialle 1970–80-luvuilla, jolloin maantiede avautui laajemmin ihmis- ja yhteiskuntatie-

teiden keskusteluille ja jolloin etnometodologia oli jo vakiintunut osa sosiaalitie-
teitä. Tilaisuus ei kuitenkaan ole vielä menettänyt. Viimeisen kymmenen vuon-
den aikana etnometodologian ja maantieteen mahdollinen yhteensovittaminen
onkin alkanut kiinnostaa muutamia maantieteilijöitä.

Olen kirjoittanut tämän kappaleen kuvitteellisen matkan muotoon. Matka
metaforana ja matkustaminen kirjoittamisen keinona ovat tuttuja maantieteen-
tekijöille. Selkeydessään tällaiset esitykset ovat kuitenkin taipuvaisia yksinker-
taistamaan asioita. Esimerkiksi tieteenalan kehitystä pisteestä A pisteeseen B tar-
kastellaan usein tradition näkökulmasta, mikä pitää sisällään vain ydintä lähellä
olevien keskusteluiden huomioimisen. Nyt kirjoittamallani matkalla koetan olla
avarakatseinen ja käsitellä matkaa erityisesti jatkuvana prosessina, joka lineaarisen
etenemisen ohessa katsoo myös ympärilleen. Näin pyrin aktiivisesti tarkkailemaan
myös ohiajettuja pysäkkejä, ehdottamaan vaihtoehtoisia ajoreittejä ja poimimaan
kyytiin satunnaisia matkustajia.

Luvun aloittaa pohdinta etnometodologiasta eräänä maantieteen toistaiseksi
hukattuna mahdollisuutena. Esittelen suuntauksen filosofista ja metodologista
perustaa, ja suhteutan sen maantieteessä samanaikaisesti vahvistuneeseen huma-
nistiseen maantieteeseen. Mahdolliseksi yhdistäväksi mutta käytännössä erotta-
vaksi tekijäksi muodostuu suuntausten valitseman fenomenologisen tieteenfiloso-
fian rooli kehitettäessä toimijakeskeistä näkökulmaa. Sivuan myös humanistisen
maantieteen sosiaalistumista mikromaantieteksi, millä tarkoitan humanistisesta
perinteestä nousutta kritiikkiä eräitä sen tieteenfilosofisia näkemyksiä vastaan ja
aidommin toimijakeskeisen tutkimussuuntauksen valmistelua. Tuosta kehitysku-
lusta löytyy etnometodologialle heijastuspinta, jonka hyödyntäminen ei kuiten-
kaan ollut täysipainoista. Tämän jälkeen luvussa 2.2 siirryn esittelemään etnome-
todologisen tutkimusotteen viimeaikaista hivuttautumista kohti maantieteen me-
todologista keskusta. Tässä yhteydessä pyrin sijoittamaan etnometodologian osaksi
muita samansuuntaisia kehittäjiä maantieteessä, erityisesti toimijaverkkoteoriaa
(*actor-network theory*, ANT) ja ei-representationaalista teoriaa (*non-representatio-
nal theory*, NRT).

2.1.2 Väärällä pysäkillä?

Etnometodologia on eurooppalaisen filosofian perinteestä Yhdysvalloissa
1950–60-luvuilla muovattu yhteiskuntatutkimuksen suuntaus. Se syntyi kritisoi-
maan tuolloin amerikkalaisessa yhteiskuntatieteessä vahvana vaikuttanutta funk-
tionalistista ja positivistista metodologiaa, jonka etujoukkoa edusti erityisesti jär-
jestelmäteoriaa rakentanut sosiologi Talcott Parsons. Parsonsilaista rakennedeter-
ministisyyttä vastustavan ja toimijoiden itsensä näkökantoja korostavan otteensa
puolesta etnometodologia asettuu pitkään riviin suuntauksia, jotka näkivät yhteis-
kuntatieteiden tarvitsevan oman ja erityisen, lähinnä fenomenologiasta nousevan
metodologisen perustansa, joka ei olisi alistainen luonnontieteelliselle metodille.

Terminä etnometodologia olisi todennäköisesti kuihtunut pois yhteiskuntatie-
teiden käsitteistöä, ellei suuntaus olisi henkilöitynyt vahvasti yhteen, ja vieläpä
mielipiteitä voimakkaasti jakavaan, henkilöön, etnometodologian isäksi mainit-
tuun amerikkalais sosiologi Harold Garfinkeliin. Kun ajoittain kiivainakin käydyt
tieteenfilosofiset ja metodologiset kamppailut heijastuivat vielä kiintoisasti sosio-
logien keskinäisiin suhteisiin – Garfinkel suoritti jatko-opintonsa juuri Parsonsin
alaisuudessa, joskin käytännössä Alfred Schütz in ohjauksessa (Rawls 2002, 9–17)

– on helpompi ymmärtää etnometodologian erityislaatuisuus. Se on yhtäaikaaisesti marginaalinen ja paljon huomiota osakseen saanut suuntaus. Vaikka etnometodologioiden joukko onkin pysynyt suhteellisen harvalukuisena, on sitä sivuavaa kirjallisuutta ja kannanottoja tuotettu hyvin laajasti. Etnometodologiaa kutsutaankin yhdeksi sosiologian kommentoiduimmista mutta väärinymmärretyimmistä suuntauksista (Heritage 1987, 225). Douglas Maynard ja Steven Clayman (1991, 388) esittävät, että yksi syy väärinkäsityksiin löytyy etnometodologisten näkökulmien moninaisuudesta: varsin yleinen oppikirjoista löytyvä luonnehdinta esittää etnometodologian sisäisesti yhtenäisenä fenomenologisen sosiologian suuntauksena, vaikka osuvampaa olisi puhua useista etnometodologisista näkökulmista, jotka vaihtelevin tavoin heijastavat tutkimusotteessaan ”herkistymistä fenomenologialle”. Myös seuraava etnometodologian esittely on varsin suurpiirteinen. Työn edetessä tukeudun kuitenkin selkeämmin konkreettisiin etnometodologisiin tutkimuksiin, jolloin niiden erityispiirteet näyttäytyvät paremmin.

Garfinkelin ajattelua kommentoinut John Heritage (1996, 44–47) esittää Garfinkelin kritisoineen erityisesti Talcott Parsonsin kehittämää systemaattista toimintateoriaa, jossa yhteiskunnan rakenteiden lisäksi myös toimijan subjektiivinen ulottuvuus olisi sisällytettynä. Garfinkelin mielestä Parsons oli mennyt liian pitkälle pohtiessaan tieteellisesti toiminnan objektiivista rationaalisuutta – sitä että kaikki toiminta olisi palautettavissa jostakin jaetusta arvojärjestelmästä nouseviin normeihin – ja näin ohittanut kysymykset toiminnan järkipärisyydestä, toimijan itsetietoisuudesta toimintaansa liittyen. Garfinkel katsoi Parsonsin ajattelun johtaneen tieteen jalustalle nostavaan determinismiin, joka tuomitsi tavallisten toimijoiden tavanomaiset päättelet sosiaalisen toiminnan analyysin kannalta merkittöminä. Subjektiivinen toiminta, joka ei ensi katsomalta seurannut tieteellisesti rationaalista toiminnan mallia, ei Parsonsin mukaan kuulunut yhteiskuntatieteen tutkimuskohteisiin. Garfinkel puolestaan näki suuren osan sosiaalisesta toiminnasta koostuvan juuri tällaisista tieteellisistä norminvastaisuuksista, jotka eivät kuitenkaan tuottaneet toimijoille itselleen ongelmia. Parsonsilainen sosiologia oli siten kiinnostunut ongelmista, jotka eivät olleet välttämättä ongelmallisia muille kuin sosiologeille. Tämän ongelmattomuuden – tai oikeammin niiden menetelmien, joilla tavalliset ihmiset joka hetki ratkoivat yhteiskuntatieteen ongelmiksi määrittelemiä tilanteita – Garfinkel katsoi muodostavan yhteiskuntatieteen keskeisimmän tutkimuskohteen.

Garfinkel pyrki korjaamaan Parsonsin yhteiskuntateorian puutteita tukeutumalla erityisesti Yhdysvaltoihin 1940-luvulla Itävallasta muuttaneen Alfred Schützien fenomenologiseen ajatteluun. Schütz näytti tarjoavan ratkaisuja juuri toimijoiden arkitiedon sekä toiminnan ja tiedon yhteenkietoutumisen tarkasteluun yhteiskuntatieteelle ominaisella tavalla (Heritage 1996, 55). Schütz korosti arkitiedon sosiaalista luonnetta toiminnan osana: arkisessa toiminnassaan ihmiset eivät järjestäneet maailmaa tieteen tavoin systemaattisesti ja aukottomasti, eikä heidän tarvinnutkaan. Riitti, kun he toimivat kussakin eteen tulevassa tilanteessa jo olemassa olevien kategorioiden pohjalta niin, että heidän toimintansa oli tulkittavissa merkitykselliseksi. Toimijoille rationaalisenä näyttäytyvä toiminta ei siten välttämättä täyttänyt tieteellisen rationaalisuuden määritelmiä, joiden tarkasteluun Parsons rajasi toimintateoriaansa (Garfinkel 1967; Sharrock 2004). Toimijoiden tulkintojen järkipärisyys ei välttämättä perustunut Parsonsin tarkastelemien ulkoisten normien seuraamiseen vaan siihen, että tilanteisesti sosiaalinen järjestys säilytetään.

Sosiaalisen järjestyksen tukijalka on Schütz'in Edmund Husserlilta omaksuma elämismaailma (*Lebenswelt*), ”arkisten tapahtumien ja instituutioiden maailma, jonka tavalliset yhteiskunnan jäsenet yhä uudelleen tuottavat ja luovat ilman, että he ovat välttämättä koskaan tietoisia tästä” (Heritage 1996, 55). Elämismaailman tavoittaminen onnistuu tarkastelemalla sitä, kuinka jäsenet kokevat maailman eri ilmenemismuodoissaan (Maynard & Clayton 1991, 389). Garfinkelin ajattelutyön tuloksena näistä Schütz'in ajatuksista kehittyi etnometodologian tutkimussuuntaus, joka keskittyi juuri ”arkitiedon tutkimukseen sekä niiden menettelytapojen ja ajatuskulkujen tutkimiseen, joilla tavalliset yhteiskunnan jäsenet ymmärtävät elinolojaan, toimivat niissä ja vaikuttavat niihin” (Heritage 1996, 18). Garfinkel jakoi näin Schütz'in rationaalisuuden määritelmän kehittämällä sitä kuitenkin filosofisten ja teoreettisten pohdintojen sijaan toimijoiden toiminnallaan osoittaman rationaalisuuden empiiriseen tarkasteluun (Sharrock 2004).

Tämä lyhyt juonto etnometodologiaan on pintaraapaisu monimutkaisiin tieteenfilosofisiin ja metodologisiin keskusteluihin mutta sellaisena perusteltavissa. Suurpiirteisyydessäänkin se edustaa kirjallisuudessa varsin tyypillistä tapaa määrittellä etnometodologinen tutkimusperinne. Garfinkel ei ole itse työssään kiinnittänyt juurikaan huomiota lähestymistapansa filosofisten ulottuvuuksien määrittelyyn, vaan hän on korostanut tutkimusotteensa empiiristä painoarvoa. Tätä valintaa on osaltaan tulkittu milloin haluttomuudeksi, milloin kyvyttömyydeksi keskustella suuntauksesta tieteenteoreettisella tasolla (ks. Lynch 1999). Garfinkelin oma tuotanto on suhteellisen vähäistä ja vähintään vaikeaselkoista: se sisältää lukuisia aukaisematta jätettäviä käsitteitä, samoista asioista kirjoitetaan useilla eri termeillä ja toisiin tutkijoihin viitataan harvakseltaan. Garfinkelin ajatusten sitomisesta muihin yhteiskuntatieteen keskusteluihin ovatkin vastanneet lähinnä muut etnometodologit (esim. Button 1991; Heritage 1996; Silverman 1998). Yleisesitysten lisäksi huomion kohteena on ollut etnometodologian suhtautuminen eräisiin filosofian peruskäsitteisiin kuten logiikkaan, toimijaan ja tietoisuuteen (Button 1991). Myös erilaisissa sosiologian perusteksteissä myös muut kuin etnometodologit ovat suhteuttaneet suuntausta muihin yhteiskuntatieteen keskusteluihin (Suomessa mm. Heiskala 2000, 90–97; Alasuutari 2005, 77–92).

Sosiologeille hedelmällinen ja suuntausta valottava tieteenfilosofinen keskustelu etnometodologiasta ei tarjoa juurikaan välineitä vastata kysymykseen etnometodologian ja maantieteen suhteesta. Etnometodologian ja maantieteen välisten kosketuspintojen niukkuudelle on löydettävissä sekä yleisiä että erityisiä selittäjiä. Edes etnometodologian omimpien tieteenalojen – sosiologian ja sosiaalipsykologian – piirissä suuntaus ei alun perin levinnyt pientä tutkijajoukkoa ja muutama yliopistoa laajemmalle. Syitä nuivalle vastaanotolle suuntauksen alkuaikoina 1960-luvulla olivat ainakin Garfinkelin ajatusten radikaalius ja kirjoitusten vaikeaselkoisuus. Parsons'in toimijateorian kritiikissään etnometodologit viipaloivat vallitsevaa käsitystä yhteiskuntateoriasta niin pieniin palasiin, että monien aikaisten oli vaikea nähdä kritiikin mielekkyyttä ja käyttöarvoa. Kuten jo mainittua, Garfinkel ei ollut yksin vallitsevan sosiologiaparadigman kritiikissään, mutta monien muiden kriitikoiden (esimerkiksi Erving Goffmanin, Peter Bergerin, Thomas Luckmannin ja Bruno Latourin) näkemykset sosiologian tulevaisuudesta olivat etnometodologiaa helpommin integroitavissa tieteenalan perinteeseen. Kun etnometodologit eivät myöskään osoittaneet erityistä kiinnostusta tällaisiin tieteenalan suuriin kysymyksiin, heidät oli helpompi jättää omaan arvoonsa.

Seuraavien parin vuosikymmenen kuluessa etnometodologien esittämä kritiikki kääntyi osittain etnometodologiaa itseään vastaan. Monista etnometodologien radikaaleina pidetyistä näkemyksistä oli kadonnut terävin kritiikin kärki suuntauksen tultua huomaamattomasti osaksi sosiologisen teorian uutta toimijakeskeistä paradigmaa. Esimerkiksi sosiaalipsykologiassa Harold Garfinkel ja etnometodologista keskustelunanalyysiä kehittänyt Harvey Sacks lasketaan jo tieteenalan suunnannäyttäjiin, ja heidän aikoinaan mullistavina pidetyistä ajatuksista ja käsitteistä on tullut osa nykytutkimuksen perustuksia (Suoninen 2001, 380–381). Toisaalta – ja tämän kritiikin lähtökohdat ovat olleet tiedossa jo pitkään – etnometodologiaa ei ole pidetty riittävän kriittisenä ja radikaalina näkökulmana. Esimerkiksi feministisen tutkimuksen näkökulmasta katsottuna etnometodologiasta uupuu suora poliittisen toiminnan ja toisintekemisen mahdollisuus (Bologh 1992). Yhtä lailla etnometodologian tutkimusasetelmaa on moitittu objektivoivaksi, positivistiseksi ja tieteen erityisasemaa korostavaksi: se ei riittävässä määrin ota pohdittavakseen tutkimiansa ilmiöiden sosiaalisia reunaehtoja (esimerkiksi miten sukupuolijärjestelmä määrittää naisena olemista) ja tutkijan osallisuutta tutkimuskohteessa (miten tutkijan oma feminiinisyys tai maskuliinisyys määrittää naisena olemisen tarkastelua, McHugh ym. 1974, 21–46 sit. Bologh 1992, 202).

Tämän kritiikin osuvuutta on lisännyt puhdasoppista etnometodologiaa kannattaneiden haluttomuus osallistua muiden anti-positivististen suuntausten käymiin keskusteluihin ja avata omia käsitteitään, kuten refleksiivisyyttä, muille samansuuntaisille näkökulmille. Etnometodologian perusteita avarammin tulkitsevat ovat myöntäneet kritiikin hyödyllisyyden. Esimerkiksi keskustelunanalyysin on todettu puhtaassa muodossaan perustuvan positivismiin yhdistetylle ajatukselle universaalin kasautuvan tiedon mahdollisuudesta. Myöntämällä yhteys muihin keskusteluihin on jopa onnistuttu korostamaan suuntauksen radikaalia potentiaalia perinteisten tulkintojen kustannuksella. Pitkälti juuri tämän etnometodologiaa ajattelun inspiroijana hyödyntävän keskustelun ansiosta suuntauksella on yhä tukeva – jopa kasvava – jalansija yhteiskuntateoriassa.

Maantieteilijöiden vähäinen kiinnostus etnometodologiaa kohtaan saattaa ihmetyttää, kun etnometodologian yleistä vastaanottoa peilataan maantieteen sisäisiin metodologiakeskusteluihin. Myös maantieteessä rakennettiin 1960–70-luvuilla kiivasta vastakkainasettelua vallitsevan positivismiin nojaavan spatiaalisen maantieteen ja fenomenologiasta nousevan humanistisen maantieteen välille. Myös tämän debatin keskiössä olivat eriävät näkemykset tieteellisestä menetelmästä (kokemusperäinen vs. mittaava), tiedon luonteesta (tilanteinen vs. universaali ja eksakti) ja tutkimuksen kohteesta (toimija vs. rakenne). Institutionaalisen kehityksen kannalta on puolestaan huomionarvoista, että fenomenologian amerikkalaistuminen tapahtui muutamassa keskeisessä yliopistossa, erityisesti New Yorkin the New School for Social Researchissa (jossa työskentelivät mm. Alfred Schütz ja Hannah Arendt), Harvardissa (William James) ja Kalifornian yliopistossa. Viimeksi mainitussa, tosin sen eri kampuksilla ja laitoksilla, yhdistyvät myös kahden merkkihenkilön polut: Harold Garfinkel on vuodesta 1954 lähtien työskennellyt sosiologian laitoksella Los Angelesin kampuksella (UCLA), kun taas humanistisen maantieteen edustajista Yi-Fu Tuan väitteli Berkeleyssä vuonna 1957. Vaikka Tuanin vierailu maantieteen laitoksella oli lyhytaikainen eikä hänen tutkimusintressinsä ollut vielä jalostunut geomorfologiasta fenomenologiaan, olisi loogista olettaa, että tuolloin vahvistunut yleinen kiinnostus fenomenologiaan olisi inspiroinut myös Tuania. Näistä lähtökohdista huolimatta maantieteen hu-

manistisesta traditiosta puuttuvat jopa kursoriset viittaukset etnometodologiaan tai Garfinkelin ja muiden etnometodologien tutkimuksiin. Näyttää siltä kuin humanistinen maantiede olisi sulkenut ovensa etnometodologian edestä.

Vaikka sekä humanistisen maantieteen että etnometodologian taustalla vaikuttaa fenomenologinen tieteenteoria, suuntauksat nojaavat sen eri jatkokehitytelyihin, lähinnä eksistentialismiin ja arkimaailman fenomenologiaan.⁴ Näiden fenomenologian suuntausten yhteisenä lähtökohtana pidetään Edmund Husserlin pyrkimystä ”tehdä fenomenologiasta täsmällinen ja deduktiivista menetelmää käyttävä tiede subjektiivisuuden perusrakenteesta” (Heritage 1996, 49). Husserl oletti ajattelunsa lähtökohtana, että tiedon kohteen ja tietämiseen liittyvän subjektiivisen rakenteen välillä on oltava vastaavuus- tai riippuvuusuhde. Jonkin kohteen, vaikkapa avolouhoksen, tunnistamiseksi toimijalla tulee tällöin olla hallussaan ”sellainen joukko tietoisuuden rakenteita”, jonka avulla hän ensinnäkin tunnistaa havaintonsa kohteen avolouhokseksi (eikä esimerkiksi jalkapallokentäksi) ja toisaalta ymmärtää havaintonsa nimenomaan havainnoksi (eikä esimerkiksi hallusinaatioksi tai uneksi). Husserl oli hahmopsykologiaan nojautuen vakuuttanut, että nämä tietoisuuden rakenteet muokkasivat aktiivisesti sitä tapaa, jolla havaintosijan tietoisuus rakentaa havaintojen kohteet. Näin hän kielsi passiivisten, muuttumattomien rakenteiden olemassaolon: vaikka aistihavainto pysyy samana (kuten vaihtoehtoisesti joko kaksina kasvoina tai maljakkona nähtävissä olevassa gestalthahmossa), havainnon konstituominen intentionaaliseksi objektiksi vaihtelee. Husserlille fenomenologia pyrki paitsi kuvaamaan, miten todellisuus ”avautuu tietoisuudelle”, myös selittämään, miten kohtaamme kokemuksessa annetun objektin – oli se sitten reaalinen tai ideaalinen, havaittu, muisteltu tai kuviteltu. Näiden kokemuksen eri lajien lähestymisen tuli olla puhtaasti kuvailevaa. Niitä ei saanut ohittaa viittaamalla psykologisiin tekijöihin, vaan tietoisuuden konstituutiivista roolia ja tietoisuuden sekä sen toiminnan uskollista kuvailua oli pidettävä filosofisen ajattelun ensisijaisena kohteena. (Heritage 1996, 50–51.)

Eräs keskeinen Husserlin tekemistä analyttisistä jaotteluista koskee jyrkkää eroa niin kutsutun toimijoiden luonnollisen asenteen ja sen fenomenologisten reduktioiden välillä. Luonnollisella asenteella Husserl viittaa kehykseen, ”jonka puitteissa arkisesti havaitsemme ja tulkitsemme sitä maailmaa, jossa olemme ja jonka avulla toimimme tuossa maailmassa” (Heritage 1996, 51). Luonnollisen asenteen varassa havaintojaan tekevä ihminen uskoo Husserlin mukaan yksinkertaisesti, että asiat ovat sitä miltä ne näyttävät. Tämä ymmärrys havainnoista on puolestaan riittävä niin kauan, että jokin sen kumoo. Luonnollinen asenne on näin ollen siinä mielessä vakaa ja toimintaa ylläpitävää, että äsken tehdyn havainnon ja sen mukaan suoritettujen toiminnan katsotaan toteutuvan samoissa olosuhteissa toistamiseen. Siksi meidän ei tarvitse kadulle kerran astuttuamme epäillä havaintoamme kadusta sitä pitkin kulkiessamme.

Entä miten tieteen tulisi suhtautua luonnolliseen asenteeseen? John Heritagin (1996, 52) mukaan luonnollisen asenteen vastakohta on aistikokemuksen kartesiolainen epäily, jota puolestaan filosofi Lauri Mehtonen (ks. Jylhä 1996) on kuvannut seuraavalla esimerkillä. Filosofi Descartes istuu huoneessaan ikkunan edessä ja tarkkailee ikkunan takaista maailmaa, ihmisiä vilisevää amsterdamiilaista katua. Descartes toteaa: ”Vilkaistessani sattumalta ulos ikkunasta ja nähdessäni

⁴ Lähteestä ja näkökulmasta riippuen fenomenologisten suuntausten määrä vaihtelee kolmesta seitsemään. Kattava käsitys fenomenologian vaikutuksesta ja ilmiäsuista filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä on saatavilla esimerkiksi teoksesta *Encyclopedia of phenomenology* (Embree ym. 1997).

kadulla ohi kulkevia ihmisiä voinko sanoa todella näkeväni ihmisiä aivan samoin kuin nyt näen [...] hattuja ja viittoja, joiden peitossa voisi olla vain joustimien varassa liikkuvia taitavasti sommiteltuja koneita”. Kysymyksellään Descartes pohtii, mitä todella voimme varmuudella nähdä näistä ihmisistä. Vastaus on, ettemme voi tietää niistä mitään muuta kuin joitakin ominaisuuksia ja lainomaisuuksia, yksinkertaistaen ”hattuja ja viittoja”. Kartesiolainen epäily toisin sanoen ”skeptisesti kieltää havaitun asian objektiivisuuden, tiedon vastaavuuden suhteessa kokemukseen ja aiemman kokemuksen hyödyllisyyden” (Heritage 1996, 52).

Husserlin fenomenologia ei johda tällaiseen kaiken olevan epäilyyn, sillä tutkija asettaa ainoastaan väliaikaisesti syrjään (sulkeistaa) luonnollisen asenteen hallitsemien uskon esimerkiksi havaintojen objektiivisuuteen. Tämä fenomenologiseksi reduktioksi kutsuttu menetelmä takaa Husserlille mahdollisuuden tutkia, miten nuo havainnot koetaan objektiivisesti olemassa olevina. Tutkimuskohteeksi ei siis määritetä ikkunan ulkopuolista maailmaa vaan sen havaitseminen. Heritagen (1996, 52) muotoilemana samainen kysymys kuuluu, ”minkä subjektiivisten rakenteiden ja operaatioiden kautta tietoisuudessa konstituoituu [ikkunan ulkopuolinen maailma] sellaisena kuin se [Descartes’lle] ilmenee”. ”Ikkunan ulkopuolinen maailma sellaisena kuin se Descartes’lle ilmenee” on Husserlin näkemyksessä tulosta monimutkaisesta sarjasta tiedostamattomia ja automaattisia, esikäsitteellisiä ja nimeämättömiä operaatioita, joissa tämänhetkinen havainto yhdistetään erilaisiin aiempiin vastaaviin kokemuksiin: siihen, miten kadulla kulkevia ihmisiä on havaittu eri näkökulmista, rakennuksen muista ikkunoista tai miten on itse kävelty samaisella kadulla ja oltu näin itse osa hattuja ja viittoja. Katsoessaan ulos ikkunasta ja tunnistaessaan edessään olevan näköhavainnon kohteen kaduksi Descartes tajuaa näkemänsä vilkasliikenteisen kadun ihmispaljouden kokonaisuutena, johon kuuluvat paitsi hatut ja viitat, myös ne osat, jotka eivät ole näkyvissä. Tämän ajattelutyön paljastaminen on fenomenologin tehtävä, ja se on mahdollista vain hylkäämällä luonnollinen asenne. Toisin kuin kartesiolaisessa tieteessä, jossa ilmiö pyritään selittämään teoreettisin lausekkein ja todisteluin, fenomenologia lupaa paluun elettyyn kokemukseen, alkuperäiseen havaintoon. Puhtaan fenomenologian tarkoituksena on kuvailla välitöntä kokemusta juuri sellaisena kuin se ilmenee, ilman tulkintaa.

Yhdistettynä Schützian arjen fenomenologiaan tämä Husserlin puhtaan fenomenologian pohjustus mahdollistaa kahden fenomenologisen jatkojalosteen, etnometodologian ja humanistisen maantieteen, välisen suhteen käsittelyn. Rakennan tämän pohdinnan pääasiassa kahden maantieteen sisäisen keskustelun varaan korostaen niissä tehtyjä valintoja sen suhteen, miten Husserlin ajattelua on viety eteenpäin ja mitkä osat siitä on nähty arvokkaimmiksi. Maantieteilijä Pauli Tapani Karjalainen (1986) korostaa väitöskirjassaan eksistenssifenomenologien – Martin Heideggerin, Jean-Paul Sartren ja Maurice Merleau-Pontyn – ajatusten käyttökelpoisuutta humanistisen maantieteen ohjelmaa määriteltäessä. Karjalaisen näkemykset ovat suhteutettavissa yhtäältä laajempaan humanistisen maantieteen kenttään, josta kuitenkin toisaalta nousee esiin myös eksistentialismia vahvemmin sosiaalista toimintaa korostava sosiaalimaantieteen tutkimustraditio. Tässä keskustelussa hyödynnän erityisesti saksalaisen maantieteilijän Benno Werlenin (1993) näkemystä toimintaa tutkivan sosiologian yhteyksistä maantieteeseen.

2.1.3 Maantieteen humanistinen linja

Humanistisen, fenomenologisväritteisen maantieteen jalkautumisen Suomeen on perustellusti yhdistetty (mm. Häkli 1999, 80) Pauli Tapani Karjalaisen 1980-luvun kirjoituksiin, erityisesti hänen *Geodiversity as a lived world* -väitöskirjaansa (Karjalainen 1986), jossa hän tulkitsi, tiivisti ja syvensi aiemmin muualla käynnistettyjä keskusteluja humanistisen maantieteen tutkimusohjelmasta. *Geodiversity* on kattava esitys siitä, mitä humanistisen maantieteen on ajateltu olevan, mutta myös jälkipolvia ohjaava ellei jopa rajaava (Hottola 1999, 192–196) kannanotto siihen, mitä humanistisen maantieteen tulisi olla. Karjalaisen työtä voi näin lukea yhtenä fenomenologian ja maantieteen tulkintana, joka on taas puolestaan sijoitettavissa osaksi laajempaa humanistisen maantieteen kenttää. Erityisesti silloisia aikalaiskeskusteluja seuraava havaitsee nopeasti, että humanistinen maantiede ei ole yhtenäinen suuntaus ja että hyvinkin toisistaan poikkeavat näkemykset sen sisällöistä, olemuksesta ja suhteesta muihin maantieteisiin ovat perusteltavissa.

Tähän viimeiseen kohtaan liittyen Karjalaisen työn tässä yhteydessä kiinnostava piirre on sen suhde kanssamaantieteisiin. Vaikka Karjalaisen humanistinen maantiede erkani huomattavasti edeltäjiensä samoin kuin monien aikalaistensa työstä, se oli kiinteästi ankkuroitunut maantieteen perinteeseen ja sen käsitteisiin. Humanistisen maantieteen tekijät Karjalainen mukaan luettuna eivät keksineet esimerkiksi tilan ja paikan käsitteitä, mutta niillä ja niillä kirjoittaessaan he laajensivat ja täsmensivät merkittävästi maantieteellistä ymmärrystä tilan ja paikan välisistä suhteista. Kaikki tämä tapahtui laajemmassa maantieteen kehikossa: siinä missä positivistiseen metodologiaan nojaava maantiede oli vaatinut tekijältään käsitteellistä tarkkuutta ja argumentoinnillista varmuutta, humanistinen maantiede pyrki nyt tavoittamaan tieteellisten käsitteiden ja käytäntöjen takaisen eletyn maailman sallimalla myös arkikielisen epätäsmällisyyden ja spontaanisuuden (Häkli 1999, 81). Tuo tavoite edellytti positivistisen tiedeihanteen korvaamista ihmislähteisillä näkökulmilla, joiden yhteiseksi nimittäjäksi määriteltiin fenomenologia.

Pohtiessaan humanistisen maantieteen tilaa Nicholas Entrikin (1976) totesi sen alullepanijoiden, joilla hän tarkoitti lähinnä Yi-Fu Tuanin ja Edward Relphiä, korostaneen humanistisen maantieteen lähtökohtaista yhteensopimattomuutta positivistisen maantieteen kanssa. Tuanille ja Relphille humanistinen maantiede näyttäytyi positivismiin poissulkevana vaihtoehtona tieteelliselle maantieteelle tai vähintäänkin positivismiin sisältyvistä ennako-oletuksista vapaana lähtökohtana tehdä maantiedettä. Entrikin ei täysin jakanut Tuanin ja Relphin näkemystä vaihtoehtoisesta maantieteestä vaan totesi humanistisen maantieteen riittäneen (toistaiseksi) parhaimmillaankin vain vallitsevan maantiedekäsityksen kritiikiksi. Vaikka humanistisen maantieteen tarjoamat filosofiset perusteet olivat tuoreita tieteenalalla, niillä perusteltiin lähinnä sellaisten teemojen tutkimista, joilla oli jo vakiintunut asema maantieteessä. Näin ollen merkittävin ero positivistisen ja fenomenologisen maantieteen näyttäytyi tavoissa lähestyä maantieteellisiä tutkimusaiheita. Humanistisen maantieteen korostamat metodologiset argumentit liittivät maantieteen empatiaan, intuitioon, itsehavainnointiin ja muihin ei-empiirisiin – ja tällä tavoin esitettyinä juuri positivismille vastakkaisiin – tutkimusmenetelmiin. Tämä on ensiarvoisen tärkeä huomio mietittäessä mahdollisuutta kirjoittaa etnometodologia maantieteeseen. Ulkopuoliseen havainnointiin, havaittavasta ilmiöstä itsestään (ei havainnoijasta) selontekoja etsivään ja korostetun empiiriseen tutkimukseen perustuva etnometodologia ei ymmärrettävästi tarjonnut riittävän

selkeää irtautumista positivismista. Kenties juuri siksi etnometodologia ei sopinut positivismiin kriittisesti suhtautuneiden humanistimaantieteilijöiden tiedehanteeseen. Näin siitäkin huolimatta, että arvioijan näkökulmasta riippuen etnometodologia on perustellusti liitetty sekä positivistiseen että anti-positivistiseen tieteenfilosofiaan (ks. Svennevig & Skovholt 2005).

Anti-positivistisen maantieteen samaistamisessa fenomenologiaan on Entrikin (1976) mukaan toinenkin riski. Vaikka humanistisen maantieteen metodologisen perustan on esitetty rakentuneen 1960-luvulta lähtien löyhästi fenomenologisen tieteenfilosofian pohjalta, jo edellä korostamani maininta fenomenologisten suuntausten moninaisuudesta pitää paikkansa myös maantieteen kohdalla. Kukin humanistisen maantieteen tekijöistä liitti käsityksensä suuntauksesta omiin, joskin pitkälti yhteneviin, lähtökohtiinsa. Tämä ilmeni valinnoissa koskien sitä, *kenen* fenomenologiaan kulloinkin tukeuduttiin, *miten* sitä tulkittiin ja *mitä* tavoitetta *varten*.

Annals of the Association of American Geographers -lehdessä 1970-luvulla käyty keskustelu humanistisesta maantieteestä valaisee tätä moninaisuutta ja tarjoaa samalla hyvän lähtökohdan sijoittaa Karjalaisen edustama humanistinen maantiede laajempaan yhteyteensä. Pohtiessaan humanistisen maantieteen ja yleisemmin humanismin tilaa maantieteessä Nicholas Entrikin nostaa suuntauksen näkyvimmiksi merkkihenkilöiksi muiden muassa Yi-Fu Tuanin, Anne Buttimerin ja Edward Relphin, jotka kaikki sitovat näkökulmansa – tavalla tai toisella – fenomenologiaan. Näitä tapoja tarkasteltaessa fenomenologia tarkentuu fenomenologian, eksistentiaalismin ja eksistentiaalistisen fenomenologian välisiksi määrittelyiksi. Tuan (1976, 275) mainitsee saaneensa fenomenologiavaikutteensa Maurice Merleau-Pontyiltä, Ernst Cassirerilta, Susanne Langerilta ja Nelson Goodmanilta, joista erityisesti ensimmäinen on tunnettu maailmassa olemisen (*Dasein*) eksistentiaalistisesta korostuksestaan. Kirjoittaessaan maantieteen fenomenologisista perusteista Relph (1985) luo puolestaan kuvaa rajatummin Martin Heideggerin kirjoituksiin perustuvasta maantieteestä. Tuan tai Relph eivät edes ohimennen viittaa Schützin tuotantoon, kun taas Buttimer osoittaa hänelle kokonaisen jakson paljon viitatussa vuoden 1976 *Grasping the Dynamism of Lifeworld* -artikkelissaan. Palaan tämän huomautuksen yksityiskohtiin myöhemmin, mutta tässä kohtaa oleellista on, että artikkelin pääargumenttia rakentaessaan myös Buttimer asettaa keskeisimpään asemaan fenomenologeista Schützin sijaan Husserlin ja Merleau-Pontyn. Myöskään uudempiin maantieteilijöiden filosofiin keskusteluihin Schützin ääni ei ole yltänyt. Esimerkiksi Robert Mugerauer (1995) esittää kysymyksensä ihmisen suhteesta ympäristöön Heideggerille, Gadamerille, Foucault'lle ja Derridalle, mutta ei Schützille. Edward S. Casey (1996) johdatuksessa maantieteelliseen fenomenologiaan vilahtelevat puolestaan Husserl ja Merleau-Ponty, ei Schütz.

Tätä seitsemänkymmentäluvun kansainvälistä humanistisen maantieteen taustaa vasten on ymmärrettävää, että Schützin tuotantoon tutustuneekin tutkijat jätivät sen ja siitä nousseet (etnometodologiset) sovellukset pääosin huomioimatta ja keskittyivät eksistentiaalistisen fenomenologian suuntaukseen (ks. Karjalainen 1986; Werlen 1993). Karjalaisen väitöskirjassaan esittämä näkemys fenomenologian ja eksistentiaalismin suhteesta maantieteessä tiivistyy seuraavaan Karjalaisen (1986, 66) toteamukseen: ”monet eksistentiaalisteista ovat fenomenologeja, joskaan kaikki fenomenologit eivät ole eksistentiaalisteja”. Karjalainen näkee toki itse omassa työssään molempien koulukuntien rinnakkaiselon mahdollisuutena, mutta hänen työstämänään humanistinen maantiede siirtyi käytännössä husserlilaisesta

konstitutiivisesta fenomenologiasta eksistentiaalisen fenomenologian suuntaan (ks. myös Seamon 1997, 53). Maantieteen eksistentiaalisen painotuksen merkittävyys näkyy myös siinä, että fenomenologiaa soveltaneet maantieteen lähitieteidenalat, esimerkiksi ympäristöpsykologia (ks. Auburn & Barnes 2006, 40), ottivat humanistisen maantieteen eksistentiaalisovellukset käyttöön sellaisenaan.

Miksei Schütz sitten kelvannut Karjalaiselle tai yleisemmin humanistiselle maantieteelle? Jos humanistista maantiedettä arvioidaan tuolloin vallinneen paradigman kritiikkinä, eksistentiaalisuus tieteentilafilosofiana soveltui puhdasta ja arjen fenomenologiaa paremmin positivistisen maantieteen kritiikkiin. Heideggeria mukaillen eksistentiaalinen analyysi oli tarpeen, sillä olemassaolon ontologisia perusteita ei voitaisi paljastaa ontoksen⁵ ympäristön empiirisestä materiaalista johdetuilla hypoteeseilla. Näistä ontologisista perusteista ei voisi myöskään saada aitoa tietoa universaaleihin vertailuihin ja luokitteluihin nojaavilla empiirisillä tieteillä. (Karjalainen 1986, 70.) Lisäksi juuri tieteentilafilosofista haastetta etsiville saattoi merkitystä olla myös sillä, ettei Schütziä pidetty ”tarpeeksi filosofina”. Tämän luvun alkuun sijoittamani katkelma Schützin ja filosofi Aron Gurwitschin kirjeenvaihdosta osoittaa, kuinka suuria pettymyksiä Schützin sosiologisoituminen ja tietoinen filosofisten kysymysten hylkääminen olivat fenomenologiaan syventyneille. Erityisesti amerikkalaisten sosiologien lehdessä Schützin julkaisema *The stranger*-essee (Schuetz 1944) otettiin vastaan ”keskinkertaisuuksia pyörittelevänä tuotoksena” (ks. Natanson 1998).

Noihin keskinkertaisuuksiin keskittyminen on kuitenkin ollut vaikuttamassa siihen, että Schützin arjen fenomenologian pohjalta on ollut luontevaa esittää myös empiirisesti vastattavissa olevia tutkimuskysymyksiä. Garfinkelin etnometodologia on selkein esimerkki siitä, kuinka Schützin ajattelu taipuu empiirisiksi tutkimusasetelmiksi. Humanistisen maantieteen empiriavastaisuus ja kiinnostus eksistentiaalisen kasvottomiin ja universaaleihin filosofisiin kysymyksiin hylki Schütz-innoitteista tutkimusta pitäen sitä maantieteen kannalta triviaalina. Humanistista maantiedettä kritisoitiin toki sitäkin pikkuseikkojen tarkastelusta, mutta nämäkin tutkimukset voitiin aina viime kädessä liittää johonkin yhteiskunnallisesti arvostettuun kokonaisuuteen, esimerkiksi taiteeseen. Vaikka monet humanistisen maantieteen tutkimuskysymykset nousevat hyvin arkisista kokemuksista, se ei tyydy käsittelemään niitä sellaisina. Taiteen tavoin – ja Tuania (1976, 273) soveltaen – humanistinen maantiede ”vaalii pikkuseikkoja; se on äärimmäisen erityisyyttä tavoittelevaa mutta samalla siinä piilee vaikutelma asioiden universaalisuudesta”. Tämän pääluvun lopussa palaan vielä kahden tutkimusesimerkin avulla havainnollistamaan tätä väitettä.

Miksi Schütz olisi pitänyt poimia maantieteilijöiden matkaan? Entä mikä nykymaantieteessä olisi toisin, jos näin olisi tehty? Jos ajatellaan, edelleen Entrikiniä (1976) seuraten, että humanistisen maantieteen omaksuman fenomenologian ja erityisesti eksistentiaalisen suuntauksen merkittävyys on jäänyt tieteenalan sisäisen kritiikin asteelle, Schützin arjen fenomenologia olisi jälkikäteen arvioituna voinut olla vähintään yhtä hyödyllinen lisä maantieteeseen, sillä myös Schützin kirjoituksista käsin on mahdollista kritisoida positivismin tiedeihanteita ja käytäntöjä. Schütz etsi nimenomaan yhteiskuntatieteille ominaista tieteen logiikkaa, jonka

⁵ Ontologinen viittaa olevien olemiseen ja sitä koskevaan tutkimukseen. Onttinen puolestaan viittaa olevien käsittelyyn, joka ei ota huomioon olemista eikä näin ollen nosta esiin ontologista kysymystä. Suurin osa tieteistä on ontollisia, mutta Heideggerin tavoitteena oli aidosti ontologinen menetelmä. (Kakkori 1998.)

tavoittelusta hän näki aikalaisensa luopuneen heidän todettuaan luonnontieteen logiikan sopimattomuuden (ks. Schutz 1954, 258). Schützin alkutuotannon merkittävin teos *Sosiaalisen maailman merkitykseks rakentuminen* (1932/2007) oli yritys saattaa Max Weberin alkuun sysäämä ajatus ymmärtävästä sosiologiasta vakaammalle filosofiselle pohjalle, minkä hän tekikin kytkemällä Weberin avoimiksi jättämät kysymykset Henri Bergsonin ja Edmund Husserlin tarjoamiin vastauksiin.

Schützin arjen fenomenologia ei kuitenkaan jää pelkäksi tieteen filosofiaksi, vaan se tarjoaa lukijalleen viitteitä tehdä fenomenologisen metodin värittämää empiiristä tutkimusta. Fenomenologinen metodi on positivistiseen metodologiaan verrattuna korostuneesti sosiaalitieteellisiin päämääriin suuntautunutta. Se ei yritä esittää kiistattomia totuuksia vaan pyrkii ymmärtämään maailman sosiaalista luonnetta. Schütz, mutta erityisesti Garfinkel, valmistaa näin myös maantieteelle vaihtoehdoisen perustan, jolle voi rakentaa nykyisten teoreettisten intohimojen kanssa samansuuntaista mutta vankasti empiiriseen ja aineistolähtöiseen otteeseen perustuvaa tutkimusta, joka luopuu teoreettisista ja universaaleista ennako-olettamuksista ja joka keskittyy tutkittavan ilmiön käytännölliseen ja tilanteiseen näkyväksitekemiseen. Tällainen näkökulma pyrkii tavoittamaan toimijoille relevantteja maailmassa toimimisen ja toiminnan selittämisen muotoja.

2.1.4 Schütziläinen toiminnan arkimaantiede

Kaikki maantieteilijät eivät olleet sokeita Alfred Schützin esittämille ajatuksille. Erityisesti David Leyn, James Duncanin ja Benno Werlenin kirjoitusten kautta hahmottuu kuva maantieteestä, jossa on otettu huomioon ainakin joitain Schützin merkittävinä pitämiä teemoja. Nämä yhdistävät teemat liittyvät sosiaalisen toiminnan ja maantieteen arkipäiväisyyden korostamiseen metodologisella ja tieteenalan itsemäärittelyn tasolla. Schützin vaikutus maantieteeseen on välittynyt selkeimmin kanadalaismaantieteilijä David Leyn (1977; 1978) hahmotteleman sosiaalisen toiminnan maantieteen kautta. Ley oli Nicholas Entrikinin (1976) tavoin huolissaan maantieteeseen ujuttautuneesta idealismista, joka oli seurausta humanistisen tutkimuksen kohteen muuttumisesta toimivista ihmisistä ”tutkijan yksinäiseksi itsereflektioksi” (Ley 1978, 44). Yhtenä aikalaisvaihtoehtona tarjottua marxismia Ley piti vain osittaisena ratkaisuna idealismin ongelmaan. Marxismi operoi Leyn (1978, 50) mukaan ”sosiaali-insinöörin” määrittämin abstraktioin, joilla ei ollut vastaavuutta luonnollisen asenteen varassa toimivan arkimaailman kanssa.

Leyn rakentama sosiaalisen toiminnan maantieteen viitekehys lepää kolmella tukijalalla: antroposentrismi, intersubjektivisuus ja kontekstisidonnaisuus määrittelevät sosiaalisten faktojen muodostumista. Pohjalla on ensinnäkin humanismi, joka ottaa toiminnan, kokemuksen ja paikan analyysiyksiköksi ihmisen. Se painottaa subjektin tietoisuuden ja toiminnan päämäärähakuisuuden tärkeyttä teoreettisessa käsittelyssä. Humanistisen paradigman mukaan ottaminen tekee näin eroa positivistiseen paradigmaan. Humanismin näkökulma ei kuitenkaan johda yksistään haluttuun päämäärään, vaan sitä on täydennettävä yksilön kokemuksen sosiaalisen luonteen korostamisella. Tällöin keskeiseksi teoreettiseksi käsitteeksi valikoituu intersubjektivisuus, joka pureutuu ihmiselämän jaettuun olemukseen: siihen kuinka yksilöistä koostuu samanmielisiä ryhmiä, joiden kesken he valikoiden toimivat maailmassa ja suorittavat haluamiaan tehtäviä. Sosiaalinen elämä (ei siis esimerkiksi eksistenssi) määrittyy tällöin ”tietyistä yhteyksistä etäännyntymisten

jaksoiksi ja suhteutumisista toisiin ihmisiin, joiden kanssa biografiamme risteää ja joiden kanssa jaamme tietyt intressit” (Ley 1978, 50). Biografia samoin kuin ajallinen, tilallinen, yhteiskunnallinen ja intellektuaalinen konteksti, tiivistettyinä ympäristö, muodostaa kolmannen tukijalan. Ympäristöolottuvuus tähdentää myös toimijoille tilanteessa mahdollisesti tuntemattomien ja tiedostamattomien vaikutteiden ja tapahtumien roolia sosiaalisessa elämässä. Toimijan päämäärähakuisuuden (*in-order-to*-motiivi, jotta-vaikutin) lisäksi toimintaamme määräävät pakottavat tekijät (*because-of*-motiivi, koska-vaikutin) – toiset ihmiset ja tilalliset rajoitteet (ks. Schütz 1932/2007).

James S. Duncan (1978) hyödynsi puolestaan symbolisen interaktionismin näkökulmaa kritisoidessaan 1900-luvun puolivälissä Pohjois-Amerikassa kulttuurimaantieteen vallitsevaksi suuntaukseksi kutsumansa Berkeleyn koulukunnan maisemamaantieteen kulttuurikäsitystä. Duncanin kiinnostus symboliseen interaktionismiin perustui ajatukseen välttää ansa, johon kulttuuria transsendentaalin⁶ holismin tai superorganisen objektin näkökulmasta tarkastelleet olivat toistuvasti pudonneet ulkoistamalla yksilöt kulttuurista, tekemällä superorganisesta kulttuurista ensisijaisen ihmistoiminnan kausaaliselittäjän ja mystifioimalla toimintaa säätelevät sosiaaliset prosessit (ks. Duncan 1980). Duncanin näkemys kulttuurimaantieteestä on siten pitkälti yhtenäinen Leyn toimintaorientoituneen sosiaalimaantiedekuvan kanssa: maantieteen toimijoina ovat sosiaaliseen maailmaan sitoutuneet yksilöt, jotka neuvottelevat toimintansa suuntaviivat muiden toimijoiden kanssa. Näin yksilöiden merkitykset eivät ole aidosti yksilöllisiä vaan sosiaalisen konsensushakuisuuden tulosta. Ne ovat ”jäsenyyttä ryhmässä ilmentäviä kansantapoja” (*folkways of the in-group*, siis Garfinkelin etnometodeja, kansan metodeja), joihin normaaleissa olosuhteissa suhtaudutaan niitä kyseenalaistamatta mutta joiden olemassaololle voidaan tarpeen tullen tarjota perusteluita. Kuten edellä totesin, Schütz (Schuetz 1944), jolta Duncan (1978, 270) sosiaalisen maailman ajatuksensa lainaa, tiivistää näiden menettelytapojen tarjoavan – ei enempää eikä vähempää kuin – vakiomääritelmiä tilanteiden tulkitsemiselle ja niissä toimimiselle. Ne ohjeistavat toimijoita siitä, kuka tekee, mitä tekee ja miten tekee (Berger & Luckmann 1966/1991, 83).

Duncanin ansio oli tuoda maantieteilijöiden tietoon Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin (1966/1991) makrotason yhteiskuntateoreettiseen käsitteellistämiseen tähtäävä tulkinta schütziläisestä fenomenologiasta yhdistettynä humanistisen marxismin tarjoamiin esineellistymisen ja vieraantumisen käsitteisiin. Esineellistyminen liittyy itsestäänselvyyksien rakentumiseen prosessina, jossa maailma tuotetaan ja nähdään sekä abstraktioina (ideoina, arvoina ja käyttäytymisnormeina) että konkreettisina objekteina, esineinä. Vaikka sekä abstraktiot että niiden kohteet ovat molemmat ihmisen tuottamia, ihminen toimii uskoen niiden olevan objektiivisia ja muuttumattomia tosiasiallisuuksia. Esineellistyminen on täten sosiaalisessa maailmassa toimimista helpottava prosessi. Vieraantumisessa kyse on puolestaan esineellistämisen prosessin ihmislähtöisyyden unohtamisesta. Tilanteessa, jossa itsestäänselvytykset asettuvat menestyksekkään toiminnan kannalta ongelmallisiksi, ihminen luopuu kyvystään ohjata tilannetta ja määrittää se toisin peruste-

⁶ Duncan (1980, 183) määrittelee transsendentaalisen hegeliläisittäin kokonaisuudeksi, joka on suurempi ja hallitsevampi kuin sitä koostavat osat, jotka tulevat näin tulkituksi vain hallitsevan kokonaisuuden kautta. Esimerkiksi sosiaalinen järjestelmä koostuu muun muassa sosiaalisista suhteista. Transsendentaaliseksi julistaminen estää tarkastelemasta sosiaalisia suhteita muun kuin järjestelmän määrittämin kysymyksin.

luin. Ihminen on vieraantunut paitsi yhteiskunnasta, erityisesti näkemyksestään omasta suhteestaan yhteiskuntaan.

Duncan (1978, 271) korostaa fenomenologian ja marxismin välillä olevan kuitenkin selkeä ero, joka liittyy näiden tapaan suhtautua arjen ja sosiaalisessa maailmassa itsestäänselvyyksien varassa toimimiseen. Kyse on Duncanin mukaan suhtautumisesta väärän tietoisuuden ajatukseen. Fenomenologia ja interaktionismi suuntaavat tutkijan mielenkiinnon merkityksiin, tietoisuuteen, järkipärisyyteen ja tilanteiden määrittelyyn eivätkä niinkään näiden ristiriitaisuuteen suhteessa ulkopuolisen havainnoijan näkemykseen asioiden objektiivisesta asiantilasta. Maantieteen kannalta keskeinen tällaisista yksilöiden tiedostamisen ulkopuolelle jäävistä asiantiloista on materiaallinen ympäristö, joka vaikuttaa ihmisten toimintaan mutta joka on myös valtasuhteiden tulosta. Duncanin ja muiden maisema- ja maantieteilijöiden myöhemmäksi tutkimuskentäksi muodostui juuri ympäristöön ja maisemaan kirjoitetun ideologisen hegemonian purkaminen ja esineellistymisen prosessien paljastaminen. Vaikka tässä kulttuurisen maantieteen maisematutkimuskoulukunnan ajattelussa tunnustetaan merkitysten, tietoisuuden ja toiminnan järkipärisyyden tilanteinen määrittely, nuo teemat eivät ole tutkimuksen varsinaisena kohteena.

Angloamerikkalaisten sosiaalimaantieteilijöiden ja Schützian tuotannon kohtaamiseen liittyy ironisella tavalla toisen maailmansodan vaikutus. Schützian kirjoituksiin tutustumisen mahdollisti Schützian emigroituminen Itävallasta Pariisiin kautta Amerikkaan ennen toista maailmansotaa. Schützian teoksen *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Eine Einleitung in die verstehende Soziologie* (1932) englanninkielinen käännös ilmestyi vuonna 1967 (ja suomennos 2007), jolloin se koosti yhdessä Garfinkelin, Bergerin ja Luckmannin tuotannon kanssa arjen sosiologian kirjallisen rungon. Vaikka fenomenologinen sosiologia syntyikin Pohjois-Amerikassa, sen juuret ovat vahvasti Manner-Euroopassa (Husserlin lisäksi Schützian innoittajana olivat Bergson ja Weber, joita hän yhdisti Meadin ajatteluun). Olisiko siten mahdollista, että Schützian jälki olisi selkeämmin nähtävissä saksankielisessä maantieteessä?

Saksalaisen sosiaalimaantieteilijä Benno Werlenin tutkimukset (1993; 1997; 2005) tarjoavat kiintoisan ja osittain Duncania ja Leytä paremmin Schützian aikalaismatkontekstiin sijoittavan näkökulman toiminnan maantieteeseen. Werlenin pääteesi on, että maantieteen positivistinen ja rakenneteoreettinen valtavirta oli tehnyt tilasta maantieteilijöiden selitysmallien kyseenalaistamattoman lähtökohdan. Myös behavioraalisessa maantieteessä maantieteilijän kyseenalaistamaton huomio oli edelleen tilassa, sillä 'käyttäytyminen' tapahtuu 'tilassa' ja 'ympäristö' on 'havaittua'. Ongelma on kuitenkin siinä, että tila ei itsessään selitä mitään eikä se näin ollen voi olla analyysin kyseenalaistamaton lähtökohta. Tilalliset suhteet heijastavat ja tuottavat sosiaalisia prosesseja, jolloin tutkimuksen ja teoretisoinnin lähtökohtana on Werlenin mukaan oltava juuri sosiaalinen toiminta. Toisaalta sosiaalista toimintaa ei voi limittää maantieteen teoriaan tavalla, jolla behavioraalinen maantiede pyrki ratkaisemaan ongelmaa eli tarkastelemalla toimijoiden vastauksia behavioristisen stimulus–responssi-kytkennän kautta. Ley (1978) viittaa Schützian ajatukseen luonnollisesta asenteesta konstitutiivisena ilmiönä (*constitutive phenomenon of the natural attitude*) korostaessaan intersubjektiivisuuden rakentuvaa ja merkityksellistä luonnetta osana siirtymää käyttäytymisestä toimintaan. Werlenin kehittämä maantieteellinen toimintateoria rakentuu puolestaan toiminnan in-

tentionaalisuuden pohjalle; huomiolle, että toiminta suuntautuu aina jotain objektiä kohti.

Werlen (1997) toteaa fenomenologian varhaisten maantieteellisten sovellutusten merkinneen lähinnä perinteisten maantieteellisten käsitteiden ja viitekehysten fenomenologista päivittämistä. Se ei siis johtanut itse fenomenologian periaatteiden soveltamiseen tutkimuksessa, esimerkiksi arkipäiväisten todellisuuksien kyseenalaistamiseen. Maantieteilijöiden huomion ei pitäisi rajautua paikkojen subjektiiviseen kokemiseen, kuten perinteisessä humanistisessa maantieteessä, vaan myös ”paikan merkityksen” subjektiiviseen rakentumiseen (Werlen 1997, 647). Werlen viittaa tässä yhteydessä aika-tila-kehysten ruumiillisuuteen ja sen merkitykseen muun muassa Torsten Hägerstrandin työn kautta. Hägerstrandin ajatuksesta avautuu Werlenin mukaan kasvokkaisen vuorovaikutuksen tärkeys, josta seuraa maantieteelle tarve ja mahdollisuus tarkastella syvällisemmin kansaolemisen merkitystä jokapäiväisen maailman suhteissa. Werlen huomauttaa tässä yhteydessä jälleen humanistisen maantieteen naiivista subjektiivisuudesta: humanistiseen paradigmaan sitoutuvat tutkijat väittävät tutkivansa tutkittaviensa subjektiviteettiä mutta oikeastaan tulevat kertoneeksi lähinnä omasta subjektiivisuudestaan. Tällöin huomataan, että maantieteellisiksi määritetyt ongelmat ovat oikeastaan tietyyntyyppiseen toimintaan liittyviä ongelmia eikä niiden tarkastelussa ole mielekästä keskittyä ensisijaisesti toiminnan tilallisuuteen vaan toiminnan subjektiin (Werlen 1997, 648).

Werlen on julkaissut ajatuksiaan lähinnä saksaksi, mikä on rajoittanut niiden omaksumista laajemmassa kansainvälisessä keskustelussa. Arvioidessaan englantinkielistä käännöstä Werlenin (1993) maantieteellisestä toimintateoriasta David Ley (1994) on huomauttanut eräistä sisällöllisistä puutteista Werlenin työssä. Leyn mukaan ongelmista suurin on Werlenin ajattelutyön teoreettinen ja metodologinen keskeneräisyys. Tämä ilmenee erityisesti suhteessa toiminnan intentionaalisuuteen, sillä Werlen on omaksunut varsin yksipuolisen kiinnostuksen intentionaalisuuteen Schütziltä. Tämän lähtökohdan jättäminen kyseenalaistamatta on johtanut Werlenin tilanteeseen, jossa toimintaan vaikuttavat mutta toimijoilta itseltään tiedostamatta jäävät kontekstit on rajattu toimintateorian ulkopuolelle. Tällaista rajausta ei Leyn mukaan olisi välttämätöntä tehdä, sillä esimerkiksi Anthony Giddens sekä Peter Berger ja Thomas Luckmann ovat puuttuneet Schützintä kirjoitusten keskeneräisyyteen intentionaalisuuden osalta. Ley ilmaisee myös tyytymättömyytensä Werlenin annista empiiriselle ja maantieteelliselle tutkimukselle. Werlen on valinnut keskustelukumppaneikseen toimintateorian teoreettisen ääripään edustajia ja tyystin ohittanut esimerkiksi Schützintä empiiriset ja maantieteen kannalta ehkäpä antoisimmat kirjoitukset. Ley huomauttaakin hievan ironisesti, että Werlenin teoksen nimestä ja kirjoittajan tieteenalataustasta huolimatta maantiedettä ja maantieteilijöitä saa teoksesta hakea suurennuslasilla. Se mitä suurennuslasin läpi on nähtävissä, on pitkälti yhtenevä jo olemassa olevan humanistisen maantieteen tutkimustradition kanssa. Werlen näyttäisikin käyttävän Schützintä tuotantoa nostaakseen esiin tiettyjä metodologisia ongelmia (ja Leytä tulkiten ajautuen samalla vielä suurempiin ongelmiin), ei ratkoakseen niitä.

Leyn kritiikistä huolimatta Werlenin ajattelusta nousee varteenotettava ja monia maantieteilijöitä aikanaan häirinnyt ehdotus: alueellisuutta tarkasteltaessa ei tule kiinnittää huomiota sosiaalisten kehysten, kuten valtioiden tai maakuntien, tilallisiin ominaispiirteisiin (argumentti jolla maantiede on perustellut tieteenalansa olemassaoloa) vaan nuo sosio-tilalliset suhteet konstituoiiviin toimintoihin

(Werlen 2005, 47; ks. myös Paasi 1986a, 25). Werlenin projektia voi havainnollistaa siirtymien kautta: kyse on käsitteellisen huomion siirtämisestä tilasta toimintaan, tilallisesta kuvauksesta arkisen maantieteen tekemiseen (saks. *alltäglicher Geografie machen*, engl. *everyday geography-making*), subjektiiviseen ymmärtämiseen ja sosiaaliseen selittämiseen. Tilan järjestäminen ja rajaaminen eivät ole ihmillisen toiminnan tietoinen tai tiedostamaton päämäärä vaan yksi toiminnan välineistä. Ilmeisin yhtäläisyys etnometodologiaan näkyy juuri Werlenin epäuskossa sellaisiin teorioihin, jotka lähestyvät tilallisuutta yleisesti tieteen ja erityisesti maantieteen ennalta luokitelluista lähtökohdista.

Ley totesi Werlenin opeoivan teoreettisella tasolla, eikä hän siten juuri tarjoa selkeää lähtökohtaa empiiriselle tutkimukselle. Werlen (1997, 649) on kuitenkin muotoillut kolme mahdollista tutkimusaiheiden rypästä, jotka antavat jonkinlaisen käsityksen hänen maantieteellisen toimintateoriansa sovellutusalueesta. Näistä ensimmäinen, vielä varsin käsitteelliseksi jäävä, etsii vastausta kysymykseen siitä, miten subjektit tekevät maantiedettä sijoittamalla objekteja tiettyihin toimintoihin ja miten toiminnalla objektit pidetään sijoillaan. Kysymys on siis siitä, miten subjektit sitovat maailman itseensä maailmaa sekä tuottavalla että ylläpitävällä toiminnallaan. Toinen teema tarkentaa huomion ihmistoiminnassa syntyvien ja toimintaa edellyttävien toimintatilojen normatiivis-poliittisten tulkintojen tutkimiseen. Tällöin kyse on politisoinnin maantieteestä. Kolmas, jälleen edellisiä tarkentava kysymys pohtii, kuinka toimijan tietovarannon kartuttamisprosessit linkittyvät globaaliin viestintäteknologiaan.

Esimerkki nämä teemat kattavasta tutkimusasetelmasta on Werlenin oppilaiden Tilo Felgenhauerin, Mandy Mihmin ja Antje Schlottmannin (2005) tutkimus joukkotiedotusvälineiden, tarkemmin yhden televisiokanavan, tuottamasta Keski-Saksan (*Mitteldeutschland*) alueidentiteetistä ja sen arkipuheisesta vastaanotosta. Artikkelinsa aluksi kirjoittajat pohtivat, miten suhtautua tieteellisen ajattelun ja arkisten käytäntöjen väliseen ilmeiseen ristiriitaan. Alueita koskevassa teoreettisessa keskustelussa on jo pitkään torjuttu väitteet alueiden luonnollisuuksista, selvärajaisuuksista ja pysyvyyksistä, ja globalisaation myötä ihmisten on oletettu suhtautuvan tilaan ja paikkaan sidottuihin identiteetteihin yhä välinpitämättömämmin (jälkimmäisen oletuksen ongelmallisuudesta, ks. Massey 2008, 134–142). Samanaikaisesti alueista keskusteltaessa olemme kuitenkin sitoutuneita kieleen, joka korostaa perinteitä, konservatiivisuutta, jatkuvuutta ja kyseenalaisuutta ja jota käytetään niin viestimien kuin kasvotusten käytävässä vuorovaikutuksessa. Näin ollen myös alueiden maantieteellisen tutkimuksen tulisi ottaa huomioon perinteisten essentialististen ja rajattujen aluekäsitteiden merkitys arjessa toimimiselle. Teoreettisen viitekehyksen kannalta tämä tarkoittaa kahden vaatimusta. Ensinnäkin teorian pitää pystyä pureutumaan kielen, kuvauksen (re-presentaation) ja tilallisen todellisuuden välisiin suhteisiin. Toiseksi teorian on oltava avoin yllätyksille ja sen kautta on pystyttävä heijastamaan tutkijan omaa (henkilökohtaisista kokemuksista ja tieteenalan toimintatapojen omaksumisesta kumpuavaa) osallisuutta maantieteen tekemisen prosesseissa. (Felgenhauer, Mihm & Schlottmann 2005, 45–46.)

Werlenin merkittävän alueellistumisen teoriaa (*significant regionalization*) seuraten kirjoittajat (Felgenhauer, Mihm & Schlottmann 2005, 47) käsitteellistävät ”maantieteitä jokapäiväisten toimintojen objektivoituina ja institutionaalisoituina tuotteina”, jolloin tarkasteltavana oleva alue näyttäytyy ”hypoteesina, olemisen mahdollisena olomuotona”, joka neuvotellaan ihmisten toiminnassa ja

joka saa ilmiänsä perustavanlaatuisesti, joskaan ei pelkästään, symbolisessa uusintamisessa. Ajatus tulee lähelle Anssi Paasin (1986b) alueiden institutionalisoitumisen teoriaa, joskin kirjoittajat pyrkivät tekemään siihen eroa korostamalla oman näkökulmansa keskittymistä toistuviin merkityksellistäviin toimintoihin, jotka eivät ole kansallisvaltion määrittelemiä ja julkisesti tunnistettavia instituutioita (Felgenhauer, Mihm & Schlottmann 2005, 46). Se on lisäksi juuri maantieteen teoria siinä merkityksessä, että tarkasteltavat toiminnot nähdään määritelmällisesti ja lähtökohtaisesti maantieteen tekemisen kannalta: toiminnan tilallisuus on edelleen etukäteisoletus ja sellaisena tutkijoiden mielenkiinnon kohteena. Oman työni jatkon kannalta huomattava raja-alue Werlenin työtä seuraavan Jenan koulukunnan tutkimusotteessa on lisäksi representaatioiden korostaminen ja alueiden symbolisen muodonottamisen hahmottaminen, joskin artikkelin sanavalinnat mahdollistavat esimerkiksi performatiivisuuden sisällyttämisen.⁷ Itse korostan, että arkisen maantieteen ei välttämättä tarvitse olla osa symboloituvaa maantieteen tekemistä, vaan tilaan perustavasti liittyvällä toiminnalla voi olla muita, toimijoilleen tilanteessa paljon tärkeämpiä pyrkimyksiä ja ilmenemismuotoja. Tähän ajatukseen palaan luvun lopussa.

Edellä hahmottelemani perusteella Leyn ja Duncanin samoin kuin Werlenin ajattelussa Schützin arjen fenomenologialla on varsin selkeä tehtävä tuoda maantieteelliseen keskusteluun uusia keskustelunavauksia, jotka ovat pitkälti metodologisia ja joihin on ladattu tieteenalakeskustelua ohjaava tavoite. Tavoite ilmenee mainiosti Peter Jacksonin (1981) hahmottelemasta aidon sosiaalimaantieteen näkemyksestä: yksilöön keskittyvän humanistisen maantieteen sijaan kiinnostuksen kohteeksi on otettava yksilöiden muodostamat sosiaaliset ryhmät ja niiden toiminta tilassa. Jackson toteaa, että aidosti sosiaalisesta elämästä kiinnostuneen ei ole pakko hylätä fenomenologiaa, mutta on tarpeen miettiä, minkälainen fenomenologia on hyödyllistä. Nicholas Entrikinin (1976) ja Anne Buttimerin (1976) tulkinnat fenomenologiasta ja intersubjektiivisuudesta samoin kuin Derek Gregoryyn (1981) ja David Leyn (1977, 1978) kehittämät sosiaalisen toiminnan analyysit osoittautuvat Jacksonin tulkinnassa hedelmällisimmiksi lähtökohdiksi hänen hahmottelemalleen sosiaalimaantieteelle, kun taas erityisesti Yi-Fu Tuanin kirjoituksia Jackson (1981, 299) pitää tarkoitusta silmällä pitäen ”kovin laveina spekulatioina”. Toisaalta Jacksonin alulle panema keskustelu johtaa teoreettiseen pohdintaan toimija–rakente-dualismin purkamisesta, joka on metodologis-teoreettisesti uskottavaa, mutta empiirisen tutkimusasetelman muotoilemisen kannalta niukkaa.

Yksilöiden ja ryhmien sosiaaliseen vuorovaikutukseen keskittyvän mikrososiologian (vastinparina yhteiskunnallisten rakenteiden ja instituutioiden tutkimiseen keskittyvälle makrososiologialle) mahdollinen anti maantieteelliselle tutkimukselle havaittiin perusteellisemmin 1980-luvulla. Humanistisen maantieteen tieteenfilosofisten lähtökohtien hyväksyminen ja sosiaalimaantieteen sisäinen ryhtiliike sallivat mikrososiologisten suuntausten sisällyttämisen maantieteen viitekehyksiin. Kehityskulkuja jälkikäteen hahmotelleet brittimaantieteilijät Jonathan Murdoch ja Terry Marsden muistuttavat erityisesti lokaliteettitutkimuksesta muodostuneen

⁷ Werlenin johdolla kehityneen Jenan koulukunnan (ks. Lippuner 2004; Felgenhauer, Mihm & Schlottmann 2005) ohella germaanisen kieliperheen yhteiskuntamaantiede on huvittautunut englanninkieliseen keskusteluun hollantilaisen Nijmegenin yliopiston kautta (ks. Zierhofer 2002; 2005; Ernste 2005; Strüver 2005). Jenan toimintateoria ja Nijmegenin pragmatismien ympärille rakentuva tilallinen puheaktiteoria jatkavat näin osaltaan angloamerikkalaisessa maantieteessä nyttemmin vähemmälle huomiolle jäänyttä keskustelua toimija–rakente-dialektiikasta.

keskusteluareenan niille maantieteilijöille, jotka pyrkivät yhdistämään aikaisemmin toisistaan irrallaan käydyt makrotason keskustelut yleisistä prosesseista humanistisen maantieteen tekemiin muistutuksiin mikrotason toiminnasta, siihen ”kuinka tulkinnat ja merkitykset syntyvät sosiaalisessa toiminnassa” (Murdoch & Marsden 1995, 371).

Murdochin ja Marsdenin artikkelin tässä yhteydessä kiintoisin puoli on se, että he juontavat mikrososiologian juuri etnometodologian kautta. Mikrososiologian näkökulmaa esitellessään he viittaavat sosiologeihin Micheal Rustiniin ja Karin Knorr-Cetinaan, jotka ovat suhtautuneet myönteisesti paitsi etnometodologiaan myös sen yhdistämiseen muihin metodologisiin suuntauksiin. Vaikka kyseessä on yksi harvoista ja ensimmäisistä etnometodologian ylipäättään maantieteellisessä julkaisussa mainitsevista artikkeleista, kyseessä on lopulta pelkkä maininta. Kun Murdoch ja Marsden siirtyvät esittelemään tekemäänsä tutkimusta Britannian kaivossektorin poliittisesta sääntelystä ja sen kansallisista ja paikallisista toimintatiloista, etnometodologian empiiristä tutkimusotetta on vaikea havaita.

Mikrososiologisen haasteen otti vastaan myös poliittisen maantieteen ja geopolitiikan edustajana tunnettu John Agnew (1987, 28), joka paikan ja poliittisuuden kytköksiä hahmotellessaan koki tarpeelliseksi erottaa toisistaan sijainnin (*location*), lokaalin (*locale*) ja paikkatunteen (*sense of place*). Agnew’n kolmijako paikan materiaaliin, sosiaaliin ja subjektiivisiin ulottuvuuksiin on havaittu hyväksi heuristiseksi ohjeeksi, ja sellaisenaan sen on todettu heijastavan hyvin maantieteen tieteenalan moninaisuutta (esim. Buell 2001, 61). Toisaalta kuten kirjallisuudentutkija Lawrence Buell (2001, 60) aiheellisesti huomauttaa, maantieteellistä keskustelua on hallinnut kiistely siitä, mikä näistä ominaisuuksista on tärkein, toisin sanoen mikä kolmesta ulottuvuudesta elimellisimmin kuvastaa paikkaa ja ansaitsee tulla kutsutuksi paikaksi. Paikan ulottuvuudet tiedostettuaan maantieteelle ei Buellia tulkiten jää muuta mahdollisuutta kuin kehittää nämä kaikki kolme ominaisuutta sisältävää paikan teoriaa.

Tämän luonnehdinnan osuvuutta vahvistaa johdannossa esittelemäni huomautus Anssi Paasin uusi aluemaantiede -otsikon alla tekemästä teoreettisesta työstä. Ongelma on, rajatusti etnometodologian suunnasta ilmaisten, ettei Paasin sinällään tärkeää huomautusta arjen sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen tärkeydestä ole asetettu ’todelliseen’ testiin, empiiriseen tutkimukseen, jossa tutkimuksen kohteena olisivat arkisosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotetut paikat erotuksena paikan tuottamisesta *osittain* arkisosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Sen sijaan, että teoreettista viitekehystä täydennetään huomautuksilla vuorovaikutuksellisen toiminnan tärkeydestä, ”sosiaalisen analyysin ensimmäiseksi kohteeksi tulee ottaa”, Murdochin ja Marsdenin (1995, 371) Erving Goffmanilta (1967) lainaamaa muotoilua seuraten, ”tavanomainen tämänhetkinen käyttäytyminen sosiaalisissa tilanteissa”. Tällaisessa asetelmassa ei ole hedelmällistä määrittellä ja käsitteellistää etukäteen paikan ulottuvuuksia.

Edellä läpikäymäni tulkinta 1980- ja 90-lukujen mikromaantieteellisestä keskustelusta heijastaa asteittaista lähestymistä kohti etnometodologista maantiedettä. Varsinainen kohtaaminen jää kuitenkin tapahtumatta. Esimerkiksi Murdoch ja Marsden jättävät kokonaan vastaamatta kysymykseen siitä, miten goffmanilaisten mikrotilanteiden jatkuvuutta ja nivoutumista sosiaalisiksi elämäksi tulisi käsitellä maantieteessä. Sen sijaan he siirtyvät etsimään vastausta kysymykseen tilannetta ulkopuolelta määrittävistä valtasuhteista tai tilanteisen toiminnan rakenteellisista rajoituksista. Voikin todeta, että Murdoch ja Marsden turvautuvat mikrososio-

logiaan ja etnometodologiaan luodakseen kritiikille vastustuskykyisen holistisen teorian, jossa ensin korostetaan tärkeyttä tutkia tavanomaista tämänhetkistä käyttäytymistä sosiaalisissa tilanteissa mutta jossa lopulta ollaan kiinnostuneempia tavanomaisten tämänhetkisten sosiaalisessa tilanteessa käyttäytymisen *ehdoista, ei itse toiminnasta*. Etnometodologia esitetään tällöin Douglas Maynardin ja Steven Claymanin (1991, 387–388) mukaan erheellisesti individualistisena ja sosiaalisen toiminnan kognitiiviseen selittämiseen keskittyvänä näkökulmana. Kognitiivisesti suuntautuneessa selittämisessä sosiaalisen toiminnan onnistumisen syitä selitetään ryhmän sisäistämin skeemoin eli oppimisen ja kokemuksen kautta yksilöllisistä arvostuksista syntynein jaetuin toimintamallein. Etnometodologian periaatteita loppuun saakka noudattaen tarkasteluun olisi otettava juuri se tilanteinen toiminta, jossa jäsenet yhdessä toimivat ja reagoivat keskenään jo heihin alkujaan juurtuneiden sosiaalisen toiminnan rakenteiden avulla (Maynard & Clayman 1991, 388).

Rakenteellisten tekijöiden – kirjoittajasta riippuen osittainen tai täydellinen – sivuuttaminen ei tietenkään ole ongelmatonta, ja tätä mikrososiologien ratkaisua on aiheellisesti kritisoitu. Mikrososiologien vastaus kritiikkiin lähtisi siitä, että jos tarkastelun lähtökohdaksi otettaisiin näiden valtasuhteiden konkretisoituminen yksittäisessä tilanteessa, ei toimijaa ja hänen tilanteista toimintaa olisi ylipäättään mielekäästä tutkia. Vallankäyttöä ei tule mikrososiologien näkökulmasta tutkia tilanteen selittäjänä vaan tilanteen seurauksena – toisin sanoen tutkija kysyy, mikä tilanteessa johtaa siihen, että vallankäytön mahdollisuutta on mielekäästä käyttää hyväksi.

Schütziläisestä maantieteestä on vielä matkaa etnometodologiseen maantieteseen. Varhaisimmissa kirjoituksissaan Garfinkel hyödynsi paljon myös Schützian käyttämiä ilmaisuja ja otti tarkasteluun schütziläisiä teemoja, kuten luonnollisen asenteen ja näkökulmien vastavuoroisuuden. Etnometodologisen ja keskusteluanalyttisen näkökulman kehittyessä Schützian käsitteet koettiin kuitenkin osin epätarkoiksi ja sopimattomiksi kuvastamaan etnometodologisen ohjelman periaatteita. Näkökulmien eroa selittää Michael Lynchin (2002, 488) mukaan etnometodologiassa otettu etäisyys filosofiseen ajatteluun ja pohdintaan ja siirtyminen kohti empiiristä lähestymistapaa. Esimerkiksi Garfinkel ei ole itse pyrkinyt kirjoituksillaan osallistumaan fenomenologiseen keskusteluun, vaan hän on päinvastoin jopa tarkoituksellisesti ”lukenut kieroon” fenomenologisia tekstejä korostaakseen etnometodologian omaa ohjelmaa (Garfinkel 2002, 176–179, 255–258). Etnometodologian suhtautumista esimerkiksi fenomenologiassa paljon pohdittuun tietoisuuteen kuvaa hyvin George Psathas (1997, 661), jonka mukaan ”Schützistä poiketen etnometodologia ottaa tutkimuskohteekseen arkitiedon ja arkiymmärryksen oppiakseen kuinka niitä voidaan käyttää tehtäessä selkoa arkisista toiminnoistamme. [...] Garfinkelin lähtökohta ei ole tietoisuuden pohdinnassa vaan elämismaailman käytännön toiminnassa.”

Vaikka etnometodologian ja fenomenologian välisten erojen ja yhtäläisyyksien pohdintaa voisi edelleen jatkaa ja syventää erityisesti maantieteessä pitkään jatkuneiden keskustelujen kannalta (palaan tähän luvussa 2.3), on paikallaan tässä korostaa eroa fenomenologisen pohdinnan ja fenomenologisen pohdinnan pohjalta toimimisen ja toiminnan tarkkailun välillä. Tämä johdattaa samalla siirtymään maantieteen nykykeskusteluihin, joihin etnometodologialla on nähdäkseni sanottavaa. Garfinkelin jäljillä tulkitseen olevan erityisesti maantieteilijä Nigel Thriftin. Thrift (2005, 338) kertoo testistä, jonka pohjalta voidaan päätellä henkilön soveltuvuus yhteiskuntatutkijaksi:

Kuunteleeko hän suhteellisen usein salaa muiden ihmisten keskusteluita junissa, lentokoneissa, linja-autoissa, kadulla ja niin edelleen? Jos ei, oletan hänen oikeasti haluavan olla filosofi tai arkkitehti – tai molempia. [...] Toisen työtä määrittää (pääasiassa) yritys selvittää, mitä ihmiset ajattelevat puhuessaan. Toisen työtä määrittää (pääasiassa) itse ajatteleva. Ne eivät ole sama asia.

Testillään Thrift viittaa samaan ristiriitaan, jota Schützin tuotanto havainnollistaa. Toimintaa voidaan joko tarkastella toimintana niin kuin se tapahtuu (yhteiskuntatutkijan työkuva) tai toiminnan filosofiset perustelut itse toiminnasta irrottamalla (filosofin työkuva). Seuraavassa luvussa käsittelen etnometodologiaa suhteessa Thrifftin ei-representationaaliseen teoriaan sekä sitä lähellä oleviin käytäntöjä teoretisoiviin lähestymistapoihin kuten toimijaverkkoteoriaan.

2.2 Muutakin kuin representationaalisuutta

Aloitin maantieteen opintoni Joensuussa 1990-luvun puolivälissä aikana, jolloin perinteisen ja uuden aluemaantieteen ja toisaalta tilallisen ja kielellisen käänteiden väliset keskustelut muokkasivat myös suomalaista maantiedettä. Osa näistä keskusteluista välittyi myös opetukseen. Samanlaiseen tunnelmaan törmäsin pari vuotta myöhemmin Oslon yliopiston yhteiskuntamaantieteen syventävissä opinnoissa. Kulttuuri-, sosiaali- ja poliittisen maantieteen opetuksen sisältöön vaikuttivat kylä kansainväliset virtaukset, mutta niiden tiedostaminen ei vähentänyt kansallisten perinteiden asemaa. Niinpä kansainvälisten katsausten tarjoamista metodologisista luokitteluista jäi yli aineksia, joille ei löytynyt oikeaa osoitetta mutta jotka silti olivat kiistatta olemassa. Tilanne selittyi osittain juuri pohjoismaisena poikkeuksena, sillä pohjoismaisessa maantieteessä esimerkiksi angloamerikkalaisen kulttuurisen käänteiden on todettu jääneen vajavaiseksi (Birkeland 1998, 229; Gren 1998, 244) tai sen on nähty toteutuneen viiveellä (Vuolteenaho 2002, 248).

Nyt uuden vuosituhannen alussa maantieteilijät ovat todistamassa jälleen yhtä käännettä tieteenalan metodologisissa suhdanteissa. Puhutaan materiaalisesta tai käytäntökäänteestä, millä viitataan irtaantumiseen aiemman kulttuurisen käänteeseen maantieteeseen istuttamasta tekstien, (mieli)kuvien, karttojen ja muiden todellisuuskuvauksen (representaatioiden) tutkimusasetelmasta. Vaikka tämän käänteeseen tarkempi ajallinen ja sisällöllinen sijoittaminen onkin mahdollista suorittaa vasta jälkikäteen, esimakua käänteeseen vivahteista saa Hayden Lorimerin totuttuja kuvauskäytäntöjä ylittävien teorioiden (*more-than-representational theories*⁸) hahmotelmasta. Kuten termin monikkomuoto antaa ymmärtää, kyseessä on joukko suuntauksia, joilla on omista erityispiirteistään huolimatta perustavanlaatuisia yh-

⁸ Suuntausten suomentaminen on haastavaa. Kantasanana oleva representaatio tarkoittavaa kuvausta, tarkasteltavan ilmiön tai kohteen kielellisen esittämisen kulttuurisidonnaista tapaa. Näiden tapaisuuksien paljastaminen ja ongelmallistaminen liittyy kiinteästi kulttuurisen käänteeseen innoittaman maantieteen pyrkimyksiin. Representaation käsitteellistäminen 'jonkin esittämisenä jonkin muun muodossa' johti tutkimukselliseen valtavirtaan, jossa tulkinta loittoni vaarallisen kauas tulkinnan kohteesta ja jossa tarkasteltavan ilmiön kuvauksellisuus peitti allensa ilmiön muut ominaisuudet. Koska englanninkielisten termien sisältöä kuvastavat käännösyhtymät 'ilmiöiden todellisuuskuvauksellisuutta karttava teoria' (Thrift) ja 'totutus kuvauskäytännöt ylittävät teoriat' (Lorimer) ovat kömpelöitä, käytän jatkossa niistä lyhenteitä NRT ja MRT tai suoria käännöksiä 'ei-representationaalinen teoria' ja 'enemmän-kuin-representationaaliset teoriat'.

täläisyyksiä. Lorimer (2005, 84) jäsentää nyt havaittavaa uudenlaista kiinnostusta sosiaaliseen ja sen tutkittavuuteen seuraavasti:

Suurin yhtäläisyys piilee lähestymistapojen vaatimuksessa laajentaa meil-
le niin tuttuja ja turvallisia tapoja ymmärtää sosiaalista ja sen asettumista tutkimuksen kohteeksi. Vastaukseksi tarjotaan useimmiten maailmaan tarttumista paikallisesti muotoutuvien kiilojen kautta. Tarkasteltavien ilmiöiden ainut merkittävyys saattaa aluksi ilmetä vain niiden silminnähtävissä merkityksettömyydessä. Huomio kohdistuu elämän muotoutumiseen ja ilmiöihin jaettuissa kokemuksissa, arjen rutiineissa, ohikiitävissä kohtaamisissa, ruumiinkielellä ja eleillä, esitietoisuuden laukaisimissa, käytännön taidoissa, voimakkaissa tunteissa, pysäyttämättömissä haluissa, poikkeuksellisissa vuorovaikutustilanteissa ja aistikkaissa luonteenlaaduissa. Tällaisiin ilmaisiin kiinnittymisen väitetään tarjoavan mahdollisuuden paeta vakiintuneita akateemisia malleja, joilla pyritään paljastamaan merkityksiä ja arvoja: aivan kuin ne odottaisivat löydetyksi, tulkituksi, arvotetuksi ja lopulta kuvatuksi tulemista. Lopulta kuitenkin merkittävä osa tavanomaisesta toiminnasta tapahtuu minkäänlaista etukäteisvaroitusta antamatta.

Lorimer jakaa nämä ehdot täyttävän viimeaikaisen tutkimuskirjallisuuden 'loogisen strategisesti' kolmeen teemaan, joita kuvaavat puutarha (lähteminen), koti (paluu) ja työ (liikkuminen). Loogisen strateginen jako on siksi, että kolmijako ei synny niinkään teoreettisten painotusten kautta. Kuitenkin jo Lorimerin otsikkovalinta liittyy tarkastelun kohteen erityisesti Nigel Thriftin ei-representationaaliseen teoriaan. Lorimerin laajempaan viittaava sanavalinta 'enemmän kuin' kattaa sekä Thriftin työn rinnalla tehtävän samansuuntaisen tutkimuksen että Lorimerin (2005, 84) mielestäni perustellun tulkinnan Thriftin työn perimmäisestä tarkoituksesta, joka ei ole kuvausten vastakohtien vaan pikemmin koko ilmiön vaihtoehtoinen näkeminen 'muunakin kuin representationaalisenä'.

Liikkuvaan työhön keskittyvässä osiossa Lorimer lähestyy aihetta etnometodologiaan sijoittamiensa tutkimusten kautta. Nämä etnotutkimuksiksi nimetyt näkökulmat perustuvat työn "tekemisen anatomian kuvailemiseen". Sen sijaan, että aineistoa tulkittaisiin teoreettisten jäsennyksmallien ja näppärien sisältökoodausten läpi jauhaen, liikkuva työ nähdään "käytännöllisenä aikaansaannoksena", joka perustuu tiukasti toisiinsa kytkeytyviin ja erityistä taidokkuutta vaativiin toimintoihin – kuten "puhumiseen, ajamiseen, puhelimesta soittamiseen, tehtävien organisointiin, aikatauluttamiseen, suunnistamiseen ja syömiseen". Tällä tavoin etnotutkimukset esittävät maantieteen näkökulmasta (ymmärrettävän) radikaalin tulkinnan "tavallisten toimijoiden käyttämästä ja tavallisen elämän käytäntöjen kannalta oleellisten tilojen ymmärtämiseen suunnatusta arjen metrologiasta". (Lorimer 2005, 89–90.)

Palaan etnometodologian maantieteellisten tulkintojen yksityiskohtaisempaan tarkasteluun hieman myöhemmin. Nyt käsillä olevan keskustelun kannalta huomionarvoista on, että artikkelissaan Lorimer ei keskustelee toimijaverkkoteoriasta (*actor-network theory*, ANT), vaikka sen yhteydet Thriftiin ja etnotutkimuksiin ovat selkeät. Toimijaverkkoteoria on sosiologisessa tieteen ja teknologian tutkimuksessa kolmen vuosikymmentä sitten syntynyt ja nyttemmin muissakin yhteiskuntatieteissä vakiintunut lähestymistapa, jonka kuuluisin edustaja on ranskalainen Bruno Latour. Lorimerin ratkaisu jättää ANT tarkastelun ulkopuolelle

ei ole tavaton, sillä vaikka NRT, ANT ja etnometodologia ovat sisarteorioita, niiden välisten yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien käsittely on tehty poikkeuksetta pareittain. ANT:n ja NRT:n välillä keskustelua on käynyt muun muassa Nigel Thrift (1996; 2000) yhdessä Nick Binghamin kanssa (Bingham & Thrift 2000); ANT:n ja etnometodologian suhdetta ovat käsitelleet Bruno Latour (1986) yhdessä Michel Callonin kanssa (Callon & Latour 1981) sekä maantieteilijät Eric Laurier ja Chris Philo (1999), jotka ovat myös selvittäneet NRT:n ja etnometodologian välisiä kytköksiä (Laurier & Philo 2006b).

Pohjoismaisen maantieteen osalta keskustelu näyttää angloamerikkalaista maantiedettä vaimeampana. Jarmo Kortelainen (2006, 37) toteaa muun muassa, että kansainvälisen keskustelun vilkkauteen nähden toimijaverkkoteorian hyödyntäminen suomalaisessa maantieteessä on toistaiseksi ollut yllättävän vähäistä, joskin keskustelua on käyty maantieteen liepeillä ympäristötutkimuksessa (esim. Peltola 2006) ja sosiologiassa (esim. Miettinen 1998). Nigel Thriftin ei-representationalisesta teoriasta on toistaiseksi keskusteltu, jos mahdollista, vielä vähemmän: olkoonkin, että Thriftin (1996) tuotannossa vahvana juonteena vaikuttava aika-maantiede kehitettiin Ruotsissa, jossa sillä on edelleen asemansa. Jos materiaalisessa käänteessä on kyse kulttuurisen maantieteen yliampuvan symbolisen ja kielellisen korostuksen korvaamisesta materiaalisella ja ruumiillisella lähtökohdalla, on ehkä ymmärrettävää ja toivottavaa, että skandinaavisista traditioista näkökulmansa ammentavat tutkijat seuraavat kansainvälistä keskustelua soveltuvin osin sivusilmällä ja siihen tarvittaessa osallistuen, samalla kuitenkin säilyttäen kiinnostuksensa itse tärkeäksi katsomiinsa metodologisiin kysymyksiin (ks. Haldrup 2006).

Luonteeltaan keskustelu etnometodologian ulkosuhteista on ollut toisinaan eksplisiittistä, mutta useimmiten sitä on käyty alaviitteissä. Minunkaan tarkoitukseni ei ole tässä pyrkiä suuntausten tyhjentävään vertailuun tai luokitteluun. Maantieteilijänä olisi houkuttelevaa todeta, että juuri Thriftin NRT sopii tämän tutkimuksen viitekehukseksi, onhan sen kehitellyt maantieteilijä. Lisäksi se nivoo yhteen monia työssäni risteäviä keskusteluja. Thriftin (1999, 303) laatima diagrammi hänen viitekehukseensa vaikuttaneista kirjoittajista sisältää myös Garfinkelin nimen. Koska lista sisältää 25 muutakin nimeä ja Richard G. Smith (2003a, 68) huomauttaa vielä joukosta puuttuvan sinne itse asiassa kuuluvia nimiä, ei ole tarkoituksenmukaista pohtia etnometodologian ja NRT:n välistä suhdetta yrittämällä selvittää, kuinka merkittävä lähde Garfinkel Thriftille on. Garfinkelin eksplisiittisen pohjoisamerikkalaiseen traditioon kuuluvaksi luokittelun lisäksi huomionarvoista onkin lähinnä se, milloin NRT:n ja ANT:n yhteydessä on nähty tarpeelliseksi viitata eksplisiittisesti etnometodologiaan.

Ensimmäinen huomio näistä keskusteluista on etnometodologian tyypistymisen metodologiasta menetelmäksi. Tällaisesta metodologian ja menetelmän sekaannuksesta on merkkejä ainakin Richard G. Smithillä (2003b, 31, kurs. lisätty), joka kirjoittaa ”ANT:n ja NRT:n tarjoavan poststrukturalistisesti inspiroituneen tavan käsitteellistää kaupunkiverkostoja ja syyn adoptoida joukon *kvalitatiivisia menetelmiä* (ml. *etnometodologia*), joiden avulla voidaan ymmärtää verkostojen todellista järjestäytymistä”. Hän ei kuitenkaan täsmennä, mitä etnometodologia menetelmänä tässä yhteydessä tarkoittaa. Performatiivisuutta filosofisesta näkökulmasta lähestyvä John-David Dewsbury (2000, 487) taas mainitsee nimeltä etnometodologioiden tekemät häiriikkökokeet, joilla horjutetaan ihmistoiminnan kannalta pysyviksi kuviteltuja kokonaisuuksia toimintaa ohjaavien säännösten paljastamiseksi. Työni tähänastisesta käsittelystä käynee kuitenkin ilmi, että etno-

metodologia on enemmän kuin laadullisen tutkimuksen menetelmä, jota muut, ilmeisesti teoreettisesti kehittyneimmiksi tulkitut, viitekehykset voivat hyödyntää. Pyrin seuraavassa, ja koko tutkimuksellani yleisemminkin, argumentoimaan etnometodologiasta nousevalle maantieteelle itsenäisempää ja monipuolisempaa roolia kuin mitä maantieteilijöiden keskusteluissa on tähän asti esitetty.

Ei-representationaalinen teoria on nitonut maantieteen keskusteluihin filosofi- oita ja metodologioita, joiden hyödyllisyyttä maantieteelle ei aiemmin ole laajasti tunnustettu. Britanniaista lähtöisin olevana, ja useimmin yhdistettynä Nigel Thrifin (1997), John-David Dewsburyn (2000) ja Richard G. Smithin (2003a; 2003b) kirjoituksiin, NRT on vahvasti yhteydessä mannereurooppalaiseen yhteiskunta- tieteelliseen ja filosofiseen traditioon, lähinnä ranskalaiseen poststrukturalismiin (erit. Gilles Deleuze ja Félix Guattari, Smithillä myös Jean Baudrillard), toimija- verkko-teoriaan (Bruno Latour) ja käytäntöjen teoretisointiin paneutuneihin kir- joittajiin (esim. Martin Heidegger, Michel de Certeau). Kuten teorian nimi antaa ymmärtää, kuvauksellisuutta karttavan teorian taustalla vaikuttaa ajatus liikkuvien käytäntöjen ja performanssien, ei niinkään staattisten representaatioiden, roolista ihmisten arkisen tilallisuuden järjestäjänä. Vaikka representaatioilla, todellisuuteen suhtautuvilla kuvauksilla, on toimintaamme määrittävä tehtävä, useimmiten in- himillinen toimintamme ei edellytä tietoista ymmärrystä. Kiinnostus kuvausten merkitykseen jää toissijaiseksi huomion kiinnittyessä kuvausten performatiivisuu- teen. Se, miten toimintamme representoi jotakin tiedostettavaa objektia tai mi- ten tuo kuvaus suhtautuu todellisuuteen, ei ole toimijoiden arkista maantiedettä ensisijaisesti hahmottava tekijä. NRT:n mukaisesti myös toiminnan tutkimuksen tulisi kiinnittää huomio toiminnan käytäntöihin – joko niiden uusintamiseen tai uudistamiseen. (Smith 2003a, 67–68; 2005.)

Modernia ajattelua hallinneesta representationaalisuuden ideasta luopumi- nen on radikaali ratkaisu, joka vaikuttaa esimerkiksi maantieteen tapaan lähestyä paikkoja. Monet NRT:n taustalla olevista filosofeista ovat kirjoittaneet eksplisiit- tisesti tilasta ja tilallisuudesta, ja näihin teksteihin ennakkoluulottomasti tarttu- malla maantieteen eräät käsitteellistämiset voitaisiin asettaa uuteen valoon (ks. Pehkonen & Puumala 2008). Toisaalta myös aiemmat, ehkä jo läpikäydyiksi aja- tellut viitekehykset ovat vahvistuneet. Esimerkiksi Steve Pile ja Nigel Thrift (1995) ovat tarkastelleet tilallisuutta fenomenologisesta näkökulmasta subjektiivisena ja ruumiillisena toimintana ja kokemuksena, joka on yhtäaikaaisesti elettyä, kuvit- teellista ja muisteltua. Tällöin tilojen ja paikkojen nähdään rakentuvan erityisissä sosiaalisissa käytännöissä. Pelkkä sosiaalisten suhteiden olemassaolon näyttämi- nen tai toiminnalle annettujen merkitysten kartoittaminen ei vielä NRT:lle riitä. Tarkastelun kohteeksi on otettava sosiaalisten suhteiden muodostamisen kannalta merkityksellisten käytäntöjen toistuva tapahtuminen ja esittäminen (Thrift 1997).

Vaikka etnometodologia, toimijaverkkoteoria ja ei-representationaalinen teoria voidaan erottaa omiksi suuntauksiksi, niiden samanhenkisyys on jo edellä kirjoite- tun kannalta ilmeistä. Ensinnäkin yhtäläisyys näkyy näkökulmien itsekuvauksessa. Latour (1999, 15) on todennut, että termi ”toimijaverkkoteoria (*actor-network theory*) on ongelmallinen neljän asian suhteen: ne ovat sanat ’toimija’, ’verkko’, ’teoria’ ja tavuviiva.” Toimijaverkkoteoria on epäpuhdas niin otteeltaan kuin tutki- muskohteiltaan: se vastustaa konventionaalisen tieteen kahtia jakavia käytäntöjä ja pyrkii kuvaamaan toimijoita ja toimintaympäristöjä hybrideinä ja aina suh- teissa rakentuvina (Kortelainen 2006). Lisäksi Latourin oma lähestymistapaan- sa luonnehtiva kuvaus ilmaisee sen ristiriitaisen aseman tieteellisenä projektina.

Myöskään Garfinkelin etnometodologia ei ole metodologia sanan tavanomaisessa merkityksessä, vaan yritys kuvailla jäsenten metodeja. Etnometodologian kohdalla Garfinkel on itse nähnyt ajattelunsa puhtaasti sosiologisena (jopa normaaliosio- logiaa puhtaampana sosiologiana), kun taas kriitikot ovat kyseenalaistaneet sen tieteellisen perustan. Thrift (Thrift & Dewsbury 2000, 415) on yhtä lailla suhtautunut varauksella sanaan teoria osana termiä ei-representationaalinen teoria.

Toiseksi – eikä tämä ole edellisen perusteella yllättävää – näihin teorioihin tutki- muksensa sitovat tutkijat viittaavat pitkälti samaan kirjallisuuteen. Niin Garfinkel, Latour, Thrift kuin myös Laurier ja Philo ovat esimerkiksi kaikki inspiroituneet Ludwig Wittgensteinin myöhäistuotannosta, eivät toki välttämättä samalla taval- la. Kolmanneksi kirjoittamisen tyyli on Garfinkelillä, Latourilla ja Thriftillä kai- killa poikkeuksellinen, sillä se vaihtelee selkeästä yksinkertaisesti vaikeaselkoiseen. Garfinkeliä lukiessaan lukija kuvittelee päässeensä jonkin aluksi tavoittamattomal- ta tuntuneen käsitteen jäljille, kun Garfinkel tarkoituksellisesti korvaa tuon termin toisella. Samanlaiseen ”radikaalin revisionistisen” kirjoitustyylin strategiaan nojaa Thrift kieltäytyessään sijoittamasta intellektuaalista projektiaan totuttuihin tutki- musteemojen luokitukseen (Lorimer 2007, 89–90).

Kirjoittamisen lyhytjätteistä asennetta – lyhytjätteistä siinä merkityksessä, että julkaisut nivoutuisivat kivutta toisiinsa – kuvaa myös julkaisujen muoto. Garfinkelin kuuluisin teos *Studies in ethnomethodology* (1967) on oikeastaan arti- kkelikokoelma samoin kuin Thriftin monografiat *Spatial formations* (1996) ja *Non-representational theory* (2007). Nyt jo eläkeiässä oleva Garfinkel toimi ural- laan akateemisessa maailmassa, jossa jatkuva tuloksellisuuden arviointi ei vielä määrittänyt julkaisemista. Garfinkelin *Studies*-teoksen jälkeen seuraavaa mono- grafiaa saatiin odottaa 35 vuotta vuoteen 2002, jolloin ilmestyi Anne Warfield Rawlsin toimittamana monografiaksi koottu *Ethnomethodology's program: working out Durkheim's aphorism*. Myöskään keskusteluanalyytikko Harvey Sacks ei en- nen äkillistä menehtymistään vuonna 1975 ollut julkaissut nykyisen mittapuun mukaan juuri mitään, yksinkertaisesti koska hän ei pitänyt tekstejään valmiina (Silverman 1998, 22–24). Toisaalta, kuten Laurier ja Philo (2004, 434) toteavat, Sacks ja Garfinkel ”eivät erityisesti toivoneet tulla viitatuiksi, vaan he halusivat kirjoituksillaan osoittaa, kuinka kuvitteellista, tarkkanäköistä ja yllätyksellistä tar- kastelua voitaisiin suorittaa. Molempiin näkökulmiin sisältyykin vaatimus olla usk- ollinen paitsi luettaville lähteille myös tutkimuksen paikoille, tapahtumille ja ti- lanteille, joista ne saivat alkunsa.” Tällöin myös lukijan eteen asettuu haaste, jonka Thrift (2000, 247) ilmaisee lainaamalla Ludwig Wittgensteinia (1969, 35): ”Työni koostuu ensimmäisestä tässä esitetystä ja toisesta vielä kirjoittamattomasta osasta. Juuri tuo jälkimmäinen on työni tärkeä osa”.

Asioiden jättäminen tarkoituksellisesti avoimiksi ja vaikeaselkoisiksi voi joh- ta väärintulkintoihin. Neljännen yhdistävän tekijän muodostaakin suuntauksille esitetty kritiikki. Thrift (2003) listaa kolme toistuvasti yleisön hänen ajatteluun- sa kohdistamaa kysymystä: mikä on politiikan rooli (näyttäisi puuttuvan), mitä oikeastaan teet tällä tekoiteellisella aineksella ja missä on tila? Osittain näihin samoihin kysymyksiin on vastannut Laurier (2003, 1523) etnometodologian osal- ta. Omassa tutkimuksessani (yhteiskuntamaantieteen väitöskirja) ja pääasiallisessa tutkimusympäristössäni (rauhan- ja konfliktintutkimus) olen myös valmistautu- nut vastaamaan samaisiin kysymyksiin (ja esittämään itselleni perusteluita käyt- tämälleni aineistolle), joten siksi on syytä kirjoittaa näkyviin paitsi kritiikki myös vastausyritykset kritiikkiin.

Syytökseen puuttuvasta poliittisuudesta Thrift (2003) vastaa erottamalla toisistaan kaksi ymmärrystä politiikasta. Ensimmäisessä politiikka-käsityksessä kysymyksiin yhteiskunnan rakentumisesta ja menestyksekkäästä säilyttämisestä on jo löydetty vastaus, jolloin tutkimuksen tehtäväksi jää tarjota täsmällisiä ratkaisuja ja toimenpidesuosituksia. Toisen käsityksen mukaan sosiaalisten kokonaisuuksien haavoittuva ja väliaikainen rakentuminen on politiikan tutkimisen kannalta huomattavasti edellistä tärkeämpää. Tällöin politiikka ymmärretään laajemmin asiakokonaisuudeksi, jonka kautta yhteiskuntajärjestys saavutetaan. Thrift toteaa jakavansa jälkimmäisen käsityksen ja epäilee juuri siinä piilevän syyn siihen, miksi hänen tutkimusotettaan on nimitetty epäpoliittiseksi. Tutkimuksen poliittisuus ei Thriftin näkemyksessä tarkoita ennalta annettuihin kysymyksiin vastaamista, vaan vasta kyky laajentaa poliittisessa keskustelussa olennaisten asioiden ja alueiden joukkoa kielii tutkimuksen avulla saavutettavasta poliittisuudesta (Thrift 2003, 2021; ks. myös Pehkonen & Puumala 2008).

Syytös tekotaiteellisuudesta lienee taas seurausta kaupunkimaantieteilijänä tunnetun Thriftin otettua alan perinteisten aiheiden rinnalle muun muassa tanssin ja ruumiin liikkeiden tarkastelun. Lisäksi Thrift (esim. 2000) on kokeilevalla kirjoitustyylillään äimistytännyt tieteen tuttuihin ilmaisutapoihin tottuneita kollegojaan. Thrift (2003) vastaa tämän kommentin vain osoittavan, kuinka kauas länsimainen tiedekulttuuri on vieraantunut taiteesta ja kuinka vaikea sen on hyväksyä totutuista kirjoittamisen käytännöistä poikkeamista. Jos tutkija voi myöntää tutkimuksen kohteena olevan maailman olevan epäpuhdas ja osittainen, miksi siitä kirjoittamisen pitäisi puhdistaa kohde ehyeksi? Performatiivisuus ei näin ole vain (tieteellisen) esittämisen muoto vaan osa esitettävää ilmiötä. Thrift myöntää toki performatiivisuuden kautta ajattelemisen hämmentävän aluksi ketä tahansa. Thrift toteaa näkökulmansa vaativan vuosien harjaantumista, ja silti tutkijan on pidettävä auki mahdollisuus sille, että omaksutut argumentit saattavat menettää merkityksensä heti kun niitä ryhdytään käyttämään. Maantieteilijöille tuttua karttametaforaa käyttäen Thriftin (ja muiden) viitoittaman tien seuraaminen vaatii kartan hylkäämistä juuri silloin kun siihen olisi mukava turvautua.

Kolmas ja Thriftille maantieteilijänä arvatenkin raskauttavin kritiikki kohdistuu tilan käsitteellistämiseen osana performatiivista lähestymistapaa. Thrift poikkeaa maantieteen totutuista tilan käsitteellistämisen tavoista, sillä hän toteaa tilan olevan tärkeä, ei sen (tai maantieteen tieteenalaidentiteetin) itsensä vuoksi vaan koska se on yksi keskeisimmistä ilmaisujen tuottamisen välineistä (Thrift 2003; myös Werlen 2005). Kaupunkitaloutta tutkiessaan Thrift (2003, 2022) on havainnut tilan käyttökelpoisuuden poliittisten väittämien muotoilussa, jolloin tila määrittyy toimijoiden poliittisena ilmaisuna ja asioiden näkemisen ohjaajana. Poliittisen toiminnan kannalta tilan tärkeys piilee kuitenkin erityisesti sen notkeudessa: tila ei koskaan ole valmis ja eheä, vaan se jättää aina reikiä ja saumoja vaihtoehtoisten väittämien muotoilemiselle. Vaikka Thrift (2006) toteaa eräät perinteiset maantieteen käsitteet hyödyttömiksi ei-representationaalisen teorian kannalta, hänen tulkinnassaan on yhteisiä piirteitä esimerkiksi Doreen Massey'n (2005) ja muiden suhteellista tilakäsitystä kehittävien maantieteilijöiden ajattelun kanssa.

Thriftin ajattelu on siten sekä kriittistä että maantiedeyhteisön läpi suodatettua, kun taas etnometodologian ja maantieteen välillä ei ole vakiintunutta kytköstä. Jos Thriftin ei-representationaalisen teorian ja etnometodologian ohjelmajulistuksissa ei ole suuria periaatteellisia ristiriitaisuuksia, miksi valita etnometodologia eikä jotain sen sisarteorioista tämän tutkimuksen viitekehyykseksi? Lähden liikkeel-

le etsimällä vastausta sisarteorioiden eroista suhteessa omaan tutkimusasetelmaani. Tämän polveilevan keskustelun lopuksi on aika esittää joitakin vastauksia johdannossa muotoiltuihin tutkimuskysymyksiin.

Eroavaisuudet voi huomata parhaiten laittamalla suuntausten ääriveriot vastakkain. Itsekin laboratoriotyötä havainnoinut Bruno Latour (1986) arvioi etnometodologi Michael Lynchin tutkimuksen solubiologien työskentelystä laboratoriossa. *Social Studies of Science* -lehdessä julkaistussa kirja-arviossa hahmottuu yksi tulkinta etnometodologian suhteesta sen sisäriin samoin kuin (äärimmillen vietyä) etnometodologiaa kohtaan esitetty yleinen kritiikki. Kaksi vuosikymmentä sitten käyty Lynchin ja Latourin sanailu avaa mahdollisuuksia ymmärtää suuntausten välistä suhdetta vielä nykyisinkin.

Latour (1986, 541) jakaa Lynchin tutkimuksellisen tavoitteen säilyttää herkkyys tutkittavan ilmiön tilanteiselle ja paikalliselle luonteelle. Yhtä lailla Latour ymmärtää Lynchin vaatimuksen mennä sinne missä tutkittava ilmiö on ja ilmenee – molempien tapauksessa tieteelliseen laboratorioon. Latouria ja Lynchii yhdistää lisäksi vielä toimiminen saman tieteellisen yhteisön, tieteen tutkimuksen, sisällä ja vieläpä tuota keskustelua radikaalisti muuttaen. Rajusti yleistäen molemmat turvautuvat jonkinlaiseen sosiaaliseen konstruktionismiin positivismiin illusion karkottamiseksi (Latour 1986, 547; Laurier 2004b). Arveluttavana Latour pitää sen sijaan Lynchin itsepintaista haluttomuutta ottaa kantaa käsitteellisiin keskusteluihin ja välinpitämättömyyttä tieteen erityisasemaa kohtaan. Latour vastustaa toki itsekin ilmiöiden lähestymistä *a priori* -oletuksin eikä hänenkään tuotantoaan voi lukea norsunluuhavainnointina tai hänen tuloksiaan tulkita autoritaarisina ehdotuksina siitä, miten tutkimushenkilöiden tulisi paremmin suorittaa mitä he nyt milloinkin ovat tekemässä. Lynchin otteessa Latouria vaivaa – ilmeisen vakavasti – kuitenkin tapa, jolla Lynch kieltää ensin itseltään agnostikon elkein filosofisten, epistemologisten ja sosiologisten tulkintojen tarkastelun ja tämän jälkeen militantein ottein estää myös muilta näiden kysymysten tarkastelun.

Arvostelun julkaisseen lehden nimikettä vasten peilaten Latour esittää Lynchin – ja hänen kauttaan etnometodologian yleisimminkin – romuttavan koko tieteen(alan) oikeutuksen: sosiaalisia tekijöitä etsivän tulisi kuvailla käytännön työtä, ei tulkita sitä (mitä silloin on tiede?), koska pohjimmiltaan sosiaalisia tekijöitä ei ole, on vain käytännön toimintaa (mitä sitten on sosiaalinen?). Edelleen, jos ensin kieltäydytään *a priori* -käsitteellistämisestä eikä lopuksi voida esittää minkäänlaisia yleistyksiä ja tuloksia, koska sosiaalista, siis käytännöllistä, ei voi irrottaa kontekstistaan, tutkija on mahdottoman tehtävän edessä. Hänen pitäisi puhua joidenkin ihmisten työstä jollekin toiselle silti säilyttäen tuon työn läsnäolo sekä tässä ja nyt -luonne lisäämättä siihen minkäänlaista analyttistä selittämistä (entä mitä sitten on tutkimus?). Lynchin yli 300-sivuinen teos, josta kaksi kolmannesta käsittelee etnometodologialle uskollisesti tutkittavien tapoja tehdä mitä ikinä tekevätkin, on ymmärrettävästi kiduttava lukukokemus, jopa Latourille.

Ensimmäistä eroavaisuutta etnometodologian ja ei-representatiivisen teorian välillä voi puolestaan etsiä Thrifitin korostamasta performatiivisuuden käsitteestä. Performatiivisuus ei ole yksiselitteinen ilmiöiden kuvaamisen analyttisenä käsitteenä eikä kuvattavana ilmiönä. Tavanomaisesti performatiivisuus liitetään Judith Butlerin performatiivisuuden teoriaan, jonka tarkoituksena on ruumiin kautta tarkastella yksilöllistä toimintaa ja sitä säätelevien sosiaalisten rakenteiden

suhteita.⁹ Butlerin mukaan esimerkiksi sukupuolta ei ole hedelmällistä tarkastella essentialistisin sanakääntein pelkistämällä sukupuolten välinen erilaisuus fyysisiin ruumiineroihin muttei toisaalta myöskään vapaasti valittavissa olevina sukupuoli-identiteetteinä. Performatiivisuuden ajatusta seuraten Butler toteaa, että naiset ja miehet oppivat yhteiskunnassa toimiessaan esittämään sukupuolensa mukaisia ja käsillä olevia heteronormatiivisia sosiaalisia käytäntöjä. Sukupuolen oppimisen ohessa nämä käytännöt muuttuvat rutiineiksi ja lopulta kyseenalaistamattomiksi. Tutkimuksen kannalta performatiivisuus on paitsi esittämistä myös tekemistä: sukupuolta ei voi tarkastella irrallaan rutiinisesta sukupuolen tekemisestä, jossa jokainen tekeminen sisältää aikaisemmat tekemiset (Nash 2000, 654–655).

Thrift tulkitsee performatiivisuuden osin Butlerista poikkeavalla tavalla. Thrift on yhdessä John Dewsburyn (Thrift & Dewsbury 2000) kanssa luokitellut performatiiviset näkökulmat neljään kategoriaan, joista ensimmäinen on juuri Butlerin käsitys performatiivisuudesta. Se kattaa ajatuksen ”sukupuoli-identiteetin kulttuurisen mielivaltaisesta tai ’esitetystä’ luonteesta samalla muistuttaen, kuinka jokainen esitys näyttäisi jättävän jälkensä esittävään ruumiiseen” (McNay 1999, 176, sit. Thrift & Dewsbury 2000, 412). Vaikka kirjoittajat periaatteessa tunnustavat Butlerin ajattelun merkityksen yhteiskuntateorialle ja myös NRT:lle, he tulkitsevat Butlerin kyseenalaistamattoman aseman performatiivisuuden keksijänä vaikeuttaneen vaihtoehtoisten performatiivisuus-käsitteiden kehittämisestä. Vaikka Butler jakaa Thriftin halun laajentaa tutkittavien kohteiden kenttää kapearajaisen tekstualismin taakse, Thrift näkee useita heikkouksia Butlerin toteutuksessa. Nämä heikkoudet on toki huomattu aiemminkin (ks. McNay 1999, jonka esittämään kritiikkiin Thrift ja Dewsbury nojaavat) – ja osa niistä voidaan osoittaa koskemaan myös muita keskustelemiani näkökulmia – mutta koska ne selventävät myös oman tutkimukseni viitekehysten suuntaamista, käyn ne lyhyesti läpi.

Thrift näkee Butlerin teoretisoinnin kiinnittyvän ensisijaisesti yhteiskunnan symboliseen ilmiasuun, jolloin symbolisten normien suhteutuminen muihin sukupuolta rakentaviin sosiaalisiin ja poliittisiin rakenteisiin jää teorian ulkopuolelle. Butler ei kykene osoittamaan, kuinka sukupuolen performatiivisuutta eletään yksilöllisesti mutta myös osana sosiaalisten käytäntöjen verkostoa. Kun performatiivisuus osana sosiaalisia rakenteita jää huomioimatta, Butlerin työstämä käsitys toimijuudesta jää sosiaalisesti ja historiallisesti irralliseksi. (McNay 1999, 171, sit. Thrift & Dewsbury 2000, 413.)

Osittain tästä seuraten Butlerin poliittinen tavoite tehdä näkyväksi ja purkaa luonnollisia sukupuolikategorioita tuottavia käytäntöjä kohdistuu sellaisiin marginaalisiin ryhmiin, joiden asema on symbolisesti, ja näin siis jo valmiiksi, näkyvä. Rotu ja biologinen sukupuoli nousevat tällöin ikään kuin kyseenalaistamatta Butlerin performatiivisen teorian käyttökohteiksi (Thrift & Dewsbury 2000, 414). Ongelma on sama kuin Benno Werlenin alueellistumisteoriassa: symbolisen korostaminen alueellisen luennassa vastaa symbolisen korostamista performatiivisuuden tarkastelussa. Molemmat johtavat siihen, että teorian tasolla alueellisesta ja performatiivisesta katoaa jotain oleellista. Teoria ei tietenkään voi kattaa kaikkea, mutta ongelma on siinä, että Werlen ja Butler antavat ymmärtää myös tuon pake-nevan ulottuvuuden sisältävän teorioihinsa.

⁹ Lisäväriä keskusteluun tuo näkemys Butlerin ajatusten omintakeisuudesta: esimerkiksi Adam Isaiah Green (2007) toteaa Butlerin omaksuneen – ja sitten vain verhonneen performatiivisuuden käsitteen alle – ajatuksensa sukupuolen tekemisestä alun perin etnometodologeilta ja symbolisen interaktionismin tutkijoilta.

Kolmanneksi Butler ei kokonaan hyödynnä näkökulmansa tarjoamaa mahdollisuutta tarkastella performatiivisuutta intersubjektiivisuuden kannalta. Kanssaihmistien reaktiot sukupuolen tekemiseen eivät mahdu Butlerin tarkasteluun. Tämä puute estää toteuttamasta teoriaan sisältyvää poliittista pyrkimystä luoda jaettu ymmärrys käytäntöjen paljastamisesta. Tähän liittyen Butlerin teoriassa toiminta saa hyvin vähän positiivista merkitystä, osittain koska performatiivisuuden myönteiset piirteet ohitetaan. Sukupuoleen liittyvän toiminnan nähdään olevan lähtökohtaisesti pahasta, jolloin havaitsematta jää toimintaan liittyvä muutosmahdollisuus – siis ymmärrys että esimerkiksi sukupuolia eriarvostavaa toimintaa voi muuttaa ainoastaan tuon toiminnan kautta. Varmuuden varoiksi Thrift ja Dewsbury (2000, 141) nostavat neljänneksi esiin maantieteilijöiden valttikortin todetessaan Butlerin ajattelun hyljeksivän tilan huomioimista. Butler kykenee parhaimmillaankin vain vihjaamaan tilan merkityksellisyyteen, mutta ei tekemään merkitykselliseksi tilaa, jossa performatiivisuus tapahtuu. Tiivistettynä ongelma Butlerin performatiivisuudessa on, että sitä on hyvin vaikea nähdä sovellettavan verbaalisen ihmistoiminnan ulkopuolella (Foster 1998, 4), siis muihin kuin ihmis-toimijoihin ja muilla kuin kielellisin välinein tapahtuvaan toimintaan.

Butlerin teorian puutteista huolimatta – tai juuri siksi – Thrift haluaa käyttää ja kehittää ajatusta performatiivisuudesta, koska se mahdollistaa yhteiskuntatieteiden aikaisempien käsittekeskustelujen nostamisen esiin uudella, tavanomaisesta poikkeavalla tavalla (Thrift 2003, 2019). Esimerkiksi mielen ja ruumiin tai ajattelun ja aineellisen vastakkainasettelu on leimannut monia keskusteluja myös maantieteessä. Performatiivisuus ei tee lähtökohtaista eroa ajattelun ja toiminnan välille vaan ne nähdään rinnakkaisina ja toistensa jatkeina. Vaikka Thrift jakaa Butlerin mielenkiinnon samoihin teemoihin (aikaan, ruumiillisuuteen ja mimesikseen), lopputulos on toisenlainen. Tämä on seurausta, Thrift (2003, 2019) selvittää, sitoutumisesta arvostamaan luovuuden käytäntöjä, käsittämään näkemäänsä jonakin jota kohde ei vielä ole ollut – mutta joka on silti todellista. Thrift kirjoittaa yhdessä Dewsburyn kanssa (Thrift & Dewsbury 2000, 415) ei-representationaalisen teorian määrittelyä:

Tämä 'teoria' tarkoittaa huomion käytäntöjen virtaan, jossa arkipäiväisyys ruumiillistuu, tavoittaa ja sitoutuu affektien synnyttämiseen [*the creation of affect*] ja jossa arkipäiväisyys on kontekstuaalista ja väistämättä läpikotaisin kielen ja objektien teknologisoimaa. Toisin sanoen ei-representationaalinen teoria näkee arkipäiväisyydessä olevan pääasiallisesti kyse jatkuvasta keinojen luomisesta [*the on-going creation of effects*] kohtaamisissa ja tämän luomisen synnyttämässä kielellisessä vuorovaikutuksessa pikemminkin kuin tietoisesti suunnitelluita koodien tai symbolien käytöstä. Siten ei-representationaalinen lähestymistapa on selkeästi riippuvainen arjen ymmärtämisestä ja käsittelemisestä sarjana taitoja [*working with the everyday as a set of skills*], jotka ovat erittäin performatiivisia.

Teoria kuvaa toimijoita, joiden ei välttämättä tarvitse olla ominaisuuksiltaan poikkeuksellisia tai tutkittavan ilmiön selittämisen kannalta ilmeisiä. Tämä ajatus on selkeästi yhteydessä Garfinkelin näkemykseen kaikkien yhteiskunnan jäsenten kyvystä ”järkeillä sosiologisesti” (ks. Sharrock 2004; vrt. Paasi 1986a, 26, jonka mukaan ”kaikki yhteiskunnan jäsenet eivät tietysti ole samassa asemassa yhteiskunnallisten instituutioiden ylläpitämisessä”). Thrift (1997, 126) toteaaakin, että:

ilmaisu 'tavalliset ihmiset' [*'ordinary people'*] on elintärkeä. Sillä ei-representationaalisen teorian poliittisuus on 'arvostamista ja arvon antamista; taitoja ja tietoja, joita ihmiset saavuttavat olemalla ruumiillisia olioita; tietoja ja taitoja, joita ei ole järjestelmällisesti arvostettu analyttisyyttä painottavassa elämäntavassa; ja siten sen korostamista, että heidän panoksensa maailmassa on aivan yhtä merkittävä kuin niiden, jotka työksensä kommentoivat maailmanmenoa'.

Arkisista taidokkuuksista puhuminen vihjaa siis vahvasti etnometodologiseen termistöön, jossa sillä viitataan ajatukseen jäsenten käytännötilanteisista toimintatavoista. Etnometodologia ei silti ole halukas korostamaan Thriftin alleviivaamaa toiminnan performatiivisuutta. Vaikka molemmat lähtökohdat korostavat käytäntöjen merkitystä, Thriftin ei-representationaalissa teoriassa analyttistä huomiota kiinnitetään käytäntöihin (affekteihin), joista ei ole mahdollista puhua: siihen, "mitä tapahtuu sen puolen sekunnin aikana, joka jää toiminnan ja kognition väliin" (Thrift 2004, 71). Näiden käytäntöjen kuvaamiseen eivät sanat riitä eikä niitä voi tekstuaalisin keinoin tavoittaa; ne ovat kokemuksen ja toiminnan muotoja, jotka eivät ole "ainoastaan" tai "koskaan" tiedostettuja (Nash 2000, 655).

Etnometodologian puolelta samaa kysymystä lähestyvät Eric Laurier ja Chris Philo (2003, 91) huomauttavat kuitenkin aiheellisesti, että tällainen negatioajatelu yksipuolistaa analyysiä. Vaaraksi muodostuu se, että tarkasteltavasta ilmiöstä jää huomaamatta aines, joka ei ole missään vaiheessa edes ollut performatiivista: "se, mitä todella tapahtuu, juuri nyt, juuri tässä" (Laurier & Philo 2003, 91). Myyntiedustajien työkäytäntöjä tutkineet Laurier ja Philo (2003, 91) toteavat, etteivät heidän tarkkailemansa työntekijät "esittäneet heille työperformanssia" eivätkä "performanssia työssään". Heidän havaitsemansa työntekijöiden käytännöt eivät myöskään olleet noin vain siirrettävissä toisiin tarkasteluasetelmiin, esimerkiksi performatiivisuuden tutkimuksen kielipeliä seuraten ajatuksiin teatterista, tanssista tai elitistisestä korkeakulttuurista. Elitistiseksi voi myös tulkita ei-representationaaliseen teoriaan tukeutuvien kirjoittajien tendenssin viedä maantieteen keskustelua yhä filosofisempaan suuntaan ja pois päin tutkimuksenteon empiiristen kysymysten tarkastelusta. Tätä kuvaa NRT:n ja ANT:n kehittäjien viittaukset etnometodologiaan ensisijaisesti metodisena, ei metodologisena, ratkaisuna.

Thriftin ja Dewsburyn (2000, 415) ilmaisu "affektin synnyttäminen" (*the creation of affect*) kertoo myös teoreettisesta painotuksesta, joka erottaa tässä työssä käyttämäni etnometodologian ei-representationaalista teoriasta. Thrift on kiinnostunut tuomaan keskusteluun mukaan affektin käsitteen muun muassa laajentaakseen poliittisen toiminnan määritelmää. Poliittista toimintaa voi syntyä ihmisten välille, joita jokin tunnetila sitoo toisiinsa, ja siksi ennalta vähäpätöiseltä tai merkityksettömältä tuntuvaa toimintaa on syytä tarkastella analyttisesti (Thrift 2003, 2020). Toisin sanoen Thriftiä kiinnostavat tilanteet, joissa hän arvelee (Thrift & Dewsbury 2000, 416) piilevän potentiaalista poliittisuutta. Omassa näkökulmassani ei ole julkilausuttuna tällaista tilanteen ulkopuolelle laajentamisen tavoitetta. Eräs tätä tavoitetta kurissa pitävä tekijä on rajautuminen tarkastelemaan affektien tai erilaisten tunnetilojen ilmentäjiä vain siinä määrin kuin ne vaikuttavat haastattelutilanteiden sujuvaan etenemiseen. Haastateltavan nauru *saattaa* sisältää aineksia tutkimuksen poliittiseen väliintuloon, mutta itse keskityn tuon naurun vastaanottoon ja sen tilanteisen merkityksen neuvottelemiseen (esim. luku 4.1).

2.3 Etnometodologia ja maantiede

Olen edellä koettanut pukea sanoiksi sitä maantieteellistä ja tutkimuksellista ympäristöä, josta etnometodologiasta kiinnostunut maantieteilijä voisi saada tukea pohdintoilleen. Etnometodologiasta olen toistaiseksi kirjoittanut säästellen ja lähinnä vain peilaten sitä suhteessa muihin näkökulmiin. Osittain viivytely on ollut tarkoituksellista, osittain pakon sanelemaa, sillä etnometodologisen maantieteen perinne on ohut. Se, että positivistista maantiedettä seurannut humanistinen maantiede ei aikoinaan avautunut etnometodologiseksi maantieteeksi, ei välttämättä ole huono asia. Eric Laurier ja Chris Philo (2004, 442) toteavat, että etnometodologian ja maantieteen risteytys voi lopulta jopa hyötyä aiempien kontaktien vähyydestä, koska etnometodologiaan ei ole maantieteessä liitetty samanlaisia ennakkoluuloja ja tahrattua mainetta kuin useissa muissa yhteiskuntatieteissä. ”Etnoarkeologian” ajatusta käsittelevässä artikkelissaan Laurier ja Philo pyrkivät muun muassa seikkaperäisesti osoittamaan, kuinka metodologisesti yhteensopimattomina pidetyistä Michel Foucault’n diskurssianalyysistä ja etnometodologiasta löytyy yhtymäkohtia. Yhtenevyudet mahdollistaisivat kirjoittajien mukaan ”tilanteesta sosiaalisen kautta historialliseen” kurottautuvan viitekehyksen, jossa Foucault tarjoaisi Garfinkeliltä puuttuvan historisismien ja etnometodologia paikallistaisi sen, mikä uhkaa muotoutua Foucault’lle suureksi periodisoinniksi (Laurier & Philo 2004, 423; tätä ovat tavoitelleet myös McHoul 1996; Gubrium & Holstein 2000). Metodologisen pohdintansa päätteeksi Laurier ja Philo näkevät etnometodologian mahdollisuuden maantieteessä kuitenkin ensisijaisesti sen kiinnostuksessa harjoittaa empiirisesti väkevää tutkimusta maantieteen klassisissa aihepiireissä lähestyen niitä käytännöllisen toiminnan ja järjelyn kautta: esimerkiksi kysymyksiin siitä, miten karttoja käytetään (Brown & Laurier 2005) tai miten turistit ratkovat turistikohteissa ilmeneviä ongelmia (Brown 2007).

Myös etnometodologian uranuurtajien tuotannosta nousee eräitä selkeästi maantieteellisesti kiinnostavia tutkimusongelmia liittyen esimerkiksi paikan(nimien) tilanteeseen tuottamiseen (ks. Schegloff 1972), yhtenä ryhmänä kävelemiseen (Ryave & Schenkein 1974) ja maantiedon oppiaineen sisältöjen muovautumiseen opetustilanteessa (McHoul & Watson 1984). Tuoreempaa maantieteellistä etnometodologiaa edustavat puolestaan tutkimukset valvontakameroista kaupunkitilan kuvaajina (Neyland 2006) sekä erityisesti liikkumisen käytännöistä ja tekniikoista (Laurier 2003). Näitä tutkimuksia yhdistää se, että vaikka niissä esitettyjä tutkimuskysymyksiä ei ole johdettu maantieteen tieteenalan keskusteluista, ne käytännössä tuovat vahvan, ja osin kriittisen, panoksen maantieteen tapoihin ymmärtää ja käsitteellistää tutkittavia ilmiöitä. Etnometodologista maantiedettä ei siten tarvitse lähteä rakentamaan tyhjästä.

Kuvaava esimerkki tällaisesta maantieteen tieteenalan ulkopuolelta alkunsa saaneesta reunahuomautuksesta on sosiaalityön tutkija Irene Roivaisen tutkimus Hervannan lähiöstä. Roivainen (1991, 152) on hyödyntänyt etnometodologiaa ja erityisesti Harvey Saksin kehittämää jäsenyysskategoria-analyysiä tutkissaan Hervantaa ”ihmisten tuottamien selontekojen tuotteena”. Roivaisen (1992, 21–22) maallikko- tai arkimaantiedoksi kutsuma lähestymistapa käy hyvänä esimerkkinä tutkittavan ilmiön etnometodologisesta uudelleentarkennuksesta (*re-specification*), joka Michael Lynchin ja David Bogenin (1996, 273) mukaan näkyy tutkimuksessa kolmena vaiheena.

Ensin tutkija valitsee tarkasteltavakseen metodologisen erottelun, ongelman tai käsitteen, Roivaisen tapauksessa lähiön. Tämän jälkeen tutkimusongelmaa käsitellään rutiininomaisena, sellaisena kuin se jossain tietyssä käytännön tilanteessa paikallisesti ilmenee. Roivainen (1992, 21) toteaa maantieteen kulttuurisen käänteen toki tehneen käsitteiden ja kategorioiden sosiaalisesta tuottamisesta tärkeän tutkimuskohteen, mutta koska esimerkiksi paikallisyhteisöjä koskevat analyysit ovat useimmiten keskittyneet talouden rakenteiden ja vallan reunaehtojen tarkasteluun, tavallisten ihmisten käsitys on jäänyt oikeana pidetyn ja asiantuntijoiden määrittämän lähiökäsityksen varjoon. Roivainen asettaakin tehtäväkseen suhteuttaa vallalla oleva monoliittinen lähiökäsitys siihen, miten haastateltavat itse kuvaavat asuinlähiötään. Kolmanneksi ja viimeiseksi askeleeksi jää seikkaperäisesti kuvailla ja analysoida sitä, miten hervantalaiset itse käyttävät käsitettä lähiö, muodostavat sille vastinpareja (kuten keskikaupunki) ja millaisia ongelmia he kohtaavat käsitteiden jokapäiväisessä käyttämisessä. Roivaisen analyysi osoittaa, kuinka lähiö-käsitteen käyttö ymmärtyy lähiöasukkaiden toiminnan rutiineihin syvästi juurtuneena (ks. myös Laurier, Whyte & Buckner 2002).

Roivaisen tutkimus havainnollistaa Laurierin ja Philon (2004) hahmotteleman etnoarkeologian syvällistä kiinnostusta maailman pintoja kohtaan, minkä kautta on mahdollista horjuttaa esimerkiksi diskurssien ja merkitysten alkulähteille pyrkiviä ja hermeneutiikkaan nojaavia yhteiskuntatieteellisiä ja filosofisia ohjelmia. Maantieteessä esimerkiksi maiseman kerroksia on luettu muistin sedimentteinä, näkyvinä ja puuttuvina kerrostumina, vallan läpivalaisemina tai mystifioituina kertomuksina. Maantieteilijät ovat samalla tulleet perustelleeksi asemansa maisemaan piilotettujen superstruktuurien ensisijaisina esiin kaivajina ja tulkitsijoina. Samalla maisematekstuurin ja pintatason tapahtumien kompleksisuus jää kuitenkin vähälle huomiolle. Etnometodologia tarrautuu maisemassa juuri sen pintaan pyrkimyksessään selventää sitä, miten maisemaa tuottavaa toimintaa ylläpitävä järjestys saavutetaan toimijoiden jatkuvassa, hetki hetkeltä etenevässä tuotannossa.

2.3.1 Kaksi puistoa, kaksi maantiedettä ja jäsenten toiminnan kuvaileminen

Humanistisen maantieteen onnistui heilauttaa kritiikillään positivistiseen (luonnon)tieteenfilosofiaan ja kvantitatiivisiin menetelmiin tukeutunutta maantiedettä. Yhteiskuntateoreettisesti valveutunut sosiaali- ja kulttuurimaantiede tekivät omia korjausliikkeitään humanistisen maantieteen asettamaan kurssiin korostamalla aidosti sosiaalisen toiminnan ja kulttuuristen viitekehysten tarkastelun ensisijaisuutta suhteessa subjektiiviseen ja eksistentialismin kautta ymmärrettyyn yksilötoimijaan. Representaation kriisin tiedostaminen aiheutti maantieteilijöissä hämmennystä, jonka seurauksena ilmiöiden totuttuja kuvauskäytäntöjä ylittävät näkökulmat ovat alkaneet kiinnostaa ainakin osaa maantieteilijöistä. Olen edellä pyrkinyt sijoittamaan omaa tutkimustani ja omaksumaani etnometodologista otetta tähän tieteenalan laajempaan kehityskulkuun. Olen erityisesti pohtinut fenomenologian vaikutteita sellaisina kuin ne ovat jättäneet jälkensä humanistiseen maantieteeseen ja etnometodologiaan. Muutokset tieteenfilosofiassa ja sen erilaisen tulkintojen erot heijastuvat myös käsityksissä, miten tutkittavaa maailmaa on mahdollista lähestyä. Samoista lähtökohdista voidaan päätyä siten hyvinkin erilaisiin tapoihin määrittää, tehdä ja kirjoittaa maantieteellistä (empiiristä) tutkimusta. Havainnollistan tätä kahdella katkelmalla tutkimuksista, jotka kuvastavat kahta näkemystä ulkoisesti samantyyppisen paikan, puutarhan ja puiston, maantieteestä.

Hyvä maantieteilijä
 jos hänessä on yhtään laulua
 ei tee karttoja vaan hän etsii niitä
 Eikä hän etsi niitä
 maailman paikoista vaan paikkojen maailmasta
 Näitä saarikoskimaisuuksia mietin
 syyskuun alussa kun tulimme Rotuaarille
 Oulun kävelykadulle markkina-aikaan
 Ostimme ison pussillisen näin meille ainakin sanottiin
 – kuka niistä voi olla varma? – kotimaisia
 ahvenanmaalaisia omenoita
 Kotona katsoin niistä suurimman kauneimman
 syvä punaisuus valinnan kriteerinä
 Maistoin kuorineen
 ja siinä samassa
 siinä keittiössä seisoesani
 olinkin toisessa paikassa
 Isoäidin omenapuutarhassa
 kauan sitten vielä lapsi
 sitten aikuinen
 Omenan maku sama kuin siinä puolivillissä puutarhassa
 Kaikki sai kasvaa ja kaikki kasvoikin
 Vaikka oli kuivaa tai muuta katoa
 siinä puutarhassa kaikki kasvoi
 Valkeita kuulaita aivan vihreitä
 sitten niitä punaisempia – punakaneleita?
 Sai syödä omenoita
 puusta sai ottaa
 Maassa oli kypsiä pudonneita – pudokkaita?
 (ei meillä sellaista sanaa ollut)
 Joskus myöhemmin
 kirkkomäellä omenoita taskut täynnä
 (Karjalainen 1997, 232–233.)

KUVA 6. Puistosta poistuminen. Vapaana kulkeva spanieli nuuhki pengertä ja polun varren tippuneita lehtiä omistajan kävellessä koiran edellä. Puiston laidalla omistaja pysähtyi joksikin aikaa, hihna kädessään. Puistoa kohti kääntyneenä hän katseli koiraa, joka jatkoi haistelemista. Me liikuimme kameroinemme polkua pitkin. Koira katsoi meitä kohti kahdesti, kerran pysähtyneenä lyhtypylvään kohdalle ja toistamiseen aivan polun päässä puiston laidalla. Päästyään aika lähelle omistajaansa ja puiston laitaa se hidasti vauhtiaan. Sitten omistaja taputti vapaana olevalla kädellään jalkansa sivua ottaen samalla useita askeleita kohti koiraa ja kurotti kytkeäkseen koiran talutushihnaan. He kävelivät rinnakkain eteenpäin ja poistuivat puistosta. (Laurier, Maze & Lundin 2006, 18.)

Molemmat katkelmat ovat maantieteilijöiden kirjoittamia. Ensimmäisessä Pauli Tapani Karjalainen katkaisee saarikoskimaisen, muistinvaraisen kerrontansa kirkonmäelle, koska hän arvelee pohdintojensa kuuluvan jonnekin muualle kuin

maantieteen oppikirjaan. ”[K]oska tunteilu ei kuulu tieteeseen, en jatka tätä muistoa pidemmälle”, hän toteaa lakonisesti (Karjalainen 1997, 233). Karjalainen toki uskoo siihen, että ajan ja paikan voi haistaa, kuulla ja maistaa ja että nämä aistinvaraiset asiat kuuluvat erottamattomasti maantieteeseen. Hän tietää kuitenkin myös sen, että kaikkia maantieteilijöitä punakaneleista ja pudokkaista kirjoittaminen ei vakuuta tieteellisenä toimintana. Joku on aina penäämässä kerrontaan teoreettista tai analyttistä kerrosta, joka kohottaisi henkilökohtaisen ja subjektiivisen tunteen, tässä lapsuusmuiston, jollekin yleisemmälle abstraktille tasolle. Karjalaisen annin voi kriittisesti tarkasteltuna nähdä kirjoittajan henkilökohtaisen muiston kuvaamisessa tai toisintamisessa. Siitä voi kirjoittaa filosofisesti sofistikoituneesti, mutta empiirisen tutkimusasetelman jäsentymiseen on vielä matkaa.

Myös jälkimmäisessä katkelmassa on kyse kuvauksesta mutta myös kuvailemisesta. Etnometodologit Eric Laurier, Ramia Maze ja Johan Lundin selostavat videokameralla taltioimaansa tapausta, jossa koiranulkoiluttaja ja koira ovat poistumassa puistosta. Tekstimuotoisen selostuksen lisäksi lukija voi seurata tapausta oheen liitetyistä pysäytyskuvista tai verkkoon linkitetyistä videopätkistä. Se, että videolta tapausten voi nähdä ja tulkita lukemattomia kertoja uudestaan, ei ratkaise kuvauksen todenmukaisuuteen liittyviä ongelmia. Ennemmin esiin nousee uusia ongelmia, kuten kysymykset kohteen rajauksesta tai nauhoituksen alku- ja loppuajankohdasta. Todenmukaisuuden pohdinta ei kuitenkaan ole Laurierin ja muiden analyysiä motivoiva tekijä sen enempää kuin Karjalaisella. Ajatellaan hetki, että maata haistelevan koiran tilalla ruudulla olisikin omenaa maisteleva maantieteilijä, jonka maistelutoimintaa jälkikäteen muutettaisi nähdystä tekstuaaliseksi kuvaukseksi. Omenan puraisun toistaminen nauhalta ei auttaisi tulkitsijaa todentamaan, mistä maantieteilijän muistot ilmestyivät. Aiheuttivatko kielen makunystyröiden aivoille välittämät impulssit yllä kuvatunlaisen muiston? Oliko laukaiseva tekijä omenan koskettaminen? Vai oliko jo pelkkä katse, omenan punainen väri, riittävä ärsyke?

Karjalaisen maantieteen kannalta keskeinen huomio on, että omena siirtää menneen paikan (paikan muiston) tähän hetkeen – ja tiettyyn paikkaan. Se representoi, kuvaa uudelleen jotain jo koettua. Toki tuo kertaalleen jo koettu myös rakentaa tämänhetkistä kokemusta. Siinä mielessä omena esineenä järjestää tätä hetkeä ja siinä toimimista. Karjalaisen maantiede ei kuitenkaan ole kiinnostunut ’tästä’ vaan ’tuosta’ aiemmasta järjestämisestä. Videokuva omenan puraisusta ei tavoittaisi tuota aiempaa hetkeä, joskin tutkijan tieto tuosta muistosta saattaisi vaikuttaa tilanteen analysointiin. Jälkimmäisen esimerkin etnometodologit tuskin tietävät, mitä koira haistaa tai edes mitä sen ulkoiluttaja koiransa haistelusta miettii. Tilanteen vuorovaikutuksellisuuden – juuri tuon ruudulla loputtomasti toistettavissa oleva hetken rakentumisen kuvailun – voi silti ottaa analysoitavaksi ja keskittyä juuri siihen, mitä jää kuvailtavaksi, kun on poistettu se, mitä ei voi tietää.

Kumpaakaan kuvausta ei voi ajatella sitä jäsentävästä teoriasta irrallaan, eikä niitä olisi olemassa ilman jonkinlaista teoriaa. Molempien kuvausten taustaolettamukset yhdistävät ne fenomenologiseen tieteenfilosofiaan ja siihen liittyviin käsityksiin teoriasta ja selittämisestä. Silti katkelmat, niiden kieliasut ja tulkinta paljastavat, että kyseessä on kaksi varsin erilaista tutkimusotetta ja fenomenologian toteutusta. Humanistisen maantieteen kirjoittaminen lähestyy kaunokirjallisuutta, kun taas etnometodologia on lähempänä tieteellisen kirjoittamisen formaalia ääripäätä – tässä tapauksessa pyrkimyksenään selkokielisyys ja kuvailtavan toiminnan pienienkin vivahteiden mainitseminen.

Etnometodologiaan liittyvän ihmistoiminnan kuvailun sekä luonnollisen *asenteen* varassa toimimisen voisi ajatella liittyvän behavioralistiseen ihmisten käyttäytymisen tarkasteluun. Otin aiemmin esiin myös behavioraaliseen maantieteeseen liittämäni aikamaantieteen todeten sen tarjoavan joitakin yhtymäkohtia etnometodologian ja normaalimaantieteen välille. Tyypillisesti nykymielikuva edellisten vuosikymmenten behavioraalista maantieteestä on joko negatiivisesti latautunut tai suuntaus nähdään neutraalimmin sinällään tarpeellisena ohimeno vaiheena tieteenalan kehityksessä. Suuntaus ei maantieteessä kuitenkaan liity samalla tavalla suorasti behaviorismiin kuten politiikan tutkimuksessa, jossa 1950-luvun amerikkalainen behavioristinen tutkimus keskittyi havaittavaan ja mitattavaan käyttäytymiseen sekä ilmaistuihin preferensseihin ja intresseihin (ks. Dahl 1961).

Osittain behavioraalissa maantieteessä piilevä kaksikasvoisuus selittyy tieteenalan sisäisellä kehityksellä. Pitkälti taloustieteistä mallinsa ottaneet maantieteilijät alkoivat itsekkin kaivata käyttäytymisen syihin paremmin pureutuvaa tutkimusotetta, mikä tarkoitti esimerkiksi yksilöiden epärationaaliin päätöksiin paneutumista. Toisaalta behavioraalinen ote liitetään ”aidommin humanistisen” maantieteen heräämiseen (ks. Häkli 1999), kun taas David Seamon (1997) laajentaa behavioraalisen maantieteen koskemaan myös humanistista maantiedettä. Itse viittaan humanistisella maantieteellä pääasiassa eksistentiaaliseen fenomenologiaan pohjaavaan tutkimustraditioon, kun taas behavioraalisen maantieteen näen kurottautuvan lähimmäs etnometodologista maantiedettä. Näin siksi, että käyttäytymistä seuratakseen tutkijan on väistämättä tarkkailtava sitä, mitä ihmiset todella tekevät. Vaikka etnometodologi ei ole kiinnostunut tekemisen syistä vaan tekemisestä, behavioraalinen maantiede avautuu tienhaaraksi, josta osa humanistisen maantieteen ajattelua jalostui sosiaalimaantieteeseen ja josta näkemykseni mukaan etnometodologisen maantieteen reitti olisi voinut – ja voisi yhä – kulkea.

Selkeä este arjen fenomenologiselle sosiaalimaantieteelle ja maantieteelliselle etnometodologialle on ollut maantieteessä omaksutun fenomenologisen filosofian halu keskittyä yksilöllisiin merkityksiin ja havaintoihin. Peter Jackson (1981, 302) toteaa Yi-Fu Tuanin humanistisen maantieteen perspektiivin korostavan yksilön henkilökohtaista kokemusta, minkä seurauksena toisten ihmisten läsnäolo jää analyysin ulkopuolelle. Tämä johtaa Jacksonin mukaan psykologiseen reduktionismiin ja siirtymään pois kollektiivisen toiminnan painotuksesta, ja mikä tärkeintä tämän työn kannalta, Alfred Schütz in fenomenologiasta. Esimerkiksi Pauli Tapani Karjalainen (1986, 57) muotoilee kyllä näkökulmaansa suhteessa Schütziin kysymällä, miten yksilöt käyvät yhteen muodostaen ryhmiä, sosiaalisen maailman. Karjalaisen kiinnostus ei kuitenkaan yllä siihen, mitä ihmiset yhdessä tekevät. Karjalaisen seuraaman eksistentiaalismin mukaan ihmisen olemassaolossa on ensisijaista kokemus yksilöllisestä, ainutlaatuisesta olemassaolosta (eksistenssistä), joka edeltää olemassaoloa esimerkiksi ryhmän jäsenenä tai biologisena olentona.

Anne Buttmer (1976, 285) kirjoittaa puolestaan, että ”[f]enomenologi tarkkailisi yhteiskuntaa toimijoiden yhteenkokoontumisena [*an assembly of subjects*] ja pyrki tutkimaan käyttäytymistä ja vuorovaikutusta intersubjektivisuuden kautta. Ihmiset syntyvät intersubjektiviseen maailmaan, me siis opimme sosiaalisen käyttäytymisen kielen ja mallit, jotka puolestaan luovat perusteet jokapäiväisessä maailmassa toimimiselle (Schütz)”. Myös Buttmer viittaa siis Schütziin mutta korostaen kuitenkin Schütz in ajattelussa intersubjektivisuuden merkitystä. Lainausta voi kuitenkin lukea painottamalla intersubjektivisuuden sijasta ilmaisuja ”toimijoiden yhteenkokoontuminen” ja ”jokapäiväisessä maailmassa

toimimisen perusteet”: siis sitä, millä tavoin, millä vuorovaikutuksellisin keinoin ja mitä tarkoitusta varten sosiaaliseen vuorovaikutukseen ryhdytään. Toisin kuin intersubjektivisuuden pohdinta, nämä kysymykset karttavat filosofista pohdintaa ongelman ensisijaisena ratkaisijana ja kohdistavat huomion toimijoiden toiminnan menestykselliseen, sujuvaan etenemiseen – sosiaalisen maailman sujuvuuden ylläpitoon.

Humanistisen maantieteen ja etnometodologian fenomenologioiden sovelutuserot tiivistyvät näin käsitykseen toimijasta. Humanistisessa maantieteessä toimija nähdään universaalina ihmisyksilönä, jonka kokemusta tiede tavoittelee. Etnometodologiassa puolestaan toimija on ensisijaisesti aina jonkin yhteisön jäsen, eikä tutkija ole kiinnostunut tavoittelemaan tämän yksilöllisiä kokemuksia. Toimijaa ei voida edes lähtökohtaisesti tarkkailla tilanteessa aktualisoituvista jäsenyyksistä irrallaan, sillä nämä jäsenyydet ovat aina sosiaalisia ja vuorovaikutteisia. Vaikka humanistisessa maantieteessä on toki oltu kiinnostuneita intersubjektivisuudesta, kiinnostus on ollut pikemminkin teoreettisesti perusteltua kuin käytännön tutkimuskohteesta nousevaa. Puhtaan subjektiivisiin havaintoihin ja havainnointiin rajautumisen ymmärrettiin johtavan ylipääsemättömiin metodologisiin ongelmiin. Subjektiivisinkin havainto on sidoksissa muiden toimijoiden samansuuntaisiin havaintoihin, jolloin subjektiivisimmatkin kokemukset ovat väistämättä sekoittuneet jo olemassa oleviin ja muiden samanaikaisesti tuottamiin mielikuviin havainnosta. Humanistisen maantieteen intersubjektivisuudessa painotus oli kuitenkin sanan jälkiosassa, subjektiivisuudessa, ja filosofinen kiinnostus kohdistui siten kokemuksen subjektiivisuuteen (Jackson 1981, 301). Kiinnostus oli toimijassa, joskus toiminnassa, mutta harvoin toiminnan vuorovaikutteisessa rakentumisessa.¹⁰

Koska jokainen ”objekti on aina objekti jollekin subjektille” (Ley 1977, 499), fenomenologiaan epäillen suhtautuvat ovat tulkinneet tämän tarkoittavan, että ”käytännössä fenomenologisella tutkimuksella ei ole validiteettiperustaa, sillä subjektiivisia objekteja ei voi vertailla toisiinsa (ts. jokainen totuuslauseke on subjektiivinen)” eikä se siksi voi olla luonteeltaan empiiristä (Jackson 1981, 301–302). *Dasein* on ihminen tarkasteltuna tietystä näkökulmasta käsin, olentona joka kykenee suhteutumaan olemiseensa. Koska ihminen on olemisensa ymmärtävä olio, ihminen ei näin ollen voi olla samalla tapaa empiirisen tutkimuksen kohde kuin mitä luonnontieteen kohteet ovat (Karjalainen 1986, 71). Humanistisen maantieteen nähtiin onnistuneen positivismin kritiikissä, mutta muuten sen lisäarvo oli kyseenalainen, sillä siltä puuttuu empiirisen tutkimuksen perinne (Entrikin 1976).

Humanistinen maantiede on samaistettu fenomenologiaan (tai eksistentiaalisiin) filosofiana, mutta fenomenologia voi tarjota filosofian lisäksi laajemman

¹⁰ Kysymys toimijan, toiminnan ja vuorovaikutuksen keskinäisistä suhteista on lopulta myös argumentointikysymys. Latourin (1996, 239) toimijaverkkoteoriassa tutkijan huomio kiinnitetään toiminnan vuorovaikutuksellisuuteen, *interaktioon*, ja toimijoita kutsutaan *aktanteiksi*. Koska Latour on kiinnostunut tuomaan ihmistoimijoiden rinnalle myös ei-inhimilliset toimijat (koneet, eläimet, esineet) ja niiden liittoumat, hän tulee Laurierin ja Philon (1999) mukaan hävittäneeksi ihmistoiminnasta monia siihen kuuluvia piirteitä ja yhdenmukaistaneeksi kaikki toimijat aggressiivisen laskelmoiviksi. Jos toimintaa halutaan tarkastella puheen kautta, kuten tässä työssä teen, käsitystä toimijasta ei ole tarpeen laajentaa jäsenestä aktanttiiin. Vaikka ihmiset puhuvat myös eläimille ja koneille, he puhuvat ihmisille omalla erityisellä tavallaan. Puheen – selontekojen muotoilemisen ja vastaanottamisen – kautta yksilöistä tulee sosiaalisia olentoja (Gardner 2001, 1). Puhe ei siis ole yksiselitteisesti vain toimintaa, vuorovaikutusta tai toimijoista riippuvaista.

metodologian ja metodin (Jackson 1981, 300). Esimerkiksi Peter Jackson (1981, 303) esittelee eksistentiaalista fenomenologiaa ratkaisuna, joka tarjoaa sosiaalimaantieteelle lähtökohdan siirtyä kohti ”sosiaalisten suhteiden spatiaalisen rakenteen analyysiä”. Graham Rowles (1978) antaa puolestaan esimerkin humanistisen maantieteen perinteestä käsin tehdystä empiirisestä tutkimuksesta. Tutkiessaan antropologisen kenttätutkimuksen ja haastattelujen avulla vanhuksia ongelma-alueella Rowles tulee pohtineeksi humanismin mahdollisuuksia juuri empiirisen näkökulman kautta.

Omanlainen empiirisen sosiaalitutkimuksen mahdollisuus avautuu myös etnometodologisesta tutkimuksesta. Etnometodologi ei ole kiinnostunut ihmisistä ja yksilöistä sellaisenaan, vaan niistä kyvyistä, joita käyttämällä yksilö on ”vilpitön yhteisön jäsen” (*a bona-fide member of a collectivity*) (Garfinkel 1967, 57). Näiden taitojen käyttämistä voi tutkia vain toimintaa kuvailemalla. Kun eksistentiaalistinen humanistinen maantiede painottaa yksilönä olemista, etnometodologia käsittelee toimimista yhteisöiden jäsenenä. Tätä toimintaa voi tutkia vain toiminnan kontekstissa. Kiinnostus kohdistuu kykyihin ja mahdollisuuksiin toimia yhteisön jäsenenä, kykyyn puhua, tietää, ymmärtää ja toimia tavalla, joka on ympäröivässä yhteiskunnassa ja kulloisessakin tilanteessa ominaista (ten Have 2002, [15], [17]). Jos humanismin tarkoituksena on korostaa ihmisyyttä ja siihen liittyen kykyä toimia eettisesti oikein ja vastuuntuntoisesti, etnometodologian voi kärjistetysti sanoa riisuneen toimijan tuosta ihmisyydestä ja keskittyneen toiminnan tapojen tarkasteluun. Tämä tarkastelu onnistuu parhaiten luonnollisissa tilanteissa ja niiden tilanteiden luontevuutta horjuttamalla. Tässä mielessä eräät erityisesti Harold Garfinkelin (1967) oppilaillansa teettämät kokeet ovat epäeettisiä ja kyseenalaisia. Ne ovat kuitenkin onnistuneita havainnollistuksia niistä kyvyistä, joita toiminta, yhteistoiminta ja lopulta menestykseäs yhteistoiminta (toiminta, jossa jopa sosiaalinen piiloutuu) edellyttävät.

Etnometodologian näkökulman voi tiivistää jo aiemmin esittelemäni Descartes-esimerkkiin palaten. Vaikka yksilö (tai kukaan muukaan) ei voi olla varma, onko hattujen ja viittojen sisällä ihminen vai kone, hän silti automaattisesti olettaa ensimmäisen. Näin toimiessaan hän perustaa toimintansa Alfred Schütziä mukaillen arki ajatteluun, joka on osoittautunut toimivaksi tavaksi järjestää maailma siinä toimimista varten. Vaikka toimijan tieto on osittaista, se on keskimäärin riittävän täydellistä. Näin on siksi, että muun muassa yleistyksiset ja tyypittelyt korvaavat puuttuvaa havaintomateriaalia. Lisäksi näkökulmien vastavuoroisuuden ajatuksen nojaten yksilö voi ajatella muiden näkevän hänet samalla tavalla kuin hän näkee muut. Jos hän tuntee itsensä ihmiseksi eikä koneeksi, hänellä ei ole erityistä syytä kuvitella muitakaan koneiksi. Schützin perintönä etnometodologi ei esitä ajatusta yksilön ’sisällöstä’ vaan siitä, miten on ylipäänsä mahdollista, että ihmiset useimmiten tulkitsevat aistihavaintonsa tavalla, joka ei aseta sosiaalista maailmaa kyseenalaiseksi.

2.3.2 Näkökulman tiivistäminen: arkipäiväisyydestä tilanteisuuteen

Arjen tutkimuksesta on tullut maantieteessäkin varsin arkipäiväistä (Binnie ym. 2007). Kyse on banaaliuden retoriikan esiinnoususta: suurista kertomuksista irtaantumisen jälkeen on kenties turvallisempaa puhua pienistä arkipäiväisistä tilanteista. Keino kääntyy kuitenkin helposti itseään vastaan ja puhe muuttuu retoriiseksi banaaliudeksi: arki- tai jokapäiväisyys muodostuu määritelmällisesti toistosta

ja toistettavuudesta sekä noiden ominaisuuksien piiloutumisesta osaksi toimintaa. Tämä huomio johtaa kyllä filosofisesti kiinnostaviin keskusteluihin, mutta samalla katoaa, etnometodologian näkökulmasta, itse toiminta. Etnometodologia keskittyy kuvailemaan 'tapahtuvia tapahtumia', tarkkaan, ja sulkeistamaan tilanteen ulkopuoliset selittäjät ja ennako-odotukset. Se pyrkii operoimaan toimijoiden jotta-motiivien pohjalta. Näin on myös mahdollista välttää toinen retorisen banaaliuden vaara, arkipäiväisyyden autenttisuuden korostaminen. Etnometodologia ei väitä esittävänsä tutkimiaan ilmiöitä muita lähestymistapoja paremmin tai oikeammin. Pikemminkin kyseessä on pyrkimys nähdä tutkimuksen kohteena olevat ilmiöt toimijoiden käytännöllisinä saavutuksina, olivatpa ne mitä hyvänsä.

Myös Nigel Thrift (2003, 2020) on omassa ei-representationaalisen teorian hahmottelussaan korostanut tämänhetkisyiden ja välittömyyden huomioimista, sillä "suuri osa elämästä eletään nykyhetken rajoilla". Sen toteaminen, että toiminta on tulevaisuussuuntautunutta mutta toisaalta aina myös jo opittua, ei ole tutkimuksellisesti aivan yhtä kiinnostavaa kuin niiden rajojen aktualisoiminen tilanteisten viisauksien avulla: "kuinka liikkua, kuinka löytää tilanteeseen sopivat oikeat sanat, kuinka järjestää tila toiminnalle suotuisaksi" (Thrift 2003, 2020). Nyky-yhteiskunnan instanttius, nykyhetken tärkeys, on kasvamassa yhä tärkeämmäksi akateemisen tutkimuksen kohteeksi, ja (vain) performatiivisuutta käsitteellistävä tutkimus on Thriftiä tulkiten kykenevä tuottamaan tietoa nykyhetken rajoista. Näistä huomioista koostuu tutkijan eteen maailma, joka on perinteisen yhteiskuntatieteen vaalimaa käsitystä paljon sekavampi, jossa järjestyksen taskut ovat samanaikaisesti läsnä alueiden kanssa, joilla on 'tavallaan järjestyks' ja toisten alueiden kanssa, jotka ovat vasta muotoutumassa ja joissa ei ole vakaata tietoperustaa. Suuri osa performatiivisuuden tietoperustaa nojautuu toimijoiden kykyyn ottaa nopeasti haltuun tilanteita, tarjota niihin vastauksia, joilla voi myönteisesti vaikuttaa tilanteeseen, ei vain "ajelehtia muiden mukana" (Thrift 2003, 2021). Eric Laurier ja Chris Philo (2006b) liittävät Thriftin pohdinnat representaation ja maailman teoreettisen esittämisen kriisiin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että maailma ja sen selittäminen pitäisi kokonaan hylätä. Sekä etnometodologian että NRT:n muotoilema ratkaisu on toimijoiden itse toiminnassaan ja toiminnastaan antamien selonteiden kuvailemisen tutkiminen.

Miten tutkia kaivosyhteisön arkimaantiedettä? Jokapäiväisyyden kriteereillä mitattuna lähimmäs yhteisön jäsenten toimintojen toistuvuutta päästäisiin tarkastelemalla perinteisen etnografian välinein, mitä ovat ne arkisen maantieteen ylläpitämiseen tarvittavat tilalliset välineet, joilla arki pysyy arkena ja toiminta kyseenalaistamattomana. Tutkija, joka saapuu muutamana päivänä yhdyskuntaan keskustellakseen haastatteluissa kasvatusten yhteisön jäsenen kanssa, ei voi tämän ajatusmallin rajoissa väittää havainneensa vielä arkisen toiston välineitä. Vaikka luonnehdinnat haastatteluyhteiskunnasta ovatkin osuvia, ei tutkimushaastatteluun osallistumisen voi väittää olevan osallistujilleen jokapäiväistä. Kyse on pitkälti, ja tämän tutkimuksen haastattelujen kohdalla erityisesti, kertaluonteisesta tapahtumasta, joka tapahtui tällöin (tai oikeammin *tuolloin*).

Silti väitän, että arkipäiväisyys ja arkisen maantieteen menetelmät ovat läsnä myös tämän/tuonpäiväisyydessä. Tässä tutkimuksessa en ole kiinnostunut haastateltavieni arkipäiväisyydestä toistoina vaan kertaluonteisena tuonhetkisyysenä. Tiedostan, että haastattelutilanteet itsessään kuin myös niiden aikana annetut selonteot ovat (ehkäpä jopa merkityksettömän) pieni osa haastateltavien elämää. Tekemäni haastattelut tarjoavat kuitenkin analysoitavissa olevan näytteen jäsenten

metodeista järkeillä heidän ympärillään järjestävää yhteiskuntaa. Puhe, jonka haastattelutilanteessa nauhuri on tallentanut, sisältää keskustelijoiden argumentatiivisia välineitä järjestää ympäröivä maailma tutunkaltaiseksi, moraalisesti hyväksyttäväksi (Baker 1997, 143) ja erityisesti yhteisön ulkopuoliselle kuvailtavaksi. Nämä menetelmät eivät lähtökohtaisesti poikkea niistä tavoista, joilla jäsenet normaalistikin hahmottavat ympäröivää todellisuutta. Haastateltavat pyrkivät toimimaan yhteisönsä hyväksytyinä jäseninä, aivan kuten kuka tahansa muukin. Haastateltava ei voi (kuten ei haastattelijakaan) ongelmitta väittää olevansa tietämätön yhteisönsä menneisyydestä. Niinpä potentiaalisesti ongelmalliset asiakokonaisuudet (esimerkiksi ympäristöongelmat) selitetään tavalla, joka tekee niistä normaaleja ja tyypillisiä tai joka tekee tarkemman tarkastelun tarpeettomaksi (ten Have 2004, 82).

Tämä juonto tutkimustematiikkaan on ollut pitkä ja teoreettinen. Keskustellessaan Harold Garfinkelin ja Michel Foucault'n ajatusten yhdistämisestä ja tarjotakseen maantieteilijöille tämän keskustelun pohjalta ajatustaan etnoarkeologisesta tutkimusotteesta Eric Laurier ja Chris Philo (2004) toteavat, että tällaisen otteen omaksuminen vie aikaa. Tuota aikaa voi toki kuluttaa lukemalla Garfinkelin, Foucault'n, Latourin, Thriftin, Deleuzen tai Wittgensteinin kirjoituksia ja pohtia niiden käsitteellisiä ja teoreettisia yhtymäkohtia. Silti Laurierin ja Philon (2004, 434) rehellisin ohje Foucault'sta ja Garfinkelista kiinnostuneille kuuluu: on palattava heidän kirjoitustensa ääreen ja tarkistettava niiden sanoma, minkä jälkeen on yritettävä tehdä kuten he ovat tehneet. Maantieteilijä Gunnar Olsson (1987, 250) on antanut samansisältöisen neuvon: ”ainoa keino tarttua ja ravistaa todellisuutta on tehdä radikaaleja kokeita, sillä kokeilla tarkoittaa kirjaimellisesti rajojen yli menemistä, hyväksytyjen luokitteluiden vastustamista, tais-telemista voimassa oleviksi asetettuja säännöstöjä vastaan.”

Tämän tutkimuksen pääkysymys kuuluu, miten totutuista tieteellisen kuvaamisen tavoista etäisyyttä ottava etnometodologinen maantiede muuttaa tutkittavan kohteen, kaivosyhteisön, käsitteellistämisen muotoja ja tuloksia. Tähän mennessä tutkimus on jo pyrkinyt hahmottamaan etnometodologisen maantieteen mahdollisuuksia ja osaltaan viemään tätä metodologista keskustelua eteenpäin. Yhteenvetona voi todeta, että etnometodologinen tutkimusasetelma eroaa humanistisen maantieteen perinteestä siinä, että havaintoyksikkönäni ei ole yksilö, ja humanistissävyytteisestä sosiaalimaantieteestä puolestaan siinä, etten tutki etukäteen oletettuja sosiaalisia ryhmiä. Tutkimukseni kohteena on sosiaalisten ryhmien – ja niiden jäsenyyksien (kuuluvuuden ja kuulumattomuuden) – luominen tilanteisesti tulkittavassa haastattelupuheessa. Alfred Schütz'in ajatuksia tarvitsin huomauttamaan, kuinka fenomenologisesta sosiologiasta voi ammentaa maantieteeseen (jotakin) enemmän kuin mitä humanistinen maantiede vastaanotti fenomenologisesta filosofiasta. Schütz'in kautta päädyin hänen oppilaansa Harold Garfinkelin luomaan etnometodologiaan, jonka yhteyksiä maantieteen ei-representationaalisiin teorioihin (ANT, NRT) käsitteelin arvioidakseni etnometodologisen maantieteen mahdollista lisäarvoa. Etnometodologian hengen mukaisesti varsinainen maantieteen käsitteellinen uudelleenkohdistus on suoritettavissa vasta tarkemmin rajattujen teemoja kautta. Ennen näitä etnometodologisia harjoituksia on vielä tutkailtava näkökulmani metodiset kiinnepisteet.

3 AINEISTO JA MENETELMÄT

“When wedded to slow (and careful) pursuit of (apparently) small objects, described with clarity, I suggest that Sacks offers an inspiring path for any contemporary social science which is prepared to take a step away from the powerful messages provided by the prevailing representations of our time.”

David Silverman (1998, 190)

3.1 Tutkimushaastattelut maantieteellisenä resurssina ja tutkimusaiheena

Olen edellä sitonut tutkimustani maantieteen tieteenalan paradigmuutoksiin, erilaisiin käännteisiin sekä käytännölliseen ja refleksiiviseen heräämiseen. Varsinkin kulttuuria tutkivassa maantieteessä käännyttiin 1980-luvulta lähtien voimakkaasti kohti todellisuuden sosiaalista ja kulttuurista rakentumista painottavaa konstruktionistista otetta. Representaation kriisin hengessä kirjoittaneet maantieteilijät tulivat samalla kritisoinneeksi käsityksiä tutkijan keräämästä tiedosta (data) todellisuuden peilikuvana. Näin maantiede määritteli aiempaa selkeämmin asemaansa osana tieteenalarajat ylittävää yhteiskuntateoreettista tutkimusta.

Maantieteilijäyhteisön suhtautuminen tähän muutokseen on vaihdellut aidosta innostuksesta pelonsekaiseen tieteenalaidentiteetin puolustamiseen. Pelkona on nähty – eikä ensimmäistä kertaa (ks. Johnston 1998) – maantieteen pirstaloituminen ja eri tutkimussuuntausten välisen vuoropuhelun tukahtuminen maantieteen vakiintuneiden käsitteiden menettäessä merkitystään maantieteilijöiden työssä. Toisaalta ydinkäsitteiden inflaatiota ja tutkijoiden reaktioita siihen ovat kiihdyttäneet maantieteellistä pohjakoulutusta vailla olevien innostus osallistua maantiedelatautuneeseen kielipeliin käyttämällä esimerkiksi tilan, etäisyyden ja paikallisuuden käsitteitä usein maantieteen perinteistä välittämättä (ks. Katz 1992; Häkli 2003). Kritiikki maantieteellisyden metaforisoitumista kohtaan on ollut suurelta osin perusteltua ja jo sellaisenaan osoittanut maantieteellisen ajattelun, keskustelun ja tieteenalan elinvoimaisuutta. Monesti kuitenkin maantieteilijöiltä on ärtymykseltään jäänyt huomioimatta paitsi näiden käsitelainojen hyöty teori-anmuodostukselle myös se, että kyseiset käsitteet ovat lopulta osa useampaa kuin yhtä kielipeliä. Vaikka esimerkiksi keskustelunalyysin paikallisuus ja paikallisuus maantieteellisenä skaalana tarkoittavat toki eri asioita, niille voi löytää myös analyttisesti hedelmällisiä kiinnekohtia.

Harrie Mazeland ja Paul ten Have huomauttavat (ks. Mazeland & ten Have 1996), että tieteelliset käsitteet on usein lainattu, vieläpä tarkoituksellisesti, arkikielestä, jolloin niiden sitominen vain yhden tieteenalan käyttöön on kyseenalaista. He viittaavat emistisen ja etistisen otteen väliseen jaotteluun, jossa emistinen (*emic*) viittaa esimerkiksi haastattelujen yhteydessä tutkijan tavoitteeseen löytää tutkimuskohteen elämismaailmasta kumpuavia käsitteitä ja termejä tieteellisen ja analyttisen ajattelun tuotteena syntyneiden etististen termien (*etic*) sijaan. Rajanveto emistisen ja etistisen otteen välillä on kuitenkin häilyvä, sillä melkeinpä poikkeuksetta tutkijan alkuhypoteesina oleva käsitteistö on myös arkikielistä. Esimerkiksi sellaisista yhteiskuntatieteen peruskäsitteistä kuin paikasta, työstä, kodista tai sukupuolesta puhuttaessa ei ole aina lähtökohtaisesti selvää, käytetäänko termiä arkikielisessä vai tieteellis-käsitteellisessä merkityksessä.

Seuraavassa tavoitteenani on järjestää tutkimusta edesauttavaksi kokonaisuudeksi sellainen metodisten apuvälineiden joukko, joka mahdollistaisi tulevaisuudessa esiintyvien maantieteellisten käsitteiden ainakin osittaisen palauttamisen arkikieleen. Olen tähän mennessä pohjustanut aiheen käsittelyä tieteenteoreettisella tasolla. Tämä on kuitenkin vain yksi osa laajempaa keskustelua tieteenteon edellytyksistä ja käytännöistä. Hahmottaessaan etnometodologian ja niin sanotun formaalin laadullisen tutkimuksen suhdetta hollantilainen sosiologi Paul ten Have (2004) haastaa laadullisen tutkimuksen tekijöitä miettimään, kuinka radikaalisti uuden aallon kvalitatiivinen tutkimus on lopulta onnistunut etäännyttämään positivistisesta kvantitatiivisen tutkimuksen tiedeihanteista.¹¹ Samansuuntaisen havainnon esittää myös ruotsalainen organisaatiotutkija Mats Alvesson (2003, 13) todetessaan, että ainakin hallinnon ja instituutioiden tutkimuksen piirissä on lopulta yllättävän vähän pystytty siirtämään sisällöllisesti haastavia filosofisia ja epistemologisia ongelmanasetteluja konkreettisiin tutkimuskäytäntöihin. Toisin sanoen menetelmälliset valmiudet eivät Alvessonin ja ten Haven tarkastelemassa kirjallisuudessa kohoa teoreettisen ja käsitteellisen keskustelun vihjaamalle tasolle.

Maantieteen kohdalla tilanteen ei voi olettaa olevan juurikaan parempi. Työnjaolliseksi perusteluksi käy muun muassa se, ettei maantiede yleensä ole kulkenut menetelmäkeskusteluissa etulinjassa eivätkä maantieteilijät ole juuri osallistuneet laadullisten menetelmien kehittelyyn maantiede-yhteisön ulkopuolella. Vielä kärjistetympin ilmaistuna maantiedettä on leimannut 1960-luvulta lähtien tutkimusmenetelmien kopioiminen muilta tieteenaloilta (ks. Pred 1977, 207). Maantieteen lehdissä ja yleisemminkin kirjallisuudessa eksplisiittisesti tutkimusmenetelmiin liittyvät pohdinnat ovat vasta 1990-luvun lopulta lähtien saaneet tilaa. Monesti alkusysäyksenä on toiminut katsaustyyppinen esitys jostakin yhteiskuntatieteissä pitkään jatkuneesta metodisesta keskustelusta, jota on sitten pyritty siirtämään maantieteilijä-yhteisön käyttöön (keskusteluanalysistä Laurier 1999; narratiivitutkimuksesta Wiles, Rosenberg & Kearns 2005).

Onkin vaikea välttyä tulkinnalta, että maantieteilijöiden kirjoittamissa metodisissa artikkeleissa on hyvin vähän uutta muille kuin maantieteilijöille. Huolestuttavampaa on kuitenkin se, että katsauksissa on korostettu useimmiten menetelmien jo muuallakin käytössä olevia piirteitä. Astetta haastavampaa olisi etsiä yhteiskuntatieteiden keskusteluista sellaisia muissa tieteenalakonteksteissa vähälle huomiolle jääneitä säikeitä, jotka kuitenkin saattaisivat rikastaa juuri maantiedettä. Maantieteilijä Mike Crang (2003, 498–500) toteaa, että maantieteilijät ovat keskuudessaan pohtineet pitkään muun muassa kysymyksiä ruumiillisuudesta, kenttätyöstä ja erityisesti vasta äskettäin antropologien löytämästä translokaalista skaalasta. Crang suosittelee maantieteilijöitä osallistumaan yleiseen menetelmäkeskusteluun erityisesti näitä tieteenalan omia vahvuusalueita esiin tuoden.

Käyn seuraavassa läpi muun muassa ten Haven, Alvessonin ja Crangin menetelmällisen ajatustenvaihdon vaikutuksia laadullisten menetelmien maantieteeseen. Tarkasteluni tarkentuu haastatteluin kerättyyn aineistoon viimeisimmän metodisuhdanteen kannalta ongelmallisena metodina.

¹¹ Paul ten Have liittyy itsensä tällä tavoin Harold Garfinkelin tunnetuksi tekemään tapaan viitata kaikkeen muuhun kuin etnometodologiseen tutkimukseen formaalina. Itse näen formaalin laadullisen tutkimuksen määritelmän täyttyvän sellaisessa tutkimuksessa, jossa valitun tutkimusotteen suhdetta muihin vaihtoehtoisin näkökulmiin ei pohdita: myös etnometodologiaan perustuva tutkimus voi määritelmällisesti olla formaalia.

3.2 Maantieteen metodisuhdanteet

Yleiskatsauksen maantieteen viimeaikaisiin metodisuhdanteisiin saa tarkastelemalla erityisesti maantieteilijöille laadittuja metodioppaita. Tästä kirjallisuudesta nousee esille kolme menetelmärypystä, joista Mike Crang (2003) on laatinut hyödyllisen yhteenvedon. Crang näkee eräänlaisen laadullisen tutkimuksen oletusarvon muodostuvan maantieteessä seuraavasti: tutkijalla on valittavanaan joko osallistuva havainnointi, haastattelut tai arkisto- ja tekstianalyysi. Näiden kaikkien toteuttamiseksi on puolestaan useita vaihtoehtoja. Haastattelut voidaan toteuttaa esimerkiksi avoimina tai puolistrukturoituina, yksilö- tai ryhmähaastatteluina. Metodisuhdanteiden vaihtelu näkyy myös maantieteessä (suomalaisessa sosiologiassa ks. Alastalo 2005; naistutkimuksessa ks. Ikonen & Ojala 2005) siinä, millainen menetelmä-aineisto-yhdistelmä kunakin ajanjaksona on hallitsevassa asemassa. Crangin (2003, 496) tulkinta laadullisten menetelmien roolista maantieteessä on se, että viimeisen vuosikymmen kuluessa verbaalin metodologian asema on ylikorostunut: puolistrukturoiduista haastatteluista on tullut maantieteessä laadullisen tutkimuksen tavaramerkki ja takuulappu, jota ei erityisemmin tarvitse perustella. Muissa yhteiskuntatieteissä haastattelututkimuksen kurssi on jo jonkin aikaa ollut laskussa ja niin sanottujen luonnollisten, tutkijasta riippumattomien, aineistojen käyttökelpoisuutta on korostettu. Crang olisikin valmis luopumaan haastatteluista maantieteilijöiden ensisijaisena aineistonkeruumenetelmänä ja näkemään mielellään myös maantieteessä menetelmällisen siirtymän visuaalisuuteen ja performatiivisuuteen. Crang esitteleekin monia maantieteellisiä (joskaan kaikki eivät ole maantieteen julkaisusarjoissa julkaistuja) tutkimuksia, joissa on käytetty mielikuvitusta jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa ja joissa on sitä kautta löydetty kiinnostavia tapoja koota aineistoa ja nähdä tutkimuskohde muun kuin haastatteluaineiston läpi.

Kokeilevien menetelmien tarpeellisuutta ja paremmuutta on jo pitkään esimerkiksi feministisessä tutkimuksessa perusteltu väitteellä, että tiede on tarrautunut liiaksi omaan maailmaansa ja että tutkijat ovat näin menettäneet kykynsä nähdä omien käytäntöjensä ja valta-asemiensa ohi. Tutkija on laatinut huolellisesti tutkimuskysymyksensä, joihin vastaamisessa hän on tehnyt oman roolinsa aineistonkerääjänä erityiseksi, jopa korvaamattomaksi. Kriittisessä valossa haastattelutilanne nähdään epäluonnollisena vuorovaikutuksen muotona, joka korostaa tutkijan valta-asemaa suhteessa haastateltaviin. Vaikka haastattelutilanteessa haastatteli on kiinnostunut haastateltavan elämästä ja näkemyksistä, hänen kiinnostuksensa on pohjimmiltaan näennäistä ja vain tutkimusongelman ratkaisuun tähtäävää; tämän näennäisyyden läsnäolo ja tutkimushaastattelun formaali luonne puolestaan antavat haastateltavalle mahdollisuuden tuottaa normatiivisia lausumia diskursiivisesti etukäteen määritellyin sanankääntein (ks. Mazeland & ten Have 1996; Potter 2002, 540). Erityisesti strukturoitu mutta myös puolistrukturoitu haastattelu tutkimusmenetelmänä näyttäisi siten olevan ristiriidassa ”eettisesti ja poliittisesti inspiroituneiden, työnsä moraalisisista ja poliittisista seuraamuksista kiinnostuneiden maantieteilijöiden” tavoitteiden kanssa (Crang 2005, 231).

Crang kehottaa maantieteilijöitä painottamaan jatkossa yhä enemmän tutkijasta riippumatta olemassa olevia aineistoja varta vasten tutkimustarkoituksiin kerätyn aineiston kustannuksella. Vetoomukseen on sisäänkirjoitettuna monia Jonathan Potterin (2002, 540) mainitsemia perusteluja tällaisten luonnollisten aineistojen paremmuudesta. Mutta kuten Potter itsekin huomauttaa, mikään

Crangin esittämistä perusteluista ei vielä itsessään tee haastattelututkimuksesta yhteensopimatonta refleksiivisen ja tiedostavan tutkimuksen kanssa. Haastattelu ei ensinnäkään ole välttämättä vierastava ja etäinen vuorovaikutuksen muoto, jos on uskominen David Silvermanin (1993) ajatusta haastattelu-yhteiskunnasta. Tällä Silverman tarkoittaa, että valtaosa ympärillämme olevasta tiedosta ja informaatiosta on haastatteluissa tuotettua: television uutislähetykset perustuvat haastatteluihin, samoin aikakaus- ja sanomalehtien reportaasit ja henkilökuvat. Kysymysten esittäminen ja niihin vastaaminen ei siten ole arkipäiväisessä elämässä niin vierasta kuin mitä haastattelumetodia kritisoivat kirjoittajat antavat ymmärtää.

Toiseksi – ja riippumatta siitä, jakaako käsityksen haastattelu-yhteiskunnan läpätunkevuudesta vai ei – haastattelumetodia kritisoitaessa on syytä olla tietoinen vähintään siitä, mistä haastattelukäsityksestä kulloinkin puhutaan. Välimatka Clive Sealen erotteleman realistisen ja ideologisen näkemyksen, Pertti Alasuutarin korostaman fakta- ja näytenäkökulman tai Paul ten Havenin esittämän näkemyksen aineistosta tutkimuksen resurssina tai tutkimuksen aiheena (ks. Tiittula & Ruusuvoori 2005, 10) välillä kasvaa tieteenteoreettisesti niin suureksi, että ei ole juurikaan mielekäästä keskustella yksikössä haastattelumetodin vahvuuksista ja heikkouksista. Siinä missä jaotteluiden ensimmäisissä osissa aineiston nähdään heijastavan jotakin haastattelun ulkopuolista todellisuutta, jälkimmäisissä korostetaan todellisuuden rakentumista haastattelutilanteesta; siinä missä ensin mainittu perustuu uskemukseen kielestä riippumattoman todellisuuskuvauksen mahdollisuudesta, jälkimmäinen näkee todellisuuden tuottuvan ja uusiutuvan kielessä ja kielellisissä diskursseissa (Tiittula & Ruusuvoori 2005, 10–11).

Itse en näe riittäviä perusteita hylätä haastatteluja vain siksi, että tieteenalalla olisi tilaa kokeellisemmille ja lukijan kannalta kenties jännittävämmille menetelmille. Sen sijaan on paikallaan pohtia sitä, mihin tarkoituksiin ja millä tavoin maantieteilijät käyttävät laadullisia haastatteluja, jotka voidaan määritellä ”suhteellisen väljästi strukturoiduiksi ja avoimiksi haastateltavan itse merkityksellisinä ja tärkeinä pitämille aiheille” (Alvesson 2003, 13). Mats Alvesson (2003, 15–16) kehittää edelleen David Silvermanin (1993) tekemää jaottelua uuspositivistisen (*neopositivism*) ja romanttisen (*romanticism*) tutkimushaastattelun välillä lisäämällä haastattelun kolmanneksi ideaalityypiksi paikallisen haastattelukäsityksen (*localism*), joka korostaa haastattelun vuorovaikutuksellista ja tilanteista (siis paikallista) rakentumista.

Uuspositivistista käsitystä leimaa kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien omaksuminen ja kääntäminen laadullisen tutkimuksen kielelle. Tutkimushaastattelu pelkistyy välineeksi tuottaa kontekstista riippumaton totuus tutkimuksen ulkopuolisesta todellisuudesta. Laadulliselle tutkimukselle ja haastattelulle pyritään luomaan säännöt ja ohjenuorat, joita seuraamalla esimerkiksi tutkijan totuutta vääristävä vaikutus tutkimuskohteeseen minimoidaan. Romantitot puolestaan korostavat haastattelua kohtaamisena. He tiedostavat vallan epäsymmetrian haastattelutilanteesta, mutta uskovat sen olevan suoristettavissa. Pyrkimyksenä on muodostaa haastattelutilanteesta samankaltainen molemminpuolinen luottamus ja sitoutuminen haastattelijan ja haastateltavan välillä kuin mitä ihmisillä on arkisessa vuorovaikutuksessaan. Tieteen tavanomaisten nimettömyyslupausten ei vielä katsota takaavan vapaata keskustelua, vaan tutkijan on hyödynnettävä ihmistuntemusta ja empatiaa, jotta haastattelun tavoite, syvä ja täyteläinen ymmärrys haastateltavan sosiaalisesta maailmasta saavutetaan. Romanttisessa haastattelukäsityksessä haastattelun tarkoituksena ei ole tavoitella totuutena pidettävää tietoa,

vaan kuunnella ja ymmärtää haastateltavien itse tutkittavalle ilmiölle antamia merkityksiä. Tavoitteiden toteutuessa tutkittavat saavat äänensä kuuluviin, mutta haastattelujen kautta tilanteensa tiedostamalla he pystyvät myös itse aktiivisesti vaikuttamaan elämäänsä.

Kolmantena, edellisiä marginaalisempaan, näkökulmana Alvesson esittää sekä uuspositivismia että romantismia kritisoivan lokalismin, jossa korostetaan haastattelussa tehtyjen selontekojen tarkastelua vain ja ainoastaan haastattelun luomassa sosiaalisessa vuorovaikutuksellisessa kontekstissa. Alvessonin (2003, 16) sanoin:

Haastattelu on sellaisenaan tutkittavissa oleva empiirinen tilanne, eikä sitä tulisi nähdä kapeakatseisesti aineistonkeruumenetelmänä, jolla tuotetaan tietoa jostain haastattelutilanteen ulkopuolisesta. Haastatteluja paikallisina aikaansaannoksina tarkastelevat tutkijat eivät pidä haastatteluja ontologiselta lähtökohdaltaan muista keskusteluista ja vuorovaikutustilanteista poikkeavina. Johtajat keskustelevat alaistensa kanssa, virkailijat palvelevat asiakkaitaan, ihmiset ajavat rekkoja. He myös osallistuvat haastatteluihin. Ihmisten käyttäytymistä haastattelutilanteessa voidaan tutkia näihin muihin tilanteisiin kehitetyin välinein.

Keskeistä haastattelujen tutkimisessa Alvessonin esittämänä ”alati tapahtuvina aikaansaannoksina” on juuri selontekoihin keskittyminen. Sana selonteko viittaa suomenkielisessä kirjallisuudessa Harold Garfinkelin käyttämään termiin *accountable*, joka korostaa tekojen ja asiantilojen selitettävyyttä järjestäytyneiksi (Suoninen 2001, 375). Selontekojen tutkiminen ei siis tarkoita haastateltavan antamien tietojen todenperäisyyden tarkistamista eikä kaivautumista tiedostamattomaan, siihen mitä haastateltava oikeasti tarkoittaa. Se viittaa siihen yksinkertaiseen mutta huomaamattomaan ihmistoiminnan ominaisuuteen, että tietyt asiat ovat selostettavissa – mutta useimmiten niitä ei ole selostettava – kanssaihmisille järjestäytyneiksi. Tutkijan tehtävänä on puolestaan ”analysoida järjellisten ja järjellisytilanteiden rakentumista ja tunnistamista sellaisina, kuin ne hetki hetkeltä toimijoille avautuvat” (Suoninen 2001, 368). Lokalistisessa haastattelukäsityksessä tavoitteena on näin taata tilanteesta käsin avautuvien ja keskustelijoiden itse hyödyntämien kategorioiden käyttö myös tuon tilanteen analyysissä.

Edellä esitellyt kolme näkökulmaa ovat korostettuja ideaalityyppejä, joita ei ole puhtaassa muodossaan mielekäästi kiinnittänyt tiettyyn yksittäiseen tutkimukseen. Jaottelun hyödyllisyys tulee esille vasta tarkasteltaessa, millaisia piirteitä kustakin näkökulmasta on löydettävissä jostain tietystä konkreettisesta haastattelututkimuksesta. Koska ideaalityypit ovat määritelmällisesti toisensa poissulkevia, ääripäiden löytyminen yhdestä ja samasta tutkimuksesta osoittaa metodologisten ristiriitaisuuksien olemassaoloa. Tämä puolestaan tekee metodologisten ja metodisten valintojen tarkastelusta hedelmällisen lähtökohdan aiemman tutkimuskirjallisuuden arvioimiseen.

Otan seuraavissa alaluvuissa esiin neljä maantieteessä tehtyä haastatteluaineistoon perustuvaa tutkimusta, jotka ovat tulleet aiheidensa puolesta tutkijain tutkimusprosessini kuluessa. Käsiteltävien tutkimusten ei ole tarkoitus antaa kattavaa kuvaa haastatteluaineiston käyttömahdollisuuksista tai toimia maantieteellisen haastattelututkimuksen laadun mittarina. Kukin esimerkkitutkimuksista on omassa kontekstissaan varsin onnistunut esimerkki haastatteluaineiston käyttökelpoisuudesta ratkaistaessa juuri tietynlaisia tutkimusasetelmaa ja -ongelmaa. Pysin

kuitenkin osoittamaan näihin tutkimuksiin sisältyviä ristiriitaisuuksia niiltä osin, kun olen itse kokenut painivani samanlaisten ongelmien kanssa. Hahmottelen ratkaisua näihin ongelmiin oman tutkimukseni valossa, pääasiassa etnometodologisesta keskusteluanalyysistä nousevaan näkökulmaan turvautumalla. Samalla tulee esitellyksi tämän tutkimusprojektin aikana kerätty aineisto kokonaisuudessaan: myös ne osat aineistosta, jotka ovat lopulta jääneet hyödyntämättä. Käsitteily jäsentyy tutkimusprosessin eri vaiheiden ympärille, vaikka laadullisessa tutkimuksessa tutkimustehtävän määrittely, aineistonkeruu, analyysi, tulkinta ja raportointi eivät aina ole selkeästi eroteltavissa toisistaan (ks. Eskola & Suoranta 2003, 16).

3.3 Mihin haastatteluja tarvitaan?

Vaikka vaihtelut menetelmien suosiossa voidaan nähdä osana laajempia tieteen muotivirtauksia, perustelut turvautua laadullisiin menetelmiin nousevat lopulta aina kulloinkin käsillä olevasta tutkimusongelmasta. Tarkasteleman esimerkitutkimukset ottavat kaikki suorasti tai epäsuorasti kantaa tutkimuksen aikana tehtyihin metodisiin valintoihin eli siihen, miksi haastattelu on sopiva tapa tuottaa tutkimusaineistoa. Norjalaisen teollisuuden alueellista rakennemuutosta institutionaalisen dynamiikan näkökulmasta tarkasteleva Asbjørn Karlsen (1999, 90) korostaa kvantitatiivisiin menetelmiin tukeutuvien alan tutkimusten jäävän tavoitteessaan puolitiehen: tilastolliset aikasarjat antavat kyllä osviittaa suurista muutoslinjoista jonkin teollisuudenalan kehityksessä, mutta muutoslinjojen heijastaminen yksittäiseen tapaukseen tai konkreettiseen aluerakenteeseen osoittaa määrällisen aineiston ja tilastollisen analyysin rajallisuuden. Sosiaalisten rakenteiden, instituutioiden ja toiminnan yhteenkietoutumisesta kiinnostuneen tutkijan on Karlsenin mukaan haettava ilmiötä selittävien käsitteiden, kuten luottamuksen, normien ja sääntöjen, sisältöä laadullisen tutkimuksen välinein. Samankaltainen ajattelurakenne heijastuu Jarmo Kortelaisen ja Juha Kotilaisen (1994) paikallisyhteisötutkimuksesta, jossa kirjoittajat pohtivat ympäristötietoisuuden käsitteen kautta eri ammattiryhmien suhdetta ympäristöön. Kortelainen ja Kotilainen toteavat molemmat tutkimusongelmiinsa vastaamisen edellyttävän teemahaastattelujen tekemistä erityisesti siksi, että valmista, tutkijoista riippumatonta tekstimateriaalia ei ole saatavilla.

Ympäristökonfliktin ilmentymistä ja määrittymistä niin ikään paikallisella tasolla tarkasteleva Annukka Oksanen perustelee valintaansa täydentää Natura-prosessiin liittyvää kirjallista, lähinnä lainsäädännöllistä aineistoa, prosessissa mukana olleiden viranomaisten ja maanomistajien teemahaastatteluilla. Oksanen (2003, 101) kirjoittaa Pertti Alasuutariin (1999) tukeutuen, että ”jos tutkitaan merkitysrakenteita, sitä miten ihmiset hahmottavat ja jäsentävät erilaisia asioita, aineistona tulee olla tekstiä, jossa he puhuvat asioista omin sanoin, ei niin, että he joutuvat valitsemaan tutkijan jäsentämistä vastausvaihtoehdoista”. Samanlaista metodologista valvutuneisuutta menetelmänsä valinnassa osoittaa myös Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen (2003, 32), joka määrittelee tutkimustavoitteekseen konfliktin paikallisten osapuolien kokemusten ymmärtämisen. Tämä edellyttää hänen mukaansa sellaisia metodisia valintoja, jotka auttavat tutkijaa pääsemään käsiksi paikallisyhteisön todellisuuksiin. Valinta kohdistuu näin muun muassa ryhmähaastatteluihin, jotka antavat Kuusisto-Arposen (2003, 37) sanoin paikallisille mahdollisuuden käyttää ympäröivän maailman selittämiseen omasta arkielämästään nousevia ilmaisuja ja käsitteitä.

Neljältä esimerkkitutkimuksesta Kortelaisen ja Kotilaisen yhteisjulkaisu perustuu pelkästään haastatteluaineistoon, joskin kyseinen julkaisu on osa erityisesti Kortelaisen pidempikestoista tehdasyhdyskuntien ympäristösuhdetta kartoittavaa tutkimusprojektia, jossa hyödynnetään muutakin kuin haastatteluaineistoa (mm. Kortelainen 1991b). Muissa esimerkkitapauksissa, kuten laadullisessa tutkimuksessa yleisemminkin, kirjoittajat tulevat siis samalla ottaneeksi kantaa eri aineistojen väliseen suhteeseen sekä aineistojensa luotettavuuteen. Vaikka eri aineistoilta voidaan saman tutkimuksen sisällä kysyä hyvinkin erilaisia kysymyksiä, kysymysten kohde, tutkittava ilmiö pysyy samana.

Lähestyttäessä tutkittavaa ilmiötä monesta eri näkökulmasta useilla eri aineistoilla puhutaan aineistotriangulaatiosta. Koska usean aineiston kerääminen yhden tutkimusprosessin kuluessa on aikaa vievää, metodioppaissa ei suositella aineistotriangulaation ryhtymistä ilman päteviä perusteluita, mutta perusteluiden pitäessä hyvän tutkimuksen edellytysten ajatellaan kasvavan. Triangulaation avulla ajatellaan parannettavan tutkimuksen luotettavuutta erityisesti silloin, kun yksi aineisto jättäisi tutkimukseen liikaa aukkoja. Ajatus aineistotriangulaatiosta on läsnä myös laadullisen tutkimuksen yleisissä ohjeissa. Esimerkiksi haastateltavan antamat tiedot tulisi tarkistaa joko toisilta haastateltavilta tai kokonaan toisentyyppisestä materiaalista: muun muassa suullisissa historiaa koskevilla kertomuksissa esiintyvät päivämäärät ja muut yksityiskohdat tulisi tarkistaa kirjallisista lähteistä. Samalla pyritään parantamaan tulosten yleistettävyyttä torjumalla väite, että aineistosta luotut tutkimustulokset olisivat päteviä vain yhdessä aineistossa.

Luonnontieteistä lähtöisin olevan triangulaatioajattelun siirtäminen laadulliseen tutkimukseen ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Ongelman tiedostava laadullisia menetelmiä soveltava tutkija korostaakin harvoin käyttävänsä triangulaatiota todenmukaisempien tutkimustulosten saavuttamiseen. Vaikka triangulaation nimeen ei laadullisessa tutkimuksessa vannottaisi tuotettua tietoa validioitaessa, se ei tarkoita, etteikö triangulaatiota todellisuudessa käytettäisi myös laadullisessa tutkimuksessa syventämään ja laajentamaan tutkijan näkökulmaa (Olsen 2004). Esimerkiksi Karlsen (1999, 92) perustelee vertaisaineistojen käyttöä tavoitteellaan saada ”täydellinen kuva” tutkimuksen kannalta tärkeistä toimijoista. Haastatteluilla hän pyrkii syventämään muusta aineistosta hankkimaansa esiymmärrystä. Vaikka uutta aineistoa ei esiteltäisikään oikeuttamaan aiemmista aineistoista tehtyjä tulintoja (olivat ne sitten samansuuntaiset tai täsmälleen samat), uusi aineisto ohjaa tutkijaa tiettyjen analyysin kannalta tärkeiden asioiden lähteille. Näin tutkija ajattelee ymmärtävänsä paremmin, miksi jokin aihepiiri nousee aineistosta toistuvasti esille.

Triangulaatioajattelun soveltuvuutta yhteiskuntatieteelliseen tutkimusasetelmaan epäilevien kritiikki kohdistuu kuitenkin tapaan, jolla aineistotriangulaatioissa ohitetaan tiedontuottamisen kontekstuaalisuus. Yhteen ja samaankaan kysymykseen annetut kaksi näennäisesti yhtenevää vastausta eivät nimittäin välttämättä tarkoita samaa (Masse, A. 1999). David Silvermanin (1993, 157–158) lainaten triangulaatioissa on aina kyse useammasta kuin yhdestä kontekstista. Lasten asuin-ympäristöstään piirtämiä kuvia ei ole mielekäästä verrata heidän kertomuksiinsa siitä, mitä piirrookset esittävät tai minun tekemiini luokkahuonehavaintoihin piirustustunnilla ilman, että samalla menetetään yhteys kunkin aineiston syntykontekstiin ja -tarkoitukseen. Silvermanin mukaan ajatuksella eri konteksteissa syntyneitä aineistoja yhdistelemällä muodostettavasta ”täydellisestä kuvasta” (saati totuudesta) ei siis ole kestävä perustaa. Sen sijaan tarkasteltavissa ovat toimijoiden erityiset

tavat tulkita aineistojen suhdetta todellisuuteen – siis sen tilanteen, jossa tosiasioita esitetään – sellaisina kuin ne kussakin havaintokontekstissa heille näyttäytyvät.

Aiemmissa tutkimussuunnitelmissani ja seminaariesitelmissäni perustelin alun perin tätä tutkimusta varten keräämäni haastatteluaineiston tarkoituksenmukaisuutta ja hyödyllisyyttä halulla asettaa rinnakkain, ja kenties vastakkain, jo olemassa oleva paikallishistoriallinen kirjallisuus ja sulitjelmalaisten kerronnallinen tulkinta yhteisön menneisyydestä. Lähtökohtaoletuksena oli virallisen historian ja yhteisöllisen muistin välinen epäsuhta, joka ilmenisi vaihtoehtoisina kertomuksina yhteisön menneisyydestä, kunhan niille vain annettaisiin tilaisuus tulla kuuluisiksi (Pehkonen 2003). Näitä kertomuksia ei olisi valmiiksi missään kirjoitettuna, vaan sulitjelmalaiset tulisi haastaa pohtimaan omaa yhteisösuhdettaan tavalla, jolla he arjessaan eivät muutoin aihetta pohtisi. Kenttättyövaiheen alussa suunnittelin järjestäväni avoimen kirjoituskilpailun, jonka satoa voisin paitsi hyödyntää tutkimuksessani myös tarjota sulitjelmalaisten itsensä käyttöön ja näin kannustaa heitä jatkamaan menneisyytensä aiempaa monipuolisempaa valottamista (ks. Lindqvist 1982 tällaisen projektin taustavaikuttajana). Hyvin pian kuitenkin havaitsin, ettei paikallisyhteisössä tai tutkimusympäristössä ollut erityistä kiinnostusta tällaiseen hankkeeseen. Kun kenttättyövaihe oli lisäksi suhteellisen lyhyt, päätin tehdä yhteensä yhdeksän teemahaastattelua varmistaakseni, olisinko oletuksineni oikealla tiellä.

Kirjallisen primäärimateriaalin kokoamisesta en kuitenkaan täysin luopunut. Ennen kuin ehdin lopullisesti haudata ajatuksen kaikille avoimesta kirjoituskilpailusta, ehdin pyytää Sulitjelman koulun yläasteikäisiä oppilaita kirjoittamaan asuinpaikkaansa liittyvän kotiaineen. Tavoitteenani oli varmistaa tällä aineiston laajuus sukupolvien suhteen. Koulukäynnin yhteydessä pyysin myös vasta koulunsa aloittaneita oppilaita piirtämään asuinpaikkaansa. Koulun opettajat ja oppilaat suhtautuivat pyyntööni myönteisesti: koulutehtävänä kotiaine oli tietyksi pakollinen, mutta toisaalta tavallisuudesta poikkeava tehtävänanto ja -antaja tekivät tilanteesta molemmiin puolin jännittävän. Kahden kuukauden mittaiselta kenttättyömatkalta Suomeen palatessani aineistonani oli siten Sulitjelmaa käsittelevän kirjallisuuden lisäksi yhdeksän keskimäärin tunnin mittaista haastattelua, 23 peruskoulun 8.–10.-luokkalaisten (12–14-vuotiaita) kirjoittamaa kotiainetta ja 21 1.–3.-luokkalaisten (5–7-vuotiaita) tekemää piirustusta.

Haastattelujen tekemisen taustalla vaikutti ajatus yhteisöllisessä kerronnassa piilevistä kertomuksista, jotka ainakin osittain olisivat ristiriitaisia ja vallitsevaa yhteisökäsitystä kritisoivia. Koululaisten tuottaman materiaalin arvelin puolestaan valottavan sitä, missä määrin *kaivosyhteisössä* keskeisinä pidetyt kertomukset yhä määrittivät poisteollistuneessa Sulitjelmassa koko elämänsä asuneiden nuorten yhteisökuvaus. Alustava aineiston tulkinta osoitti (ks. Pehkonen 2003) arvelun osittain oikeansuuntaiseksi: koululaisten kirjoituksissa kaivosyhteisön teollinen aikakausi esitettiin hyvin pitkälti virallista historiantulkintaa myötäilevästi, mutta toisaalta historian nähtiin liittyvän nykyhetkeen vain etäisesti. Tekemieni haastattelujen tulkinnasta en sen sijaan kyennyt löytämään vahvistusta oletuksilleni. Haastateltavien vastauksissa kysymyksiini tai spontaaneissa kertomuksissa ei viitattu aivan yhtä selvästi yhteisön viralliseen kasvukertomukseen kuin koululaisten kirjoitelmissa, eivätkä toisaalta henkilökohtaisista lähtökohdista tehdyt selonteotkaan antaneet viitteitä mistään yhteisön menneisyyteen tai nykyhetkeen liittyvistä vaietuista tapahtumista. Haastateltavilla oli kyllä henkilökohtaisia ja ainutlaatuisia

kertomuksia menneestä, mutta ne eivät olleet ristiriidassa minkään ennalta tietämäni kanssa.

Juuri ennen kenttätyövaihetta tarkistamani tutkimuskysymykset mielessäni en voinut kuvitella samaistuvani muihin haastatteluja tehneisiin tutkijoihin (vrt. Karlsen 1999, 92; Kuusisto-Arponen 2003, 41; Oksanen 2003, 101), sillä haastattelujen tekeminen tai niistä saamani tutkimuksellisen hyödyn arviointi ei aiheuttanut erityistä mielihyvää. En myöskään ollut halukas nostamaan itse keräämäni haastatteluaineistoa muuta aineistoa tärkeämpään asemaan, pikemminkin päinvastoin. Päälimmäisenä mielessä oli kenttätyövaiheen epäonnistuminen, ainakin haastattelujen osalta. Vasta jälkeinpäin pystyin tunnistamaan, mitkä tekijät mahdollisesti saivat aikaan epäonnistumisen tunteen.

Alun perin aineistokeruutani jäsentävänä teemana oli siis piirtää moniulotteinen kuva Sulitjelman menneisyyskuvausten kerroksellisuudesta. Tätä tavoitetta tukemaan tarvittaisiin aineistorypäs, joka tavoittaa paitsi eri aikoina vallinneet myös niitä haastaneet yhteiskuvaukset. Koska alueen identiteetin vakiintumiseen vaikuttavat tekijät tulevat yhtä lailla yhteisön sisältä kuin sen ulkopuolelta (Paasi 1986b), erilaisten Sulitjelman identiteetin ja siellä asuvien aluetietoisuuden rakennuspalasten ja lähteiden kartoittaminen olisi ollut mittava tehtävä. Usean eri aineiston kanssa työskenneltäessä olisi lisäksi mahdotonta ottaa kunkin aineiston tai tarkemmin aineistossa esiintyvän lausuman synty- ja käyttökontekstia huomioon. Ilman lausumaa ympäröivää kontekstia lausuman sisällöllä ei Alvessonin luokittelemien lokalistien mukaan ole vertailupohjaa. Se, että haastateltava kertoo menneestä tapahtumasta, josta on myös maininta paikallishistoriallisessa kirjallisuudessa, ei tarkoita, että haastateltava puhuisi 'totta', pitäisi tapahtumaa itselleen merkittävänä tai haluaisi korostaa sen asemaa muiden vastaavien tapahtumien joukossa. Lausuma on tulkittavissa jollain näistä tavoista, mutta yhtäläillä tapahtuman mainitseminen haastattelutilanteessa voi olla keino siirtyä uuteen aiheeseen, välttää kiusallisen pitkä tauko keskustelun sisällä tai luoda oikeutus puhua tietyn ryhmän edustajana. Lokalistien mukaan haastatteluja tutkimuskohteenaan pitävän tutkijan tulisi keskittyä selvittämään kunkin selonteon vuorovaikutuksellista tehtävää ja vasta sen jälkeen mahdollisesti seurata, millaisilla sisällöillä keskustelijat puheenvuoronsa täyttävät (Mazeland & ten Have 1996). Tämä puolestaan vaatii kulloiseenkin aineistoon syventymistä sellaisella intensiivisyydellä, jota ei välttämättä ole yhdessä tutkimusprojektissa mahdollista säilyttää läpi analyysivaiheen. Teinkin tietoisin valinnan, että tämän tutkimuksen aineiston muodostavat ainoastaan aikuisille suunnatut haastattelut. Edellä kertamani epäonnistumisen tunteen valossa ratkaisu voi vaikuttaa oudolta. Palaan asiaan myöhemmin.

Haastattelujen valintaan etnometodologisen keskusteluanalyysin tutkimuskohteeksi liittyy vielä yksi huomionarvoinen asia. Keskusteluanalyysin aineistona mainitaan useimmiten arkikeskustelut tai muu luonnollisesti ilmenevä puhe (*naturally occurring talk*). Tämä suuntauksen erityisyyttä korostava lause on johdattanut melkein pä jokaista siitä kirjoittavaa työn ensi riveiltä lähtien. Näin keskusteluanalyysistä kiinnostuneille on syntynyt voimakas vaatimus hankkia juuri tuollaista tutkijan olemassaolosta riippumatonta aineistoa, jossa vuorovaikutuksen tarkastelu sellaisena kuin se kussakin tilanteessa ilmenee on mahdollista ilman ylimääräisiä häiritseviä tekijöitä. Omat tutkimushaastattelun tuloksena syntyneet nauhoitukset ja niiden kirjalliset litteraatiot eivät määritelmällisesti ole tällaista suositeltua aineistoa – olisihan varsin naiivia väittää, etteikö tutkijan läsnäolo ja vieläpä osallistuminen keskusteluun, jota hän myöhemmin tutkii, vaikuttaisi kes-

kustelun kulkuun. Vaikka suurin osa keskustelunanalyysiä tekevästä tutkijoista priorisoi edelleen nauhoitettuja arkikeskusteluja aineistonaan, en näe syytä vältellä muunlaisten keskustelujen tutkimusta. Aineiston luonnollisuus ei nähdäkseni tarkoita sen oikeellisuutta tai paremmuutta suhteessa muihin aineistoihin. Itse asiassa myös termi luonnollinen pitää asettaa samanlaisen kontekstuaalisen tulokinnan kehikkoon, jossa keskustelunanalyttikot tarkastelevat aineistojaan. Tällöin vaatimus aineistojen luonnollisuudesta voidaan tulkita suuntauksen alkuaikojen retorisenä keinona erottaa keskustelunanalyysi muista puhetta tutkivista suuntauksista. Keskustelunanalyttikot moittivat muun muassa puheaktiteoriaa, jota kehittäneet tutkijat eivät olleet kiinnostuneita arkisesta puheesta tutkimuskohteena, vaan he käyttivät kuvitteellisia puhetilanteita käsitteellistämisenä tukena (Beach 1990; Silverman 1998, 31).¹² Luonnollisen puheen tutkimus poikkesi myös merkittävästi 1960-luvulla suositusta laboratorio-oloissa tehdystä puheen (esimerkiksi muistamisen ja kertomusten) tutkimuksesta.

Keskustelu keinotekoisien ja luonnollisten aineistojen välillä onkin hedelmällistä kääntää väittelyksi tutkijan roolista tiedonkerääjänä: onko tutkija korostetusti tuottamassa tulkittavaa aineistoa vai pyritäänkö tutkijan roolia tietoisesti minimoimaan? Jonathan Potter esittää luonnolliset vastaan keinotekoiset aineistot -riskiriidan ratkaisuksi eräänlaista ”kuolleen sosiaalitieteilijän testiä”: ”olisiko aineisto tutkijan käytössä, tai ylipäätään olemassa, jos tutkija olisi työmatkallaan tullut auton yliajamaksi” (Potter 2002, 541); tai vähemmän dramaattisesti, olisivatko minun aineistonani käyttämät keskustelut olemassa, jos olisin myöhästynyt linja-autosta tai eksynyt matkalla taltioimaan tuota keskustelua? Tämän tutkimuksen kohdalla vastaus on kielteinen: seuraavissa luvuissa analysoitavia keskusteluja ei olisi välttämättä käyty, jos ystävällinen autoilija ei olisi poiminut kyytiinsä linja-autosta myöhästynyttä, tien laidassa liftaavaa tutkijaa tai jos haastateltavan puoliso ei olisi ollut pihatöissä ja huomannut asuinalueella harhailevaa tutkijaa.

Kyseessä ei näin ollen ole luonnollinen aineisto, mutta Potterin (2002) mukaan minunkin käyttämästäni aineistosta on mahdollista puhua *luonnollistettuna* aineistona. Tällöin analyttisen tarkastelun kohteena ovat paitsi haastattelupuheen erityispiirteet myös ne yleiset arkikeskustelun välineet, joita keskustelijat hyödyntävät kaikessa vuorovaikutuksessa, myös haastattelutilanteessa. Samansisältöisiä ja -juonellisia keskusteluita käydään kaikissa paikallisyhteisöissä, joissa paikallisesti merkittävä työnantaja uhkaa toiminnan lopettamisella: puhe yhdyskuntaa kuohuttavasta kriisistä on ’tiettyyn pisteeseen’ asti samalla tavalla luonnollista, oli kyseessä sitten Ylöjärvi (Perlos), Kemi (Outokumpu), Malmivaara (LKAB) tai Sulitjelma (Elkem). Tämän tutkimuksen kannalta merkittävimpänä erona on se, että pieni osa Sulitjelmassa käydyistä keskusteluista on nauhoitettu ja näin ollen puhetaiposten tarkempi tutkiminen on mahdollista. Kuten Harvey Sacks (1984, 26) on todennut, nauhoitettujen keskusteluiden tutkimuksellinen käyttökelpoisuus perustuu lähinnä niiden toistettavuuteen, ei niiden sisällöllisten tai kielellisten ainutkertaisuuksien tallentamiseen.

Tuon ’tietyn pisteen’ ylittävältä osalta haastatteluaineistoa hyödyntävä voi puolestaan tukeutua institutionaalisten keskustelujen tutkimuksen perinteeseen. Tätä keskustelunanalyysin suuntausta Suomessa kehitellyt Anssi Peräkylä (1997, 177) toteaa, että ”kaikissa keskusteluissa esimerkiksi tapahtuu vuorovaihtoa, tehdään

¹² Puheaktiteoriaa on myöhemmin sovellettu myös luonnollisten puhetilanteiden tutkimisessa, mutta suuntausten vastakkaiset lähtökohdat tekevät niiden yhdistämisestä vaikeaa. Koulukuntien välistä suhdetta ovat pohtineet mm. Beach (1990) ja Searle, Parret & Verschueren (1992).

korjauksia, rakennetaan vieruspareja ja hallitaan osallistujakehikkoa”. Ilman tätä keskustelun peruspilaristoa haastattelemisen ei olisi ymmärrettävää sosiaalista toimintaa. Carolyn D. Baker (2002, 777) toteaa, että haastattelu on sosiaalisen maailman ilmentymänä yhtä todellinen kuin mikä tahansa muu keskustelu.

Haastatteluaineistoon turvautumisen perusteluja ei voi kuitenkaan viedä niin pitkälle, että voisi väittää tässä työssä analysoitavien keskustelujen olevan sisällöltään ja kaikkien muotoseikkojen suhteen samanlaisia kuin muut tuona hetkenä Sulitjelmassa käydyt keskustelut. Haastattelupuhe on siten institutionaalisen puheen yksi erityisluonteista. Institutionaalilla keskustelulla Peräkylä (1997, 177) tarkoittaa ”puhetta, jonka avulla puhujat suorittavat erityisiä institutionaalisia tehtäviä”. Lääkärin vastaanotolla puhuvat pääsääntöisesti lääkärit ja potilaat, kassalinjalla asiakas ja myyjä, perheneuvonnassa sosiaalityöntekijä ja neuvontaa saava asiakas ja haastattelutilanteessa haastattelija ja haastateltava. Kaikkiin näihin keskusteluihin sisältyy sisäänrakennettuna institutionaalinen tehtävänjako, jonka toimiminen edellyttää molempien osapuolten roolin omaksumista (kassa, joka ei tervehti asiakasta, on ensisijaisesti huono asiakaspalvelija ja potilas, joka ei suostu kertomaan vaivoistaan, tekee lääkärin työn lopulta mahdottomaksi). Tätä tehtävänjakoa ei voi täysin ohittaa myöskään tutkimushaastattelussa (Mazeland & ten Have 1996). Se, mitä haastatteluissa rakenteellisesti tulisi tapahtua, on siis tiedossa jo ennen haastattelutilanteen alkamista (tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö rakenne voisi haastattelutilanteessa tilapäisesti rikkoontua, ks. Lumme-Sandt 2005).

3.4 Haastattelujen toteuttaminen ja tutkijan rooli haastattelutilanteessa

Kaikkia tutkimusongelman kannalta relevantteja henkilöitä on mahdollista haastatella vain harvoin. Esimerkkitutkimuksista näin olisi periaatteessa voinut tehdä ainoastaan Oksanen, jonka haastateltavien joukko rajautuu jo tutkimuskysymyksissä valituksen tehneisiin maanomistajiin ja Naturaa valmisteleviin virkamiehiin. Useimmiten tutkija joutuu miettimään, miten rajata tutkimusjoukko vastaamaan käytössä olevia resursseja. Alvessonin (2003) haastattelujen kolmijako (uuspositivistinen, romantistinen, lokalistinen) on havainnollinen myös erilaisia valintakriteereitä ja siten myös tutkimuksen luotettavuutta tarkasteltaessa.

Kortelaisen tutkimus (Kortelainen & Kotilainen 1994, 74) on toimiva esimerkki laadullisen tutkimuksen hengen saapumisesta maantieteeseen, vaikkakin haastateltavien joukon rajaaminen tapahtuu kvantitatiivisesta tutkimuksesta periytyvin kriteerein. Kortelainen korostaa avaininformanttien haastattelujen selkeyttävää roolia tutkimusongelman muodostamisessa. Hän kytkee tutkimusotteensa kiintoisalla tavalla emistiseen näkökulmaan, jossa tutkimus etenee tutkittavien itse omaksumasta maailmankuvasta ja sen käsitteellistämistä ponnistaen. Näiden haastattelujen pohjalta Kortelainen laatii haastattelujen teemat, jotka käydään läpi tutkimuksen kohteiksi täsmentyneiden opettajien ja toimihenkilöiden ammattiryhmään kuuluvien Uimaharjulla vakituisesti asuvien henkilöiden kanssa.

Tämä rajaus ei vielä yksistään supista haastateltavien määrää niin, että tutkijalla olisi riittävästi resursseja haastatella jokaista kasvokkain. Kuvaan astuvatkin selkeämmin kvantitatiivis-tieteellistä tiedontuottamista määrittävät käytännöt. Kortelainen käyttää toimihenkilöiden osalta yksinkertaista satunnaisotantaa (joka toinen toimihenkilöllistalla oleva), kun taas opettajien osalta hän kantaa huolta liian suppeaksi joukoksi jäävistä miesopettajista. Toisaalta Kortelainen keskustelee haastattelujen tekemisen yhteydessä kylläntymispisteestä. Tällä hän viittaa tilan-

teeseen, jossa tutkija haastatteluja tehdessään havaitsee samojen teemojen toistuvan siinä määrin, ettei lisähaastattelujen tekeminen alussa määritellyin kriteerein muodostuvasta joukosta todennäköisesti toisi tutkimukseen uutta tietoa. Vaikkapa uimaharjoilajien toimihenkilöiden haastatteluja ei ole enää tarkoituksenmukaista jatkaa tilanteessa, jossa samat vastaukset ja mielipiteet toistuvat. Samalla tällaisella harkinnanvaraisiin näytteisiin perustuvalla aineistokriteereillä vältetään tutkimuksen kannalta turhan ja aikaa vievän aineiston keruulta ja analyysiltä.

Ajatus aineiston kylläntymisestä laadullisen tutkimuksen eräänlaisena otantatai näytteenottomenetelmänä korostaa määrällistä tutkimusta suurempaa joustavuutta tutkimuksen kaikissa vaiheissa ja on sellaisenaan suhteellisen laajasti hyväksytty (ks. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2001, 168–169; Eskola & Suoranta 2003, 62–64). Alvešsonin luokittelussa tällaisessa ajattelumallissa on kuitenkin viitteitä myös uuspositivistisesta suhtautumisesta haastatteluun. Taustalla on ajatus jostain totuudenkaltaisesta löydöksestä, joka tietyssä vaiheessa tutkimusta voidaan osoittaa toteen vetoamalla löydöksen yleisyyteen aineistossa. Voi aiheellisesti kysyä, mitä tutkimus lopulta hyötyy emistiseen tutkimusotteeseen nojautumisesta, jos sen käyttö rajataan tutkijan esiyttäytymisen muodostamiseen. Tällöinhän tutkija – olkoonkin että hän ei muodosta tutkimusasetelmaa omista lähtökohdistaan – antaa esiyttäytymiselle muita näkökulmia vahvemman aseman, jonka hän sitten perustelee näkökulmansa yleisyydellä aineistossa. Tämä taas tapahtuu täysin esiyttäytymisestä ja sen muodostumisesta reflektoimatta. Esiyttäytymisestä kiteytyneet työhypoteesit voivat toki osoittautua vääriksi, mutta tällöinkään itse esiyttäytymisen idea ei kumoudu, se vain korvataan aineiston kanssa linjassa olevalla hypoteesilla.

Alvešsonin lokalisteiksi nimeämille tutkijoille emistisen otteen säilyttäminen läpi koko tutkimuksen on tärkeämpi tavoite kuin yksittäisten selontekojen liittäminen laajempaan kokonaisuuteen. Tällöin kulloinkin käytössä olevan aineiston suhde muuhun potentiaalisesti läsnä olevaan aineistoon ei ole ensiarvoisen tärkeä kysymys ratkaistavaksi. Toisin sanoen jokin keskustelu on analysoitavissa yhtä perustellusti kuin mikä tahansa muu keskustelu. Haastattelututkimuksen yhteydessä aineistona saattaa olla vain yksi haastattelu eikä sen valintaa analysoitavaksi perusteltaessa ole tarpeellista vedota haastateltavan edustavuuteen jossain suuremmissa kontekstissa. Yhtä lailla toisarvoista on ajautua pohtimaan, miksi joku kieltäytyy osallistumasta tutkimukseen toisen tehdessä kaikkensa päästäkseen tutkijan jutuille ja mitä mahdollisia tuloksia väärinä vaikuttavia vaikutuksia näkökulman polarisoinnilla on. Päinvastoin ennakkotiedon haastateltavan taustoista voidaan jopa väittää tekevän itse analyysin tarpeettomaksi tai kiinnostamattomaksi. Liian tarkkaan harkittu ja perusteltu tutkimushenkilöiden valinta syö pohjaa siltä (jäsenyyden) kategorisointityön tarkastelulta, jota tutkijan oikeastaan laadullisessa tutkimuksessa tulisi tehdä.

Esimerkiksi Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen (2003, 38–39) pyrkii saamaan haastateltavia tasapuolisesti kaikista tutkimuksen kannalta tärkeistä kategorioista ja perustelee hyvin tarkasti haastatteluaineistonsa poikkeamat ”normaalista jakaumasta” tilanteessa, jossa protestanttien ja katolisten suhde aineistossa ei vastaa näiden ryhmien todellista prosentuaalista jakautumista. Esiyttäytymisen kategorioiden käyttö jatkuu myös analyysivaiheessa, jossa Kuusisto-Arponen (2003) antaa haastattelukatkelmissaan lukijalle haastateltavien ’identiteetin’ valmiiksi koodattuna: ”C, M, 15” kertoo vastaajan olevan katolinen 15-vuotias mies. Tämä ennakkotieto ohjaa lukijaa (ja tutkijaa) tarkastelemaan lainausta konfliktin kato-

lisen osapuolen näkemystä valottavana, mikä onkin Kuusisto-Arposen tavoite. Läpikotaisesti konstruktionistisen tutkimusasetelman kannalta kyseessä on kuitenkin varsinaista analyttistä päättelytyötä häiritsevä paljastus: jäsenyysskategoria-analyysin avulla olisi kiinnostavaa tarkastella, mikä saa lausuman näyttäytymään nuoren katolisen pojan lausumalta ja mitä erontekotyötä lausumalla tehdään sen syntykontekstissa.¹³ Tutkimus, joka tarkastelee haastateltavien selontekojen sisällön sijaan selontekojen vuorovaikutuksellista tehtävää, häviää toki tulostensa ekstensiivisyydessä (koska se on välinpitämätön lausumien sisältöä ja keskustelijoiden motiiveja kohtaan), mutta se on vastaavasti intensiivistä ja paljastavaa (miten ja mitä vuorovaikutuksellisia rooleja täyttääkseen he sanottavansa sanovat) (Laurier & Philo 2003, 86).

Intensiivisyys ja sen kohdentaminen tutkimustyöhön tuo toisenkin mielenkiintoisen vertailukohdan eri haastattelukäsitysten välille. Tutkimus, jossa haastattelujen päämääränä on päätyä johonkin etukäteen määriteltyyn lopputulokseen, on intensiivistä erityisesti haastattelun suunnittelu- ja toteuttamisvaiheessa. Metodioppaat antavat ristiriitaisia ohjeita siihen, kuinka aktiivinen rooli haastateltuja tekevä tutkijan tulisi ottaa. Yhdessä ääripäässä on 'puhuva lomakehaastattelu', jossa haastattelijä esittää valmiiksi muotoiltuja kysymyksiä kunnes haastateltava on niihin vastannut. Tutkijan läsnäolo on häivytetty, koska kysymysten esittämisen ei ajatella välttämättä vaativan vähäisintäkään haastateltavan tuntemista, mutta toisaalta tutkija hallitsee vahvasti haastattelutilannetta estäen turhat rönsyilyt (tällaisen oletuksen kritiikkiä, ks. Suchman & Jordan 1990). Toisessa ääripäässä on niin sanottu aktiivinen haastattelu (ks. Holstein & Gubrium 1995), jossa haastattelijaa kannustetaan tekemään aktiivisesti työtä saadakseen haastateltavan puhumaan vapaasti tätä itseään kiinnostavista teemoista. Tällöin tutkijan on tunnettava aihepiirinsä läpikotaisin pystyäkseen tunnistamaan haastateltavan puheesta ne kohdat, joita hän haluaa haastateltavan erityisesti painottavan ja tulkitsevan. Aktiivisessa haastattelussa pyritään eroon konventionaalisesta haastatteluymmärryksestä, jossa haastattelijan tehtävänä on kuunnella ja kirjata ylös haastateltavan välittämää informaatiota. Siirtymä dialogiin tapahtuu kunnioittamalla haastateltavan tekemiä aihevalintoja niitä tulkinnallisilla kysymyksillä täydentäen. Näin tutkija on aktiivisesti mukana tulkitsemassa ja tuottamassa jo haastateltavan kertomusta, ei vain jälkikäteen analysoimassa sitä. Tällöin molemmat osapuolet toimivat yhdessä tiedon rakentajina.

Käytännössä haastatteluissa liikutaan näiden ääripäiden välillä (Mazeland & ten Have 1996), ja suurikin vaihtelu tutkijan aktiivisuudessa voi olla tahallisesti aiheutettua, kuten Kuusisto-Arposen (2003, 37) tapauksessa. Ryhmähaastatteluja tehdessään hän tyytyi toisinaan ainoastaan ohjaamaan keskustelua niin, että keskustelijat tarvittaessa palautettiin keskustelemaan ennalta sovitusta temasta. Välillä tutkija käytti hyväkseen erityisasemaansa ryhmäkeskustelun koollekutsuja-

¹³ Formaalityteellä on tapana "käyttää arkikielen kategorioita niitä määrittelemättä ja pitää niitä itsestään selvästi tutkimuksellisesti merkityksellisinä" (Ruusuvuori 2001, 389). Harvey Sacks (1992a, 292–293; Silverman 1998, 69) on vastaavasti ihmetellyt, "miten kukaan voi jotain ilmiötä tutkiessaan välittömästi tietää, mikä siinä on tärkeää". Emanuel Schegloff (1991, 50–51) kutsuu tällaista kategorioiden käyttöä positivistiseksi ratkaisuksi, jossa kategorisoinnin menestyksellisyys perustuu analyysissä käytettävien jäsenysten ja analyysiä ohjaavan teorian yhteensopivuuteen. Merkitystä ei ole sillä, onko toimijoiden toimintaa kuvaamaan käytettävillä termeillä kosketuspintaa toimijoiden tosiasiallisen toiminnan tai sen tulkinnan kannalta. Etnometodologian vaihtoehto analyysin lähtökohdaksi tutkijan etukäteen asettamien kategorioiden sijaan on tarkastella sitä, miten ihmiset itse käyttävät kieltä, sen kategorioita ja määritelmiä (ks. myös Rowles 1978, 179; Ruusuvuori 2001, 390).

na estämällä vapaata keskustelua kuullakseen jonkin yksittäisen osallistujan näkökantoja. Tällainen vaihtelu selittyy pyrkimyksenä saada selkoa sekä kollektiivisista asenteista että yksittäisten ihmisten niille antamista merkityksistä. Samalla tavalla haastattelumetodinsa, vapaamuotoisen teemahaastattelun, valintaa perustelee Asbjørn Karlsen. Valitun metodin avoimuus antaa toimijoille mahdollisuuden kertoa tarinansa luonnollisesti ja keskeytyksettä, kun taas etukäteinen teemoittaminen pitää molemmat osapuolet keskustelemassa tutkimuksen kannalta keskeisistä aiheista (Karlsen 1999, 93). Haastattelurunko toimii näin Karlsenille listana, johon voi vapaasti etenevän keskustelun tyrehtyessä turvautua ja josta voi tarkastaa haastattelun lopuksi, ovatko kaikki relevantit asiat tulleet esille. Myös omassa tutkimuksessani kysyin haastattelujen aluksi muutamia perustietoja (liite 1), jolloin roolini oli ennalta arvattava. Tätä seurasi kysymysten esittäminen puolistrukturoidusta haastattelurungosta (liite 2), ja lopuksi pyrin poimimaan edeltävästä keskustelusta asioita, joista toivoin vielä keskusteltavan.

Monimutkaiseksi haastattelutilanteen etenemisen ennakoimisen tekee se, että hyvinkin tarkasti muotoiltuun ja tietynlaista vastausta edellyttävään kysymykseen on mahdollista reagoida monin tavoin (ks. Pehkonen 2005, 172–176 esimerkiksi tällaisesta keskustelullisesta korjausliikkeestä) aivan kuten avoimeksi tarkoitettu kysymys saattaa tosiasiassa sisältää sanavalintoja, jotka kahlitsevat vastauksen johonkin ennakkokaavaan (Mazeland & ten Have 1996). Useimmiten tutkija liikeyksin tiedostamattaan Alvessonin haastattelukäsitysten välillä. Esimerkiksi Lucy Suchman ja Brigitte Jordanin (1990) artikkeli sitä seuranneine kommenttipuheenvuoroinen on hyvä osoitus kasvokkaiseen survey-tutkimukseen liittyvien myyttien kumoamisen vaikeudesta. Suchman ja Jordan kritisoivat muun muassa Yhdysvalloissa tehtävissä kansallisissa terveystutkimuksissa vallitsevaa asetelmaa, jossa haastattelutilanne nähdään samanaikaisesti sekä vuorovaikutuksellisenä tapahtumana että neutraalina tiedonkeräämisen välineenä. Kasvokkaisten haastattelujen käyttö perustuu oletukselle, että tilanteessa relevantit kysymykset voidaan lyödä lukkoon etukäteen ja että näin kirjoitetut kysymykset esitetään, kuullaan ja ymmärretään kaikissa tilanteissa samalla tavalla. Koska koko survey-tutkimuksen arvo perustuu standardointiin, haastattelujen tekijällä ei ole lupaa poiketa ennalta annettua kysymyksenasettelusta. Ongelmalliseksi tilanne muodostuu kuitenkin silloin, kun kysymyksenasettelijan ja haastateltavan ymmärrys eivät kohtaa. Jos kysymystä ei voi yhteisymmärryksen saavuttamiseksi muuttaa, turvautuvat haastattelijat ja haastateltava venyttämään kysymyksenasettelua niin, että vastausvaihtoehtoja löytyy tilanteeseen sopiva. Mittavasta kyselylomakkeiden suunnittelusta huolimatta tällaisia ongelmatilanteita ei voi täysin välttää, jolloin myöskään tutkimuksen luvattu validiteetti ei toteudu.

Vastaavat ongelmat ovat läsnä myös avoimemmassa haastatteluotteessa. Annukka Oksasen perusteluissa käyttää teemahaastatteluja on mielenkiintoisesti piirteitä niin Alvessonin mainitsemasta romanttisesta kuin myös uuspositivistisesta haastattelukäsityksestä. Ensimmäinen mainittuun viittaa Oksasen (2003, 106–107) valinta tehdä haastattelut mahdollisuuksien mukaan haastateltavien kotona, jonka hän olettaa olevan sellainen rauhallinen ja haastateltavalle turvallinen paikka, jossa haastattelun onnistumisen edellytykset ovat parhaat (tämän käsityksen kritiikkiä ja maantieteellinen esimerkki haastattelupaikan valinnan pohdinnasta, ks. Sin 2003). Toisaalta Oksanen (2003, 100) seuraa Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen määritelmää haastattelusta ”keskustelu[na], jolla on ennalta päätetty tar-

koitus”: ”haastattelu tähtää informaation keräämiseen ja on siis ennalta suunniteltua päämäärähakuista toimintaa” (Hirsjärvi & Hurme 1979, 39).¹⁴

Vaikka on totta, että arkisella kaverusten välisellä keskustelulla saattaa olla pelkkä yhdessäolofunktio (Oksanen 2003, 100), myös arkikeskusteluissa keskustelijoilla on päämääriä, joihin he pyrkivät käyttämällä aivan vastaavia strategioita kuin jotka tulevat esille haastatteluissa. Näin ollen Oksasen taustakirjallisuus työntää pintaan myös uuspositivistisen haastattelukäsityksen, minkä hän myös kirjoittaa lukijalle esiin, onhan tavoitteena saada luotettavaa tietoa tutkimusongelman kannalta tärkeistä aiheista. Nämä aihekokonaisuudet ovat puolestaan hahmottuneet jo tutkimuksen aikaisemmissa vaiheissa, jolloin haastattelujen suunnitteluvaiheen yhdeksi tärkeimmäksi tehtäväksi nousee teemojen valinta niin, että haastattelurunko sallii mahdollisimman luontevan vuorovaikutustilanteen syntymisen. Tämä puolestaan viittaisi siihen, että haastattelu on onnistunut, jos kaikki teemat ovat tulleet käsitellyiksi luonnollisesti, siis ilman että tutkija muotoilee ne suoriksi kysymyksiksi. Kriittisesti voi kuitenkin kysyä, onko tämä pikemminkin seurausta siitä, että tutkijan esiymmärrys on ollut niin vahva, että se on peittänyt allensa keskustelun muut teemat. Ehkä vuorovaikutuksessa tapahtuu jotain, joka saa osapuolet lukemaan toistensa ajatuksia ja kahlitsemaan keskustelun sellaisiin uumiin, että lopputuloksena on tiettyjen, ennalta uumoiltujen teemojen aktualisoituminen (Silverman 1998, 10–11)?

Vastausta edellä esittämiini kysymyksiin ei voi antaa ilman, että tutkimuskohdeeksi otetaan itse haastattelu. Sillä hetkellä, kun siirrän huomion haastattelusta ensisijaisena aineistokeruumenetelmänä tutkimuksen kohteeksi, joudun ristiriitaiseen tilanteeseen – tutkimuskohteeksi määrittäyty haastattelu, jossa toisena osapuolena itse olen. On vähintään kiusallista havaita tilanteita, joissa oma kielitaito tai sosiaaliset kyvyt osoittautuvat rajallisiksi, ja alkaa työstää haastattelusta juuri niitä kohtia, jotka voisi muutoin kaikessa hiljaisuudessa – tai Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 138) ohjeita noudattaen tarkoituksellisesti – ohittaa. Tällaisten asioiden piiloon lakaiseminen vain siksi, että uudella yrittämällä tai jonkun toisen tekemänä haastattelujen tulos olisi sujuvampi, merkitsisi pitäytymistä illusorisessa sanakaritutkijan kuvassa, jossa kentällä työskentelevä tutkija ratkoo eteensä tulevat ongelmat. Nämä eivät kuitenkaan ole pelkästään tutkimuksellisia tiedon tuottamisen ongelmia, vaan myös ja etupäässä tavalliseen vuorovaikutukseen tyypillisesti kuuluvia pulmia, joita esiintyy kaikenkielisissä puhetilanteissa ja puhujien kyvykkyydestä huolimatta.

Alkuperäinen tavoitteeni käyttää haastattelua uuden tiedon hankkimiseen romuttui viimeistään haastattelutilanteissa. Kortelaisen (Kortelainen & Kotilainen 1994, 73), Kuusisto-Arposen (2003, 38) ja monen muun vieraaseen yhteisöön sisälle pyrkivän tutkijan tavoin otin yhteyttä niin kutsuttuihin avaininformanteihin, ihmisiin joiden kanssa käymien keskusteluiden toivoin puhaltavan esiin sulitjelmalaisten näkökulmaa tutkimiini kysymyksiin. Näiden keskusteluiden ja lukemani kirjallisuuden perusteella rakensin kolmeen laajempaan teemaan – Sulitjelman menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen – jakamani haastattelurungon (liite 2). Kunkin teeman alla oli vaihteleva määrä kysymyksiä. Koska tein

¹⁴ Viittaan tarkoituksella Hirsjärven ja Hurmeen teoksen ensimmäiseen painokseen, joka ilmestyi vuonna 1979 nimellä *Teemahaastattelu*. Vaikka Oksanen itse nojaa menetelmästään kertoessaan teoksen uudistettuun laitokseen (1995) sekä kirjoittajien uudempaan *Tutkimus-haastattelu*-teokseen (2000), Hirsjärven ja Hurmeen näkemykset ovat Alvessonin viitekehyksen näkökulmasta itsessään ristiriitaisia ja monella tapaa vahvasti uuspositivistisia.

haastattelut norjan kielellä, kirjoitin kysymykset kokonaisina lauseina helpotta-
maan niiden esittämistä. Useimmissa tapauksissa keskustelu eteni niin, että ennal-
ta muotoilemiini kysymysten esittäminen ei (olisi) ollut tarpeellista. Toisaalta osa
haastatteluista jäi lyhyiksi, koska valmiit kysymykset oli esitetty varsin nopeasti ja
niukkasanaisia vastauksia antaneiden haastateltavien puheesta oli vaikea rakentaa
siltaa spontaaneille jatkokysymyksille. Aktiivisen roolin ottamista esti siis ainakin
osittain kielellinen vajavuuteni, mutta tämä ei tullut yllätyksenä vaan oli etukäteen
selvillä epävarmuustekijänä.

Toisaalta haastateltavat paikkasivat passiivista rooliani monin tavoin ja tekivät
itse aktiivisesti työtä haastattelutilanteen ylläpitämiseksi esimerkiksi ehdottamalla
suuhuni sanoja (esim. katkelma (1) *Spiller ingen rolle*, rivi 2) tai aloittamalla itse
uuden puheenaiheen edellisen loputtua. Esimerkiksi usean sekunnin mittainen
tauko, joka syntyi monesti minun etsiessäni oikeita sanamuotoja seuraavaa kysy-
mystä varten, tulkittiin lisäselvityspyynnöksi tai vuoron siirtämisenä takaisin haas-
tateltavalle.¹⁵ Näin kertomus sai jatkoa seuraavasta kertomuksesta. Näistä tauoista,
empimisistä, korjauksista ja puheenvuoronvaihtoista keskusteluanalyysin perin-
teisinä tutkimuskohteina löytyi aineistooni monia kiinnostavia näkökulmia, joista
tarjoan esimerkkejä seuraavissa luvuissa.

Kulttuurista kiinnostuneet maantieteilijät ovat viimeaikaisissa keskusteluis-
saan löytäneet aiemmin lähinnä feministisessä tutkimuksessa painotetut tiedon-
tuottamisen moraaliset ja eettiset kysymykset ja korostaneet erityisesti tutkimus-
käytäntöjen läpinäkyvyyttä (esim. Crang 2005; Paasi 2005). Haastattelun osalta
näiden keskustelujen vaikutuksia voi hahmottaa jälleen Silvermanin ja Alvessonin
piirtämällä uuspositivismi–romantismi-akselilla. Uuspositivistiseen käsitykseen
haastattelusta perustuvaa tiedonkeruuta on totuttu pitämään moraalisi-eettisesti
varsin ongelmattomana. Tutkimuseettisten vaatimusten on katsottu täyttyneen
silloin, kun haastateltavalle on kerrottu haastattelun tarkoituksesta, hän on ym-
märtänyt osallistumisen olevan vapaaehtoista ja tutkija pystyy takaamaan vastaa-
jan anonymiteetin tutkimuksen kaikissa vaiheissa.

Tämä vastaajan yksityisyydensuojan takaaminen saavutetaan irrottamalla an-
nettu vastaus vastaajastaan ja monesti vielä muuttamalla sanallinen vastaus nu-
meeriseen muotoon. Kun esimerkiksi vanhuksilta on kysytty heidän terveydentil-
lastaan, saatuja vastauksia ei esitetä yksilöllisinä sairaskertomuksina, vaan tutkija
poimii vastauksista palasia, joista hän sitten rakentaa tutkimusongelman ratkaisua
edesauttavia luokitteluja. Näitä luokitteluja voidaan toki suhteuttaa (ja tilastol-
lisessa tutkimuksessa verrata ristiin) vastaajan taustatietoihin, esimerkiksi ikään,
koulutukseen, harrastuksiin ja aikaisempiin elintapoihin, mutta vain silloin kun
niillä on (tilastollista) merkitystä tehtyjen luokittelujen kannalta. Uuspositivistisen
haastattelukäsityksen tutkimuseettinen asetelma on kuitenkin varsin rajallinen.
Samalla kun tutkija irrottaa lausuman lausujasta, lausuma erkanee myös konteks-
tistaan. Kun haastateltava mielipiteineen tiivistetään valmiisiin vastausvaihtoehtoi-

¹⁵ Gail Jefferson (1983) on esittänyt englanninkielisten arkikeskustelujen keskimääräiseksi eni-
mäistauon pituudeksi noin yhtä sekuntia. Tätä pidemmät tauot ovat ongelmallisia ja vaativat
keskustelijoilta yhteistyötä keskustelun jatkamiseksi. Maksimitauon pituus näyttäisi olevan ark-
keskusteluissa useimmissa kielissä sama (esim. tanskan kielessä, ks. Steensig 2003, 802). Haas-
tattelupuheessa tauko voi kuitenkin olla useiden sekuntien mittainen ilman, että hiljaisuudesta
muodostuisi ratkaisua vaativa ongelma. Hanneke Houtkoop-Steenstran (2000, 37–39) mukaan
tämä on seurausta haastattelun erityisestä tiedon välittävästä tehtävästä ja tehtävän toteuttamisen
käytännöistä: haastattelutilanteessa saatetaan edellyttää taukoa esimerkiksi silloin, kun haastat-
telija kirjaa vastauksia muistiin.

hin, haastateltavasta tehdään tahdoton tutkimusobjekti, josta tutkija on kiinnostunut vain tiedon välittäjänä. Tutkimuksenteon empaattinen ja kriittinen mahdollisuus kielletään tai jätetään käyttämättä. Tutkimushaastattelun hyödyt palaavat haastatelluille aikaisintaan vasta valmiin tutkimuksen muodossa.

Toisessa ääripäässä romanttista kuvaa haastattelusta vaaliva kantaa huolta haastateltavasta ihmisenä. Mutkattoman tiedonkeruun sijaan tutkija pyrkii ymmärtämään haastateltavaa yksiselitteisiä vastauksia syvällisemmin. Tätä pyrkimystä silmällä pitäen hän pyrkii luomaan haastattelutilanteesta empatiaan nojautuvan luontevan keskustelun. Tutkimuksen eettinen ja moraalinen ulottuvuus tulevat selkeimmin esille silloin, kun tutkimusongelma sisältää yhteiskunnalliseksi ongelmaksi jäsentyvän tekijän, esimerkiksi työttömyyden, perheväkivallan tai syrjäytyneisyyden kokemuksen. Tutkimuksenteon julkilausuttuna tavoitteena voi olla saada haastateltavat tiedostamaan heiltä itseltään mahdollisesti piileviä ongelmia ja toimimaan jatkossa elämässään nämä ongelmat tiedostaen. Tätä taustaa vasten pieninkin yksityiskohta haastateltavan kertomuksessa on tutkimuksellisesti arvokas ja merkityksellinen. Lopulta kuitenkin tutkija, ei haastateltava, tekee valinnan siitä, mikä keskustelun säikeistä on tutkimusongelman kannalta tärkeää. Vaikka tutkija vielä keskustelisivikin haastateltavan kanssa tekemistään valinnoista ja näin oikeuttaisi tekemiensä valintojen käytön tutkimuksessaan, tutkimushaastatteluja tekevä ei pysty muuttamaan haastattelujen tekemisen perimmäistä motiivia, tutkimuksellisen tiedon tuottamista.

Haastattelukäsitysten välinen ero heijastuu myös siihen, miten tutkija ymmärtää ja täyttää roolinsa haastattelutilanteessa. Karrikoidusti ilmaistuna tutkijan astuessa hänelle aiemmin vieraaseen ympäristöön ja puhuessa vieraalle ihmiselle uuspositivistin sanotaan saavuttavan tavoitteensa, kunhan tutkija vain pysyy opitussa roolissaan (kysymys kysymykseltä etenevässä tiedonkeruussa) kun taas romantistin tulee tehdä voitavansa tällaisten oletettujen roolien murtamiseksi. Yhteistä näkemyksissä on puolestaan se, että haastattelijan oletetaan kummassakin tapauksessa tietävän etukäteen, millaiset roolit tilanteessa on mahdollista muodostaa. Haastattelun edetessä myös haastateltavan oletetaan oppivan roolinsa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 43.) Nämä oletetut ja täytetyt roolit tulevat näkyviksi erityisen hyvin silloin, kun keskustelijat haastavat ne (ks. Ruusuvuori & Tiittula 2005, 32–33). Seuraava aineistokatkelma (1) *Spiller ingen rolle* on esimerkki konkreettisen haastattelutilanteen etenemisestä ja roolien omaksumisesta.

(1) b *Spiller ingen rolle*

Samu (S)

Lars (L)

Harald (H)

- 1 S: så jeg har først har jeg sånne: de er sånne praktiske
eli minulla on ensin minulla on sellaisia nämä on
sellaisia käytännön
- 2 L: spørsmål
kysymyksiä
- 3 S: spørsmål som
kysymyksiä jotka
- 4 L: ja
joo
- 5 S: som (.) ja jeg har navnet ditt og du er
jotka joo minulla on nimesi ja sinä olet
- 6 L: ja mitt navn det er {Lars Mykle}
joo minun nimeni se on {etunimi sukunimi}

7 S: ja
kyllä

8 L: ja
kyllä

9 S: og alder (.) eller sånn at du er født i nitten:=
ja ikä tai niin että sinä olet syntynyt tuhatyhdeksänsataa

10 L: =toogtyve
kaksi-
kymmentäkaksi

11 S: toogtyve
kaksikymmentäkaksi

12 L: ja
kyllä

13 S: og ja (.) og du er: vel pensjonist
ja joo sinä olet kai eläkeläinen

14 L: jada (.) e straks ätti år
kyllä vaan olen pian kahdeksakymmentä vuotta

15 S: jah o:g og du bor her i [Sulis
joo-o ja ja sinä asut täällä Suliksessa

16 L: [ja jeg har bodd her altså her
kyllä olen asunut täällä siis tässä
ved kirka i hele mitt liv=
kirkon vieressä koko elämäni

17 S: =ja
joo

18 L: ikke akkurat i dette huset men jeg har bodd her
en ihan tässä talossa mutta olen asunut täällä

19 S: ja (.) [så
joo eli

20 L: [det her huset det blei bygd i niogførti det er
tämä talo rakennettiin vuonna 49 se on
et privathus=
yksityisomisteinen

21 S: =nmm=
nmm

22 L: =det bygde vi sjøl eg har jo en bror som
rakensimme sen itse minullahan on veli
bor [ved sida
joka asuu vieressä

23 S: [ok ja (.) ja
ok joo kyllä

24 L: ellers så bodde vi i brakka nedanfør her som du gikk forbi
muuten niin asuimme parakissa tässä alempana mistä tulit ohi

25 S: ja
joo

26 L: ja
joo

27 S: ok (.) ja altså du er vekst opp i Sulis ja (.) og (.) og
ok joo siis sinä olet kasvanut Suliksessa kyllä ja ja
foreldrene dine var de (.) hadde de vokst opp i Sulis eller
vanhempasi varttuivatko he olivatko he kasvaneet Suliksessa
eller kom de: [hit
vai tulivatko tänne

28 L: [nei (.) de kom fra Sørfold
ei he tulivat Sørfoldista

29 S: ja (.) begge to?
joo molemmatko

30 L: ja
kyllä

31 S: ja
joo

32 L: (3.0) det vil si morsan hun bodde akkurat på grensen mellom
tai siis äiti hän asui aivan
Sørfold og Fauske
Sørfoldin ja Fausken rajalla

33 S: ja
joo

34 L: men eg sier Sørfold=
mutta sanon Sørfold

35 H: =det spiller ingen [rolle e jo ikke langt
ei sillä ole mitään väliä eihän se ole
kaukana

36 L: [nei
ei

37 S: *nei* (.) [nei
ei ei
38 H: [°spiller ingen rolle°
ei mitään väliä
39 S: nei
ei

Keskustelukatkelma on työni alussa jo esittelemästäni tutkimushaastattelusta. Käyn läpi haastateltavan taustatietoja kirjatakseeni ne samalla ylös erilliselle lomakkeelle (liite 1). Pyytämistäni taustatiedoista selviää seuraavaa: haastateltava on syntynyt vuonna 1922 ja asunut koko elämänsä Sulitjelmassa, jonne hänen molemmat vanhempansa saapuivat naapurikunnasta Sørfoldista. Tämän lisäksi päättelen kuulemani perusteella taustatietolomakkeeseen tarvittavan tiedon haastateltavan synnyinpaikasta (rivin 27 ”*ja altså du er vekst opp i Sulis ja*”), joskin tiukasti survey-haastattelun sääntöjä noudattaen syyllistyn tässä virheeseen jättäessäni eksplisiittisesti kysymättä haastateltavan syntymäpaikan. Haastattelun tavoitteen, faktatiedon keräämisen, kannalta kaikki muu on turhaa ja epätaloudellista, myös riveillä 16–26 haastateltavan kertoma hyvinkin pikkutarkka tieto talostaan. Pyrinkin riveillä 19 ja 23 osoittamaan halukkuuteni siirtyä seuraavaan kysymyseen. Haastateltavan valinta antaa tarkkoja vastauksia saa minut kuitenkin joutamaan haastattelijan roolista, jotta keskustelun kultainen sääntö – vain yksi puhuu kerrallaan (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974) – ei tule rikotuksi.

Samalla kuitenkin Hirsjärven ja Hurmeen näkemys tutkimushaastattelun erityislaatuudesta suhteessa arkikeskusteluun joutuu koetukselle: siinä missä arkikeskustelussa puheenvuoro neuvotellaan tilanteisesti, haastattelun tulisi olla haastattelijan alulle panema ja ohjaama tilanne. Tällaisessa tilanteessa vuorojako koostuu suhteellisen lyhyistä puheenvuoroista, jotka ovat usein myös vieruspareja: haastattelijä esittää kysymyksen ja vastaaja vastaa siihen, minkä jälkeen haastattelijä siirtyy seuraavaan kysymykseen. Vierusparina kysymys ja vastaus ovat eri puhujan esittämiä vierekkäisiä puheenvuoroja, joissa etujäsen (kysymys) vaatii tietyn tyyppisen jälkijäsenen (vastaus) muodostaakseen toimintajakson (Raevara 1997, 76). Tällaiseen vuoronjakoon perustuvaa haastattelua kutsutaan vuoro vuorolta eteneväksi haastatteluksi (*turn-by-turn interview* eli TBT-haastattelu, ten Have 2004, 62).

TBT-haastattelussa tilanteen ja siihen osallistuvien henkilöiden institutionaaliset kehykset vaikuttavat tuotetun puheen muotoon. Kun haastattelijä ei tunnu saavan tilannetta hallintaansa, läsnä oleva kolmas henkilö (H) tulee haastattelijan avuksi ja oikaisee vastaajaa: sinun ei tule antaa haastattelijalle liian yksityiskohtaisia vastauksia. Rivillä 35 H toteaa L:lle, ettei sillä ole väliä, minkä kunnan alueella vastaajan äidin syntymäkoti tarkalleen sijaitsi; riittää kun vastaat haastattelijan kysymyksiin. Haastattelijan kolmatta osapuolta myötäilevä vastaus osoittaa yhtäältä jatkuvaa pyrkimystä palata strukturoidun haastattelun muotoon. Toisaalta nauhahtaen lausuttuna (rivi 37) haastattelijä välittää kaikille osapuolille, että mitään vahinkoa ei ole syntynyt. L voi jatkossakin syventää ja laventaa vastauksiaan katsoamallaan tavalla. H:n väliintulo on sekini ollut hyväksyttävä. Vaikka haastattelijan kysymykset on kohdistettu L:lle, H:lla on kolmessa tapauksessa ’oikeus’ osallistua keskusteluun. Ensinnäkin silloin, jos häneltä varta vasten kysytään jotain; toiseksi hänellä on tilanteessa moraalinen oikeus korjata (sisällöllisesti) väärää vastauksia; kolmanneksi, ja tästä on kyse juuri nyt, kolmas osapuoli voi keskeyttää puheen silloin, kun yhteisesti sovittu keskustelun tarkoitus (tässä taustalomakkeen täyttäminen) ei enää toteudu.

Romanttista haastattelukäsitystä toteuttava kavahtaa yllä esitettyä toimintatapa. Haastateltavan olisi tartuttava tilanteeseen ja kannustettava vastaajaa vastaamaan myös ohi kysymysten, sillä näin haastateltavan itse merkityksellisinä pitämät asia tulevat paremmin esille. Lisäksi autenttisemman kertomuksen harnäämiseen esiin on käytettävissä muitakin keinoja kuin yksityiskohtaisten, lyhyen täsmällisesti vastattavissa olevien kysymysten esittäminen esitetyillä lomakkeita seuraten. Paul ten Have (2004, 662–664) esittää diskurssiyksikköhaastattelun (*discourse unit interview* eli DU-haastattelu) tällaisena vaihtoehtoisena haastattelupuheen järjestymismuotona. Tällöin keskustelu koostuu suhteellisen lyhyiden vuorojen sijasta pidemmistä argumentatiivisista ja narratiivisista vuoroista. Seuraava katkelma (2) *Prosjektleder* on erään toisen tutkimushaastattelun alusta. Nauhuri on juuri käynnistetty¹⁶.

(2) c Prosjektleder

- S: ja jeg vet litt om bakgrunn din, du skrev i mailen noen, men du kan kanskje litt fortell om deg sjøl
joo tiedän vähän taustoistasi, kirjoitit mailissa jotain, mutta voit varmaan kertoa vähän itsestäsi
- V: ja, det er jo veldig kort det. Eg er født i nittenfemtifire [nmm] og vokst opp i Sulitjelma. Eg tokk artiums i nittensyttitre, startede videre utdanning [nmm] slutta med det, begynte å jobbe på smelteverket eller kobbersmeltehytte i Sulis .tjelma, cirka to år da blei det nedbemanning [nmm] i treogsytti firesytti da, og så slutta jeg. Begynte på skole igjen, stifta familie, slutta på skole, dro til Sulitjelma igjen, begynte å arbeide som gruvearbeider [nmm] altså under jord i gruva, [nmm] vel ett år. Begynte å jobbe på smeltehytta igjen. Var med i fagforening [nmm] fram til eg ble valgt til leder av gruvearbeiderforeninga [ja] hovedtillitsvalgt [ja] ja det er mitt (liv)
Kyllä, se ei vie kauaa. Olen syntynyt vuonna 1954 [nmm] ja varttunut Sulitjelmassa. Kirjoitin ylioppilaaksi 1973, jatkoin opiskelua [nmm] lopetin ne, aloitin työt sulatossa tai Suliksen -tjelman kuparisulatossa, noin kaksi vuotta silloin tuli lomautuksia [nmm] silloin vuonna -73 -74 ja niin lopetin. Aloitin koulun uudestaan, perustin perheen, lopetin koulun, palasin takaisin Sulitjelmaan, aloin työskennellä kaivosmiehenä [nmm] siis maan alla kaivoksessa [nmm] vuoden verran. Aloitin työt taas sulatossa. Olin mukana ammattiyhdistyksessä [nmm] kunnes tuli valittua kaivostyöläisten ammattiyhdistyksen johtoon [joo] pääluottamusmieheksi [joo] {poistettu vastaajan yksityiskohtainen kertomus poliittisesta toiminnasta ja perhesuhteista} joo se on minun (elämäni)
- S: ja vel [ja ja] ja så du vet ganske mye om sånn politisk miljø rundt Sulis
joo-pa joo [kyllä kyllä] joo eli sinä tiedät aika paljon sellaisesta poliittisesta ilmapiiristä Sulikseen liittyen

Haastattelun alussa kehotan kerrontapyynnöllä (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 55) haastateltavaa kertomaan itse ja omin sanoin itsestään. Tuloksena on haastateltavan elämäntarina tiiviissä muodossa. Esille tulevat osittain samat taustatiedot (ikä, syntymäpaikka, ammatti) kuin aiemmassa katkelmassa, nyt kuitenkin haastateltavan itse valitsemassa muodossa. Kertomuksen osasiksi valikoituu lisäksi

¹⁶ Tässä esimerkissä on tarkoituksenmukaista tyytyä varsin yleispiirteiseen litteraatioon, joka on tyyppillinen ratkaisu DU-haastatteluiden esittämisen yhteydessä. Hakasuluissa on toisen osapuolen vuorot, jotka ovat minimipalautteita. Olen toisaalla (Pehkonen 2005, 177–178) analysoin saman haastattelukatkelman alkua kiinnittämällä huomion haastateltavan antamien faktatietojen (vuosiluvut, paikannimet, työtehtävät) riittävästä täsmällisyydestä käytävään keskusteluun. Sellaisessa analyysissä nojataan voimakkaammin keskusteluanalyysin välineisiin muun muassa lisäämällä litteraatiin tauot ja epäröinnit.

muita haastateltavan itse tärkeinä pitämiä asioita, kuten urakehitys ja siihen vaikuttaneet osin henkilökohtaisetkin tekijät. Muotona diskurssiyksikköhaastattelu asettaa keskustelijat TBT-haastattelusta poikkeavaan muotoon: haastateltavasta tulee erikoistuntija käsiteltävänä olevassa puheenaiheessa, kun taas haastattelijan rooli rajautuu aktiivisen kuuntelijan rooliin (ten Have 2004, 64). Pienillä välihuomautuksilla, minimipalautteilla¹⁷ kuten *ja* ja *mmm* (ks. Gardner 2001), osoitan kuuntelevani ja ymmärtäväni. Samalla osoitan kertojan olevan oikealla tiellä, sillä juuri tämääntapaisia asioita odotan kuulevani. Vasta kun kertoja on selkeästi osoittanut kertomuksensa loppuneen (tätä osoittaa yhteenvetona lausuttu ”*ja det er mitt (liv)*”, joka päättyy niin hiljaa lausuttuun sanaan, että sen kuuleminen on vaikeaa), siirryn haastattelussa eteenpäin. Kielellisen haparoinnin jälkeen avaan vuoroni tarttumalla juuri kuulemassani sen erityispiirteeseen, haastateltavan poliittiseen aktiivisuuteen. Samalla osoitan arvostaneeni vastaajan antamia tietoja, sillä kuulemani pohjalta haastateltava on ennakkokäsitystäni mukaillen sopiva henkilö keskustelemaan yhdyskunnan poliittisesta elämästä. Vastaajan minäkertomuksen sisältöpainotukset viittaavat myös siihen, että hän on valmis ottamaan tässä haastattelussa Sulitjelman poliittista elämää kommentoivan roolin.

Vaikka jälkimmäinen haastattelumuoto pyrkii varta vasten eliminoimaan tutkimushaastattelutilanteen institutionaalisia rajoituksia, kyseessä on edelleen tutkimushaastattelun aikaansaama keskustelutilanne. Harvey Sacks (1992a, 580; Silverman 1998, 92) on todennut, kuinka strukturoiduissa survey-haastatteluissa vastaajat näyttävät suunnittelevan ja tarkkailevan omaa kerrontaansa hyvinkin tarkkaan. He esimerkiksi valehtelevat kertoessaan katsovansa televisiota harvemmin kuin he todellisuudessa katsovat. Sacks ironisoi tämän valehtelun tarpeellisuutta ihmettelemällä, miksi ihmeessä vastaaja näkee sanojensa asetelussa suunnattomasti vaivaa kertoessaan asiasta henkilölle, jota nämä sanavalinnat eivät voisi vähempää kiinnostaa. Kummallekaan osapuolelle kyse ei ole objektiivisen tiedon tuottamisesta vaan kasvojenhallinnasta, tietynlaisen odotusarvoisen vaikutelman antamisesta. Puhumme siten kuin tulkitsemme puhettamme tulkittavan (Silverman 1998, 6).

Tästä tietoisena elämäkerta- tai syvähaastattelumetodia hyödyntävä haastattelijajäsen olisi varuillaan myös avoimiin kerrontapyyntöihin perustuvissa haastatteluissa tuotettujen kertomusten kanssa. Monissa tutkimuksissa on kohdattu rakenteita, jotka heikentävät ajatusta vapaasta vuorovaikutuksesta ja luottamuksesta ja joiden olemassaolo estää siten saamasta syvällistä kokonaisuymmärrystä haastateltavan tilanteesta. Puhutaan onnellisuusmuurista (Kortteinen 1982, 20; Roos 1987, 66), joka nousee haastattelijan ja haastateltavan välille, kun haastateltava pyrkii rakentamaan elämästään siloteltua ja ongelmatonta julkisivukuvaa. Jos romantikko haluaa päästä perimmäiseen tavoitteeseensa – ymmärtää kanssakeskustelijansa asioille antamia merkityksiä sellaisina kuin ne syntyvät julkisivukuvien takana – tuo muuri on jollakin keinolla läpäistävä tai ainakin sen olemassaolo kyettävä huomiomaan analyysissä. Haastattelun tekeminen tutussa ja turvallisessa paikassa, luottamuksen rakentaminen kertomalla myös itsestään, haastattelujen toistaminen kysymyksiä syventäen ovat tällaisia keinoja, jotka tosin liittyvät haastatteluissa

¹⁷ Minimipalautteet *ja* ja *mmm*, joita Auli Hakulinen (1997, 50) kutsuu dialogipartikkeleiksi, ovat tärkeässä osassa työni empiirisessä osassa. Käyttämällä dialogipartikkeleista ilmaisua minimipalautte haluan painottaa, kuinka niillä on minimalistisuudestaan huolimatta tärkeä rooli keskustelun ylläpitäjänä ja tiedon tuottamisen rakenteistajana. Niiden kiinnostavuutta lisää vielä se, että minimipalautteet ovat aineistossani ylivoimaisesti yleisin haastattelijan, siis minun, kommunikointimuoto.

saadun tiedon paikkansapitävyyden parannuspyrkimykseen muissakin kuin romanttisessa tutkimusotteessa. Moni tutkija kieltää tavoittelevansa haastateltavaa ympäröivän onnellisuusmuurin murtamista ja haastateltavan pään sisäiseen pääsemistä. Useimmiten tutkijalle riittää, että hän tiedostaa tavoitteen mahdottomuuden.

Omissa haastatteluissani on luultavasti viitteitä vastaavasta muurista. Näin voisi ainakin olettaa kuunnellessaan kaivoksessa terveytensä menettäneen ihmisen yskinnän keskeltä puhetta siitä, kuinka yhteisön ulkopuoliset ovat liioitelleet ja vääristelleet kaivostoiminnan haittavaikutuksia terveydelle ja ympäristölle (ks. myös Lidman 1970). Tällaiseen vääristelyyn, parhain päin tulkitsemiseen eivät tutkimushenkilöni syyllisty yksin. Ymmärrän onnellisuusmuuriin törmäämisen romantistien ongelmallistavana nimityksenä sille kasvotyölle, jota me kaikki jatkuvasti teemme ja jolle Erving Goffman (ks. Peräkylä 2001) esittää identiteettityömme perustuvan. Onnellisuusmuurin voi näin ymmärtää ja sitä tarkastella syvästi yhteisöllisenä kulissin ylläpitämisenä.

Harvey Sacksin ratkaisu onnellisuusmuurin ongelmaan on pyrkiä eroon romanttisesta autenttisen kokemuksen tavoittelusta. Autenttisen kokemuksen mahdollisuutta ei ole välttämätöntä kieltää, mutta kokemus on aina vahvan kuvailun värittämää, Sacksin (1992b, 248; Silverman 1998, 190) sanoin ”huoollisesti säänneltyjä asioita” (*carefully regulated sort of things*). Tutkimuksen tehtävänä on Sacksin (1992a, 11) mukaan tuon kuvailutyön kuvailu, jossa ei ole tarpeen pohtia toimijoiden päänsisäistä:

Älä välitä siitä, kuinka nopeasti he [toimijat] ajattelevat. Älä välitä edes siitä, ’ajattelevatko’ he ylipäätään mitään. Yritä vain selvittää, miten he onnistuvat siinä, mitä ovat tekemässä. Sillä tulet huomaamaan, että he osavat tehdä sen. Valitse mikä tahansa muu luonnollisen tieteen alue ja katso kuinka nopeasti esimerkiksi molekyylit toimivat. Ei niillä ole kovinkaan hyvät aivot. Joten ota vaan vastaan kaikki se, mitä materiaali tarjoaa.

3.5 Mitä haastatteluilla tehdään?

Tutkimusmetodin haastattelu on yksi mahdollisista kenttätömenetelmistä. Perinteisimmillään kenttätöön erottaa muusta tutkimustyöstä siirtymä kentälle ja tämän kentällä olemisen ajallinen kesto. Kenttätö mielletään tällöin yleensä tutkimusprosessiin sisältyväksi rajatuksi ajanjaksoksi, jolloin keskitytään tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön ja kootaan empiirinen aineisto. Näin ajatellen tähän tutkimukseen sisältyy kaksi kenttätövaihetta, joista ensimmäinen oli luonteeltaan muuttaman päivän pituinen tutustumiskäynti Sulitjelmaan kesällä 2000 ja toinen kahden kuukauden mittainen jakso syksyllä 2001 Bodössä, josta käsin tein useita vierailuita Sulitjelmaan. Tuolloin tein myös tutkimukseeni liittyvät haastattelut. Kasvanut kiinnostus kentän ja kenttätöön käsitteiden pohdintaan on kuitenkin saanut tutkijat huomauttamaan, että tällainen tiukka rajanveto työhuoneessa ja kentällä tapahtuvan tutkimuksen välillä on hyödytön. Ajallinen ja maantieteellinen etäisyys eivät kumoa sitä tosiasiaa, että tutkijan työmaa kulkee hänen päänsään ja että tutkittavaa ilmiötä ei voi eristää havaintokohteeseen. Tutkija vie mukanaan kentälle myös muualla syntyneitä ajatuksia, ja usein vasta paluu kentältä työhuoneeseen tarjoaa mahdollisuuden syventyä kentällä koettuihin tapahtumiin. Kentällä tehdyt havainnot ja haastattelut tulee siis aina siirtää mukana tutkimuk-

sen analyysivaiheeseen. Erityisen kriittiseksi tämän työvaiheen tekee havainto, että laadullisessa tutkimuksessa metodisen keskustelun painopiste on siirtynyt aineiston hankkimisesta aineiston analyysiin (Ikonen & Ojala 2005).

Haastattelujen analysoimisen lähtökohta vaihtelee sen mukaan, minkälaisessa muodossa haastattelut siirretään varsinaisesta haastattelutilanteesta tutkijan analysoitavaksi: tehdäänkö muistiinpanoja, pideräänkö kenttäpäiväkirjaa, nauhoitetaanko tai videoidaanko haastattelut. Ratkaisun hyvien ja huonojen puolten välillä tasapainoilu riippuu tutkimusongelmasta, työn metodologisesta otteesta ja käytettävissä olevista resursseista (Grönfors 1982, 129–143). Haastattelutilanteen taltioimisen kannalta esimerkiksi teknisellä kehityksellä on ollut oma merkityksensä metodologiaan. Keskusteluanalyysin syntyyn vaikutti oleellisesti oikeastaan vasta 1960-luvulla mahdollistunut keskusteluiden nauhoittaminen ja nauhoitusten toistaminen, minkä seurauksena puheen pienemmätkin osat voitiin ottaa tarkasteltaviksi. Jo ennenkin oli puhetta toki kyetty taltioimaan, mutta laitteet olivat olleet suurikokoisia ja kalliita.

Tekniset valmiudet eivät vielä yksistään ratkaise tutkimusotetta, vaan myös nauhoitusten käyttötapa on kytköksissä tutkimusotteeseen. Jos haastattelujen tavoitteena on ensisijaisesti kerätä yksityiskohtaista faktatietoa tai poimia haastattelutavan puheesta jo aikaisemmin tunnistettuja puhetapoja, ei nauhoittaminen ole välttämätöntä. Jossain tapauksessa nauhurin käytöstä luopuminen voi jopa helpottaa halutun tiedon saavuttamista. Annukka Oksanen (2003, 105–106) arvioi, että hänen tutkimuksessaan nauhurin käyttö olisi hankaloittanut vapaata ja luontevaa vuorovaikutustilannetta. Oksanen kertoo päätyneensä kirjoittamaan haastateltavan antamat vastaukset muistiin pääosin haastattelun kuluessa. Heti haastattelun päätyttyä tutkija täydensi muistiinpanojaan omilla kommentillaan ja kirjoittamalla lisäksi kenttäpäiväkirjaa. Kun haastattelua ei taltioitu, keskustelun sisältö ja yksityiskohdat ovat perusteiltaan muistinvaraisia.

Haastattelujen nauhoittamisen etuna mainitaan etupäässä mahdollisuus käytöjen keskustelujen rajattomaan toistamiseen analyysivaiheessa. Nykyisessä audiovisuaalisessa maailmassa tätä mahdollisuutta pidetään itsestään selvyytenä. Nauhoittaminen helpottaa haastattelujen tekemistä teknisenä suorituksena, kun vastausten kirjoittaminen voidaan irrottaa haastattelutilanteesta. Kun vastausten yksityiskohdat pystytään tarvittaessa tarkistamaan jälkikäteen, tutkija pystyy kuuntelemaan haastateltavan kertomaa tarkemmin ja kohdistamaan muistiin kirjoittamisesta vapautuneet voimavarat luontevan vuorovaikutustilanteen ylläpitämiseen. Näin ollen nauhurin voi nähdä myös luonnollisemman keskustelun mahdollistajana: kun tutkijan ei tarvitse kirjoittaa vastauksia ylös, myöskään kuulijan ei tarvitse säännöstellä kertomustaan.

Koska tieteellinen keskustelu tutkimusten tuloksista käydään pääasiassa kirjallisessa muodossa, tarvitaan järjestelmä puhutun kielen ja sen osasten muuttamiseksi tekstiksi. Litterointitapoja on monia riippuen käyttötarkoituksesta. Tässäkin yhteydessä haastattelun käyttötarkoitus määrittää litterointityön tarkkuutta ja työläyttä. Jos kyseessä on pelkkä vastaajan antamien tietojen tarkistus, haastattelunauhojen purkaminen ei kaikissa tapauksissa ole lainkaan tarpeellista. Jos tutkija on puolestaan kiinnostunut tietyistä teemoista ja asiakokonaisuuksista (siitä mitä haastatteluissa sanotaan), puheen litteroiminen voidaan suorittaa soveltuvin osin. Koska tunninkin kestäneen haastattelun kirjoittaminen sanatarkasti on hidasta, tutkija keskittää huomionsa häntä etukäteen kiinnostaviin kysymyksiin saatuihin vastauksiin.

Jarmo Kortelainen ja Juha Kotilainen tarjoavat esimerkin tällaisesta työekonomisesta suhtautumisesta nauhoitettujen haastatteluiden litterointiin. Haastateltuaan ensin tutkimushenkilöitä (Kotilaisella tehdastyöläiset, Kortelaisella opettajat ja tekniset toimihenkilöt) tutkimuskysymysten kannalta keskeisistä aiheista (haastateltavien ympäristösuhde), tutkijat siirtyvät haastatteluiden purkamiseen. Kortelainen kertoo pitäneensä haastattelujen litteroimista kokonaisuudessaan tarpeettomana, ”koska siinä vaiheessa tutkimuksen keskeiset tarkastelunäkökulmat olivat nousseet jo selväpiirteisinä esille” (Kortelainen & Kotilainen 1994, 75). Oksanen (2003, 105) puolestaan toteaa, että ”[h]aastattelujen nauhoittaminen ei ollut välttämätöntä, koska haastattelu kulki hyvin pitkälti suunniteltujen ja jäsenettyjen teemojen avulla”. Tutkija voisi siis jo haastattelutilanteessa arvioida, mikä on tutkimuskysymysten kannalta keskeistä ja mikä taas ei. Tätä ajatusta tukee myös tutkimusprosessin eri vaiheiden kuvaaminen tutkijan oppimistapahtumana (ks. Oksanen 2003, 100–109), jonka kuluessa tutkija kasvaa kiinni tutkimuskohteidensa ajatusmaailmaan. Samalla itse haastattelutilanteesta tulee eräänlainen välikoe, jossa tutkijan työn aiemmissa vaiheissa oppimat asiat asettuvat kasvokkain tutkimushenkilöiden kanssa. Koe katsotaan läpäistyksi, jos tutkija kykenee keskustelemaan haastateltavan kanssa samalta viivalta.

Tällaisen ajattelumallin toimivuuden arvioimisessa ongelmallisinta on vastata siihen, mitä ennalta suunniteltujen ja jäsenettyjen teemojen nouseminen esiin haastattelutilanteesta lopulta kertoo tutkittavasta ilmiöstä. Teemoittamisen ja luokittamisen ongelmallisuutta havainnollistaa kuvitteellinen esimerkki, jossa tutkimuksessa haastateltavana oleva opettaja kertoo pitävänsä avohakkuita ekologisesti arveluttavina ja Suomen maineelle häpeällisinä. Muissa haastatteluissa tulee esiin sekä samansuuntaisia että vastakkaisia näkemyksiä. Luokittamalla haastateltavien näkemyksiä voidaan päätyä tutkimuksen tuloksena esittämään, että opettajista kaksi kolmannelta suhtautuu epäillen tai kielteisesti metsien käytön tehostamiseen (Kortelainen & Kotilainen 1994, 94 mukaillen). Käyttämäni esimerkikilausema näyttäisi näistä vaihtoehdoista kuuluvan tuohon kahteen kolmasosaan.

Tällainen johtopäätös voidaan esittää kuitenkin ainoastaan, jos haastatteluaineistoa tulkitaan valmiiksi annettujen kategorioiden (tässä opettaja ammattiryhmänä) ja niiden ympärille tutkijan muodostaman tulkintahorisontin valossa (suhtautuminen metsäteollisuuteen). Tulkintahorisontilla viitataan tällöin ajatukseen, että tutkija kuvittelee etukäteen tietävänsä, mitä haastateltava sanomallaan tarkoittaa ja miten haastateltava rakentaa käyttämiään kategorioita. Suorittamalla luokittelu jonkin muun näkökulman avulla, esimerkiksi ’Suomen imago metsäteollisuusmaana’, esimerkikilausema voisi yhtä perustellusti tulla tulkituksi päinvastaiseen kategoriaan kuuluvaksi: tällöin vastaajalla ei olisi sinällään mitään metsien tehokäyttöä vastaan, mutta häntä huolestuttaa niiden vaikutus Suomen julkisuuskuvaan. Ongelma syntyy, jos missään analyysin vaiheessa tutkija ei kyseenalaista ennalta tärkeiksi määrittelemiensä kategorioiden mielekkyyttä ja sopivuutta tutkittavien omille kategorisoinneille. Toisin sanoen relevantteja kategorioita ei tulisi pitää tutkimuksen tuloksina, vaan myös niitä olisi käsiteltävä tutkimuksen aineistona: tärkeää ei ole se, mitä kategorioita tutkija (itse asiassa kuka tahansa kyseisessä kulttuurissa kasvanut) aineistosta kykenee löytämään vaan se, miten nämä kategoriat tehdään näkyviksi ja mitä vuorovaikutuksellisia tehtäviä kategorioiden avulla suoritetaan.

Lähtökohtaisesti monipuolisimmat resurssit vuorovaikutuksellisuuden tutkimiseen haastattelutilanteessa tarjoaa ryhmähaastattelu, jossa nimensä mukaan

joukko ihmisiä keskustelee tutkijan motivoimina tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta kiinnostavista asiakokonaisuuksista. Siinä missä yhden henkilön haastatteleminen rakentuu haastattelijan ja haastateltavan väliseen vuorovaikutukseen, ryhmähaastattelu antaa mahdollisuuden tarkastella myös ryhmän sisäistä dynamiikkaa, yhteisöllistä kokemusta ja sosiaalista kontrollia. Ryhmässä toimiessaan kukin puhuja joutuu perustelemaan näkökantansa huolellisemmin, koska tilanteessa on läsnä muitakin todennäköisiä tietäjiä (Väisänen 2002). Ryhmäkeskustelussa Mikhail Bahtinin esittämä ajatus niin sanotun kolmannen kuulijan¹⁸ läsnäolosta onkin tutkimuksellisesti selkeimmin todennettavissa, sillä tällöin tutkija saa kahdenkeskistä haastattelua paremmin selville, miten tiettyyn totuuslausahdukseen päädytään ja millä perustein. Vaikka sama faktapohjainen tieto saataisiinkin selville myös muilla haastattelumenetelmillä, juuri näistä perusteluista kiinnostuneelle tutkijalle ryhmähaastattelut tarjoavat runsaan aineiston.

Eric Laurier (1999) toteaa, että maantieteilijät ovat käyttäneet tätä mahdollisuutta hyödykseen vain osittain. Ryhmähaastatteluja tehneet tutkijat ovat olleet lopulta kiinnostuneempia ryhmähaastattelussa kollektiivisesti tuotetusta tiedosta kuin tiedon kollektiivisen tuottamisen kautta avautuvasta analyysistä. Edellä esittämistäni tutkimuksista ryhmähaastatteluja käyttänyt Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen (2003, 37) on määritellyt valitsemansa menetelmän vahvuudeksi ihmisten mahdollisuuden kuvata elämismaailmaansa käyttämällä heidän omaa arkikieltään ja käsitteitään. Kuusisto-Arponen toteaa muun muassa, kuinka hänen ajatteluaan ohjaavan viitekehyksen keskiössä oleva territoriaalisuuden käsite on korostuneen teoreettinen abstraktio, jolle ei sellaisenaan ole käyttöä ihmisten arjessa. Sen sijaan ryhmähaastattelussa jäsentävät elämäänsä paikallisten arkisten puhetapojen, käytäntöjen ja termien avulla. Tutkijan tehtäväksi muodostuu näiden ”mikrokulttuurin merkitysjärjestelmien ymmärtäminen” (Kuusisto-Arponen 2003, 37).

Laurierin kritiikki ryhmähaastattelujen vaillinaisesta käytöstä osuu jossain määrin myös Kuusisto-Arponen tutkimukseen. Kuusisto-Arponen teksti ei anna viitteitä siitä, että analyysissä olisi kiinnitetty erityistä huomiota ryhmän sisäiseen dynamiikkaan. Pikemminkin tutkimuksesta välittyy kuvaus siitä, millaisia konstruktioita ihmisten keskinäinen dynamiikka luo tilanteessa. Ryhmähaastattelun lisäarvo piilee lähinnä siinä, että yhteisön jäsenten välisissä keskusteluissa ovi ihmisryhmän yhteisiin resursseihin avautuu tutkijalle nopeammin. Haastateltavien ryhmädynamiikan läsnäolon havainnointi ei helpotu niissäkään kohdissa, joissa kirjoittaja tuo haastatteluaineistonsa lukijan nähtäväksi: haastatteluista noudetut katkelmat ovat harvoin kolmea vuoroa¹⁹ pidempiä. Tämä valinta antaisi ymmärtää, että vastaaja vastaa juuri ja ainoastaan edeltävään kysymykseen ja on näin tehtyään valmis siirtymään seuraavaan selontekoon. Keskustelunanalyttisen kirjallisuuden mukaan näin ei välttämättä aina tapahdu. Vaikka Kuusisto-Arponen on kiinnostunut juuri ihmisten arkisista puhetavoista, hänen valitsemansa katkelmat irrottavat puheen sen paikallisesta kontekstistaan.

Kuvaava esimerkki tutkijan ennakkokäsitysten ja kategorisointien yliotteesta on haastattelukatkelmien varustaminen ennalta annetuilla protestantti–katolinen-kategorioilla, mikä vie pohjaa siltä keskustelun- ja jäsenyyuskategoria-analyttiseltä

¹⁸ Bahtin puhuu eräänlaisesta superkuulijasta, joka on läsnä jokaisessa keskustelussa ja jonka ymmärrystä puhetilanteessa aina perimmiltään tavoitellaan (ks. Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 203).

¹⁹ Vuorolla viitataan yhden puhujan käyttämään puhejaksoon, jota rajaavat toisten puhujien vuorot. Vuoro voi koostua useasta kieliopillisesta virkkeestä mutta myös vain yhdestä sanasta.

tarkastelulta, miten nuo kategoriat rakentuvat keskustelussa vuoro vuorolta. Liisa Raevaara (1997, 78) kiteyttää tämän keskusteluanalyysin laajasti hyväksytyyn ennalta annettuun kategorioiden karsastavan näkökulman seuraavasti:

Keskusteluanalyysissä [...] vältetään ennalta määriteltyjen luokitusten ja kategorioiden käyttämistä analyysissä. Lähtökohtana on, että kuvauksessa käytettävien kategorioiden on oltava sellaisia, jotka keskustelijat itse osoittavat merkityksellisiksi tutkittavassa tilanteessa. Toisin sanoen tutkijan on päästävä perille niistä kategorisoinneista, joihin keskustelijat toimintansa kautta osoittavat orientoituvansa.

Raevaara kehottaa tarkastelemaan sitä, kuinka keskustelijat itse tekevät merkityksellistämistä erotuksena tutkimusotteesta, jossa tutkijat tarkastelevat keskustelijoiden puhetta tutkijan merkityksellistämistä näkökulmasta. Näkökulmien välinen ero saattaa vaikuttaa mitättömältä, eivätkä tutkimustuloksetkaan välttämättä muutu näkökulmaa muutettaessa. Kysymys on kuitenkin metodologisesti ajateltuna periaatteellinen, sillä valittu näkökulma määrittää pitkälti sitä, kenen kategorisoimaa – tutkijan vai tutkittavan – maailmaa lopulta tutkitaan. Osuva esimerkki tutkimusprojektista, jossa tutkimuksen kohteeksi otetaan juuri itsessään selvien kategorioiden käyttö, on Ulrike H. Meinhofin (2002) toimittama teos Euroopan raja-alueiden identiteeteistä. Teokseen kirjoittaneet kielitieteilijät pyrkivät välttämään tutkijan tarjoamien määritteiden ja käsitteiden tuleamista hallitseviksi haastattelutilanteessa käyttämällä kysymysten sijaan valokuvia kerronnan motivoijana. Näin he kykenevät tutkimaan keskusteluanalyysin näkökulmasta, miten jokin tietty käsite (esim. DDR) otetaan tai jätetään ottamatta käyttöön tarinoita kerrottaessa.

Samalla valinta liittyy tieteenalan refleksiivisyyteen: siihen, ”kuinka pieni pala yhteiskuntatieteellistä tutkimuskäytäntöä tulee tehdyksi” (Potter 2002, 541; ks. myös Puchta & Potter 1999). Onko tutkimushaastattelu osa tutkijan omista lähtökohdistaan yksityiskohtaisesti suunnittelemaa ja toteuttamaa tutkimusprosessia, jossa tutkijat saavat johdateltua haastateltavansa osoittamaan tutkijan esioletuksia tukevia asenteita ja työnnettyä näin teoriaa tukevia tuloksia pintaan? Entä jos tieteellinen tutkimus kykenisi näkemään, etteivät tutkimushenkilömme kuljekaakaan jokapäiväisiin kohtaamisiinsa tutkijan ripustamat kategoriat kaulassa? Avauksia tällaiseen aineistopohjaiseen analyysiin ja jäsenrelevantteihin jäsenyyskategorisointeihin esittelen tarkemmin seuraavissa luvuissa.

3.6 Haastattelujen ja niistä tehtyjen tulkintojen esittäminen

Edellä käydyn keskustelun tavoite on ollut kahtaalla. Olen antanut yleiskuvan tämän tutkimuksen aineistosta ja sen keräämisestä. Samalla olen heijastanut omien valintojeni taustalle suurpiirteisen kuvan laadullisten menetelmien asemasta maantieteessä. Luvun alussa esitin arvion siitä, että laadullisten menetelmien yleistymisen ei välttämättä ole merkinnyt aiempien kvantitatiivisen tieteen metodisten ja metodologisten valintojen häviämistä. Kariikoiden ilmaistuna maantieteilijöiden uusi aineisto-ote näkyy selkeimmin tavassa, jolla tutkija kirjoittaa tutkimusprosessinsa analyysin ja tulokset lukijan arvioitavaksi. Eric Laurier (1999) toteaa, että litteraateista – haastattelupuheen kirjoitetusta muodosta – on tullut määrällisten menetelmien numeromassaan vertautuvaa aineistoa, jolla tutkimuksen tulokset

ja löydökset perustellaan. Tutkijan tekemä havainto ikään kuin todennetaan tarjoamalla tutkimuksen lukijalle katkelma aineistosta. Aivan kuten aineiston määrällisen analyysin valinnat on perusteltava, olisi myös haastatteluaineiston kanssa operoivan tutkijan kyettävä selvittää lukijalle aineiston ja sen esilletuomisen suhde.

Esimerkkitutkimuksissa kirjoittajat ovat päätyneet hyvinkin erilaisiin valintoihin tutkimuksen aineiston ja siitä tehtyjen päätelmien esittämiseksi lukijalle. Asbjørn Karlsen (1999) kertoo muokanneensa haastatteluaineistonsa analyysin kertomuksiksi. Käytännössä tämä tarkoittaa, että väitöskirjana julkaistussa artikkelikokoelmassa aineisto on esillä ainoastaan muutamaan otteeseen Karlsenin käyttäessä haastateltavien lausumia kuvittamaan omaa argumentointiaan (ks. myös Pehkonen 2003). Annukka Oksanen (2003) esittää puolestaan samassa tarkoituksessa runsaasti haastattelukatkelmia suorien lainausten muodossa siitä huolimatta, että haastatteluja ei nauhoitettu. Suorien lainausten käyttö antaa ymmärtää, että tutkija haluaa osoittaa haastateltavien todella sanoneen juuri sen mitä tutkija julkaisussaan esittää. Laadullisen tutkimuksen validiteetti perustuu siihen, että lukija voi arvioida analyysiä. Keskustelussa kuitenkin yksi puheenvuoro johtaa toiseen eikä niitä voida irrottaa toisistaan menettämättä tuntumaa siitä kontekstista, jossa lausuma tuli lausutuksi. ”Puheenvuoron tarkoite muodostuu vasta sen tulkinnan kautta, vuorovaikutusprosessissa” (Ruusu vuori 2001, 391). Tässä mielessä irrallisten sitaattien käyttö on ongelmallista, sillä lukijalla on harvoin mahdollisuutta tarkastella sitä keskustelullista yhteyttä, josta sitaatti on irrotettu.

Pelkkien havaintojen poimiminen yleistettäväksi kategorioiksi, joukoiksi santomia jostain tutkittavasta ilmiöstä, kertoo kyllä jotain keskustelun sisällöistä. Useissa tapauksissa nämä sisällöt ovat selviä puhujilleen, jolloin tutkija voi ainoastaan todeta jo sanotun sanotuksi. Tutkija voi toisaalta käyttää löydöstään jonkin laajemman kokonaisuuden osana, mutta tällöin riskinä on ’paikallisen äänen’ romantisoiva korostaminen tai jopa anastaminen tutkijan omiin käsitteellistämisen- ja teorianluomistarkoituksiin. Kolmantena vaihtoehtona on lausutun asian syvempi tarkastelu: mitä kertoja oikeastaan haluaa kertoa tai tulee tiedostamattaan kertooneeksi. Tällöin riskinä on houkutus pyrkiä suoraan ilmaisemaan puhujan jotta vaikuttimia, sitä mitä sanoja sanomallaan todella tarkoitti. Keskustelunanalyysi tutkimussuuntauksena puolestaan on kiinnostuneempi siitä, miten asia sanotaan kuin mitä oikeastaan sanotaan. Kyse ei ole siitä, että kysymykseen aineiston esittämisestä olisi jokin yksi oikea ratkaisumalli vaan että valitun ratkaisun metodologiset seuraukset olisi huomioitava. Aineisto ei itsessään ilmaise mitään, vaan vasta tutkija laittaa sen koska-lausein ilmaisemaan jotain.

Kaikkea haastatteluaineistoa ei yleensä voi sisällyttää sellaisenaan ja kokonaisuudessaan tutkimusraporttiin, vaan lukijoiden eteen asetettava aineisto on aina useiden valintojen läpäisemää. Haastateltaville taataan anonymiteetti paitsi muuttamalla suoraan tunnistettavat kohdat litteraateissa myös esittämällä analysoitava aineistopätkä irrallisena muusta haastattelusta. Valinta on eettisesti perusteltu ja oikeutettavissa, mutta samalla menetetään se laajempi konteksti, josta esitetty kohta on noudettu. Keskustelunanalyysi ohjeistaa tutkijaa tuomaan esiin koko analyysin kannalta oleellisen aineiston, vaikka sitä olisi runsaasti. Esimerkiksi antropologiaa ja keskustelunanalyysiä yhdistävä Michael Moerman (1988, xi, 12–13) varoittaa *Talking culture* -kirjansa lukijaa kiusauksesta jättää liitteenä olevat litteraattit lukematta. Tällöin lukija ei ole lukenut ja arvioinut tutkimusta vaan ainoastaan hyväksynyt yhden tulkinnan. Moerman kieltää lukijaa hyväksymästä kirjoittajan tekemiä tulkintoja ilman, että on itse tutustunut käsillä olevaan aineistoon. Lukija

ei myöskään ole sidottu kirjoittajan tulkintoihin (tai edes kysymyksenasetteluun), vaan ainakin potentiaalisesti aineisto on jokaiselle lukijalle yhtä avoin kuin tutkimuksen tekijälle.

Siinä missä aineiston valinnainen esittäminen pyrkii korostamaan kirjoittajan tekemien tulkintojen oikeellisuutta peittelemällä muita vaihtoehtoisia tulkintoja, keskusteluanalyysi pyrkii pitämään ovet auki myös kilpaileville tulkinnoille. Keskusteluanalyysiin sisältyy vahvana ajatus tutkijatriangulaatiosta eli siitä, että kuka tahansa keskusteluanalyysin ohjeistusta noudattava päätyy samasta aineistosta samanlaiseen tulkintaan tai haastamaan sen samoista metodologisista lähtökohdista. Tästä näkökulmasta on melkein pä samantekevää, kuka aineiston on kerännyt. Keskusteluanalyyttisen aineiston ei ajatella olevan tutkijan yksityisomaisuutta vaan osa tutkimus tutkimukselta karttuvaa korpusta. Oman haastatteluaineistoni esittäminen kokonaisuudessaan tämän työn sivuilla ei ole teknisesti mahdollista, mutta olen pitänyt käsittelemäni katkelmat tarkoituksella alkuperäisessä muodossaan niitä lyhentämättä tai stilisoimatta.

Oman lähtökohtani taustalla on ajatus siitä, että Sulitjelmassa tekemiä haastatteluiden avulla on mahdollista sanoa jotain oleellista Sulitjelma-nimisestä yhdyskunnasta. Näkemykseni keskusteluanalyysin hyödyllisyyteen metodisena työkaluna täsmentyy puolestaan sen tarkasteluun, mikä tehtävä haastatteluissa esitetyillä lausumilla on lausumiskontekstissaan. Minusta ei ole ensisijaisen kiinnostavaa etsiä aineistosta sinällään varmasti löydettävissä olevia Sulitjelmaa koskevia lausumia; ei ainakaan niiden sisällön arvioimisen tai analyyttisen luokittelun vuoksi. Kun aineistoa analysoidessani voin todeta jokin lausuman tulleen ilmaistuksi, ryhdyn tarkastelemaan sitä keskustelun kontekstia, jossa lausuma ilmenee ja joka alkujaan teki lausuman mahdolliseksi. Tällaisessa analyysissä tauot, päällekkäispuhunnat, varaslähdöt, takelut ja hymähtelyt muodostavat tutkimuskohteen. Jos haastattelusta tehdyistä litteraatioista nämä puuttuvat (puhumattakaan pidemmistä puuttuvista jaksoista, joissa tutkijan lähtökohtaotuksen mukaan ei tapahdu tutkittavan ilmiön kannalta mitään tärkeää), on menetetty jotain varsinainen keskustelua koossapitävää.

Näiden tavoitteiden saavuttaminen asettaa vaatimuksensa haastatteluaineiston litteroinnille. Jos haastattelun kontekstiin ajatellaan kuuluvan keskustelun ulkoisten tekijöiden sijasta tai lisäksi keskustelun sisäinen vuorottelurakenne, kaikki edellä esitetyt litteraatiot (myös katkelmat omista haastatteluista) jäävät epätarkoiksi. Ne ovat toki täyttäneet tehtävänsä analyysin osana tai esimerkinomaisena kuvauksena, mutta samalla ne on etäännytetty siitä kontekstista ja tehtävästä, jossa ja jota varten ne alun perin ilmaistiin. Lokalistien näkökulmasta arvioituna laadullista tutkimusta vaivaa eräänlainen malttamattomuus rynnätä aineistoon ja tehdä päätelmiä tavalla, jota ei määrällisessä tutkimuksessa välttämättä hyväksyttäisi. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa matemaattiset mallit ja laskukaavat antavat usein vastauksiksi murtolukuja, jotka sitten pyöristetään kokonaisluvuiksi tai tarvittavan desimaalin tarkkuudelle luettavuuden takaamiseksi. Näin menetellään kuitenkin vasta lopuksi, sillä laskutoimitukset tulee suorittaa pyöristämättömillä luvuilla. Samalla tavalla voinee esittää laadullisen tutkimuksen aineistoanalyysille osoittamat haasteet. Tauoistaan, takelutensa ja uudelleenaloituksistaan stilisoituista ja kontekstistaan irrotetuista haastattelukatkelmista saadaan kyllä selitysvoimaisia kuvauksia tutkijaa kiinnostavista ilmiöistä, mutta samalla menetetään muita, kenties ilmiön kannalta keskeisempiä tapahtumia. Haastatteluhetken ja analyysin tulosten julkaisemishetken välillä tapahtuu paljon. Eric Laurierin (1999, 39) sanoin:

Vuorottelu kuvataan usein banaaliksi tosiasiaksi. Se on kuitenkin perustavanlaatuinen minkä tahansa keskustelun etenemiselle, toiminnan panemiselle alkuun ja toiminnalle itselleen. Pitkät yhdelle puhujalle omistetut puheenvuorot, joita maantieteellisissä artikkeleissa niin usein lainataan, ovat selkeästi epätavanomaisia useimmissa keskustelullisissa tilanteissa, joissa halu ottaa puheenvuoro on elintärkeä elementti näissä tilanteissa toimimiselle. Näissä pitkissä lainauksissa on todennäköisesti käynyt niin, että haastattelujen purkaja [*transcriber*] on ummistanut korvansa [*dolbying out*] haastattelijan ei-toivotuilta sihinöiltä. Kuitenkaan nämä 'a-haajat' ja 'miksei teit niin' -huomautukset, pitkät tauot ja keskeytykset eivät ole niinkään ei-toivottua hiljaista melua vaan matto [*proverbial rug*], joka vedetään puhujan jalkojen alta muutettaessa vuorot väitteiksi. Puheenvuoroista neuvottelu tukahdutetaan, koska haastateltaville äänen antaminen on helpoiten hallittavissa esittämällä se spontaanina väitteenä, jota sitten "siteerataan (ikään kuin oikeuden istunnossa)" (de Certeau 1984, 161).

Kuvassa 1 on esitetty laajempi (joskaan ei koko artikkelia tai sivua, jolta sitaatti on) tekstuaalinen konteksti edellä kääntämälläni lainaukselle Laurierin artikkelista. Kuva havainnollistaa akateemisen lainauskäytännön ideaa, jossa aiemmasta kirjallisuudesta tuodaan lukijan silmien eteen vain tutkijan rakentamaan argumenttiin

<p>Excerpt from Max's email</p> <p>... where I demonstrated beyond any kind of refutation that the term 'reality' should be removed from all academic discourse, apart from in certain situations where it was used ironically or quoted from historical sources. Allowable alternatives are: realistically, realism, unreal, The Real, surreal, though (in reality) I can never see this happening. Next on my list is the term 'interesting', and after that, 'badly written'.</p> <p>Anyway, enough griping from me. It has been hard choosing the example for the Area article, because I have to make a point in the briefest possible way about the importance of talk to all human activity, and what conversational analysis can offer to geography for analysing talk. I have to do all of that and avoid sounding glib! What offers a possible solution is copying Harvey Sacks' (1992) format for opening his course on conversational analysis. Rather than making a general categorization, I will begin, as he did, with a particular strip of talk from the research that Chris and I are doing, which will seem familiar to most people:</p> <p>MYAJ17: Transcript 1 Source: Audiotape Date: 10 September 1997 Participants: Max, investigator; Sylvia, target phone user Situation: Phone call between investigator in his office and participant in her car</p> <p>((the phone rings)) Sylvia: ((looks at phone and then picks it up)) Hi: Max Max: Hello Sylvia= Sylvia: =He:lo dahling, how are you?</p>	<p>mately to a non-verbal action; so that saying 'Max left a message for you' will either project a query as to what kind of message, what did he say, who is Max, etc and, if it is an answerphone message, will probably result in you striking the play button on the answering machine.¹⁶ If one of the pairs were to fail to match up, the conversation or action would falter. However, this a typical and efficient opening to a phone call, which quickly drives the conversation on and, in the process, confirms who each of the speakers are, whether there is any personal business that needs attending to ('How are you'), and then checks on Sylvia's location (on which topic more later). Further, this exchange is what is called 'an opening sequence': it orientates what will follow, which may be the arrangement of a meeting, a check on some information, a request for assistance and so on.</p> <p>Turn-taking is frequently described as banal, and yet it is fundamental to the progression of (any) conversation, and for the initiation of action, as well as being an action itself. Long speeches attributed to one speaker, so often quoted in geographical articles, are distinctly unusual in most conversational situations, whereby a willingness to share the 'floor' is a vital ingredient of participation in the situation. What is probably occurring in these long quotations is that their transcriber is dolbying out the unwanted hiss of the interviewer. Yet, this hiss of 'uh huhs' and 'why did you do that?', long pauses and interruptions, is not just so much unwanted white noise, it is the proverbial rug under the speaker's feet, which is pulled out for the transformation of turns into statements. The floor is repressed, because the quotation of voices is at its most controllable when it appears as an unsolicited statement, which is then 'cited' (as before a court of law)' (de Certeau 1984, 161). The danger of such smoothed-out evidential quotes is</p>
---	---

Kuva 1. Akateemisen kirjoittamisen viittauskäytännöistä
Lähde: Laurier 1999, 39.

sopivia kohtia. Lukija, joka ei tunne siteerattua kirjallisuutta entuudestaan, yleensä hyväksyy kirjoittajan siteerauksessa ilmaiseman yhteyden tämän argumentin ja muiden tutkijoiden esittämien ajatusten välillä. Argumentti koostuu kuitenkin painotuksista ja huomiottajättämisistä, rivien välistä ja parhainpäin lukemisesta. Siinä missä huolimaton tutkija saattaa jäädä kiinni tutkimuskirjallisuuden holtittomasta ja alkuperäisestä kontekstistaan liian kauaksi viedystä siteeraamisesta, haastatteluaineiston kohdalla usein vain tutkija itse tietää, miten tutkimusraporttiin päätynyt lainaus valikoitui. Lukija lähtökohtaisesti uskoo kirjoittajan tulkinnan siteeratusta haastattelukatkelmasta, ainakin niin kauan kuin se yleisesti ottaen tuntuu järkevältä.

Näin kuva 1 tulee myös heijastaneeksi keskustelunanalyysin kantaa tutkimuksen refleksiivisyyteen (ks. Lynch 2000; ten Have 2002; Pehkonen 2004). Vaatimus refleksiivisyydestä on vahvistunut yhtä matkaa, kun pohdinta laadullisten menetelmien luotettavuudesta on syventynyt. Näissä keskusteluissa refleksiivisyydellä on viitattu tutkijan kykyyn tuoda ilmi tutkimuksen erilaisia sidonnaisuuksia, joilla voi kuvitella olevan vaikutusta tuotetun tiedon laatuun. Samalla kun on torjuttu positivismiin usko mahdollisuuteen saavuttaa täysi ja muuttumaton totuus maailmasta, on nähty tarpeelliseksi tarkastella niitä näkökulmia, jotka tekevät tietynlaisen version totuudesta muita totuuksia selkeämmin läsnä olevaksi ja näin myös hallitsevaksi. Karl Maton (2003) nimeää tällaisen käsityksen näennäisrefleksiivisyydeksi (*enacted reflexivity*), joka tarkentuu puolestaan sen suhteen, nähdäänkö sidonnaisuuksien taustalla ensisijaisesti tutkija (tällaisesta tunnustuksellisesta refleksiivisyydestä, esim. Kuusisto-Arponen 2003, 13–17), tiedeyhteisö vai jokin muu tekijä. Michael Lynch (2000) osoittaa useimmat näistä refleksiivisyyden lajeista vajavaisiksi siinä mielessä, etteivät ne lopulta pureudu itse muunlaisen kuin tutkijan tieteellisen tiedon tuottamisen problematiikkaan. Tutkijan positioiden esitleminen ja pohdinta kuuluu osana hyviin tutkimuskäytäntöihin ja osoittaa metodologista valvutuneisuutta, mutta epistemologisesti tällainen refleksiivisyys ei Lynchin mukaan ole kovinkaan käyttökelpoinen. Se ei ota huomioon refleksiivisyyttä tutkittavien ihmisten tai prosessien ominaisuutena.

Keskustelunanalyysissä refleksiivisyys on puolestaan sisäänrakennettuna myös analysoitavassa aineistossa, sosiaalisessa toiminnassa itsessään, ei vain tuon toiminnan tieteellisessä kuvauksessa (ten Have 2002; ks. myös Kim 1999). Paul ten Haven (2003, 25) esittelemässä muodossa keskustelunanalyysin refleksiivisyydellä on yhteys Alvessonin pragmatistiseen refleksiivisyyteen, joka määrittetty ”tietoiseksi ja johdonmukaiseksi pyrkimykseksi lähestyä tutkimuskohdetta monesta eri näkökulmasta sekä pyrkimykseksi välttää tai painottaa *a priori* minkään yksittäisen näkökulman omaksumista”. Sellaisena Alvessonin kritiikki osuu kuitenkin myös keskustelunanalyysiin, jonka keskeiset vaikuttajahahmot ovat toisinaan olleet hyvinkin julistuksellisia valitsemansa näkökulman paremmuudesta.

3.7 Yhteenveto: kulttuurisesti kontekstualisoitu keskustelunanalyysi

Maantieteilijä Geraldine Pratt (2000) esittää tutkimusprosessin eri vaiheiden, erityisesti tutkimustuloksista kirjoittamisen olevan eräänlainen lukijalle suunnattu performanssi. Performanssia voi seurata ja arvioida joko näkemällä sen kokonaisuutena ja vertaamalla sitä muihin näkemiinsä performansseihin tai jakamalla se osiin ja tarkastelemalla osien suhdetta toisiinsa ja tätä kautta liikkuvien osien vaikutusta kokonaisuuteen. Mike Crang (2003) pitää maantieteilijöiden perfor-

mansseja – tutkimushaastatteluja ja muita korostuneen tekstuaalisia menetelmiä – osin jo vanhentuneina, edellisen kauden ohjelmistoon kuuluvina. Ehkä juuri tästä syystä Crang jättää tyystin mainitsematta ja kartoittamatta keskusteluanalyysin maantieteelle tarjoamat mahdollisuudet.

Keskusteluanalyysin kytkös verbaalisuuteen on tavallaan näennäistä. Tarkoituksena ei ole tarkastella puhetta tekstuaalisena eikä muuttaa sitä tutkittavan tekstin muotoon. Keskusteluanalyysi tutkii puhetta, keskustelua, siis kielen käyttöä ja siihen liittyviä vuorovaikutuksellisia käytäntöjä, ei kieltä. Vaikka keskusteluanalyysiin nojaava tutkimusprosessi vaikuttaisikin performanssina vanhakan-taiselta, se koostuu osasista, joiden avulla voidaan pyrkiä samoihin tavoitteisiin, joiden saavuttamisen Crang näkee mahdolliseksi vain kokeellisempien menetelmien avulla. Vaikka keskusteluanalyysiä on ajoittain leimannut suoranainen välinpitämättömyys keskustella muiden suuntausten kanssa ja siten osallistua esimerkiksi maantieteen omakuvan kannalta keskeisiin nykykeskusteluihin, keskusteluanalyysin osaset sopivat myös muiden menetelmien rinnalle. Esitellessäni omaa tutkimustani neljän muun tutkimuksen metodisten valintojen rinnalla olen saattanut antaa hyvinkin yksioikoisen kuvan omista valinnoistani. Alvessonin pragmaattisen refleksiivisyyden ideaa noudattaen olen kuitenkin pyrkinyt tekemään näkyväksi sen, ettei keskusteluanalyyttisen lähestymistavan valinta ole ollut kohdallani itsestäänselvyys tai ongelmaton. Tutkimukseni aikana keskusteluanalyysistä on tullut minulle resurssi, ei tutkimuksen aihe. Kun tulee aika lausua jotain tämän tutkimuksen tuloksista, toivon niiden laajentavan ensisijaisesti maantieteilijöiden tapoja analysoida tutkimuskohteitaan.

Näen uuspositivismin ja romantismin jatkumon kahtena ääripäänä, joita olisi puhtaassa muodossaan tutkimuksessa vaikea toteuttaa. Äärimmillen vietyinä molemmat ovat niin kiinnostuneita totuudesta, etteivät edes muista mainita tavoittelevansa sitä. Uuspositivistisessä haastattelukäsityksessä haastatteluilla koottavan tiedon totuusarvoa ei tarvitse miettiä, vaan suuremman huomion saavat totuuteen vievien metodisten välineiden käyttöä määrittävät ohjeet ja niiden noudattaminen. Romantistisesta näkökulmasta uuspositivistien usko totuuden tavoittamiseen torjutaan mahdottomana ja korostetaan yksilön kokemuksen ja merkityksenantovälineistön ymmärtämisen tärkeyttä. Koska yksilön kokemuksen välittäminen haastattelutilanteessa ei (osin johtuen uuspositivistisen haastattelukäsityksen vallitsevuudesta) ole mutkatonta, on myös tässä tapauksessa haastattelijan noudatettava hyväksi todettuja keinoja (joista, olkoonkin että niissä korostetaan tilanteisuutta ja äkkiarvaamattomuutta, muodostuu yhtä lailla hyvän vuorovaikutuksen synnyttämiseen tähtäävä ohjeistusmalli) mahdollisimman esteettömän keskusteluyhteyden synnyttämiseksi. Lokalistinen, haastattelutilanteen tutkimuskohteekseen ottava malli, ei pyri ratkaisemaan sitä, kumpaa ääripäätä lähempänä haastattelututkimus olisi parhaimmillaan. Se ei arvioi ääripäiden totuus käsityksiä eikä se ole kiinnostunut totuudesta. Kuten kaikkien ideaalimallien ja jatkumoiden kohdalla, tämäkin tutkimus on 'jossain tuolla välillä'. Tästäkin tutkimuksesta on mahdollista löytää viitteitä molemmista ääripäistä, jolloin on analyttisesti kiinnostavaa keskittyä tarkastelemaan sitä, miten tuo 'jotain tältä väliltä' on tutkimuksen eri vaiheissa käytössä.

Suurin osa keskusteluanalyysistä on tehty tutkijan omalla äidinkielellä ja vieläpä oman kielialueen sisällä pitkälti siitä ”varsin ilmiselvästi syystä, että tutkijan tulisi ymmärtää puhuttua kieltä sen paikallisine vaihteluineen ja jargoneineen”

(ten Have 2006, [31]).²⁰ Tyypillisimmillään keskustelunanalyttinen kirjallisuus on koostunut angloamerikkalaisten tutkijoiden tarkastelemista englanninkielisistä keskusteluista, joskin esimerkiksi Suomessa ja Japanissa on kehittynyt varsin voimakkaita kansallisia tutkimustraditioita. Toiseen ääripäähän on luettavissa länsimaisten antropologien eksoottisiin kulttuureihin kohdistuvat, keskustelunanalyttisiä piirteitä sisältävät tutkimukset (näistä viitatuimpana, ks. Moerman 1988). Näissä tutkimuksissa huomiota on kiinnitetty paitsi vieraan kulttuuriin antropologiseen kuvaukseen (esim. miten thai-kulttuurissa keskustellaan kolmannesta, ei-läsnäolevasta henkilöstä) myös keskustelun rakenteen ylikulttuurisuuteen (esim. eroaako thai-kulttuurissa ilmenevä puhe kolmannesta ei-läsnäolevasta henkilöstä vastaavasta angloamerikkalaisesta puheesta). Keskustelun *tutkimuksen* kannalta haaste kahden eri kieltä äidinkielenään puhuvan välillä on ratkaistu teknisesti glosausten avulla: suoran käännöksen lisäksi on esitetty alkuperäiskielen kieliopilliset rakenteet (esim. Moerman 1988; Seppänen 1997). Tämä mahdollistaa esimerkiksi thainkielisen keskustelun vuorojen rakenteen ja kieliopillisten ainesten tulkitsemisen myös sellaisille tutkijoille, jotka eivät hallitse kyseistä kieltä.

Antropologisessa tutkimusperinteessä vahvana elävä ajatus vieraan kulttuurin ja kielen kautta avautuvasta pääsystä tutkimuskohteeseen heijastuu myös keskustelunanalyysiin siten, että tutkijan tai ainakin tutkimusapulaisen oletetaan hallitsevan vieras kieli suhteellisen hyvin. Erityisesti kielitieteellinen keskustelunanalyysi (ks. Tainio 1997) operoi kieliopillisilla yksityiskohdilla, joiden hallitseminen edellyttää tutkittavan ryhmän jäsenyyttä. Oman kielivajavuuteni estää minua tavoittamasta kaikkia norjankielisten ja murteellisten ilmaisujen erityispiirteitä enkä näin ollen kykene käsittelemään aineistoani lingvistisellä otteella. Huomionarvoista – ja mielestäni huomattavasti kieliopillista ja sanastollista pätevyyttä kiinnostavampaa – on todeta se koko tutkimukseni mahdollistava tosiseikka, kuinka puutteellisellakin kielitaidolla kommunikaatio ja merkitysten luominen on mahdollista (Wagner 1996). Norjaa äidinkielenään puhuvalle keskustelunanalyttikolle keräämäni aineisto olisi eittämättä kiinnostava esimerkki siitä, kuinka yhden osapuolen kielivajaus heijastuu toisen osapuolen valintoihin antaa ylimääräisiä synonyymejä tai välttää monimutkaisten lauserakenteiden tai murteellisten ilmaisujen käyttöä ymmärryksen takaamiseksi. Nämä kieliopilliset vajavuudet ja niiden kurominen kokoon ovat osoitus juuri puheen ja muun kielenkäytön sosiaalisesta ulottuvuudesta. Johannes Wagner (1996) on todennut tällaisten keskustelujen tutkimisen tärkeyden toimijoiden puheellaan tekemän työn merkityksen osoittamisessa.²¹

Haastattelujen purkamisessa olen soveltanut Michael Moermanin ohjeita vieraskielisen keskustelunaineiston analysoimisesta. Koska puhutun puheen muuttaminen kirjalliseen muotoon ei koskaan ole yksinkertainen tekninen suoritus vaan jo olennaisesti osa keskustelun *analyysiä* (Moerman 1996, 149), suoritin tämän työvaiheen itse. Moermanin (1996, 154) mukaan olisi kuitenkin virhe jatkaa tätä

²⁰ Periaate on johdettu etnometodologiasta. Esimerkiksi David Sudnow (1978) ei olisi voinut kirjoittaa tutkimustaan jazz-musiikin improvisoinnista ilman kattavaa tietämystä pianonsoitosta, jazzista ja improvisoinnista.

²¹ Luvussa 4.2 esiteltävässä katkelmassa (9) *Alt mulig* on hyvä esimerkki tällaisesta työstä ymmärretyksi tulemiseksi. Rivin 47 tauko ja rivin 48 kysyvä minimipalautte *'mmm?* on tulkittavissa siten, että rivillä 46 annettu vastaus on sisällöllisesti riittämätön. Toinen ja tilanteeseen paremmin sopiva tulkinta on, että kun haastattelijä ei reagoi annettuun informaatioon (*gå som oppsyn*) vastaajan olettamalla tavalla, haastateltava päätyy toistamaan asiansa hieman eri sanoin (*ha stigerjobb*). Toiston vastaaja tekee tilanteessa näkyväksi sisällyttämällä vuoroonsa toistoa osoittavan siis-sanalla, *altså*.

työvaihetta loppuun saakka yksin. Haastattelut pääosin purettuani ja niiden sisältöön alustavasti tutustuttuani valitsin osan keskusteluista tarkemman kuuntelun ja litteroinnin kohteeksi (valintaperusteista seuraavassa luvussa). Lähetin tarkennusta vaativat osat haastatteluista äänitiedostoina norjaa äidinkielenään puhuvalle tutkimusapulaiselle, joka käytti litteraattiani vertailukohtana lisäten siihen osan minulta ymmärtämättä jääneistä kohdista ja korjaten joitain väärin ymmärtämiäni sanoja. Lopullista analyysiä tehdessäni pidin rinnakkain omaa ja tarkastettua litteraattia. Tämä helpotti paikoin hahmottamaan, miksi haastateltava kuuli kysymykseni sellaisena kuin sen kuuli.

Seuraavassa osiossa esittelen etnometodologisen keskustelunanalyysin käyttöä täsmällisemmin metodityökaluna. Kysyn, voiko tauoilla, myöntävillä ynähdyksillä, päällekkäisellä puheella, varaslähdöillä ja korjauksilla olla merkitystä tutkittaessa kaivosyhdyskunnan muisteluystävää. Tässä vaiheessa otan mukaan katkelmat aineistostani. Katkelmat esitetään mahdollisimman tarkassa muodossaan alkupe- räiskielellä eli norjaksi. Murteelliset ilmaisut on pyritty säilyttämään myös kirjoitettussa muodossa. Koska haastatteluista analysoidessani olen käyttänyt norjankielistä litteraattia, kirjakieliset suomennokset ovat vain suuntaa-antavia.

Edellä esitetty vaikuttaa myös siihen, millaisiksi haastatteluista tuotetut litteraatit muodostuvat. Keskustelunanalyysi edellyttää varsin tarkkaa puheen ja muiden kuultavissa olevien äänien (ja hiljaisuuksien) merkitsemistä. Koska nauhurini tallensi vain ääntä, muu kuin puheviestintään pohjaava vuorovaikutus oli jätettävä tämän työn analyysin ulkopuolelle: poikkeuksena on katkelma (10) *Kiskrystallen*, jonka analyysissä olen hyödyntänyt myös tietoa haastateltavien liikkumisesta huoneessa haastattelun aikana. Taulukossa 1 (seuraavalla sivulla) on esitetty puheen tekstiksi muuttamisessa käytetyt merkit. Kaikkea ei ole ollut mahdollista tai tarpeellista litteroida yhtä tarkasti, vaan kukin katkelma täyttää sille kulloinkin määrittelämäni tehtävän. Monesti näin tarkat litteraatit ovat vaikealukuisia ja niiden käyttö vaatii opettelua niin litteroijalta kuin lukijaltakin, sillä ”tiedätkö, ongelma on se etten minä, kuten ei varmaankaan suurin osa maantieteilijöistä, ole saanut alkeellisintakaan johdatusta johonkin keskustelunanalyysiin. Hhhh. ((tauko))” (Laurier 1999, 37; ks. kuitenkin Kuusisto-Arponen 2008).

Taulukko 1. Aineistokatkelmissa käytetyt litterointimerkit

(1.5)	tauco sekunnin kymmenysoissa
(.)	mikrotauco alle 0.5 sekuntia
[päällekkäispuhunnan alku
=	vuorojen välillä ei taukoa
> nopeasti <	muuta nopeammin lausuttu
°hiljaa°	muuta hiljempaa lausuttu sana
EI	muuta kovempaan lausuttu sana
<u>vaikka</u>	selkeä painotus puheessa
(ehkä)	epäselvästi kuultava sana
(-)	yksittäinen sana, josta ei saa selvää
(- -)	useita sanoja, joista ei saa selvää
?	nouseva intonaatio vuoron lopussa
.	laskeva intonaatio vuoron lopussa
↑	nouseva intonaatio vuoron sisällä
↓	laskeva intonaatio vuoron sisällä
*varmasti joo *	nauraen lausuttu kohta
*he he *	naurua
.hh	selkeästi kuuluva sisäänhengitys
hh	selkeästi kuuluva uloshengitys
nii:n	äänteen venytys
{ lisäys }	tekijän lisäys tai huomautus

4 ETNOMETODOLOGISIA HARJOITUKSIA

"I take it that lots of the results I offer, people can see for themselves. And they needn't be afraid to. And they needn't figure that the results are wrong because they can see them."

Harvey Sacks (1992a, 488)

"Basically what I have to sell is the sorts of work I do... I have to sell what I can do, and the interestingness of my findings."

Harvey Sacks (1992b, 3)

Etnometodologisia harjoituksia koostuu neljästä esseestä, joiden tarkoituksena on toimia etnometodologisen maantieteen tutkimusintressien esittelyalustoina. Esheet eivät ole työn empiirisiä lukuja sanan suppeassa merkityksessä. Osa niistä on aineistolähtöisiä, mutta tuon lukijan eteen myös pitkäköjä käsitteellisiä (maantieteen tieteenalaa koskevia tai menetelmällisiä) keskusteluja silloin, kun se on tarpeellista työn viitekehyksen ymmärtämiseksi.

Harjoituksissa käyttämäni aineisto on kaksivaiheisen rajaamisprosessin tulosta. Valitsin haastattelumateriaalista (yhteensä yhdeksän haastattelua) *ensiksikin* kaikkiaan 63 keskustelukatkelmaa tarkempaa analyysiä varten. Katkelmat vaihtelevat pituudeltaan muutamasta rivistä noin neljään liuskaan tekstiä. Näiden katkelmien valinnassa käytin neljää kriteeriä (a, b, c ja d). Osa aineistosta muodostuu pienistä tarinoista, eräänlaisista (a) haastattelukertomuksen sisälle sijoittuvista mikrokertomuksista. Vaikka tarinat ovat myös sisällöltään informatiivisia, analyysin päähuomio on mikro- ja sitä ympäröivän kerronnan suhteen tarkastelussa. Toisin sanoen analysoin muun muassa sitä, miten lyhyelle tarinalle tehdään tilaa haastattelun vuorovaikutuksen sisällä tai millaista tiedontuottamistehtävää silmällä pitäen tarina esitettiin.

Toisen valintakriteerin mukaan joukkoon valikoitui (b) vuorovaikutuksellisesti kiinnostavia katkelmia. Tutkimushaastattelu institutionaalisen puheen yhtenä tyyppinä rakentuu pääasiassa kysymys–vastaus–vierusparin seuraamiseen sekä kysyjän ja vastaajan roolien omaksumiseen. Tällöin jo pelkästään puheenvuorojen vaihtelua seuratessa saattoi havaita kohtia, joissa kysymyksen esittäjänä ei ollutkaan tutkimustaan tekevä haastattelijä vaan haastateltava. Tilanteissa, joissa läsnä oli myös kolmas osapuoli, huomio kiinnittyi tämän ylimääräisen osapuolen keskusteluun osallistumiseen. Näidenkään katkelmien tarkastelussa kiinnostavaa ei ole keskustelun sisältö vaan mahdollisuus analysoida vuorovaikutusta. Yksi esimerkki tällaisesta formaalista analyysistä ammentavasta pohdinnasta on sen tarkastelu, millaisia vaikutuksia haastattelijan minimipalautteilla on kertojan kertomaan.

Mukaan valikoin myös (c) sisällöllisesti kiinnostavana pitämäni aineistoa. Keskustelun kohteena on tällöin jokin minun omasta tulkintakehyksestäni etukäteen huomionarvoisena pitämäni teema, kuten yhteisön suhde ulkomaailmaan, puhe etäisyydestä tai ympäristöasioiden keskeinen rooli yhteisökertomuksissa. Nämä katkelmat kertovat siten paitsi haastateltavien näkemyksistä myös vahvasti minun ennakko-oletuksistani. Näissäkin katkelmissa analyysi on kuitenkin aloitettavissa keskustelun rakenteesta. Tietyn teeman esiinnousu keskustelussa voi olla seurausta suorasta kysymyksestä, mutta yhtä hyvin tarkasteltava teema voi olla

haastattelijan itse ennalta määräämättömässä yhteydessä yllättäen esiinottama. Siten myös näissä tapauksissa kohdistan huomion näiden teemojen tilanteeseen näkyväksi tekemiseen pikemmin kuin ilmaistujen asioiden tai joidenkin abstraktimpien asiutilojen selittämiseen niiden avulla.

Viimeisintä valintakriteeriä seuraten mukana on myös pieni määrä (d) katkelmia, joiden sisällön ymmärtämisessä olen ollut ratkaisevasti riippuvainen ulkopuolisen, norjaa äidinkielenään puhuvan henkilön avusta. Näiden katkelmien tulemiseen osaksi aineistoa ei näin ollen ole vaikuttanut niinkään tutkijan ennakkoaavistus siitä, että juuri tämä katkelma pitää sisällään jotain tutkimuksen kannalta kiinnostavaa. Muutamassa tapauksessa puheen litteroiminen nauhalta on ollut jälkikäteen niin hankalaa, ettei minulla ole ollut aavistustakaan, mitä haastateltava on vuorollaan sanonut. Norjaa äidinkielenään puhuvan tutkimusapulaisen avulla olen pyrkinyt vähentämään aineistoni ymmärtämisen aukkopaikkoja. Tällaisia katkelmia olen hyödyntänyt erityisesti vuorovaikutuksen analysoinnissa, jolloin olen voinut tarkastella esimerkiksi sitä, miten oma ymmärtämättömyyteni on vaikuttanut haastateltavan puheeseen.

Jokaisesta tekemästani haastattelusta valikoitui mukaan vaihteleva määrä katkelmia. Tämä ja mainitut neljä valintakriteeriä johtavat siihen, että esseiden pohjalla käytetty aineisto on hyvin pitkälti tavallista haastattelupuhetta. Analyysiä tehdessäni en ole enää välttämättä palannut tarkasteltavan haastattelupuheen valintaperusteisiin. Esseiden valmistuttua kunkin katkelman otsikkokoodin loppuun olen kuitenkin lisännyt a-, b-, c- tai d-kirjaimen osoittamaan, minkä kriteerin mukaan katkelma oli alkujaan valittu. Katkelmat on nimetty alun perin kuvaamaan keskustelun sisältöjä. Koska osa katkelmista pitää sisällään useita puheenaiheita, katkelmasta esitetty osa ei välttämättä vastaa sisällöllisesti katkelman otsaketta.

Rajaamisen *toisessa* vaiheessa olen päätenyt lopullisessa työssä käyttämään yhteensä 18 katkelmaa. Nämä katkelmat ovat valikoituneet siten, että koko työn ja rakentamieni argumenttien perustelemisen kannalta tärkeät seikat tulevat esitetyiksi. Monet vuorovaikutuksellisesti kiinnostavat katkelmat toistavat tiettyjä keskustelurakenteen muotoja, joten osa katkelmien rajauksista on tehty toiston ja päällekkäisyyden poistamiseksi. Suuri osa d-kategoriaan kuuluvista katkelmista ei tarkistetun litteroinnin jälkeen vaatinut jatkoanalyysiä. Tämä huomio vahvistaa oletusta siitä, että varsinaisen haastattelutyön suorittaminen ei edellytä jokaisen sanan ymmärtämistä. Tässä rajauksen toisessa vaiheessa en nähnyt enää tarpeellisenä pitää mukana katkelmia kaikista haastatteluista. Tämä siksi, että työn etnometodologisista lähtökohdista tarkasteltuna ei ole välttämätöntä liittää analysoitavia selontekoja niiden antajiin. Tästä syystä työhön ei myöskään ole liitetty listaa haastatteluista.

Haastateltaville olen antanut kuvitteelliset nimet, mutta juurikaan muuta ennakkotietoa en ole katkelmien yhteyteen lisännyt, ellei se tarkastelemani asian kannalta ole ollut välttämätöntä. Haluan myös näin asettaa työn lukijat siihen tilanteeseen, jossa itse haastatteluja tehdessäni olin: en juuri tiennyt haastateltavistani tämän enempää. Luonnollisesti 45 minuutista yli kahteen tuntiin kestävä haastattelun aikana sain jonkinlaisen käsityksen siitä, puhuivatko haastateltavat mahdollisesti edustamansa instituution tai elinkeinon puolesta sekä heidän tavoitataan suhtautua tutkimukseeni ja kysymyksiini, joita se käsittelee. Todennäköisesti työn lukija pystyy katkelmien kautta selvittämään osan näistä asioista itsekin. Pyrin kirjoittamaan haastateltavista heidän kuvitteellisilla nimillään silloin, kun analyysini vie lukijaa lähemmäksi tällaisten tulkintojen tekemistä. Keskustelun ra-

kennetta ja vuorovaikutusta analysoidessani käytän keskustelun osapuolista heidän institutionaalisia asemaiaan (haastattelija/kysyjä/tutkija vs. haastateltava/vastaja/kertoja) tai kirjainlyhenteitä.

Vaikka katkelmien analyysi pureutuu keskustelujen varsin minimaalisiin piirteisiin, lukija voi tietenkin lukea ja tulkita katkelmia oman tulkintakehyksensä avulla. Osa haastateltavista suhtautuu yhteisöään määritteleviin kysymyksiin myönteisemmin kuin toiset. Osa ilmaisee asioita, joita lukijan ei tarvitse hyväksyä. Katkelmien keskusteluanalyttinen tarkastelu on pikkutarkkaa ja lukijaa opastavaa, mutta katkelmista tehtävissä olevien tulkintojen osalta jätän lukijan omilleen. Etnometodologisen välinpitämättömyyden (Garfinkel & Sacks 1970) ajatukseen nojautuen pidättäydyn arvioimasta haastateltavien tekemiä selontekoja niiden paikkansapitävyyden, riittävyyden tai niiden sisältämien arvoasetelmien suhteen – siis muuten kuin suhteessa siihen selontekotilanteeseen, jossa ne tehtiin.

Katkelmat jakautuvat kriteerien mukaan seuraavasti (katkelma saattaa kuulua useaan luokkaan): a (4 kpl), b (8), c (11) ja d (2). Tarkastelen kaikkia katkelmia samoista lähtökohdista ja näkökulmista. Jokaista katkelmaa analysoitaessa on:

1. muodostettu käsitys katkelmassa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta eli siitä, mistä katkelmassa on kyse (esim. annetaanko vastauksia esitettyihin kysymyksiin, valmistaudutaan kertomaan tarinaa jne.),
2. pohdittu, mihin tekijöihin tällainen päätelmä perustuu,
3. tarkasteltu, millaisia jäsenyyskategorioita katkelmassa muodostetaan ja käytetään ja
4. pohdittu, onko katkelmien välillä löydettävissä jotain yhtäläisyyksiä tai säännönmukaisuuksia.

Näistä työvaiheista kaksi ensimmäistä seuraavat metodisesti vuoro vuorolta etenevää keskusteluanalyysiä (suomenkielisinä johdatuksina, ks. Hakulinen 1997; Seppänen 1997). Kolmas vaihe edustaa puhtaammin Harvey Sacksin kehittämää jäsenyyskategoria-analyysiä (ks. Sacks 1979; Roivainen 1992; Ruusuvoori 2001). Pohdinnassa katkelmien yhtäläisyyksistä ja säännönmukaisuuksista pitäydyn varsin yleisellä tasolla. Toisin sanoen ensisijaisena tarkoitukseni ei ole sitoa saumattomasti työtäni keskusteluanalyttiseen traditioon ja sen aineistokorpukseen tavalla, jota eräät keskusteluanalyttikot edellyttävät.

Etnometodologisten harjoitusten ensimmäinen luku (4.1) käsittelee etäisyyden muodostumista ongelmaksi, ensin teoreettisena kysymyksenä ja luvun edessä myös käytännön tutkimusongelmana. Toisessa luvussa (4.2) huomio siirtyy etäisyydestä sen ylittävään liikkeeseen, jonka lopulta voi nähdä liikuttavan koko Sulitjelman yhdyskuntaa. Kaksi viimeistä lukua ovat nekin liitettävissä etäisyyteen, nyt kuitenkin joko kulttuurisena välimatkana ja sen ylittämisenä haastateltutilanteessa (4.4) tai maallikkotietoon pohjautuvana luonto(ympäristö)–kulttuuri(teollisuus)–dikotomian poisselittämisenä (4.3).

4.1 Etäisyys arjen metrologiassa

4.1.1 Maantieteen etäisyydet

Maantieteellä on erityisen läheinen suhde etäisyyteen, tarkastellaan sitten tieteenalan synnyn pohjimmaista oikeutusta tai sen käsitteistöä. Yhteys oli havaittavissa

jo ennen kuin maantieteestä puhuttiin tieteenalana, mikä maakontekstista riippuen ajoittuu molemmiin puolin 1900-luvun alkuvaihdetta. Vaikka maailman meriä oli seilannut ja maita matkannut monenkirjava joukko ihmisiä kuka mistäkin syystä, maantieteen tieteenhistoriaa kirjoitettaessa maantieteen ensyklopedioihin (esim. Johnston 1979, 29–30) on totunnaisesti liitetty tuntemattomista tai huonosti tunnetuista alueista tiedon kartuttamistarkoituksessa kiinnostuneita matkaajia, löytöretkeilijöitä. Löytöretkeilijäksi ei kutsuta vielä ihmistä, joka osaa kulkea kotoaan satamaan, mutta se, joka luotsaa laivansa tuntemattomille maille kuukausien matkan päähän, ansaitsee kiistatta tuon nimityksen.

Sama kotoisen ja vieraan, läheisen ja kaukaisen, hetkittäisen ja pitkäkestoisen vastakkainasettelu siirtyi maantieteelliseen ajatteluun, jossa fyysinen etäisyys oli välttämätön ylitettävä kerättäessä tietoa vieraista paikoista. Vaikka 1900-luvulle tultaessa maantieteen modernisoituminen ja vakiintuminen osaksi tiedeyhteisöä vähensikin tarvetta ja kiinnostusta tehdä kenttätyötä ja siten konkreettisesti matkata pitkiä etäisyyksiä maantieteellisen tiedon luo, etäisyys määritti edelleen myös viime vuosisadan alun maantieteen kahden merkittävän koulukunnan – H.C. Darbyn brittiläisen historiallisen maantieteen ja C.O. Sauerin amerikkalaisen kulttuurimaantieteen – tutkimuskohdetta. Tutkittavat ilmiöt saattoivat olla tilallisesti lähellä, mutta tutkijan tehtävänä oli kuroa umpeen ajallinen etäisyys menneen ja nykyisen maiseman väliltä.

Systemaattista huomiota etäisyyteen *käsitteenä* kiinnitettiin kuitenkin vasta maantieteen positivistisen kauden eli 1950–60-luvun spatiaalisen tradition maantieteessä. Erityisesti angloamerikkalaiset, tieteenalalle vahvaa itseymmärrystä etsineet maantieteilijät korostivat etäisyyttä välineenä johdattaa kuvailevaksi koulumaantiedoksi luokiteltu maantiede teoreettisesti ja menetelmällisesti kunnianhimoisten tieteenalojen joukkoon. Maantieteen oli erikoistuttava maantieteilijä J. Wreford Watsonia (1955; ks. myös Johnston 2003) mukailleen ”etäisyyden tieteksi” (*a discipline in distance*). Esimerkiksi Walter Christallerin, Peter Haggettin ja John Nystunenin ajattelussa käsiteltiin etäisyyttä tilallisessa järjestyksessä taloustieteellisenä muuttujana, ja innoitusta haettiin taloustieteilijöiden kuten Johann Heinrich von Thünenin, Alfred Weberin ja August Löschin 1900-luvun alun sijaintiteorioista (Johnston 1979, 83–111). Valinnan kylkiäisenä maantiede sai arvostetun keskustelukumppanin kaupunkiekologiasta, jonka klassikon Robert E. Parkin ohjeistuksen katsottiin määrittävän osuvasti myös spatiaalisen analyysin lähtökohtaa ja ideaalia: ”pelkistämällä kaikki sosiaaliset suhteet suhteiksi tilassa on mahdollista soveltaa luonnontieteiden logiikkaa ihmissuhteiden tutkimukseen” (Park 1926 sit. Jackson 1981, 299).²²

Peter Haggettin 1960-luvulla ilmestynyt teos *Locational Analysis in Human Geography* oli merkittävä kiteytys Parkin positivistisen tiedemallin maantieteellisestä toteutuksesta. Samalla Haggett määrittäi vuosikausiksi eteenpäin etäisyyden ja maantieteen suhteen. Spatiaalinen analyysi operationalisoi etäisyyden suunnan ja yhdistettävyyden ohella yhdeksi tilallisen järjestyksen matemaattisista ominaisuuksista. Vaikka viimeisten parin vuosikymmenen aikana spatiaalinen traditio ei

²² Samaisessa artikkelissa Park (1926 sit. Lal 1986, 291) kirjoittaa kuitenkin, että ”sosiologisena käsitteenä liikkuvuus on tärkeä vain sikäli kun se mahdollistaa (*insures*) uusia sosiaalisia kontakteja, ja fyysisellä etäisyydellä on merkitystä sosiaalisille suhteille vain silloin, kun etäisyys voidaan tulkita sosiaalisena etäisyytenä”. Peter Jackson (1981, 299) toteaa positivistiseen tieteenfilosofiaan nojanneiden maantieteilijöiden tulkinneen Parkin ajatuksia hyvin yksioikoisesti unohtaen muun muassa jo artikkelin otsikossa mainitun ajatuksen moraalista järjestyksestä.

juuri olekaan kiinnostanut käsitteellistä tutkimusta harrastavia maantieteilijöitä (poikkeuksena GIS-sovellutuksiin liittyvät käsitepohdinnat, ks. de Smith 2004), sen luoma käsitys etäisyydestä heijastuu suureen osaan esimerkiksi hallinnon tarpeista tehtävään käytäntölähtöiseen tutkimukseen, jossa etäisyys on vakioitettu muuttuja.

Spatiaaliseen analyysiin tyytymättömien maantieteilijöiden reaktiot vaihtelivat humanistisen maantieteen painokkaasta kriittisestä behavioraalisen maantieteen maltilliseen toimintatapojen ja menetelmien sopeuttamiseen. Humanistinen maantiede kyseenalaisti erityisesti luonnontieteellisen menetelmän soveltuvuuden maantieteen lähtökohdaksi. Ihmislähtöinen ymmärtävä menetelmä oli positivismin kyseenalaistaneiden ratkaisu vaihtoehtoiseksi näkemykseksi maantieteen peruskäsitteiden sisällöistä. Humanistinen maantiede paitsi kehitti omia käsitteellisiä työkalujaan, myös pyrki määrittelemään uudelleen spatiaalisen maantieteen käsitteitä.

Etäisyys käy hyvänä esimerkkinä tästä uudelleenajattelusta. Siinä missä positivistinen maantiede käsitteli etäisyyttä tila(sto)llisena muuttujana, humanistisen maantieteen edustajat korostivat etäisyyden kontekstuaalista ja kokemuksellista monimerkityksellisyyttä, mikä palautti tutkimuksen kohteen ympäristöään järjestävään ihmiseen (Tuan 1977, 15). Sekä positivistinen että behavioraalinen maantiede nähtiin kapeasti etäisyyttä visuaalisena ominaisuutena mittaavana projektina, jonka sisällä oltiin paitsi haluttomia ennen kaikkea kykenemättömiä näkemään etäisyyttä muidenkin aistien avulla koettavissa ja jäsennettävissä olevana. Humanistinen maantiede haastoi kvantitatiivisen maantieteen absoluuttisen etäisyyksäsityksen pohtimalla etäisyyden kehollista ja yksilöllistä tuntemista: humanistisessa maantieteessä etäisyydestä tuli ”etäisyyttä itsestä” (Tuan 1977, 47). Nicholas Entrikin (1976, 626) kirjoittaa:

Etäisyyden tilalliset siteet ovat merkityssiteitä. Lähellä jotakuta oleminen tarkoittaa emotionaalista läheisyyttä tuohon ihmiseen eikä se välttämättä edellytä metreissä mitattavaa lähellä olemista. Lähellä jotakin paikkaa tai maisemaa oleminen tarkoittaa yksilön tuohon paikkaan tai maisemaan kiinnittämiä erityisiä merkityksiä.

Huomionarvoista on, että humanistisessa maantieteessä etäisyyden kautta korostettuun asemaan ei kuitenkaan nouse itse etäisyys vaan paikan tai maiseman käsite. Vaikka ja kun etäisyyttä ei enää mitata kilometreissä, matka-aikana tai matkakustannuksena vaan huomio on ”paikan tärkeydessä merkityksen keskiönä” (Entrikin 1976, 626), kiinnostuksen kohde siirtyy pois etäisyydestä. Maantieteen humanistisen suuntauksen ansiosta etäisyyden tehtäväksi muodostui inhimillisen läheisyyden merkityksen korostaminen.

Yi-Fu Tuan (1977, 14–15) antaa esimerkin kuulo- ja tuntoaistin tärkeydestä etäisyyden hahmottamisessa. Päivällispöydässä keskustelu vieruskaverin kanssa käy sujuvasti muita ja muiden häiritsemättä. Kun keskusteluun liittyy henkilö pöydän toiselta puolelta, keskustelijat joutuvat määrittelemään uudelleen tarvittavan puheen kovuuden. Jos vastapuoli ei kuule puhettamme, kohotamme ääntämme juuri sen verran kuin se on tarpeellista, edelleen ulkopuolisia häiritsemättä. Etäisyyttä arvioitaessa merkittävintä ei siis ole metrimäärä tai muu näköhavaintoon pelkistetävissä oleva määre vaan kuulo. Samalla keskustelu ottaa myös haltuunsa suuremman tilan, sillä saattaahan olla, että muut samanaikaiset keskustelut tyrehtyvät.

Tuan ei jatka esimerkkiään pöytäkeskustelusta tätä pidemmälle eikä näin ollen myöskään tarjoa maantieteelle sellaisia kysymyksenasetteluita, jotka edellyttäisivät tällaisten tilanteiden empiiristä tarkastelua esimerkiksi etäisyyden kautta. Yleisemminkin humanistisen maantieteen anti tieteenalalle on tulkittu positivistisen tiedemallin kritiikiksi pikemmin kuin itsenäisten empiiristen tutkimusasetelmien muotoiluksi (Entrikin 1976). Käytännössä suuri osa humanistisen maantieteen ajatuksista liittyi ihmisten spesifeihin paikkoihin kiinnittämiin merkityksiin ja niiden tutkimiseen. Tällaisesta etäisyyden kulttuurista ulottuvuutta (tai jos niin halutaan, kulttuurisen etäisyyden ulottuvuutta) tarkastelevasta maantieteestä kehkeytyi nykymaantieteeseen näkökulmia, joita en käsittele omana kokonaisuutenaan mutta jotka ovat metodologisesti läsnä läpi työni. Kulttuurisen etäisyyden käsittelemisestä on kyse esimerkiksi tarkasteltaessa eri kulttuureista tulevan tutkijan ja tutkittavan pyrkimystä löytää keskusteluun yhteisiä kiinnekohtia (esim. Ikonen & Ojala 2005; Rastas 2005, 101; tässä työssä esim. katkelma (4) *En av pendlere*).

Behavioraalinen maantiede puolestaan esiteltiin positivistiseen menetelmään pohjautuvana, mutta sen kritiikistä opiksi ottaneena näkökulmana tilalliseen toimintaan ja toimijaan. Itsekritiittisyyttä osoitti pyrkimys liittää tilallisuus ja sen havainnointi toisiinsa: kun perinteiseen sijaintiteoriaan pohjaavassa spatiaalisessa analyysissä oletettiin sijainnin (esim. yrityksen etäisyys markkinoille) määräytyvän universaalisti (kaikkialla samalla tavalla) ja rationaalisesti (täydellisen tiedon vallitessa), behavioraalisessa lähestymistavassa tunnustettiin tiedon olevan käytännössä osittaista ja toiminnan vain osittain tiedon hyväksikäyttöön perustuvaa. Esimerkkinä sovellutuksesta käy Allan Predin 1960-luvulla kehrittelemä behavioraalinen matriisi, jossa matriisin yhdellä akselilla kuvattiin tiedon määrää ja toisella kykyä hyödyntää tietoa. Päätöksentekijöiden ratkaisut voitiin sijoittaa matriisille ja tarkastella kustannustehokkaan sijainnin syytä aiempaa hienovaraisemmin.

Kyseenalaistamatta ja vaille metodologista pohdintaa behavioraalisen maantieteen sovellutuksissa jäi kuitenkin se, voidaanko olettaa, että (1) toiminnan kognitiiviset kuvaukset ovat olemassa, (2) että ne ovat tunnistettavissa ja (3) virheettömästi mitattavissa ja (4) että kaikki tämä pitää paikkansa vielä kontekstistaan irrotettuna. Koska behavioraalisen maantieteen ja spatiaalisen analyysin aihealueet ja menetelmätyökälyt olivat pitkälti yhtenevät, behavioralistien havainnot tulkittiin spatiaalisen analyysin tuloksia vahvistavana. Humanistisesti suuntautuneet maantieteilijät kritisoivat lisäksi behavioraalisen maantieteen ihmiskäsitystä behavioralistiseksi sanan psykologisessa merkityksessä viitaten yksinkertaiseen ärsyke-reaktio-kytkentään, joka ei anna tilaa inhimilliselle luovuudelle ja ymmärrykselle (Norton 2000, 205). Toisaalta perinteisen sijaintiteorian näkökulmasta behavioraalisen maantieteen tuottamat käsitteet tuomittiin siinä määrin ”epätäsmällisesti määritellyiksi”, ”moniselitteisiksi” ja ”käyttökelvottomiksi”, että suurin osa maantieteilijöistä piti niitä ”täysin hyväksymättöminä ja suurin osa yhteiskuntatieteilijöistä naurettavina” (Harvey 1969, 314). Maantieteen behavioraalinen suuntaus jäi näin ikään kuin kahden kritiikin väliin ja muistetaan lähinnä ”erityisen valitettavana episodina tieteenalan historiassa” (Norton 2000, 205).²³

²³ William Norton erottelee toisistaan kaksi behavioralistista maantiedettä: spatiaalisen analyysin innoittaman ja humanismin innoittaman behavioralistisen maantieteen. Näistä jälkimmäisestä puhuttaessa viitataan usein humanistiseksi maantieteeksi kutsuttuun tutkimustraditioon, jonka kautta behavioralistinen maantiede kytketään yhä eläväksi osaksi nykymaantieteen tutkimuskenttää (esim. Embree ym. 1997). Toisaalta ensimmäisen behavioralistisen maantieteen synnyttämät ajatukset ovat nekin vielä käytössä joko pilotettuina (miten etäisyys määritellään tutkimuksessa) tai osana jotain hyväksytympää maantieteen näkökulmaa (aikamaantiede).

Spatiaalisen (ja) behavioralistisen maantieteen näivettyminen ja toisaalta humanistisen maantieteen kannustama painotus kulttuuriseen ovat edesauttaneet etäisyyden *käsitteen* eroosiota. Näissä tieteenalan aikaisemmissa keskusteluissa valmiiksi pureksitut käsitteelliset valmiudet ovat toki edelleen käytössä, mutta kun etäisyyden käsitteen uudelleenavaamista ei ole nähty käytännön tutkimuksen kannalta tärkeänä, myöskään käsitteen takana oleva etäisyys-ilmio ei ole asettunut tutkimuksen kohteeksi. Esimerkiksi kulttuurisen maantieteen oppikirjoista etäisyyden käsite näyttäisi hävinneen tyystin. William Nortonin (2000) ja Don Mitchellin (2000) *Cultural Geography* -teoksissa etäisyyttä ei ole katsottu tarpeelliseksi ottaa mukaan asiasanaluetteloon. *The Dictionary of Human Geography* (Johnston ym. 2000) hakusanaluettelossa löytyy vain lyhyt maininta etäisyyden kitkafunktiosta (*distance decay*), jolla esimerkiksi vähittäiskaupassa asioimisen yhteydessä kuvataan ilmiötä, jossa etäisyyden kasvaessa kaupan asiakasmäärä pienee (Colledge & Stimson 1997). Toisaalta maantieteen metodologisen kehityksen näkökulmasta etäisyys-käsitteen vähentynyt käyttö näkyy rinnakkaisten käsitteiden, kuten liikkeen, liikkuvuuden ja mobiliteetin, esiinnousuna.

Jo mainittujen spatiaalisen ja humanistisen tradition jatkokehitysten lisäksi nykymaantieteessä keskustellaan toki implisiittisesti etäisyydestä esimerkiksi globalisaation yhteydessä: onhan yhden tulkinnan mukaan globalisaatiossa kyse teknologisen kehityksen seurauksena tapahtuvasta etäisyyksien kuroutumisesta umpeen, jolloin etäisyys palautetaan globalisaatiodiskurssin kautta positivistisen kauden talousmaantieteen yksinkertaistuksiin alueesta isotrooppisena tasona ja ihmistoimijasta *homo economicuksena* (Ley & Waters 2004). ”Etäisyyden eroosiota” (Ley & Waters 2004, 104) ilmentävät kosmopoliitit yrittäjät ja liikemiehet, jotka voivat kivuttomasti vaihtaa toimintansa maantieteellistä sijaintia. Puhe globaalien verkostojen nykymaailmasta heijastelee siis spatiaalisen tradition malleja, joissa tiedon ja pääoman virtuaalinen liike on korvannut esimerkiksi kuljetuskustannuksiin perustuvan etäisyyden tyrannian. Kun ymmärrys globalisaatioksi kutsutusta ilmiöstä on kasvanut, ajan, tilan ja etäisyyden tarkastelu on monipuolistunut (esim. Massey 2005, 90–98). Teoksessaan *Samanaikainen tila* Doreen Massey (2008, 210–219) käymä keskustelu etäisyydestä tulee lähelle tässä työssä tavoittelemaani näkemystä. Etäisyys ei silti esiinny Masseyntekoksen asiasanahakemistossa.

Yhteistä kaikille näille etäisyyttä käsitteleville maantieteen keskusteluille on etäisyyden korostetun keskeinen asema, joka ilmenee kahdella tapaa ja toisinaan samanaikaisesti: etäisyyttä pidetään tutkittavan ilmiön selittäjänä tai tutkimuskohdetta määrittävänä ominaisuutena. Vaikka kummassakaan tapauksessa etäisyyden ilmiöllisyyttä ei pohdita, on selvää, että etäisyys näyttäytyy jonain *erityisenä*. Maantieteilijöiden tavoissa käsitellä etäisyyttä näkyy tieteenalan pakkoliike pelkistää etäisyyksiä viime kädessä mitattaviksi määreeksi; myös humanistisessa traditiossa etäisyydellä nähdään olevan vastine reaalimaailmassa, joskaan etäisyyden määrittäminen ei tapahdu absoluuttisesti metrologisilla²⁴ mitta-asteikoilla.

²⁴ Metrologia on mittaamisen ja mittayksiköiden tiedettä. Jos kello on ollut tasan tunti sitten 12:00 ja olemme odottaneet tasan tunnin, kello on nyt 13:00. Jos tankkaamme täyteen tyhjentyneen 50 litran polttoainetankin, saamme laitettua tankkiin 50 litraa polttoainetta. Näiden esimerkkien paikkansapitävyys ei ole sattuman- vaan sopimuksenvaraista. Näin siksi, että ajan ja tilavuuden mittaamisessa käytettävät mittayksiköt ovat metrologian määrittämiä. Jos kello ei ole tunnin odotuksen jälkeen yksi tai jos tankki täyttyy jo mittarin näyttäessä 30 litraa, järjeilemme selitysmalleja sille, miksi odotuksemme eivät täyttyneet. Osoittautuisi syyksi sitten jätättävä kello, epäkunnossa oleva polttoainemittari tai auton tietoihin merkitty väärä säiliötilavuus, emme missään vaiheessa kyseenalaista itse mittayksiköiden tai mittaamisilmiön paikkansapitävyyttä.

Nämä etäisyyden määrittämisen tavat ovat tehneet – alun esimerkkiin palatakseni – löytöretkien kaltaisista tuntemattomaan kohdistuvista pitkistä matkoista maantieteilijöiden tutkimuskohteita. Huomattavasti rajatumpaa huomiota ovat saaneet matkat, joiden taittamista tuskin arkisessa elämässä edes huomataan: löytöretkeilijöiden satamakäynnit ja maantieteilijöiden työmatkat; matkat, joita ilman vaivaloisemmista matkoista ei olisi mitään kerrottavaa.

Mitä tapahtuu maantieteelle ja sen etäisyydelle, jos tarkasteluun halutaan ottaa myös vähäpätöinen, aiemmin huomaamatta jätetty toiminta? Muuttuuko maantieteen käsitteellinen ymmärrys etäisyydestä, jos huomio kohdistetaan etäisyydeksi määritellyn matkan suorittamiseen, siihen miten etäisyyttä tehdään? Miten etäisyyttä voi käsitteellistää ja peilata vasten arjen metrologiaa, etäisyyden käytännöllistä tekemistä kyseenalaistamattomien määreiden (mittayksikkö, mitattava ilmiö) avulla ja niiden ohessa?²⁵ Näihin kysymyksiin vastaamisen lähtökohdaksi valitsemani etnometodologinen näkökulma patistaa havaitsemaan, että tilallisen järjestyksen hahmottajana etäisyys ja suunta ovat paitsi teoreettisen maantieteen myös arkisen maantieteen ja ympäristökäsityksen kivijalka. Näin tämän luvun tehtäväksi kiteytyy etsiä maantieteellisen etäisyyden ongelmakenttään ratkaisua työn aikaisemmissa kappaleissa rakennettua viitekehystä hyödyntäen ja tarkentaen.

Aloitan rekonstruoida Sulitjelmaan tekemääni haastattelumatkaa, jonka hahmottelemiseksi ja viitekehyleneksi tueksi tarkastelen lähemmin aikamaantieteellistä tutkimusperinnettä. Matkan vaiheista ei ole nauhoitettua tai muuta tapahtumien kulkua yksityiskohtaisesti tallentanutta materiaalia, vaan tarkastelu perustuu jälkikäteen tekemiini muistiinpanoihin. Toivon osion virittävän lukijan seuraamaan luvussa kulkevaa metodologista juonetta. Luvun toisessa osassa esiteltävä aineisto ja sen analyysi keskittyy puolestaan haastattelutilanteissa aktualisoituneisiin selontekoihin matkustamisesta Sulitjelmassa ja Sulitjelmasta. Tarkastelen paitsi sitä, miten kielelliset kategoriat kuljettavat etäisyyttä mukanaan myös sitä, miten keskustelijat etäisyyden avulla sijoittavat Sulitjelman suhteessa sitä ympäröivään maailmaan. Eräs tarkastelusta yleisemminkin huomioitavaksi nostettava piirre on se, kuinka ja millä seurauksin laajasti identiteettipoliittiseenkin keskusteluun (tieteelliseen ja arkiseen) levinnyt dikotomia me/täällä–ne/siellä toteutuu aktualisessa keskustelussa. Näin tarkastelu linkittyy jo aiemmin osoittamaani tarpeeseen konkretisoida Anssi Paasin (1986b) kuvaamaa alueellisen identifoitumisen teoriaa.

4.1.2 Otteita kenttäpäiväkirjasta

”Bussilla matkustamisessa rasittavinta [...] on bussista myöhästyminen. Jos yrität matkustaa tietyllä vuorolla ja myöhästyit siitä minuutilla, puolen tunnin odotus seuraavaa bussia tuntuu iskulta vasten kasvoja.”²⁶

²⁵ Arjen metrologian huomioimisella on kaksi seurausta. Ensinnäkään kelloa katsoessamme meidän ei tarvitse olla tietoisia siitä, kuka, milloin ja missä päätyi siihen, että tunti on jaettu 60 minuuttiin, joka ovat puolestaan jaettu 60 sekuntiin, joka taas jakaantuu kymmenyksiin, sadas- ja tuhannesosiin. Jos kaksi kelloa tunnin vertailujakson jälkeen näyttävät eri aikaa, emme oleta toisen käyvän aikaa eri mittayksiköin (vaikka toki sanomme niiden käyvän eri aikaa). Toiseksi voimme ongelmitta olettaa, että minun tankkaamana 50 litraa on sama kuin jonkun toisen tankkaamana silloin kun tankkaamme samasta mittarista (vaikka emme kumpikaan suoritaakaan varmistusmittausta tankkaamastamme määrästä). Mittayksiköt ovat siis toimijoista riippumattomia. Ne voidaan ottaa – ja yleensä otetaan – annettuina, mutta luonnollisia ne eivät ole.

²⁶ Anonyymi bloggaaja 11.7.2005 osoitteeseen <http://blogs.mpire.com/?p=10> postittamassaan viestissä.

2.10.2001 Bodø. Tiistaiamuna herätyskelloni soi puoli seitsemältä. Noustuani tarkistan reppuni vielä kertaalleen: kaikki Sulitjelmaan kohdistuvaa haastattelumatkaa varten tarvitsemäni on mukana. Varttituntia myöhemmin kävelen kohti seisaketta, jonne Bodøn keskustasta lähtenyt juna pian saapuisi. Seisakkeella ei ole lipunmyyntiä – sen havaitsin jo päivää aiemmin, kun kävin päiväsaikaan tarkistamassa seisakkeen sijainnin ja junan aikataulut – joten lippu jää junassa ostettavaksi. Junan pysähtyessä seisakkeelle siirrän yhdellä askeleella itseni junan kyytiin. Junan lähdettyä liikkeelle liikun sen mukana. Neljäkymmenen minuutin matkan jälkeen juna saapuu Fauskeen. Matkani on nyt puolivälissä. Kävelen muutaman sadan metrin matkan linja-autoasemalle, ja tarkastan jälleen aikataulusta Sulitjelmauoron lähtöajan: 0810. Siihen on vielä parikymmentä minuuttia, joten haen voimistuvalla tihkusateelta suojaan aseman pienestä odotustilasta. Muutama bussi, ei linjalla -kyltillä (*ikke i rute*) merkittyjä, saapuu asemalle. Kuljettajat pysäköivät autonsa ja siirtyvät aseman kuljettajatiloihin viettämään taukoaan. Viitisen minuuttia ennen lähtöaikaa siirryn ulos odottamaan bussia.

Seuraavien minuuttien aikana asemalle ei saavu kuitenkaan yhtään bussia. Ensimmäinen ajatukseni on, että bussi on varmaankin myöhässä. Ajattelen sen olevan vielä reitillä, olkoonkin että bussin pitäisi aikataulun mukaan lähteä juuri linja-autoasemalta. Kun kymmenen seuraavankaan minuutin aikana bussia ei näy, alan jo huolestua. Tarkistan kelloni ja vielä kerran aikataulun. Samalla hetkellä asemalle saapuu auto, jonka linjakyltissä lukee *skolerute*, koululaisvuoro. Vaikka mitkään ulkoiset merkit eivät viittaa siihen, että vuoro olisi menossa Sulitjelmaan, päättelen, että tämän on oltava oikea bussi. Kävelen kohti bussia. Kuljettaja avaa oven ja tervehtii. Kysyn kuljettajalta, meneekö tämä bussi Sulitjelmaan. Vastaus on kielteinen, mutta pientä taukoa – mietin kai hetken, miten seuraavan kysymykseni norjaksi muotoilisin – seuraa varsinainen yllätys: tänään ei liikennöidä Sulitjelmaan ennen iltapäivää. Ehkä kasvoillani viipyvä hämmästynyt ilme ja jokin mutta-sanalta kuulostava mumina saa kuljettajan kaivamaan esille aikataulukirjan. Hän selaa esiin oikeaa sivua ja kehottaa minua nousemaan autoon niin, että voimme yhdessä lukea aikataulua. Kuljettaja silmäilee aikataulua ja osoittelee merkiselityksiä. Aikataulu on sama kuin mistä olen oman vuoroni löytänyt. Kuljettajan tulkinta kuitenkin on, että edellinen vuoro Sulitjelmaan on mennyt kaksi tuntia sitten ja seuraava lähtee iltapäivällä vasta kello neljältä.

Tuossa tilanteessa minulle jää epäselväksi, miksi 0810-vuoroa ei ajeta. Ajatukseni ovat jo muualla. Miten ihmisessä pääsen tunnin päähän sovittuun tapaamiseen kouluun, jos seuraava julkinen kulkuneuvo lähtee vasta työpäivän päätyttyä? Pitääkö minun perua sopimani haastattelut ja palata asunnolleni Bodøhön? Edellisen kerran Sulitjelmassa käydessäni olin vuokrannut auton, mutta nyt siihen ei ole varaa ja luottorajakin on jo käytetty. Vaikka tiedän taksikyydin kaatuvan samaan mahdollomuuteen, kävelen tien toiselle puolelle taksiasemalle kysyäkseen kyydin hintaa. Rahani eivät riitä alkuunkaan. Hetken mietittyäni päätän yrittää liftata, mutta paikka ei ole otollisin. Tältä paikalta kyydin kyllä saisi, varmasti kaikkialle muualle paitsi minun matkakohteeseeni. Lähdenkin ensin kävelemään keskustasta kohti Sulitjelmaan johtavan tien risteystä.

Matka ei ole mahdoton. Kilometreissä en sitä osaa arvioida, mutta bussiaikataulun mukaan matkan kulkee autolla viidessä minuutissa. Autolla. Kävelenkin olen risteyksessä nopeasti. En kuitenkaan pysähdy, vaan jatkan kulkemista. Talot tien varrella vähenevät. Samalla sade voimistuu. Valtatien autonäänät loittonevat, ja edessä on tyhjä tie. Ei ihme, sillä kävellessäni ehdin kerrata realiteetit moneen

kertaan: kello käy yhdeksää arki-aamuna, tämä tie vie vain Sulitjelmaan, tien päässä oleva yhdyskunta tarjoaa vain muutamia kymmeniä työpaikkoja, joten työmatkaliikenne tähän suuntaan on olematonta. Ehkä puolisen tuntia käveltyäni kuulen auton lähestyvän takanani. Pysähdyn ja nostan peukalon pystyyn. Pieni henkilö-auto hidastaa heti, mutta kestää hetken ennen kuin se pysähtyy kokonaan. Auto seisautuu pientareelle. Kuljen kohti autoa. Kuljettaja on jo noussut autosta ja siirtää tavaroita takapenkiltä auton tavaratilaan. Tervehdin ja ilmoitan olevani menossa Sulitjelmaan. Kuljettaja kertoo olevansa itekin matkalla sinne, ja kehottaa minua nousemaan autoon. Paikka kuljettajan vieressä on varattu, arviolta ikäiseni mieshenkilö tervehtii ja siirtää penkkiä hieman eteenpäin tehden minulle tilaa takapenkille.

Auton kiihdyttäessä kerron tulkinneeni bussiaikatauluja väärin ja siksi joutuneeni turvautumaan liftaukseen. Kuljettaja, nainen – olisikohan vieressä istuvan äiti – kertoo itekin liftanneensa monesti, erityisesti nuorempana, samaisen matkan. Käy ilmi, että nainen on kotoisin Sulitjelmasta, mutta asuu nyt muualla. Tavaratilaan siirretystä varusteista päätän heidän olevan matkalla vaeltamaan. Myöhemmin etupenkkiäisten keskustelua kuunnellessani asia varmistuu. Nainen esittää muutaman kysymyksen koskien minun matkaani ja motiiveitani. Vastaan olevani tutkimukseeni liittyvällä haastattelumatkalla. Muutamia tarkentavia kysymyksiä lukuun ottamatta tutkijuuteni ja tutkimukseni eivät kuitenkaan johda syvällisempään keskusteluun. Etupenkkiäiset jatkavatkin pian keskinäistä jutusteluaan minun kuunnellessa sanan sieltä, ajatusteni keskittyessä jo tuleviin haastatteluihin ja aikatauluihin. Ulkona sadepilvet roikkuvat vuorenrinteillä niin alhaalla, että ainoastaan käsitys ajankulusta ja vuorenrinteitä satunnaisesti läpäisevät maantietunnelit kertovat minulle Sulitjelman lähestyvän. Viimeisestä tunnelista poistuttaessa näen vilaukselta edessä siintävän vuononperukan ja hieman myöhemmin yhdyskunnan siluetin. Kelloon vilkaistessani huomaan, etten oikeastaan ole kovin pahasti aikataulustani myöhässä. Ensimmäinen tapaamiseni on koululla, jonka pihaan auto minut jättää. Kiitän vielä kertaalleen kyydistä. Kuin tilauksesta koulun kello soi välitunnin päättymisen merkiksi. Siirryn oppilaiden perässä koulun käytävään, josta livahdan edelleen opettajainhuoneeseen.

4.1.3 N/Formaalimaantiede

Etnografiseen kenttätööhön sijoittuva, kenttäpäiväkirjaan dokumentoitu henkilökohtainen kokemus, tutkimuksellinen koettelemus, osoittaa epätarkkaa suunnitelmallisuutta, mutta antaa tieteellistä elämänmakua, jopa lisää työni selitysvoimaa, onhan se merkki autenttisuudesta, siitä että olin siellä. Jokaiseen väitteeseen voisi lisätä kysymysmerkin, yhteensä ainakin kahdeksan kysymysmerkkiä. Kyseessä ei ollut kuitenkaan ensimmäinen kerta, kun myöhästyn bussista; ei ensimmäinen eikä viimeinen kerta, kun tulkitsen annettuja ohjeita virheellisesti. En myöskään ole ainut, jolle näin on tapahtunut. Ihmisten luomassa asioiden järjestyksessä esiintyy ristiriitaisuuksia tai sitä tulkitaan väärin. Se on eräs elämässä hyväksyttävistä asioista. Mutta onko edellä kuvatusta tutkimusaiheeksi asti, jotain jaettavaksi tutkijayhteisössä, ei vain muille joskus myöhästyneille?

Katkelma pitää sisällään ajatuksen kahdesta maantieteestä, n/formaalimaantieteestä ja etnometodologisesta inspiroituneesta maantieteestä. Ensimmäisestä käytän nimitystä n/formaalimaantiede. Se on normaalimaantiedettä kuhnalaisittain siinä mielessä, että se ei ota lähtökohdakseen vallitsevien näkökulmien kääntämis-

tä päälaelleen vaan pyrkii kasvattamaan jo tuotetun tiedon tarkkuutta lisäämällä siihen yksityiskohtia ja kasvattamalla sen sovellutusten määrää. Pyrkinessään yhä systemaattisempiin selitysmalleihin tai täsmällisempään ymmärrykseen se näkee kaavoihin sopimattoman aineiston uhkaavana. Koska normaalimaantieteen asema on kuitenkin vahva, potentiaalinen uhka aktualisoituu harvoin todelliseksi uhaksi. Myös kriittisesti normaalitieteeseen suhtautuva tiede saattaa lopulta osallistua normaalitieteen täsmällisyys- ja tarkkuuspyrkimysten täyttämiseen. Siten se osaltaan vahvistaa vallitsevaa tutkimustapaa. Tarkkuuspyrkimyksellä tarkoitan tässä vaatimusta selvittää, miten jokin ilmiön ominaisuus erottuu ilmiön toisista ominaisuuksista tai ominaisuudesta muissa ilmiöissä. Tämä on helpointa toteuttaa valitsemalla ei keskimääräistä ominaisuuden ilmiöä vaan sen ääri-ilmaisu. Näin myös anomalioiden, poikkeus- ja ääritapausten kriittinen maantiede taipuu normaaliuden maantieteeksi (Brekhus 1998).

Formaalin analyysin tutkimuskysymykset ovat puolestaan tieteenalälähtöisiä, Garfinkelin termin bibliografisia: tutkija tutustuu aiheesta tehtyyn tutkimukseen ja muotoilee tutkimuskysymyksensä tältä pohjalta. Vaikka tutkija ei suoraan hyväksyisikään aikaisempaa tutkimusta viitekehukseksi, hän saattaa perustaa tutkimuksensa samanlaiselle näkemykselle tai tarkasteltavan ilmiön määritelmälle. Formaalianalyysi operoi näin *olettamuksilla* sosiaalisen järjestyksen luonteesta. Näistä olettamuksista on formaalianalyysin sisältä käsin mahdotonta loitota, jolloin on epätodennäköistä löytää mitään ennalta arvaamatonta sosiaalisesta järjestyksestä itsestään. (Rawls 2002, 26.) Formaalianalyysin vastakohta ei ole olettamuksista vapaa tutkimus – tutkija ei voi aloittaa tutkimustaan tyhjältä pöydältä eikä ummistaa silmiään omilta ennako-olettamuksiltaan – vaan teoreettista ja käsitteellistä ennako-olettamista karttava tutkimus. Se ei ole vaan pyrkii osoittamaan arjen tilanteissa muotoutuvaa sosiaalista järjestystä.

Etnometodologisesti inspiroituneen maantieteen suhde n/formaalimaantieteeseen on moniselitteinen. Ne eivät ole vaihtoehtoisia siten, että etnometodologia tarjoaisi ratkaisun n/formaalimaantieteen ongelmiin. Garfinkel kieltäytyi suorasanaisesti ottamasta n/formaalisosiologiaa parannettavaksi potilaaksi. Etnometodologia on – vaikka se naiivilta kuulostaakin – kiinnostunut sosiologisista (tai maantieteellisistä) ilmiöistä omalla toimijoiden arkitiedosta kumpuavalla tavallaan. Etnometodologisesti inspiroitunut maantiede on arki- tai maallikkomaantiedettä siinä mielessä, että se on kenen tahansa maantiedettä toteuttajansa bibliografisesta tietämyksestä ja oppineisuudesta riippumatta. Se ottaa tarkasteltavaksi erilaisten ennako-olettamusten tilanteisen havainnoinnin. Se on kuitenkin tieteellisesti inspiroitunutta maantiedettä, sillä se pyrkii sanomaan jotain maallikkomaantiedettä yleisempää ja järjestäytyneempää. Siten myös etnometodologinen maantiede on väistämättä kytköksissä n/formaalimaantieteeseen, ja ne voidaan tuoda yhteen molempia osapuolia inspiroivalla tavalla.

4.1.4 Aikamaantiede

Miltä luvun alussa kuvaamani matkustustilanne näyttäisi n/formaalimaantieteen kautta siivilöitynä? Tilanteella on kolme keskeistä ulottuvuutta – tilallisuus, ajallisuus ja sosiaalisuus – joihin kaikkiin normaalimaantieteen on kyettävä ottamaan kantaa. Tavoitteen toteutuminen näyttäisi toiveikkaalta, sillä vähintään 1970-luvulta lähtien maantieteessä on ollut aistittavissa kiinnostus ihmisten ”kompleksiiseen toimintaympäristöön, jota määrittävät niin tilalliset kuin ajallisetkin rajat”

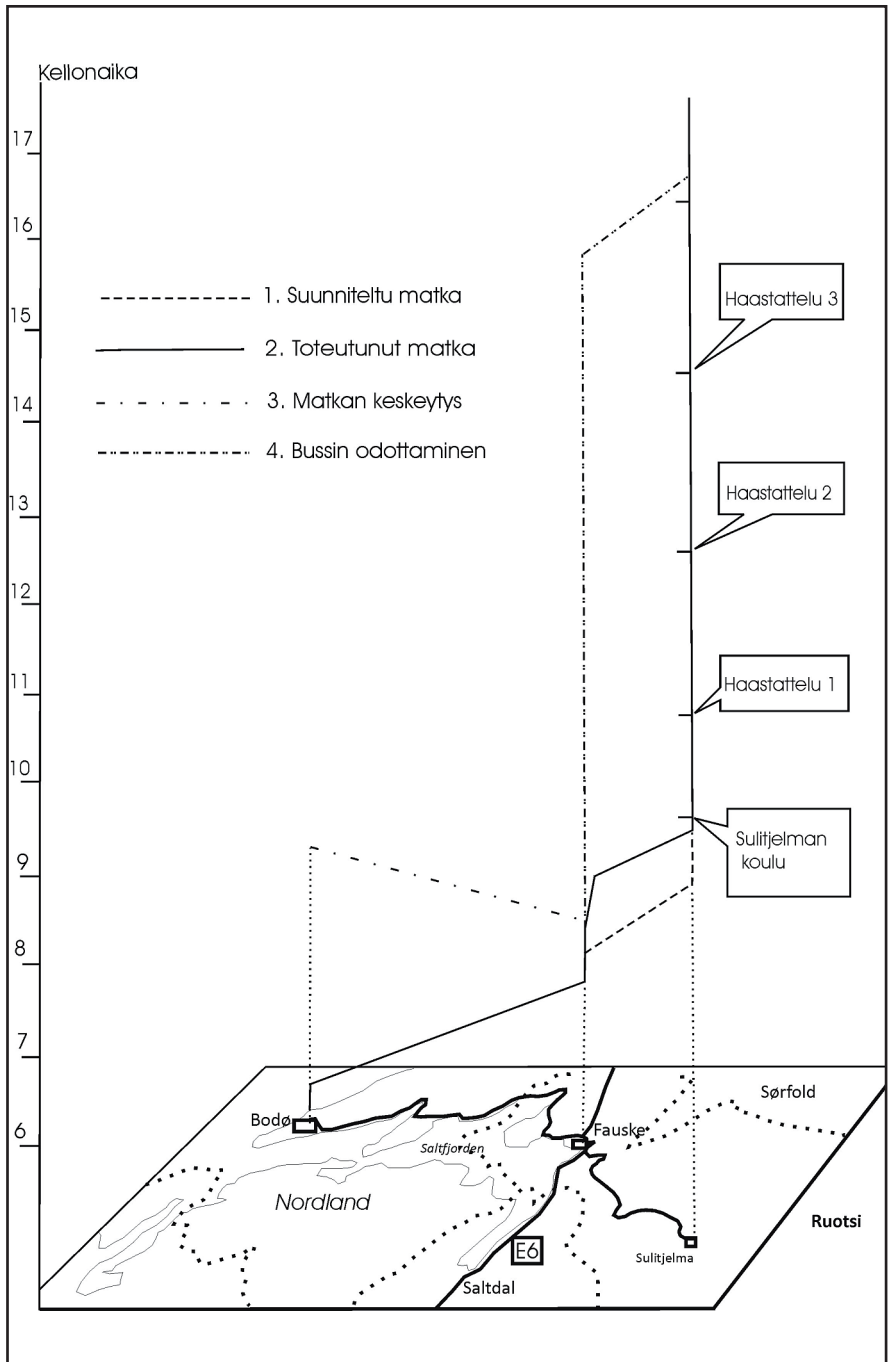
(Parkes & Thrift 1979, 353). Tuon kiinnostuksen tuloksena syntyi aikamaantieteenä tunnettu suuntaus, joka oli varhaisin vakava yritys ottaa huomioon tilallisuuden, ajallisuuden ja sosiaalisuuden *kokonaisuus niitä välittävine suhteineen*. Tätä pyrkimystä tavoitellakseen aikamaantieteessä kiinnitettiin huomiota ajan ja tilan rajoitteisiin yksilöiden ja ryhmien toiminnalle heidän ympäristöönsä piirtyvien polkujen (*paths*), liikeratojen (*trajectories*) ja prismojen (*prisms*) kautta (Lenntorp 2004). Aikamaantiede sopii peukalokyytiepisodin lähemmässä tarkastelussa juuri n/formaalitieteen peilaamiseen, sillä tietystä omaleimaisuudestaan huolimatta aikamaantiede ei pyrkinyt haastamaan totutun tutkimuksen tekotapaa. Ennen kaikkea keskustelu aikamaantieteestä ja sen vastaanotosta (ks. Gren 2001) tarjoaa metodologisesti kiinnostavan keskusteluyhteyden etnometodologiseen maantieteeseen.

Aikamaantieteessä erilaiset kuvattavissa olevat tapahtumat ja prosessit tapahtuvat kolmiulotteisessa aikatilassa. Sulitjelman matkan aikamaantieteellinen esitys voisi mennä esimerkiksi kuvassa 2 esitetyllä tavalla, joskin kuva on tarkoituksella suurpiirteinen eikä hyödynnä kaikkia aikamaantieteen käyttömahdollisuuksia. Ensimmäinen aikajana kuvaa alkuperäistä suunnitelmaani. Matka Bodøstä Sulitjelmaan jakautuu taipaleisiin, jotka on kuljettava tietyssä järjestyksessä, vieläpä tietyillä kulkuneuvoilla. Siirtyminen asunnolta junaseisakkeelle sujuu kävellen ajallisesti nopeasti, mutta matkakaan ei ole pitkä. Bodøstä saapuva juna kulkee nopeasti siirtäen minua vauhdilla myös tilassa, joten junalla kulkiessani piirtyvä jana on kävellen taittettua janaa loivempi.

Jana numero kaksi astuu kuvaan Fauskessa. Junan vaihto bussiin ei onnistu alkuperäisen suunnitelman mukaan, sillä ainoa mahdollinen aamuvuoro Sulitjelmaan on lähtenyt jo reilu tunti sitten. Tilanteen havaitseminen johtaa vaihtoehtoisten trajektorien pohdintaan ja lopulta valintaan lähteä kävellen kohti sopivaa liftauspaikkaa. Kaupungissa ja valtatie vartta kävellessäni ohitseni ajaa monta autoa. Jokainen niistä on potentiaalinen kyyti jonnekin. Koska minulla ei ole käytössäni yhtä liftauksen organisointivälinettä, matkanpäättä osoittavaa kylttiä, ohijajat autot jäävät käyttämättömiksi mahdollisuuksiksi. Vaikka ympärilläni risteilee lukemattomia liikeratoja, nuo tapahtumat ja hetkellisesti samansuuntaiset liikkeet ovat merkityksettömiä. Kun olen poistunut valtatieltä ja mahdollisten autojen mahdollisten matkakohteiden joukko on rajautunut, yhä useammasta samansuuntaisesta auton liikeradasta tulee odotuksia kasvattava tapahtuma.

Kyydin saatuaani kuvioon piirtämäni aikajana loivenee. Henkilöauto on linja-autoa jonkin verran nopeampi kulkuneuvo, sillä sen ei tarvitse pysähdellä matkustajien vuoksi ja se voi ajaa suorinta mahdollista reittiä. Vaikka saavun Sulitjelmaan alkuperäistä suunnitelmaa myöhemmin, ehdin ensimmäiseen tapaamiseen vain hieman aiottua myöhemmin. Janat 1 ja 2 yhtenevät näin jälleen Sulitjelmassa. Kuviossa ovat myös vaihtoehtoiset janat 3 (paluu Fauskesta ensimmäisellä junalla Bodøhön) ja 4 (kello 16.00 lähtevän linja-auton odottaminen). Matkan tarkoitus huomioon ottaen nämä eivät kuitenkaan tulleet kysymykseen, sillä aineisto olisi jäänyt tuolla kertaa keräämättä.

Aikamaantieteellinen kuvio on aika kaavamainen esitys matkasta ja sellaisenaan altis kritiikille. Vaikka aikamaantiede pyrkii kuvaamaan ihmisten arkista liikkumista, sen esitystapa on etäällä kuvaamiensa ihmisten liikkumiskokemuksista. Aikamaantieteellisten esitysten piirtäjät eivät yleensä itse ole piirtämiensä reittien kulkijoita, jolloin kartoitetuksi tulee ensi sijassa kuljettu reitti. Pohtimatta jää se, miksi ja ennen kaikkea miten se tuli kuljetuksi. Aikamaantieteen kehittäjä Torsten

Kuva 2. Bodø–Fauske–Sulitjelma-matka aikamaantieteen kolmiulotteisena esityksenä

Hägerstrand oli tietoinen tästä ristiriidasta ja kannusti lähestymistapaa käyttäviä pohtimaan laajempia kysymyksiä, jotka nousisivat mallin käytöstä tai sen kritiikistä. Vaikka Hägerstrandin paljon viitattu artikkeli *What about people in regional science* (1970, 21) esitteli aikamaantieteen mahdollisuuksia vielä pitäen kiinni positivistisen tieteenfilosofian ideasta (*Simulation comes to mind as a way of analysis until more general mathematical tools become available*), Hägerstrand ei ollut tyytyväinen pelkkien viivojen ja reittien tunteettomaan ja matemaattiseen piirtämiseen: hän vaati myös eläytymistä, ”viivan sisälle ja päälle asettautumista” (*living inside the line*) (mm. Hägerstrand 1970, 19; myös 1989).

Se, että osana behavioraalista maantiedettä kehittynyt suuntaus on yhä edelleen monipuolisessa ja reflektioivassa käytössä, kertoo aikamaantieteelliseen näkökulmaan sisältyvästä laajemmasta ajattelusta. Aikamaantiede ei tutki liikettä ja liikkumista sellaisenaan, vaan sen metodologinen sovellutus mahdollistaa yksilön asemallisen toiminnan ja liikkeen järjestyksellisen tarkastelun (Lenntorp 2004, 224). Paikkojen saavutettavuutta eivät rajaa ainoastaan yksilön kyky liikkua (kuten se, että yksilö voi samanaikaisesti olla fyysisesti vain yhdessä paikassa) vaan myös erilaiset paikan toiminnalliset kehykset kuten aukioloajat ja säännöt. Osa säännöistä on kulttuurisesti sisäistettyä ja oletusarvoista, osa taas näkyvästi kodifioituja. Esimerkiksi matka Fauskesta Sulitjelmaan on nykyisin suoritettavissa vuoden- ja vuorokaudenajasta riippumatta, jos käytettävissä on auto. Vaikka tie on avoinna myös linja-autoille, on yleisesti tunnettua ja hyväksyttyä, että julkista liikennettä ei ole tarjolla katkeamattomana virtana. Sopimuksenvaraista ja kodifioitua on puolestaan se, mihin aikaan julkista liikennettä hoidetaan.

Tältä osin aikataulut ovat hägerstrandilaisittain sekä viranomaisrajoitteita (*authority constraint*) että kytkentärajoitteita (*coupling constraints*). KytKentärajoitteita ne ovat siinä mielessä, että niiden tarkoituksena on tarjota ihmisille mahdollisuuksia siirtyä paikasta toiseen sosiaalisten kontaktien toteuttamiseksi: esimerkiksi Sulitjelman ja Fausken koululaisvuorot mahdollistavat peruskoulun jälkeisen koulutuksen hyödyntämisen Sulitjelmassa asuville. Viranomaisrajoitteita aikataulut ovat sikäli, että esimerkiksi linja-autoasemien tai lentokenttien aukio-oloajat tulee muokata matkustajia palveleviksi. Siksi toimiakseen aikataulujen laatijoiden on otettava huomioon paitsi ihmisten liikkumisen tarve yleensä, erityisesti se, minne ihmiset kokevat tarpeelliseksi liikkua ja milloin.

Aikamaantiedettä voidaan käyttää metodisesti notaatiivälineenä, jolloin yksinkertaistaen vain kirjataan muistiin kuljettu reitti ja matkaan käytetty aika. Toisaalta paikan toiminnalliset kehykset ja sen materiaaliset esiintymismuodot ja niiden hyödyntäminen voidaan yhtä lailla ottaa huomioon. Yksi matkantekoa oleellisesti järjestävä säännöstö on juuri aikataulu. Matkaa suunnittelevalle aikataulu on vähintään yhtä tärkeä kuin kartta: menestyksekkään paikasta toiseen siirtymisen edellytyksenä on tietää paitsi minne mennä, myös miten ja milloin mennä. Don Parkes ja Nigel Thrift (1979, 362–363) korostavat aikataulujen huomaamattoman tärkeää roolia ”oskilloivina rytmittäjinä”, arjen tapahtumien ajoittajina ja tilallisuuden järjestäjinä. Huomaamattomia ne ovat siksi, että hyvin harva meistä on kiinnostunut aikatauluista niiden esteettisen olemuksen tai mielenkiintoisuuden vuoksi. Vielä selkeämmin kuin kartat (ks. Brown & Laurier 2005) aikataulut ovat ensisijaisesti käytännön ongelmatilanteiden ratkoojia ja sellaisiksi myös laadittuja. Aikataulujen ulkoasu on siksi suhteellisen vakiintunut ja yleismaailmallinen. Aikataulukoodi perustuu ajallisen ja tilallisen ulottuvuuden lineaariseen järjestämiseen.

Tämä käy ilmi Sulitjelman matkan kannalta keskeisestä aikataulusta (kuva 3). Tietämättä mitään aikataulussa olevien paikkojen sijainnista kuka tahansa lukija pystyy suhteuttamaan paikat toisiinsa samalla tavalla. Linja-auton pysähdyspaikat asettuvat reitin mukaan viivalle tiettyyn järjestykseen. Ajettava reitti vaikuttaa järjestykseen, sillä suorin tie Fausken rautatieasemalta Sulitjelmaan ei kulje linja-autoaseman kautta. Paikkojen väliset suhteet ovat siten järjestyksessä aina jotain tiettyä tarkoitusta ja toimintaa varten. Fausken rautatieasemalta (*Fauske j.b.st*) kohti Fagerlitä kuljettaessa Finneidin tienristeys tulee ennen Furulundia. Kun vuoro ajatetaan vastakkaiseen suuntaan, Furulund on Finneidiä ennen. Aikataulun aikasarake antaa puolestaan viitteitä paikkojen etäisyyksistä toisiinsa. Matkan varrella oleva Bursimarka olisi näin matkaan käytetyn ajan puolesta lähempänä Fagerlin pääte pysäkkiä (ajoaika 15 min.) kuin Fauskea (ajoaika 35–40 min.). Paikkojen välinen etäisyys näkyy kuvan aikataulussa vain laskennallisena ajoaikana (käytännössä matkan hinta määritellään kuljettujen kilometrien mukaan; tämäkin tieto on sisällytetty joihinkin aikatauluihin) eikä siksi suoraan vertaudu paikkojen fyysiseen etäisyyteen (taajamassa ajonopeus on alhaisempi ja ruuhka-ajat pyritään ennakoimaan aikatauluja laadittaessa mahdollisuuksien mukaan).

Aikataulujen yleismaailmallinen ulkoasu johtaa oletukseen ihmisten kyvystä kuin myös kykyyn lukea aikatauluja – tai oikeammin tehdä kussakin tilanteessa käyttökelpoinen tulkinta aikataulusta. Toisaalta aikatauluihin kätkeytyvään informaatioon syvällisesti paneutuminen paljastaa jotain myös kulttuurista ja kulttuurisista jäsenyyksistä. Minunkaltaiselleni ensikertamatkaajalle aikataulu voi toimia keskeisenä aikatilallisen havainnoinnin jäsentäjänä. Yhdessä kellon kanssa aikataulusta voi seurata matkan edistymistä ja suhteuttaa omaa matkustamistaan

 18-481 Bodø-Fauske-Sulitjelma										
Lokalrute 793										
Adresse: SB Nordlandsbuss avd. Salten Tlf. 75 55 22 10, fax: 75 55 22 01										
<hr/>										
29/3 05-4/4 07	S	DX67	6	135	6	S	DX67	S	135	7
<hr/>										
Bodø Busstorget	0800b	1300	...	1300	1445	1715	1700d
Fauske j.b.st.	0955		...			1830	1830
<hr/>										
Fauske r.b.st.	0610	0810	0920	1005	1425	1425c	1500	1600	1825	1825
Finneid v.kr	0615	0815	0925	1010	1430	1430	1505	1605	1835	1835
Moen	-	-	-	-	-	1440	-	-	-	-
Solvik	-	-	-	-	-	...	-	-	-	-
Bursimark				x	1500	...	1535	1630	1900	1900
Furulund	-	-	-	-	-	...	-	-	-	-
Fagerli	0655	0855	0955	1050	1515	...	1555	1650	1915	1915
<hr/>										
* Ikke S. b. Bussen er merket Narvik. c. Kjøres fra Fauske sentralskole. d. Bussen er merket Oppeid. e. Til flyplassen ved behov. f. Kjører Rv. 830 mellom Fagerli og Glastunes.										
I tabell: = Stopper ikke, x = Stopper ved behov, - = Stopper uten tidsangivelse										
I daglinje: 1 = Mandag, 2 = Tirsdag, 3 = Onsdag, 4 = torsdag, 5 = Fredag, 6 = Lørdag, 7 = Søndag D = Daglig, H = Søndag og helligdag, S = Skoledag, X = Unntatt										
☐										

Kuva 3. 18-481 Bodø–Fauske–Sulitjelma-matka linja-autoaikatauluna
 Lähde: <http://www.177nordland.no/ruter/r/18-481.aspx>

matkustajien laajempaan virtaan. Jos minun tulee nousta pois autosta jossain reitin varrella, voin aikataulun avulla seurata ohitettavia pysäkkejä ja kellon avulla arvioida vuoron pysymistä aikataulussa. Jos jokin tilapäisesti häiritsee tämän järjestämisperiaatteen noudattamista (esim. nukahdan tai kelloni pysähtyy), saattaa se johtaa oikealta pysäkillä ohiajamiseen.

Tässä kohtaa on syytä tehdä sivuhuomautus paikkojen merkityksellisyydestä tai merkityksettömyydestä. Ohiajettavilla paikoilla ei välttämättä ole matkustajille merkitystä kokemusperäisinä paikkoina (ainakaan tehtävän matkan kannalta) vaan tietyllä tapaa järjestäytyneinä paikkojen kokonaisuutena, siis järjestyksenä. Tämä paikkakäsittelystämisen on ristiriidassa humanistisen maantieteen paikkakäsityksen kanssa. Doreen Massey (2005, 119) käyttää – muistaakseen Raymond Williamsilta lukemaansa – esimerkkiä paikkojen monikerroksisuuden huomaamisen hankaluudesta. Ohikiitävästä junasta voi nähdä vilaukselta radan varressa puuhissaan olevia ihmisiä. Nämä ovat kohtaamisia tietyissä paikoissa, jotka jähmettyvät ja jähmettävät toimijat ikuisesti niihin toimiinsa, joissa he ohikiitohetkellä olivat. Samalla tavalla linja-autosta aikaisemmin poistuvat ihmiset kytkeytyvät noihin paikkoihin. Voi olla, että joskus myöhemmin kohtaamme saman ihmisen, tunnistamme hänet ja näin 'vapautamme' hänet tuolta pysäkillä. Maantieteen kannalta tämä johtaa pohtimaan sellaisia paikkakäsittelystämisen muotoja, jotka huomioisivat paikkojen monikäyttöisyyden ja jotka eivät silti arvottaisi eri lähestymistapoja keskenään. Yksi näkökulma on analysoida paikkojen tilanteisuutta. Hägerstrand (1970, 9) kirjoittaa:

Yksilön mikrotilanteiden ja niitä laajemman kokonaisuuden välillä on kiistattomia perustavanlaatuisia yhteyksiä tarkasteltavaksi. [...] Jo pelkästään teoreettisesti olisi syytä havainnoida ihmisyksilöä hänen tilanteisissa puitteissaan [*the individual human being in his situational setting*].

Hägerstrandin ajatus on moniselitteinen, mutta yksi mahdollinen tulkinta korostaa lainauksen viimeisiä sanoja "havainnoida ihmisyksilöä hänen tilanteisissa puitteissaan". Näin tulkittuna humanistisen yksilökeskeisen ja abstraktin sijaintiteoreettisen lähestymistavan sijaan toimintaa olisi kuvailtava toimijoiden itsensä tilanteessa merkitykselliseksi tekemän ymmärryksen valossa. Tämän tulkinnan mukaan ei olla kaukana etnometodologisesta ajattelusta.

Koska etäisyydestä koituu kustannuksia, ihmiset pyrkivät mahdollisuuksien mukaan etukäteen suunnittelemaan liikkumistansa, jolloin tilanteinen toiminta on aina vähintään suuntaviivoitettua. Sakari Tamminen ym. (2004, 137) toteavat kuitenkin Lucy Suchmanin (1987) lainaten, että suunnitelma ei sido toimijoita tiettyyn toimintaan. Suunnitelma pikemminkin tarjoaa toimijalle mahdollisuuksia järjestellä omaa toimintaansa vastaamaan muiden ihmisten toimintaan ja toimintaa järjestävään ympäristöön tietyssä tilanteessa. Vain lyhyen aikaa kestävä tapahtuma (tai sen havaitseminen) on aina osa laajempaa suunnitelmallista (tai suunnitelmaa korjaavaa) toimintaa. Ulkopuoliselle tarkkailijalle toimijan suunnitelmat eivät lähtökohtaisesti ole käsillä, mutta niitä voidaan järjellä selville.

Minulla oli matkalleni selvät suunnitelmat, jotka liittyivät julkisilla kulku-neuvoilla Sulitjelmaan pääsemiseen. Tämän suunnitelman sisällä on mahdollista suorittaa muita pieniä tehtäviä. Parinkymmenen minuutin mittainen odotusaika Fauskessa olisi esimerkiksi mahdollistanut lehden ostamisen kioskilta. Vaikka ostaminen ei olisi ollut etukäteen suunniteltua, se ei olisi ollut varsinaista matka-

suunnitelmaa tyhjäksi tekevää toimintaa. Samoin saatoin bussia odottaessani kävellä linja-autoasemalla ja sen ympäristössä, mutta vain niin kauas, että linja-auton saapuessa ehtisin vielä nousta sen kyytiin. Tässä mielessä ympäristön ajallinen ja tilallinen käyttö tukisivat suunnitelmaani.

Kun kuulen, että odottamani linja-auto ei saavukaan, suunnitelmani on vaarassa. Suunnitelmaa voi kuitenkin pyrkiä korjaamaan niin, että vaikka jokin suunnitelman osista ei toteudukaan, varsinainen päämäärä voidaan vielä saavuttaa. Mobiilipalveluiden arkista käyttöä tutkineet Tamminen ym. (2004, 139) kirjoittavat tapauksesta, jossa henkilö myöhästyy linja-autosta. Kun hän on huomannut myöhästyneensä, hän tarttuu kännykkään ja soittaa kaverilleen tiedustellakseen seuraavan bussin lähtöaikaa. Näin siitä huolimatta, että pysäkkikatoksen aikataulut ovat hänen edessään. Ratkaisu ongelmaan voi siten löytyä lähiympäristöstä tai välillisesti jostain muualta. Joka tapauksessa suunnitelman vaarantuessa meillä on yleensä käytössä jotain välineitä ratkoa ongelmallinen tilanne. Vaikka minulla oli mukana puhelin, minulla ei ollut ketään kenelle soittaa ja kysyä apua. Käytössä oleva ympäristö tarjosi kuitenkin välineet ongelman ratkaisemiseen: ensimmäinen ratkaisuyritys, käveleminen taksiasemalle, ei ratkaisua vielä tuonut, vaan vasta valtatien varrella kulkeminen kohti Sulitjelmaa ja liftaaminen mahdollistivat suunnitelman korjaantumisen.

Vaikka aikataulut on laadittu minuutin tarkkuudella, ne eivät ole luonnonlain kaltaisia. Myöhästymisen ajallisia rajoja tarkasteleva Tim Schwanen (2006, 885) toteaa, että kellonaika on monessa tilanteessa sopimaton aikamääre niin selitettäessä toimintaa kuin myös toimintaa merkityksellistettäessä – aivan kuten kilometreissä mitatun etäisyyden merkitys määrittyy vasta matkan taipaleistamisen ja osiin pilkkomisen kautta:

Tutkimuskirjallisuuden perusteella voi todeta, että kytkentärajoitteiden liittäminen yhdenmukaisesti johonkin tiettyyn kellonaikaan ei välttämättä kerro riittävästi synkronisointiprosessien luonteesta. On mielekkäämpää tunnistaa tiettyyn fyysiseen sijaintiin saapumiselle hyväksyttävissä olevan saapumisen aikajakso. Tällaisten aikatilajaksojen rajojen määrittäminen kellonajan avulla on kuitenkin hankalaa. Näin siksi, että synkronisointiprosessien kannalta tärkeiden kontekstuaalisten kehon aikojen ja maisemaan suhteutuvien materiaalien kokonaisuuksien kartoittaminen saumattomasti kellonaikaan ei ole mahdollista. Yksiselitteisten rajojen tunnistaminen on vaikeaa myös siksi, että saapumisen aikatilat ovat kiinteästi juurtuneet ruumiillisiin käytäntöihin.

Näin ollen se, etten kykene näkemään linja-autoa, jonka aikataulun mukaan olisi jo pitänyt saapua paikalle, ei vielä horjuta uskoani siihen, että suunnittelemani projekti ei toteudu. Vaikka oma kelloni ja muut tarkistettavissa olevat kellot näyttävät tiettyä aikataulussa annettua aikaa, tämä ei yksistään sulje vielä suunnittelemani linja-autovuoroa pois. Koska teen kyseistä matkaa ensimmäistä kertaa elämässäni, en voi myöskään ammentaa ruumiillisesta kokemuksesta. Oikeastaan huolestuttavimpana merkinä voikin pitää sitä, että odotan linja-autoa yksin. Toisaalta en odota mitään tahansa vuoroa vaan Sulitjelmaan lähtevää autoa. Tämä erityispiirre tuo tilanteeseen oman lisänsä: myöhemmin kävellessäni Sulitjelmaan johtavaa tietä pitkin ja miettiessäni sopivan peukalokyydin saamisen mahdollisuutta ja todennäköisyyttä voin hyvin ajatella, että kuvittelemani 0810-vuoro olisi

todennäköisesti kannattamaton – mitään erityistä syytähän ei ole ylläpitää julkista työpaikkaliikennettä kohteeseen, jossa ei ole työpaikkoja. Ensityrmistykselleni (’totta kai tähän aikaan kuuluu linja-auton kulkea, sillä olen tarkistanut asian aikatauluista’) ei tarkemmin ajateltuna olekaan perusteita.

Arvioitaessa behavioraalista maantiedettä – ja aikamaantiedettä erityisesti – on tunnistettava sen olleen aikaansa sidottu yritys tehdä maantieteestä yhteiskuntatiedettä (Norton 2000, 204). Lisäksi aikamaantiede sitoi arjen mukaan teoreettisesti kunnianhimoiseen maantieteeseen (Åquist 2003). Onkin syytä erottaa toisistaan aikamaantiede metodologisena haasteena ja toisaalta konkreettisena empiirisenä menetelmänä. Esimerkiksi suurin osa aikamaantieteen sovellutuksista oli luonteeltaan käytännön ongelmaratkaisua palvelevia. Allan Pred on todennut haastattelussa (ks. Dow 1993), että näennäisestä muodikkuudesta huolimatta hyvin harva amerikkalainen aikamaantieteen aikalaissoveltoja oli perillä niistä metodologisista yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen liittyvistä kysymyksistä, joita Torsten Hägerstrand pyrki aikamaantieteen taustalla ratkaisemaan. Vasta 1980-luvulta lähtien sen metodologisiin yhteyksiin on alettu kiinnittää erityistä huomiota. Esimerkiksi Anthony Giddens toi esiin Hägerstrandin hahmotteleman näkökulman yhteyttä strukturaatioteoriaan ja viime vuosina Nigel Thrift on jälleen korostanut aikamaantieteen tärkeyttä omassa ei-representationaalisessa teoriassaan. Metodologisista kiinnikkeistään irrotettuna aikamaantiede on sopinut edelleen myös hyvin teoreettisesti vaihtelevien tutkimusten apuvälineeksi.

Aikamaantieteen ja etnometodologian yhteensitomisen osoittaminen olisi luontevinta tehdä empiirisen kohteen kautta, jolloin aikamaantieteen kiinnostus materiaalisuuteen ja ruumiillisuuteen parhaiten täydentäisi etnometodologian sosiaalista painotusta. Sosiaalinen vuorovaikutus on myös ruumiillista toimintaa: ”ihminen merkitystä tuottavana subjektina on myös merkitysten fyysinen välittäjä (*vehicle*)” (van Paassen 1976 sit. Hägerstrand 1989, 3). Matkani Sulitjelmaan tarjoaisi pitkälti sopivan kohteen, mutta tutkimusta varten keräämäni aineistoni ei näiltä osin johda pitkälle. Matkani eri vaiheiden kuvailu on pohjautunut muistikuviin, joiden varassa etnometodologiaa – kuten aikamaantieteellistä notaatiosysteemiäkään – ei voi ongelmitta toteuttaa. Pidän tätä kytköstä kuitenkin rakentamalleni näkökulmalle niin keskeisenä, että yritän empiirisen aineiston sijasta rakentaa argumenttini käsitteellisesti. Empiirinen aineisto astuu mukaan vasta myöhemmässä vaiheessa, mutta silloinkaan se ei korvaa nyt puuttuvaa analyysiä. Puuttuvan ja käsiteltävän aineiston ero on yksinkertainen: siinä missä aikamaantieteelliset-etnometodologinen analyysi kuvaasi ja tarkastelisi etnografisesti sulitjelmalaisten *matkustamista* – etäisyyden käytännöllistä ongelmallistamista ja järjestämistä – haastatteluaineistoon sovellettava analyysi tarkastelee *matkustamisesta kertomista* (vrt. Laurier & Philo 2003, 89).

4.1.5 Paikalliset aikatilataskut: keskusteluanalyysin ja aikamaantieteen yhteydet?

Aikamaantieteen ja etnometodologian ristivalotus on hyödyllistä aloittaa siitä, miten kumpaakin lähestymistapaa on ymmärretty – varsin usein tekijöidensä mukaan väärin – tieteenalan sisällä. Kun muistetaan etnometodologian muissa sosiologeissa herättämät ennakkoluulot ja edellä Allan Predin toteamus aikamaantieteestä näennäisesti muodikkaana suuntauksena, havaitaan ensimmäinen yhteys näkökulmien välillä: molempien taustalla on pintaa syvempi metodologinen aja-

tusrakennelma, joka ei avaudu vain pintaa tarkastelemalla. Metodologisia yhtymäkohtia on neljä.

Ensinnäkään aikamaantiede ei ole teoria sanan tavanomaisessa merkityksessä vaan ”suuntaus” tai ”asenne”, ja siksi aikamaantiede väistämättä ”vaatii muun empiirisen ja teoreettisen tiedon hyödyntämistä” (Lenntorp 2004, 224). Näin aikamaantieteen ideaan sisältyy mahdollisuus toimia tutkimuksessa alustana, jolla entuudestaan etäisiäkin yhteiskuntateorioita voidaan yhdistää (Lenntorp 2004, 225). Etnometodologian osalta viittasin jo aiemmin samaiseen mahdollisuuteen toteuttaa etnometodologista asennetta jonkin vakiintuneen teoreettisen viitekehysten kautta – joskaan kaikki etnometodologiaa hyödyntävät tutkijat eivät tätä väitettä allekirjoita.

Toiseksi molemmissa lähestymistavoissa on kehitetty varsin omalaatuista notaatiosysteemiä, joka pyrkii selkeyteen ja jonka tulisi nostaa keskusteltavaksi aikaisemmin esittämättä jääneitä kysymyksiä. Harold Garfinkelin (1967, 36) etnometodologian ilmaisua ”huomaamattomasti näkyvä” (*seen but unnoticed*) voisi käyttää myös heijastamaan aikamaantieteen pyrkimystä tavoittaa Martin Grenin (2001, 214) sanoin ”se, mikä muuten olisi jäänyt huomaamatta tai mikä trajektorilta nähtynä otettaisiin annettuna” (*what otherwise would have remained invisible or taken-for-granted viewed from the inside of the mapped trajectories*). Keskustelunanalyysin notaatiosysteemi ja aikamaantieteen kolmiulotteinen aika–tila-kaavio ovat selkeitä esimerkkejä pyrkimyksestä kehittää konkreettisia analyysivälineitä tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

Kolmanneksi, ja kuten edellisistä lainauksista voi päätellä, molemmat ovat kiinnostuneita toimijoille itselleen (mahdollisesti) kyseenalaistamattomien toimintamuotojen tarkastelusta. Näitä toimintaan kytkeytyviä toimintamuotoja ei voi pakottaa esiin keinotekoisesti, jolloin käyttökelpoisinta aineistoa ovat niin kutsutut luonnolliset aineistot. Torsten Hägerstrand (1989, 2) on todennut haluavansa ”löytää luonnollisiksi tilanteiksi kutsuttavien tilanteiden paljaat luurangot. Luonnollisella tarkoitan, että tilanteet eivät ole kontrolloituja *ceteris paribus* -kokeiden tapaan, vaan ne ovat kehittyneet historiallisten ja maantieteellisten olosuhteiden vyhyistä.” Luonnollisiin aineistoihin liittyviä kysymyksiä käsitelin etnometodologian osalta jo luvussa 3.3. Molempien suuntausten kohdalla luonnollisuuden korostaminen liittyy omaan aikaansa ja kontekstiinsa. Vallalla oli käsitys, jonka mukaan myös yhteiskuntatieteissä voitaisiin tehdä koasetelmia, joissa kulloinkin kiinnostuksen kohteena olevaan ilmiöön voitaisiin paneutua järjestelmällisesti ja mahdollisimman monet häiriötekijät poissulkien. Sekä aikamaantieteen että etnometodologian ’koasetelmana’ oli ihmisten arkinen toiminta. Voidaan toki kysyä, miten luonnollisia aineistot ja tutkijan tarkastelema toiminta viime kädessä ovat. Hägerstrandin ja Sacksin luonnontieteellisen tarkkuuden ja korostamisen takaa nousee kuitenkin edelleen esittämisen arvoinen ajatus: tutkittaessa ilmiöt on pyrittävä näkemään ’paljaina’ riisumalla kerros kerrokselta ihmisten niihin toimintansa kautta liittämät merkitykset. Itsearvoisena tavoitteena ei ole luurangon löytäminen ja esitleminen tai Harvey Sacksin keskustelunanalyysissä universaalin keskustelurakenteen kuvaaminen vaan jotain tällaista kohti pyrkien nähdä tutkittavien ilmiöiden sosiaalinen ja tilanteinen rakentuneisuus.

Suuntausten välillä on kuitenkin havaittavissa tässä kohdin myös merkittävä ero liittyen siihen, miten ja minne tutkittavasta tilanteesta analyttisesti edetään. Hägerstrand korostaa tilanteen historiallista ja maantieteellistä muokkautumista nykyisenlaisekseen, ei juurikaan sitä, mitä ja miten toimijat itse tekevät tilanteen

merkitykselliseksi. Sacks tai Garfinkel taas eivät olleet kiinnostuneita tarkkailemisen tilanteiden historiasta, vaan he pitäytyivät tarkasti tilanteiden indeksikaalisuuden tarkastelussa: analyysissä ei ollut keskeistä pohtia sitä, oliko jotain vastaavaa tapahtunut aiemmin tai miten tilanteeseen oli päädytty. Kukin tarkasteltava tilanne oli itsestään tarkastelun arvoinen. Tätä eroa ovat pyrkineet kuroma umpeen muun muassa ranskalaiset Laurent Thévenot ja Luc Boltanski, joiden post-etnometodologinen näkökulma laventuu toiminnan koordinoimista ja paikallisen järjestyksen tarkastelussa koskemaan tilanteita, jotka ovat yhtäältä ainutlaatuisia mutta joissa toisaalta jokin toiminnan regiimi muokkaa tilanteista samankaltaisia (Thévenot & Boltanski 2006).

Neljänneksi yhtäläisyyttä on myös aikamaantieteen ja etnometodologian pyrkimyksissä etsiä mielekästä tapaa käsitteellistää tutkittavaa ilmiötä. Martin Gren (2001, 218) toteaa, että aikamaantieteen kannalta keskeistä ilmiössä ”ei ole vain niiden ontologinen olemus, asema tai liike aikatilassa vaan se, mitä ne tekevät”. Etnometodologian voi halutessaan sijoittaa idealismi–realismin-jatkumolla lähemmäs idealismia sen korostaessa tutkittavien ilmiöiden rakentumista sosiaalisessa toiminnassa. Vaikka etnometodologia on konstruktivistisväritteistä, ei sen perusteista välity julistuksellista ontologista kannanottoa. Sosiaalista järjestystä ei kuitenkaan oteta ennalta annettuna olotilana, vaan kiinnostuksen kohteena on sosiaalisen järjestyksen tilanteittain etenevä työstäminen.

Yhtymäkohtien pohjalta etnometodologiaa ja aikamaantiedettä toisiinsa liitellen olisi mahdollista tehdä näkyväksi sosiaalisen toiminnan piirteitä, jotka toimijat itse ottavat annettuna, ja analysoida niitä mielekkäästi sosiaalisen järjestyksen tilanteisen työstämisen kuvailuna. Eräs tässä yhteydessä kiinnostavista aikamaantieteen ajatuksista liittyy toiminnan mahdollistajiin, joista erityisesti aikatilataskuksi (*pocket of local order*) käsitteellistetty ajatus on etnometodologian ’paikallisen’ näkökulmasta hedelmällinen. Torsten Hägerstrand (1985, 207) määrittelee aikatilataskun seuraavasti:

Voidakseen jatkaa projektiaan sujuvasti ja häiriöttä toimijan tulee kyetä fyysisesti ja ajallisesti suojautumaan ympäröivien prosessien tunkeutumiselta hänen elämäänsä. Hän tarvitsee, teknisesti ilmaistuna, yhden tai useamman tila-aikataskun, jossa paikallista järjestystä (toimijan omasta näkökulmasta määriteltynä) ylläpidetään.

Kajsa Ellegård ja Bertil Vilhelmson (2004, 283) tarkentavat aikatilataskun käsitettä toteamalla

ihmisten konstruoivan paikallisen järjestyksen taskuja, joissa he suorittavat projektejaan ylläpitäviä toimintoja, joiden tulee olla suoritettavissa tietyissä paikoissa ja joita on suojattava ulkomaailman tuhoavilta vaikutteilta. Näin tehtäessä resurssit kasautuvat ja tarvittavat olosuhteet muodostuvat järjestyksiä ja pysyviksi ja siten kykeneviksi saavuttamaan projektien tavoitteita useimmilla elämänalueilla.

Koti, teknisesti ilmaistuna, on aikamaantieteellisissä tutkimuksissa toistuvasti havaittu aikatilatasku, jonka uskotaan yhä myös mobiiliin nyky-yhteiskunnan ideaalissa tarjoavan suojaa ja lepomahdollisuuden. Matkailumaantieteessä Petri Hottola (2008) on puolestaan kirjoittanut omatoimimatkailejoiden metaspataliteetista

kotiin rinnastuvana psykososiaalisena turvapaikkana. Matkailijoiden omat tilat, kuten hotellihuoneet, turistikohteet tai lähinnä vain turisteille suunnitellut ympäristöt mahdollistavat ryhmäjäsenyyksien sosiaalisen rakentamisen tavalla, joka auttaa matkailijaa kohtaamaan hänelle entuudestaan vieraita tilanteita.

Aikatilataskun tai metamaailmojen kaltaisia ulkoisilta vaikutteilta suojaavia toimintatiloja ilmennetään myös tekemissäni haastatteluissa. Etnometologiasta käsin tarkasteltuna aikatilataskuja olisivat sellaiset osapuolten keskusteluun tuomat asiakokonaisuudet, joista he voivat rakentaa omaa argumenttiaan muiden keskustelijoiden sitä kyseenalaistamatta ja joihin voi argumentatiivisessa umpikujassa tarvittaessa palata. Eräänlaisena 'keskustelullisena turvapaikkana' toimiakseen aikatilataskun on oltava sisäänpäinsulkeva ja staattinen. Aikamaantieteen 'paikallista sosiaalista järjestystä' etnometodologisesti tulkittaessa on kuitenkin huomattava järjestyksen tilanteinen muovautuminen. Ellegård ja Vilhelmson (2004, 238) toteavatkin myös paikalliseen aikatilataskuun sisältyvän aina mahdollisuuden ohjata ja soveltaa sitä tarvittavien muutosten aikaansaamiseksi. Näin aikatilatasku on huokoinen ja paikallinen järjestys on riittävän avoin ulkopuolisille vaikutteille (Ellegård 2002).

Haastatteluaineistossa tällaisia aikatilataskuja ovat Sulitjelman yhdyskunnan suhde ulkomaailmaan, erityisesti Fausken kuntakeskukseen, ja kaivostoiminnan ympäristössä aiheuttamat muutokset. Haastatteluiden aikana puhe kääntyy näihin teemoihin niin haastattelijan kuin haastateltavien aloitteesta. Tämä ei kuitenkaan ole tutkimuksen lopputulos vaan vasta lähtökohta sen pohdinnalle, millaisissa tilanteissa aikatilataskuja tarvitaan ja miten ne otetaan käyttöön keskustelun kuluessa. Juuri näitä kysymyksiä tarkastelen seuraavissa luvuissa.

4.1.6 Pendelöinti paikallisen järjestyksen ilmentymänä

Ajan, tilan ja etäisyyden yhteys ei ole koskaan vielä sellaisenaan merkityksellinen vaan aina vasta merkityksellistettävissä. Etäisyyden vaikutusta tutkittavaan ilmiöön voidaan kyllä tutkia kiinnittämättä erityistä huomiota siihen, mikä kyseisessä tapauksessa tekee etäisyydestä etäisyyttä. Esimerkkinä käy sellainen työmatkaliikenteen ja pendelöinnin tutkimus, jossa työpaikkaliikkuvuutta ja liikkumista käytetään selittämään tarkasteltavassa järjestelmässä ilmeneviä sosiaalisia tai taloudellisia muutoksia (Tykkyläinen 1994; 1996; Krantz 1999). Yksi merkityksellistämisen välineistä on kuljettavan matkan toisto: puolen tunnin ajomatka kokemuskellistuu eri tavoin, jos se pitää kulkea satunnaisesti (niin kuin haastattelumatkani Sulitjelmaan) tai toistuvasti (haastateltavan päivittäinen työmatka). Juuri toiminnan toistuvuuden synnyttämät arkiset *rutiinit* ovat viime aikoina nousseet kiinnostuksen kohteiksi esimerkiksi kaupunkitutkimuksessa. Etäisyyden liittäminen ihmisten arkipäiväisiin rutiineihin on yksi tutkimusalue, jonka kautta Torsten Hägerstrandin aikamaantieteen vaikutukset etäisyyden tutkimukseen näkyvät yhä nykymaantieteessä (ks. Åquist 2003).

Juuri työpaikkaliikkuvuuden tutkimusta on pyritty laajentamaan ja suuntaamaan uudelleen erityisesti aikamaantieteen perinteestä nousevan, konstruktivistisen arjen (kaavamaisia) rutiineja pohtivaan suuntaan. Kimmo Kainulainen kuvaa geostrategian käsitteen avulla tällaista tutkimusfokuksen muutosta, jonka taustalla on pyrkimys päästä tavanomaisesti tutkittavaa ilmiötä selittävien kategorioiden (kuten sukupuolen) ja tilastollisten keskiarvojen taakse. Geostrategialla Kainulainen (1995, 114) tarkoittaa yleistä suunnitelmaa, ”jonka puitteissa yksi-

lön spatiaalisuus ja ajankäyttö organisoituvat”. Tavoitteena ei siis ole pelkästään kartoittaa ihmisten liikkumista ja pohtia eri ihmisryhmien eroja liikkuvuudessa (ja syitä niihin), vaan nähdä liikkuminen osana laajempaa elämäntilaisuutta. Työmatkoja tutkimuksessaan käsitellyt Kainulainen on korostanut näiden näkökulmien eroa. Pierre Bourdieuhun viitaten hän esittää, kuinka työpaikkaliikkuvuustutkimus on ottanut esimerkiksi ammattiryhmän, iän tai sukupolven kategoriat kansanomaisina taksonomioina, jotka ovat näin kulkeutuneet kriittittöminä yhteiskuntatieteelliseen kielenkäyttöön. Symboliikan tai representaatioiden kytkeminen työmatkoihin ei ole tuntunut tutkijoista mielekkäältä, koska työmatkoja on pidetty jonakin itsestään selvänä. Kainulaisen mukaan pitäisi päinvastoin juuri kyseenalaistaa arkielämän itseäänselvytykset ja tuttuudet: juuri tavanomaisuuden tulisi olla tutkimuksen sydän (Kainulainen 1995, 42, 58).

Kainulaisen tutkimusorientaatioissa on runsaasti kosketuspintaa hahmottelemaani ajatukseen arkisesta maantieteestä. Liikkumista onkin tutkittu avoimen etnometodologisesti korostaen teeman soveltuvuutta etnometodologisesta perinteestä ammentavan maantieteen kehittämisessä (Laurier 2003; Lorimer 2005) tai ei-representationaalista maantiedettä pohdittaessa (Merriman ym. 2008). Esimerkiksi Eric Laurier ja Chris Philo ovat tutkineet myyntiedustajien ”liikkuvia toimistoja” arkisina rutiineina (Laurier 2001; Laurier & Philo 2003). Heidän näkökulmansa poikkeaa tavanomaisesta yritysten maantieteestä siten, että lähtökohdista ei ole sen tarkastelu, mitä työntekijät kertovat tekevänsä tai millaisia reittejä ja polkuja heidän voidaan piirtää kulkevan. Laurier (2001) esimerkiksi seuraa erään yrityksen tuote-esittelijän työrutiineja ”paikan päällä” tarkastellen sitä, mitä tuote-esittelijä konkreettisesti tekee, miten hän ajaa varastolta asiakkaan luokse ja mitä kaikkea ”maantieteeksi muodostuvaa” hän ajaessaan tekee. Tarkasteltavat rutiinit ovat sellaisia, joihin ei muuten kiinnitettäisi huomiota mutta joita kerran näkyväksi tultuaan ei voi ohittaa pohdittaessa liikkuvan työntekijän luonnetta. Etäisyys tai liike on aina etäisyyttä tai liikettä jostain, jossakin ja johonkin; ei kuitenkaan mistä, missä tai mihin tahansa vaan aina jotakin tiettyä tarkoitusta varten. Etäisyys on siten aina tehtyä ja tehtävää.

Torsten Hägerstrand (1970, 21) toteaa, että tilassa toimiva ihminen ei käsittele pelkkää etäisyyttä vaan pyrkii vahvasti järjestämään tilaa selkeäräjäisiksi territorioiksi, suljetuiksi alueiksi. Hägerstrandin (1970, 12) ehdottama tapa tulkita tätä huomiota on puhua etäisyysorientoituneista kyvyllisyysrajoitteista, jolla hän viittaa samankeskisiin kehiin, joiden säde riippuu yksilön kyvystä liikkua ja kommunikoida kiinnepisteestään (*rest-place*). Vaikka kehä on samankeskinen, etäisyys ei ole ongelma ennen kuin sen ylittäminen ongelmallistuu. Jos ruuhkan takia kotoa ei ehdi töihin vaikkapa normaalissa puolessa tunnissa, tämä rajoite muodostuu ratkaistavaksi ongelmaksi toisin kuin kaikki muut mahdolliset rajoitteet (esim. ettei puolessa tunnissa ehdi kaupungista toiseen tai hoitaa ostoksia). Näin kiinnostavaksi tulee analyttisesti muotoilla etäisyyden ongelma nimenomaan sellaiseksi ongelmaksi, jonka yhteiskunnan jäsenet ratkaisevat arkisia toimintojaan suorittaessaan.

Seuraavassa katkelmassa (3) *Beholde skolen* pyydän haastateltavaa arvioimaan, millaisena hän pitää ihmisten mahdollisuuksia elää Sulitjelmassa tulevaisuudessa. Jakso alkaa haastattelijan puheenvuorolla (rivi 1), jonka keskustelijat muodostavat vastausta edellyttäväksi kysymykseksi. Rivillä 3 Bente antaa selonteko vastaa jo sisällöllisesti kysymykseen, mutta haastattelijan toistuvat *mmm*-minimipalautteet ja haluttomuus täyttää vastaajan taukoja johtaa siihen, että Bente täydentää vas-

taustaan pohtimalla ja perustelemalla tarkemmin hänen vastaukseensa sisältyvää väitettä, jonka mukaan tulevaisuuden suhteen hän ei odota Sulitjelmassa suuria muutoksia.

(3) c Beholde skolen

Samu (S)

Bente (B)

- 1 S: ja så hvordan (1.6) vurderer du at (1.1) liksom mulighetene i
joo että miten arvioit että niinku mahdollisuudet
å leve i Sulis i i framtide?
elää Suliksessa tulevaisuudessa
- 2 (3.3)
- 3 B: jeg tror det ikke kommer til å bli noe (0.9) noe store
en usko että tulee mitään mitään suuria
forandringer
muutoksia
- 4 S: nmm
nmm
- 5 B: (1.3) det tror jeg ikke hh
siihen en usko
- 6 S: nmm
nmm
- 7 B: >jeg tror jo ikke det kommer å bli meir folk< her (3.0) det
enhän minä usko että tänne tulisi lisää ihmisiä sitä
tror jeg ikke (1.7) og det er veldig mye eldre folk her
en usko ja täällä on hirmu paljon iäkkäitä ihmisiä
- 8 S: nmm
nmm
- 9 B: ja hh (2.0) det er det (1.4) men så: (1.2) kommer ikke rav og
joo näin on mutta että ei tule silloin tällöin
til så kommer det familier med (0.7) unga og det er viktig
tulee lapsiperheitä ja se on tärkeää
syns je at det kommer noen som har ungan *heh *=
mielestäni että muuttaa sellaisia joilla on lapsia
- 10 S: =nmm
nmm
- 11 B: for å beholde skolan her=
koulun säilyttämiseksi täällä
- 12 S: =nmm
nmm
- 13 B: (°--°) og det er ikke så galt å pendle til Fauske for de som=
eikä se ole niin hullua sukkuloida Fauskeen niille jotka =
- 14 S: =
nmm
nmm
- 15 B: kan jobbe der
voivat työskennellä siellä
- 16 S: ja
joo
- 17 B: og det tror jeg kanskje at noen begynner å (1.7) begynner å
ja uskon ehkä että jotkut alkavat alkavat
forsto etter hvert
ymmärtää vähitellen
- 18 S: ja
joo
- 19 B: (1.2) kan spare mange tusen i måneden på (.) på boutgifan
voi säästää monta tuhatta kuussa kuluista
ved å bo her
asumalla täällä
- 20 S: nmm
nmm
- 21 B: selv om at det (1.2) det er selvfølgelig tungt å å pendle
vaikka se että vaikka pitää sukkuloida
- 22 S: nmm
nmm
- 23 B: (det er trist at) de fleste blir jo flytta ned til (.) etter en
(on ikävää että) useimmathan jäävät muuttavat sinne
tid der
(asuttuaan) jonkin aikaa siellä

- 24 S: nmm
nmm
- 25 B: *du ser jo også noen som har flytta opp også (1.8) kossen det
katsoshan jotkut ovat muuttaneet tänne myös miten käy
vil nu bli etter hvert det vet [man jo ikke
hetken päästä sitähan ei tiedä*
- 26 S: [nmm (.) nmm (1.0) dette er jo
nmm nmm *tämähän on*
*veldig (2.4) kort vei hvis man tenker på (1.0) jeg tror det
kovin lyhyt matka jos ajatellaan luulen se*
*er også det samme i Oslo men (1.0) i Finland (.) i Helsinki
että se on sama Oslossa mutta Suomessa Helsingissä
så (.) i Helsingfors så hvis man femti eller seksti kilometer
Helsingissä että jos 50 tai 60 kilometriä Helsinki
fra så [ennä
niin vielä*
- 27 B: [å tja
aijaa
- 28 S: *tenker på at nei det er helt rimelig det tar bare (1.2)
ajatellaan että ei se on ihan kohtuullista vie vain
eh førtifem minutter i i: ja i: [med tåget
45 minuuttia niin junalla*
- 29 B: [krhm ja
{selvittää kurkkuaan} joo
- 30 S: *med tåget og så (.) [.hh
junalla ja että*
- 31 B: [ja her i Sulis har det vært bekvemt når
joo *täällä Suliksessa on ollut helppoa*
*det gjelder arbeidsvei
mitä tulee työmatkoihin*
- 32 S: nmm
nmm
- 33 B: *uansett kor i Sulis du har bodd så har du kort vei til
riippumatta missäpäin Suliksessa asuit niin oli lyhyt matka
arbeid i forhold til andre plasser
töihin verrattuna muihin paikkoihin*
- 34 S: nmm
nmm
- 35 B: *og når gruvan gikk så gikk det jo arbeidsbuss også du trengte
ja kun kaivos toimi niin bussi kulki myös ei tarvinnut
ikke å tenk på korsn man sku kom seg på arbeid heller
ajatella sitäkään miten pääsee töihin*
- 36 S: nmm
nmm
- 37 B: *du blei jo henta
sinuthan noudettiin*
- 38 S: okei
ok
- 39 B: *og kjørt når du var ferdig så sto bussn der å plukka deg
ja tuotiin takaisin kun olit valmis niin bussi odotti sinua
heim så det er klart det har så kort (1.2) kort til arbeid og
ja poimi kotiin joten on selvää että kun on niin lyhyt lyhyt
matka töihin*
- 40 S: nmm
nmm
- 41 B: *og så da alstå bli til pendler det er jo klart i andre
ja sitten ryhtyy sukkuloimaan sehän on selvää toisissa
plasser helt annerledes det vet man jo det *heh *
paikoissa ihan erilaista kyllähän se tiedetään*
- 42 S: *ja men ja jeg syns det litt nytt at det skulle være (0.6)
joo mutta joo minusta tuntuu olisi hieman uutta*
- 43 B: ja=
joo
- 44 S: =at ta halv time å kjøre til
että vie puoli tuntia ajaa
- 45 B: *ja det er ganske bekvemt at man har det sånn
joo se on aika mukava että on niin*
- 46 S: ja
kyllä

Kysymykseen ei ole yksiselitteistä vastausta, vaan se edellyttää arviointia menneen, nykyhetken ja vastaajan käsityksiin sopivan tulevaisuuskuvan välillä. Yksinkertaisen

vastauksen antamisen vaikeudesta kertoo kysymystä seuraava reilun kolmen sekunnin mittainen tauko. Vastauksensa aluksi haastateltava nostaa esiin tilanteen pysyvyyden (rivit 3 ja 5), jonka hän sitoo Sulitjelman asukasmäärään (rivi 7) ja ikärakenteeseen (rivit 7 ja 9). Ikärakenteessa painottuvat vanhusten määrä ja toisaalta satunnaiset lapsiperheet, joista koulun säilyminen on riippuvainen (rivit 9 ja 11). Haastattelija hyväksyy nämä näkökulmat kyseenalaistamatta (hymähdykset minimipalautteena haastateltavan vuoron sisällä). Riviltä 13 lähtien haastateltava nostaa esiin keskusteluun mahdollisuuden asua Sulitjelmassa ja työskennellä muualla. Haastattelijan minimipalautteena 'nmm' vaihtuu katkelmassa ensimmäisen kerran tässä kohtaa 'joo:ksi' (rivi 16), minkä voi tulkita paitsi samanmielisyydeksi myös vahvemmaksi kannustuksesta jatkaa keskustelua juuri mainitusta asiasta, pendelöinnistä.

Vastaaja jatkaakin asian käsittelyä rivillä 17 peilaamalla asiaa mahdolliseen vasta-argumenttiin pendelöintiä vastaan. Nämä argumentit eivät synny tässä keskustelukontekstissa, vaan haastateltava ottaa ne käyttöönsä jostain yhteisöllisestä ilmaisuvälistä. Ilmaisut "ei niin hullua" ja "alkaa ymmärtää" kertovat, että asiaan on otettavissa kaksi näkökantaa. Vaikka vastaaja ei osapuolia nimeäkään, katkelmassa luodaan jäsenyydet 'pendelöiville' ja 'pendelöintiä ymmärtämättömille'. Jäsentävänä tekijänä haastateltava mainitsee Sulitjelmassa asumisen halvemman hintatason verrattuna kuntakeskukseen, mikä tekee pendelöinnistä järkevää ja ymmärrettävää toimintaa. Pendelöintiä vastaan ei keskustelussa esitetä varsinaisesti yhtä selkeää argumenttia, mutta elämisen helppoutteen ja matkustamisen rankkuuteen viittaavat useat kesken jäävät, tai oikeammin päättämättä jätettävät, puheenvuorot. Lisäksi Sulitjelmaa ja Fauskea koskevista keskusteluista on läsnä mahdollisuus nähdä Sulitjelman ja kuntakeskuksen välinen suhde kaivostoiminnan loppumiseen liittyvistä syistä jännitteisenä (ks. esim. katkelma (16) *Turisme*). Vaikka mikään tarkasteltavassa keskustelussa ei viittaa tällaiseen tulkintaan, se saattaa olla vastaajan sanavalintoja ja haastattelijan kysymyksenasettelua ohjaava tekijä. Tällöin oletuksena olisi, että molemmat osapuolet ovat tästä tietoisia eikä asiaa tarvitse siksi erikseen tehdä näkyväksi.

Riveillä 26–30 haastattelija ottaa aktiivisemmin osaa keskusteluun tuottamalla aikaisempia minimipalautetta pidemmän puheenvuoron. Hän ei esitä kysymystä, vaan tuo keskusteluun vertailukohdan. Puheenvuorossa viitataan jälleen edellä mainittuun jäsenyyteen – ja jälleen varsinaisia argumentteja esittämättä. Puheenvuoron alussa haastattelija on oikeissa esittää oman näkemyksensä pendelöitävän matkan pituudesta. Suoran argumentoinnin sijaan hän luo kuvitteellisen vertailuasetelman Sulitjelman ja keskustelijoille relevanttien pääkaupunkien (Oslo ja Helsingin) välille. Haastattelija pyrkii vetämään myös keskustelukumppanin mukaan samaan merkityshorisonttiin antamalla hänelle mahdollisuuden kyseenalaistaa luotu asetelma – tähän viittaa muotoilu "luulen että" (rivi 26). Tätä seuraa haastattelijan puheessa sekunnin mittainen tauko, johon vastaaja ei kuitenkaan reagoi esimerkiksi tuottamalla minimipalautetta. Haastattelija jatkaa tuomalla esiin näkemyksensä, että samaa etäisyyttä kilometreissä kodin ja työn välillä pidettäisiin siedettävämpänä ja hyväksyttävämpänä esimerkiksi Oslon ja Helsingin välillä kuin Sulitjelmassa.

Rivillä 27 vastaaja ottaa tarjotun selonteon vastaan *å ja*-palautteella. Nousevalla intonaatiolla lausuttu "*å ja*" paitsi ilmaisee tarjotun selonteon ymmärtävää hyväksymistä, se tarjoaa myös syyn aiempaan haastattelijan vuoron sisäiseen sekunnin taukoon ja kuuntelijan puuttuvaan palautteeseen. Neutraalimpaa kuuntelemista

ilmaisevan *mmm*-minimipalautteen sijaan *å ja* -palautteella haastateltava pystyy kertomaan saaneensa vasta nyt riittävän määrän informaatiota ymmärryksensä tueksi. Tämän jälkeen haastateltava myötäileekin haastattelijan huomiota omassa puheenvuorossaan riveillä 29 ja 31. Rivillä 31 vastaaja toteaa, ettei väittämää Fauskessa työskentelevien sulitjelmalaisten työmatkojen lyhydestä voi kumota. Molemmat keskustelijat mukautuvat tähän tulkintaan (haastattelijan rivin 32 minimipalautteellaan).

Katkelmassa neuvotellaan näkyviksi aikatilataskun rajoja työmatkojen suhteen yleisesti ja erityisesti. Aikatilataskulle voi paikallisesti antaa merkityksiä, jotka sopivat vastaajan argumentin viemiseen eteenpäin. Sen sijaan, että sulitjelmalaisten haluttomuus kulkea pitkiä työmatkoja tulisi keskustelussa tulkituksi kielteisellä tavalla, riveillä 33 ja 35 vastaaja käyttää aikatilataskun paikallista järjestystä perustelemaan, kuinka sulitjelmalaisten pääkaupunkilaisista poikkeava käsitys välimatkasta nousee (tai oikeammin laitetaan keskustelun kuluessa nousemaan) yhteisön menneisyydestä: siitä kuinka kaivostoiminnan aikana yhtiö järjesti kuljetuksen työpaikan ja asunnon välille.

Katkelmassa haastattelijan minimipalautteet ovat siis pääsääntöisesti muotoa *mmm*. Rivillä 38 esiintyy kuitenkin haastattelijan vuorolla ilmaistua asia uutisarvoiseksi tekevä palautesana 'okei' (Gardner 2001, 2). 'Okei' ilmaisee vastaajan edeltävässä vuorossa ilmaiseman asian olevan haastattelijalle uusi. Kuulin tästä työmatkakuljetuksesta ensimmäisen – ja ainoan – kerran juuri tässä haastattelussa. Tilanteessa haastattelijalle uuden tiedon ilmeneminen ja sen ilmaiseminen okei-minimipalautteella tulee tulkituksi myös niin, että haastateltavan esittämä näkemys sulitjelmalaisten työmatkahistorian poikkeuksellisuudesta suhteessa useimpiin muihin paikkakuntiin on saanut riittävän hyväksynnän. Keskusteltavaa asiakokonaisuutta voidaan lähteä päättelemään ja lopulta todeta aiheen tulleen käsitellyksi. Rivien 42 ja 44 yhteisymmärrysvarmistusten jälkeen puheenaihe kiihdyttävään kokoon ja haastattelijalla siirtyy seuraavaan kysymykseensä.

Uuden näkökulman esittäminen työmatkaliikennejärjestelyjen muodossa haastattelijalle johtaa alkuperäisessä kysymyksenasettelussa haastattelijan kyseenalaistamattomana pitämän tulkinnan korvautumiseen paikallisella järjellä. Joidenkin sulitjelmalaisten kielteinen suhtautuminen Fauskessa työskentelemiseen ei siten ole seurausta ainakaan pelkästään kuntakeskuksen ja Sulitjelman välisestä valtasuhteesta. Kaivoksen toimiessa työmatka ei yksinkertaisesti ollut ongelma, sillä etäisyydet olivat lyhyitä ja kaivosyhtiö huolehti työntekijöidensä kulkeutumisesta kodin ja työpaikan välillä. Tätä uudesta näkökulmasta syntyvää uutta tulkintaa saatetaan käyttää hyväksi keskustelun myöhemmissä vaiheissa tai, kuten katkelma (4) *En av pendlere* osoittaa, tulevissa haastatteluissa.

Aikatilataskun toimintaperiaatteen mukaan sen toiminta on tilanneriippuvaisista. Edellä käytyä keskustelua ei olisi voitu käydä yhdyskunnan historian alkuvuosikymmeninä. Sulitjelman ja Fausken kuntakeskuksen välimatka on yhdyskuntien alusta lähtien ollut noin 35 kilometriä. Sen sijaan matkustusajassa mitattuna pisteet ovat tänä päivänä huomattavasti lähempänä toisiaan. Kaivoksen aloittaessa toimintansa vuonna 1887 matka rannikolta (Finneidistä) Sulitjelmaan kesti seitsemän tuntia (Helland 1908, 187). Matkaa oli taitettava ensin veneellä, sitten jalkaisin ja lopuksi taas veneellä. Rautatieyhteyden valmistuessa vuonna 1956 kattamaan maitse tapahtuvan matkan matkustusajaksi lyheni puoleentoista tuntiin (Ellingsen ym. 1996, 12). Sulitjelman liittäminen yleiseen tieverkostoon vuonna 1972 on tuonut yhdyskunnan niin lähelle kuntakeskusta, että esimerkiksi päivit-

täinen työssäkäynti ja asiointi Fauskessa on mahdollista. Nykyisin Sulitjelmaan ajaa autolla noin puolessa tunnissa ja toisaalta laajakaistayhteys mahdollistaa tietynlaisen yhteydenpidon ympäröivään maailmaan kokonaan ilman fyysisen liikumisen tarvetta.

Sulitjelman ja kuntakeskuksen välistä matkaa kertyy kahdella tavalla: yhtiältä yleisesti ja toisaalta erityisesti työmatkana. Vaikka maailma on nykyisin lähempänä Sulitjelmaa ja entistä monipuolisemmin saavutettavissa, Sulitjelmassa työ on aikaisempaa ja totuttua kauempana. Myös niiden, jotka ovat valinneet asua Sulitjelmassa ja työskennellä muualla, on vaikea löytää perusteluja valinnalleen ja täyttää sanoillaan asuin- ja työpaikan välinen etäisyys. Tämä ilmenee katkelmassa (4) *En av pendlere*, jossa haastattelen Sulitjelmassa asuvaa mutta Fausken kuntakeskuksessa työskentelevää Olea:

(4) b,c En av pendlere

Samu (S)

Ole (O)

1. S: du er en av de som (.) som pendler fra Sulis 'til'
sinä olet yksi niistä niistä jotka pendelöivät Suliksesta
2. O: ja=
kyllä
3. S: =til Fauske så (0.8) ja du så du har liksom (1.8) eh valgt
*Fauskeen joten joo sinä joten sinä olet niinku valinnut
å bo i Sulis
asua Suliksessa*
4. O: ja
joo
5. S: hvorfor?
miksi
6. O: (2.0) ja: si det hh (0.9) *vanskelig spørsmål (-) [sammen*
joo sano se vaikea kysymys (kaikki)
7. S: [* heh *
{naurua}
8. O: nei (ja/eg) hadde familien der fram til (.) til fire fem år
*ei joo/minulla oli perhe siellä aina neljä viisi vuotta
siden da=
sitten kun*
9. S: =nmm=
nmm
10. O: =°foreldrene mine bodde der [og de var°
vanhempani asuivat siellä ja olivat
11. S: [ja
joo
12. O: etter hvert flyttet de hit så de klarte ikke å[:
vähitellen muuttivat tänne joten he eivät kyenneet
13. S: [nmm
nmm
14. O: bo hjemme der (0.9) så: (1.1) jeg har jeg jo hadde (1.9)
*asumaan siellä kotona, joten, minulla on minullahan oli
familien da og samboen ° (- -)° kanskje de siste åran
perhe silloin ja puoliso (- -) ehkä viimeiset vuodet
så så har det ikke (1.3) var veldig (.)tenkt veldig mye på
joten se ei oli paljon ajateltu hyvin paljon
flytte °(-)°
muuttoa*
15. S: nmm
nmm
16. O: så e:eh (1.7) e:g (3.0) en ting er vel det at man bor jo med
*joten eh minä yksi asia on kai se että siellähän on
mye
paljon*
17. S: nmm
nmm
18. O: lavere bostadskostnader her
alhaisemmat asuinkustannukset

19. S: ja
joo
20. O: nu har det bra sånt men (3.6) det er klart det å driva
nyt menea hyvin silleen mutta se on selvää että se
pendle(3.4) den det er jo tungt.
pendelöidä se se on kyllä raskasta
21. S: nmm
nmm
22. O: (3.4) men det er klart det er jo et miljø og der har man
mutta se on selvää sehän on ympäristö ja siellä on
röttene sine og der man ha:r hh (1.5) °sitt liv° (3.2) det
juuret ja siellä on elämä se tekee kai osansa
gjør vel sitt ja (3.0) °man° (2.6) ja det er ikke (.) ikke
bare å flytte bort (så sånt)
ei joo ei ole ei ole vain muuttaa pois
23. S: nmm
nmm
24. O: (4.1) men jeg har jeg hadde nå har jeg ikke noen sånn hh (.)
mutta minulla ei ollut nyt minulla ei ole mitään sellaista
>det vært veldig mye fra og til med: har< med den jobben som
edestakaista työn takia niinkuin
jeg hadde og liksom usikkerhet men mens jeg hadde liksom
silloin oli ja niinku epävarmuutta mutta jos minulla
lenge perspektiv i jobbsammenheng så hadde [det
olisi niinku pidempi perspektiivi ollut työn yhteydessä niin
se
25. S: [nmm
nmm
26. O: ikke (2.0) hadde ikke (4.0) °vært så tungt at flytte altså°=
ei ei olisi ollut niin raskasta muuttaa siis =
27. S: nmm
nmm
28. O: det at man ikke har noen sånn (3.3) .hh familien og
se ettei ole mitään sellaista, perhettä ja
29. S: nmm
nmm
30. O: nmm
nmm
31. S: (3.2) e:eh det finns vel en del folk der som tenker at dette:
eh siellä on kai paljon ihmisiä jotka ovat sitä mieltä että
å kjøre halv time er alt før mye (1.4) eller at nu (2.0)
tämä puolen tunnin ajo on aivan liian paljon tai että nyt
ja det er bare (1.3) ja (0.7) for eksempel i (2.3) i Oslo så
joo se on vain niin esimerkiksi Oslossa
er det halv time er [(-)
niin puoli tuntia on
32. O: [°nei ja°
ei joo
33. S: men her har det liksom vært når man jobber i gruva så det=
mutta täällä se on niinku ollut kun työskennellään
kaivoksessa niin se
34. O: =ja
joo
- det er [klart det er klart
mutta se on selvää se on selvää
35. S: [det er så nært (.) ja=
se on niin lähellä
36. O: =men men der har jo (0.8) folk
mutta mutta sehän on ihmisten
må innse det at (2.7) det å gå i fra heim og på jobb altså
pitää tajuta se että se että voi kävellä kotoa ja töihin siis
det e:r (2.2) det er veldig: lite utbrett i resten av landet
se on se on kovin vähän harvinaista suhteessa muuhun maahan
og
ja
37. S: sånn at
niin että
38. O: nei da altså det det å: den halv time kanskje den er jo ikkje
ei vaan siis se se että se puoli tuntia ehkä eihän se ole ei
(2.8) den er ikkje farlig
se ei ole vaarallista
39. S: nmm
nmm

Vaikka tämän katkelman sisältö eli pendelöinti ja etäisyyden globaalit ja paikalliset merkitykset on sama kuin edellisessä katkelmassa, keskusteluiden päämäärät ja myös keskustelijoiden yhdessä tuottama lopputulos ovat erilaisia. Haastattelin Olea Benten haastattelun jälkeen. Vaikka en tarkoituksella ota kantaa Sulitjelman ja kuntakeskuksen väliseen etäisyyteen, haastateltava tulkitsee puheenvuoroni pendelöinnin huonoja puolia esiintuovana esityksenä. Rivillä 3 loppuun viemäni kysymyksen muotoilu sisältää valinta-sanan, joka ohjaa moraalisesti vastaajaa paitsi vastaamaan kysymykseeni, myös perustelemaan tekemäänsä valintaa. Hän tyrmää varsin selvästi (vastaajan vuorot limittyvät tauoitta kysyjän vuoroihin ja rivillä 38 ensimmäiset sanat lausutaan painotettuina) esittämäni ja Benten haastattelussa lopputulemaksi muodostuneen ajatuksen siitä, että kaivos-Sulitjelman työmatkatilanteen historiallinen erityisluonne selittäisi pendelöintiä kohtaan koetun vastustuksen (rivi 33). Tästä ajatusten törmäyksestä kertova muotoilu ”ihmisten pitää tajuta” on paitsi esittämäni näkemyksen kieltämistä myös omaan yhteisöön kohdistuvaa suoraa kritiikkiä.

Argumentti Sulitjelman pendelöintimatkan kohtuullisuudesta on siis minulle tuttu jo aikaisemmasta haastattelusta. Kahdessa eri kontekstissa se johtaa kuitenkin erilaiseen neuvottelutulokseen. Viimeisimmässä katkelmassa se ratkaisee keskustelutilanteessa syntyvässä olevan mahdollisesti kiusallisen tai vaikean tilanteen. Haastateltava on eronnut ja asiasta puhuminen – varsinkin täysin vieralle – on vaikeaa. Tilanne tulee molemmille osapuolille yllätyksenä: aiemmat yhteisön menneisyyttä koskevat kysymykset ovat olleet vastattavissa varsin yleisellä tasolla. Molemmille osapuolilla on ollut käsitys siitä, että tutkimus liittyy yhteisöön pikemmin kuin vastaajan henkilökohtaiseen elämään.²⁷ Nyt kuitenkin miksi-kysymys – miksi vastaaja on valinnut asua edelleen Sulitjelmassa – osoittautuu hankalaksi.

Miten kysymyksen hankaluus ilmenee ilman, että ’tiedämme’ miltä keskustelijoista tilanteesta ’tuntuu’? Keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa on havaittu, että esimerkiksi kutsuun myönteisesti vastattaessa vastaus annetaan heti, kun taas kielteisistä vastausta edeltää usein tavanomaista pidempi tauko ja mahdollisesti myös tulevaa kieltävää vastausta jo etukäteen puolusteleva puhetyyli (Sacks 1987). Rivillä 5 Olen vastaus alkaa kahden sekunnin mittaisella tauolla, jota seuraa myöhästyvää vuoronaloitusta ilmentävä joo-palaute sekä ”sanopa se” vastaus. Syvää uloshengitystä ja vajaan sekunnin mittaista taukoa seuraa puolestaan naurahten lausuttu ”*vaikea kysymys (kaikki)*”. Myös kysyjä yhtyy nauruun. Naurahdusten päätyttyä Ole aloittaa vastauksensa jälleen vakavaan äänensävyyn, joka vielä hiljenee puheenvuoron edetessä.

Gail Jefferson (1984) on tutkinut arkikeskusteluissa vakavien tai keskustelijoille ongelmallisten asioiden esittämistä ja vastaanottoa. Aineistoaan tarkastellessaan hän havaitsi seuraavanlaisen keskustelunrakenteen toistuvan läpi aineiston: ”ongelman esille tuoja tuottaa lausuman ja naurahtaa, ja ongelmallisen lausuman vastaanottaja ei naura mutta tuottaa selkeästi havaittavissa olevan vakavan palautteen” (Jefferson 1984, 346). Tämä osoittautuu Jeffersonin tarkemmassakin analyysissä keskustelun peruseräiteeksi, joskin variaatioita on löydettävissä: myös ”kertoja nauraa–vastaanottaja nauraa” ja ”kertoja ei naura–vastaanottaja nauraa” ovat mahdollisia. Jefferson (1984, 367) perustelee argumenttinsa seuraavasti:

²⁷ Haastateltavia ei valittu heidän kokemustensa perusteella. Heille kerrottiin kuitenkin haastattelun alussa, että kysymyksiin ei ole pakko vastata, jos he kokevat vastaamisen jostain syystä epämiellyttäväksi.

Ongelmallisen asian esittäjä voi, ja ehkä hänen jopa tulisi, nauraa kertoessaan ongelmallisesta asiasta ja siten tuoda julki, että hän kykenee suhtautumaan asiaan kevyesti, siis esittää itsensä ongelman selättäneenä. Asianmukaisesti kuunteleva vastaanottaja ei tulkitse kertojan naurua tilaisuutena yhtyä nauruun, vaan pikemminkin valmistautuu tuomaan itsensä julki ongelmallisen asian vastaanottajana. Ongelmallisen asian esittäminen näyttää kuitenkin eräissä tapauksissa johtavan sekä kertojan että kuulijan hyväksyttävään nauruun: kyse on tällöin puskuriaiheista tai aikalisistä. Silloinkin vastaanottaja täytyy valmistella vaiheittain nauruun merkkiaamalla aikalisä keskusteluun niin, että vastaanottajan nauru on todellakin hyväksyttävää.

Juuri jälkimmäinen vaihtoehto toteutuu tarkasteltavassa katkelmassa. Rivin 5 kysymystä seuraa kahden sekunnin hiljaisuus, joka siis jo sellaisenaan viittaa siihen, että miksi-kysymykseen ei ole tarjota yksinkertaista vastausta. Rivillä 6 vastaaja tarjoaa Jeffersonin mainitseman merkatun aikalisän: ”joo sanopa se hh” ei ole riittävä vastaus, eikä sellaiseksi edes tarkoitettu. Vajaan sekunnin mittaista taukoa seuraavat sanat vastaaja lausuu nauraen ”*vaikea kysymys (kaikki) *”. Tässä vaiheessa myös kysyjä yhtyy nauruun. Molemmat siis nauravat asialle, jonka kuitenkin molemmat keskustelijat tietävät jo muodostuvan vakavaksi. Vastaaja kertoo eronneensa eikä hänen olisi perhesyistä johtuen välttämätöntä enää asua Sulitjelmassa. Tätä kerrottaessa kumpikaan osapuoli ei enää naura.

Katkelma on kuvaava esimerkki hyvin pienimittakaavaisen analyysin vahvuudesta tehdä näkyväksi asioita, jotka ovat vuorovaikutuksen välineinä keskustelijoiden käytössä mutta jotka tutkijoilta jäävät tavallisesti huomaamatta. Vastaaja antaa katkelman kuluessa toki myös järkeenkäypiä ja hyväksyttäviä perusteluita Sulitjelmassa asumiselle. Näitä ovat halvemmat asuinkustannukset, juuret ja kiintyminen paikkaan sekä lopulta suhteellisen lyhyt työmatka erityisesti verrattaessa sitä vastaajan itse varsinaisessa työssään kulkemiin matkoihin.

Näiden vastausten poimimisen kannalta keskustelunanalyttinen ote saattaa vaikuttaa triviaalilta ja hyödyttömältä, mutta keskustelussa tuotetun tiedon tilanteen luonteen ymmärtäminen on pohjimmiltaan riippuvainen tällaisesta tarkkuudesta. Esimerkiksi sillä, nauraako vastaaja heti vai vasta merkatun aikalisän jälkeen, on merkitystä. Nauraminen heti kysymyksen jälkeen tekisi esitetyn kysymyksen typeräksi tai tilanteeseen sopimattomaksi, mistä ei kuitenkaan ole kyse. Jos vastaaja antaisi puolestaan vastaustansa nauramatta, hän saattaisi jättää keskustelukumppaninsa käsitykseen, että esitetty kysymys on asiaton ja liian henkilökohtainen. Molemmissa tapauksissa vastaus esitettyyn kysymykseen saattaisi jäädä saamatta. Kysyjä puolestaan nauraa, koska nauramiselle on tehty keskustelun sisälle tilaisuus. Hän ei voi nauraa milloin tahansa: pari sekuntia myöhemmin ajoittuva nauru tekisi tilanteesta varsin kiusallisen.

Vaikka haastattelija on ennen haastattelun alkua kertonut vastaamisen olevan vapaaehtoista ja siten tukaliin kysymyksiin vastaamisesta on hyväksyttävää kieltäytyä, molemmat osapuolet pyrkivät viemään tilanteen menestyksekkäästi loppuun. Kyse on siten molemminpuolisesta kasvojenhallinnasta, jonka etenemistä on mahdollista osaltaan tarkastella keskustelunanalyysin avulla. Vaikka keskustelun dynamiikan ja sisällöllisen etenemisen tarkasteluun on käytössä monia muitakin teoreettisia ja metodisia näkökulmia (ks. esim. Ruusuvoori & Tiittula 2005 johdatuksena tutkimushaastattelujen analyysiin sekä Goffman 1967 ja Peräkylä 2001 Goffmanin *kasvotyön* käsitteestä), tämän harjoituksen tarkoituksena on ollut (ja

jatkossa on yhä) osoittaa, kuinka juuri keskusteluanalyysin vaalimat pienet asiat, kuten tauot, naurahdukset ja minimipalautteet, johtavat laajempiin kysymyksiin tiedon määrittymisestä ja jaetun ymmärryksen saavuttamisesta.

4.1.7 Aikatilataskun rajat: missä on Sulitjelma?

Edellisissä katkelmissa keskustelun kohteena oleva työmatkaliikenne Sulitjelman ja Fausken kuntakeskuksen välillä määritti keskustelijoille aluetta, josta kulloinkin puhuttiin Sulitjelmana. Aikamaantieteen käsitteitä esitellessäni totesin, että aikatilataskun toiminta edellyttää tällaisten rajojen olemassaoloa. Rajojen ei tarvitse olla läpäisemättömiä eikä kaikissa tapauksissa taskun rajoilla edes ole merkitystä: luvun 3.4 katkelmassa (1) *Spiller ingen rolle* vastaajan äidin syntymäpaikan todettiin sijaitsevan fyysisesti Fausken kunnanrajojen ulkopuolella ja siten tuon hallinnollisen rajan merkitys ohitettiin tilanteisesti relevanttina tilanjäsentäjänä. Seuraavissa katkelmissa kiinnitän huomiota vastaavien rajojen näkyväksi tekemiseen keskustelulisessä kontekstissa ja niillä tehtävään keskustelutyöhön.

Sulitjelman kytköstä ulkomaailmaan ei voi käsitellä kaivosteollisuuden vaikutuksista irrallaan. Aina 1970-luvulle asti liikenneyhteydet olivat olemassa pääasiassa kaivostuotteiden kuljetusta varten. Vasta maantien valmistuttua Sulitjelman ja kuntakeskuksen välinen yhteys mahdollisti myös ihmisten (vapaa-ajan)liikkumisen. Yhteisöllisyyden kannalta tällä ei aina ollut pelkästään myönteisiä vaikutuksia. Seuraavassa katkelmassa (5) *For de unge* kysyn haastattelun loppupuolella vastaajalta, mitä mieltä hän itse oli Sulitjelmasta asuinpaikkana ja miten hän arvioi tilannetta nykyhetkestä käsin. Suoran kysymyksen tilalla on kerrontapyyntö, enkä varsinaisesti odota saavani jotain tiettyä uutta informaatiota.

(5) c For de unge

Samu (S)

Bente (B)

1. S: o:g (.) ja så du syns det var (1.7) e:h Sulis var en god
ja joo niin sinusta se oli Sulis oli hyvä
plass å (.) å: liksom leve
paikka niinku elää
2. B: jo ja det var det (1.5) i hvert fall for de unge i hvert
joo kyllä oli se ainakin nuorille aina-
*fall heh [heh *
*kin heh heh *
3. S: [*heh heh *
*heh heh *
4. B: det var vist det (.) det var jo (.) uten veiforbindelse her
oli varmasti sinnehän ei ollut tieyhteyttä
helt til
aina
5. S: nmm
nmm
6. B: ja (.) vel i tre og førti [kanskje
niin kai vuoteen 43 asti
7. S: [nmm
nmm
8. B: sånt var det det var bare tåg
niin se oli oli vain juna
9. S: ja
joo
10. B: var vi uten vei
oltiin ilman tietä
11. S: så husker du når du var første gang (.) ut fra fra: Sulis?
no muistatko koska olit ensimmäistä kertaa pois Suliksesta
12. B: (1.5) .hh ja første gang vi kjørt opp herifra for da hadde vi
joo ensimmäisen kerran ajettiin täältä koska silloin oltiin

- (1.0) må vært i ferie (2.0) så då var vel (1.9) tåget vekke
kai lomalla joten silloin oli kai juna poissa kun
vi kom heim
tultiin kotiin
13. S: nmm
nmm
14. B: vi kjørte på gjørmate veia of *heh heh [he*
ajomme mutaista tietä
15. S: [ja
joo
16. B: gikk nesten ikke ann å kjør
oli melkein mahdotonta ajaa
17. S: *ja *
joo
18. (5.2)
19. S: men [så
mutta sitten
20. B: [sånn var det ja
niin se oli joo
21. S: men så blev det når vei veiforbindelse kom så (.) blev det
mutta sitten tuli kun tie tieyhteys tuli niin tuliko lisää
liksom mer sånn trafikk mellom=
niinku liikettä [sisään ja ulos]
22. B: =ja det er klart
joo se on selvää
23. S: ja hh
joo
24. B: det blev jo lettere
olihan se helpompaa
25. S: ja
joo
26. B: lettere for folk å komme seg men kanskje ikke like lett for
helpompaa ihmisille liikkua mutta ei ehkä yhtä helppoa
forelderene for man skulle jo vite kor ungan var *heh he [he*
vanhemmille koska pitihän tietää missä nuoret olivat
27. S: [*ja
joo
28. B: det var jo kanskje trygt nå *heh heh [he*
olihan se nyt aika turvallista
29. S: [ja (.) ja
joo joo
30. B: når tåget var
kun juna oli
31. S: ja
joo
32. B: så har (-) (2.6) utforska det litt meir *heh he he *=
niin oli (-) tutki sitä vähän lisää
33. S: =ja
joo

Katkelma päättyy haastateltavan naurahdukseen ja kehotukseen tutkia asiaa hie-
man enemmän. Yhdyskuntien elinkaarimallia kehiteltäessä ja sovellettaessa onkin
havaittu (ks. Kortelainen 1991a), kuinka uusien mahdollisuuksien avautuminen
madalsi kynnystä suunnitella ja toteuttaa elämää myös Sulitjelman kaltaisten yh-
teisöjen ulkopuolella. Haastateltava toteaa kahteenkin kertaan, että Sulitjelma oli
hyvä ja turvallinen paikka asua erityisesti lapsille ja nuorille. Haastateltava esittää
asian humoristisesti, kuten monet muutkin asiat haastattelun aikana. Nauramisella
ei olekaan katkelmassa (4) *En av pendlere* kuvattua selkeää vuorovaikutuksellista
tehtävää. Silti yhdessä nauramisen avulla 'tehdään tietämistyötä' eli ilmaistaan väli-
tettävää tietoa ja tuon tiedon pohjalta tehtävää tulkintaa. Riveillä 2 ja 3 molemmat
keskustelijat nauravat ja samalla tekevät kulkuyhteyksien parantumisesta ainakin
osaksi sukupolvikysymyksen. Kertoja esittää – omaan haastattelijalle keskustelun
kuluessa jo avaamaansa elämänhistoriaan pohjaten – että tieyhteyden avauduttua
vanhempien oli aikaisempaa vaikeampaa kontrolloida lastensa liikkumista (rivi

26).²⁸ Haastateltava edustaa Sulitjelman väestörakenteessa sukupolvea, joka ei ollut enää kaivosyhtiön kautta tiukasti sidottu yhdyskuntaan toisin kuin aiemmat sukupolvet. Pitkälle 1970-luvun loppuun kaivosyhtiö omisti asunnot ja liikennevälineet sekä myös määräsi, kuka niissä sai asua tai matkustaa (Evjen 1992, 64).

Puhe sulitjelmalaisten liikkumisen kontrolloinnin mahdollisuudesta, tai oikeammin sen vähenemisestä, perustuu keskustelun taustalla toimivaan ajatukseen paikallisesta aikatilataskusta. Ainoa katkelmassa esiintyvä paikannimi on haastatelijan kysymyksissään (riveillä 1 ja 11) esiintuoma *Sulis*, joka on Sulitjelmasta yleisesti käytetty lyhenne (vrt. Hesa/Helsinki²⁹). Yhdyskunnan ulkopuolisesta maailmasta ei katkelmassa puhuta paikannimien avulla. Silti tuo nimeämätön matkakohde – ja siten paikallisen aikatilataskun ulkoraja – on keskustelijoiden tiedossa Sulitjelman vastinparin, indeksikaalisesti siihen liittyvän termin, kautta. Harvey Sacksin (1992b, 438) mukaan ihmisten ja paikkojen nimien ja muiden faktuaalisten asioiden kertomisessa vältetään yleensä sellaisten tarpeettomien asioiden kertomista, jotka ovat jo keskustelijoiden tiedossa tai jotka ovat puheen päämäärän muotoilun kannalta turhia. Niinpä vastaajan ilmaisu ”ajomme mutaista tietä” (rivi 14) toimii tilanteellisesti riittävänä ja ymmärrettävänä ilmaisuna kertomaan vastapuolelle, että kyseessä on juuri Sulitjelman ja Fausken kuntakeskuksen välisestä tieyhteydestä. Tuon tieyhteyden avautuminen kertoo näin pienestä halkeamasta aikatilataskun ’ulkomaailman tuhoavilta vaikutuksilta’ suojaavassa kuoressa. Kun aiemmin vanhemmat tiesivät lastensa pysyvän fyysisesti yhdyskunnan rajojen sisällä, nyt tieyhteyden olemassaolo on muuttanut tilannetta. Argumentatiivisena menetelmänä Sulitjelman ja kuntakeskuksen erottaa toisistaan mutainen tie, tai nyt jo routinut asfalttipäällysteinen tie, mutta tie on olemassa myös fyysisenä liikumisalustana.

Edellisissä katkelmissa liikkuminen Sulitjelmassa sekä pendelöinti Sulitjelman ja kuntakeskuksen välillä ovat muodostuneet useamman vuoron mittaiseksi keskustelunaiheeksi ja niin, että molemmat keskustelijat ovat tunnistaneet keskustelunsa jostain jonka olen jälkikäteen analyttisesti nimennyt paikalliseksi aikatilataskuksi. Aina aikatilataskun käyttö ei ole yhtä ilmeistä, vaan sitä voidaan käyttää ohimennen jonkin pienen ongelman ratkaisemiseen. Seuraavassa katkelmassa (6) *Mega* Sulitjelma–kuntakeskus-vastinpari otetaan käyttöön Sulitjelmassa nykyisin toimivan päivittäistavarakaupan nimeä haettaessa. Kysymystä tehdessäni en vielä osaa odottaa asian esilletuloa, sillä katkelma alkaa tarkentavalla kysymyksellä haastateltavan pariskunnan tyttärestä ja hänen ammatistaan.

(6) b Mega
Samu (S)
Ragnhild (R)
Johan (J)

²⁸ Tämä ei ole nähtävissä katkelmasta, mutta haastattelun aiempien vaiheiden kautta kysyjä tietää ja vastaaja tietää kysyjän tietävän, että vastaaja on syntynyt Sulitjelmassa 1960-luvulla ja että hänellä on kaksi aikuisikäistä lasta. Jos osapuolilla ei olisi tätä tietoa, vastaajan pitäisi tuoda se mukaan keskusteluun.

²⁹ *Sulis* on jäsenyysspesifi ilmaisu, jonka käyttämisen sopivuudesta neuvottelun tarkastelu on paljastavaa. Yhteisön ulkopuolisen tutkijan ollessa läsnä termi joko hyväksytään (kuten tässä katkelmassa) tai sen käyttö nähdään ongelmallisena. Katkelmassa (2) *Projektleder* vastaaja näkee termin riittämättömänä, kun hän kertoo minulle työhistoriaansa. Hän korjaa ensin käyttämänsä muotoilun ”Suliksen kuparisulatto” täsmällisempään ilmaisuun ”Sulitjelman kuparisulatto” (*kobbersmeltehytte i Sulis -tjelma*”).

1. S: o:g (0.8) hun ha:r vel ikke arbeidet i i gruvene, (.) eller i
ja hän ei kai ole työskennellyt kaivoksissa tai
gruve i gruve-
kaivos kaivok-
2. R: nei ikke i gruve hun arbeidet på butikk
ei ei kaivoksessa hän työskenteli kaupassa
3. S: ok=
selvä
4. R: =i Sulis
Suliksessa
5. S: ja
joo
6. R: ja (3.0) samvirkelaget
kyllä osuuskaupassa
7. S: ja
joo
8. R: det som heter (1.5) me- me- ka det heter nå
siinä mikä on nimeltään me- me mikä se nyt onkaan
9. J: Mega?
Mega
10. R: Mega! nei Mega er i Fauske her er det Pri[x
Mega ei Mega on Fauskessa täällä se on Prix
11. J: [Prix=
Prix
12. S: =Prix ja
Prix joo
13. R: før var det samvirkelaget (.) det var samvirkelaget stort
ennen se oli osuuskauppa se osuuskauppa oli suuri
foretagende før for >du du< kom ikke nedover
yritys ennen sillä ei päässyt alaspäin
14. S: nmm
nmm
15. R: var ikke så lett å reise te Fauske
ei ollut niin helppoa matkustaa Fauskeen
16. S: nmm
nmm
17. R: vet du for det var tåg
tiedätkö ennen oli juna
18. S: ja
joo
19. R: og og båt
ja laiva
20. S: ja
kyllä
21. R: på på Sjonstavannet og så kom du til Finneid og og så derifra
Sjonsta-järveltä ja sitten Finneidiin ja ja sitten sieltä
med (1.0) ja en drosje (.) det stå ikke noen buss
joo taksilla ei ollut bussia
22. S: nmm
nmm
23. R: næi
ei
24. S: nmm (1.7)
nmm
25. R: så: (2.4)
joten

Katkelmassa Sulitjelma–Fauske-vastinpari tuodaan keskustelijoille näkyväksi kahden samaan kauppaketjuun kuuluvan myymälän nimen kautta. Keskustelu alkaa kysymyksellä haastateltavien tyttären työpaikasta. Kysymys esitetään lievennetyssä muodossa liitesanalla 'kai' (*vel*) lisättynä, toisin sanoen kyseiseen tilanteeseen sovitettuna. Kyseisen kysymyksen esittäminen on sidoksissa taustatietolomakkeeseen, jossa on kysymys haastateltavan lasten ammatista. Liitesana 'kai' kertoo siitä, että haastattelija ei pidä todennäköisenä vastaajan tyttären työskentelemistä kaivoksessa. Koska haastattelija on tietoinen, että kaivoksissa sekä kaivosyhtiön palkkalistoilla oli myös naisia, kysymystä ei kuitenkaan voi jättää esittämättä.

Vastaus muodostuu vaiheittaisesti – tytär työskenteli kaupassa (rivi 2), Suliksessa (rivi 4), osuuskaupassa (rivi 6 kolmen sekunnin tauon jälkeen). Vastaaja

ei siis ole etukäteen varma, kuinka tarkasta kuvauksesta haastatteli on kiinnostunut ja tulkitsee siksi kysyjän joo-minimipalautteet tarkennuspyynnöiksi (toinen vaihtoehto on, että vastaaja tarjoaa niitä keskustelunaiheen päättäjiksi). Rivillä 8 vastaaja jatkaa edelleen tarkentamista ja yhteisymmärryksen etsimistä tavoittelemalla kyseisen myymälän nykyistä nimeä. Hän aloittaa kahdesti lausumalla metavua ja kysymällä sitten (mahdollisesti retorisesti itseltään) ”mikä se nyt onkaan”. Tilanteessa läsnä oleva kolmas henkilö, J, tulkitsee kysymyksen avautuvaksi mahdollisuudeksi, tai mahdollisesti jopa kehoitukseksi, liittyä keskusteluun. Rivillä 9 J jatkaakin R:n puheenvuoroa lausumalla kaupannimen Mega kysyvällä intonaatiolla. R kuitenkin torjuu heti vastauksen todeten, että Mega ei ole Sulitjelmassa vaan Fauskessa. Vaikka Mega ei olekaan nyt haettu termi, se ilmeisesti johdattaa hänet tarkoittamaansa myymälännimeen, Prix. Sekä J (rivi 11) että kysyjä (rivi 12) hyväksyvät R:n tarjoaman nimen.

Keskustelun jatko vaikuttaa ensi alkuun sattumanvaraiselta. R toteaa Prixin olleen aiemmin suuri osuuskauppa, jonka kautta sulitjelmalaiset hankkivat suurimman osan tarvitsemistaan tavaroista. Tämä keskustelun käänne on ymmärrettävissä juuri vastinparien Sulitjelma–Fauske ja Prix–Mega kautta. Prix ja Mega kuuluvat samaan osuuskauppaketjuun, mutta ne eroavat palvelutasoltaan toisistaan. Prix on päivittäistavara- ja elintarvikeliike, kun taas Mega on valikoimaltaan laajempi valintamyymälä. Tämä myymälöiden kokosuhde kuvastaa myös Sulitjelman ja kuntakeskuksen nykyistä asemaa, jossa Sulitjelman kaivostoiminnan loputtua myös yhdyskunnan palvelurakenne on heikentynyt. Myymälöiden nimien suhteuttaminen ja tämän jälkeen viittaaminen Sulitjelman alkuperäisen osuuskaupan suuruuteen kertovat samalla Sulitjelman ja kuntakeskuksen muutuneesta huoltosuhteesta.

R:n puhe siirtyy sujuvasti Sulitjelman liikenneyhteyksiin, sillä ne toimivat alkuperäisen osuuskaupan suuruuden selittäjänä. Sulitjelman työläiset tarvitsivat myymälän, josta kautta saattoi hankkia vapaasti tarvitsemiaan tuotteita. Osuuskaupan toiminta oli myös kaivosyhtiön intresseissä, vaikka se ei ollut kaivosyhtiön omistama ja vaikka yhtiö pyrki 1910-luvulla estämään kaupan perustamisen kieltäytymällä myymästä sille tonttia. Toisen maailmansodan alkaessa vuonna 1940 osuuskauppa osoittautui elintärkeäksi myös kaivosyhtiölle, jolle osuuskauppa lainasi merkittävästi pääomaa, kun kaivosyhtiön pääkonttorin rahaliikenne Oslossa katkaistiin. Vastavuoroisesti kaivosyhtiö salli osuuskaupan kuljettaa tavaroita maksutta yhtiön omistamia liikenneyhteyksiä pitkin. (Evjen 1992, 59–60.) Vaikka R katkelman lopussa korostaakin liikenneyhteyksien huonoudesta johtuvaa matkustamisen vaikeutta, näkökulman voi halutessaan laajentaa ymmärryksellä siitä, että liikenneyhteydet olivat kaivosta, ei kaivostyöläisiä varten.

Haastatteluissa Sulitjelma ymmärretäänkin usein ennen kaikkea kaivosyhtiön yhdyskuntana, joka siksi sisältää myös fyysisesti yhdyskunnan ulkopuolelle kuuluvia alueita. Sulitjelma nähdään tuotantoketjuna, jossa raja Sulitjelman ja muun maailman välillä kulkee Finneiden satamassa. Nykyisin kiinteästi Fausken kuntakeskukseen yhdyskuntarakenteeltaan kuuluva alue oli aiemmin kaivosyhtiön hallinnassa ja sellaisena se yhä mielletään menneestä ajasta kerrottaessa. Rivillä 25 R tuo sen esiin lenkkinä paikkojen ketjussa, jota seuraten matka Sulitjelman ja Fausken välillä tehtiin. Samalla tavalla katkelmassa (7) *Lapplands helvete 1* haastateltavat mainitsevat Finneiden satama-alueen Sulitjelmaan kuuluvana heidän arvioidessa kaivoksen työllistävyyttä eli kertoessaan nimenomaan *kaivos*-Sulitjelmasta. Sitä seuraavassa samasta haastattelusta poimitusta katkelmassa (8) *Slappa*

oss Finneid tuodaan keskusteluun nykyisin 'ulkopuolisena' mutta historiallisesti Sulitjelmaan kuuluvana alueena.

(7) b Lapplands helvete 1

Samu (S)

Lars (L)

Harald (H)

1. L: {viheltelee}
2. S: [men så-
mutta entä
3. H: [det va vel kanskje på det meste atten hundre som jobbede i
enimmillään taisi olla 1800 työntekijää
Sulitjelma
Sulitjelmassa
4. S: nm[m
nm
5. L: [ja (.) det var det=
kyllä niin se oli
6. H: =for det meste
enimmillään
7. L: for når jeg begynte da var vi tolvhundreogfemogsytti (1.7)
koska minun aloittaessa oli 1275
som var altså i fra Sulitjelma til Finneid=
jotka olivat siis Sulitjelmasta Finneideen
8. S: =nm[m
nm
9. L: [til
Finneiden
utskipningsstedet på Finneid
rahtisatamaan
10. S: nm
nm
11. L: med jernbane og alt så var det tolvhundreogfemogsytti som
Rautatiet ja kaikki mukaanlukien oli 1275
var ansatte
työntekijää
12. S: ja
joo
13. L: og da jeg slutta da var vi vel noe sånt som (3.3) tja (.)
ja kun lopetin niin silloin meitä oli kai jotain tjaa
jeg vet ikke [Harald] for jeg slutta jo i åttisju jeg
en tiedä Harald koska minähän lopetin vuonna -87 minusta
tykker det var med eller to hundre med flotasjon=
oli mukana tai kaksisataa flotaatio {jäteaineksen
erottelumenetelmä} mukaan luettuna
14. H: =ja jeg
joo
skulle anta det
olettaisin niin
15. L: noe sånt
jotain sellaista
16. H: ja
kyllä

(8) c Slappa oss

Samu (S)

Lars (L)

Harald (H)

1. L: og (2.0) og du vet (0.8) kommunan har jo vært kan man godt si
ja ja tiedätkö kuntahan on ollut voisi hyvin sanoa että on
vært veldig slapp for dette område for (.) for det var jo
ollut hirveän laiska tällä saralla sillä nehän oli
disse som ville begynne mekaniske verksted i (.) i (.) i i de
nämä jotka halusivat aloittaa mekaanisen verstaan ni- ni- ni-

- boligan som som gruvene hadde
niissä rakennuksissa jotka kaivoksilla oli
2. S: nmm=
nmm
3. L: =men det fikk dem ikke (1.1) [og og du vet
mutta ne eivät saaneet ja ja tiedätkö
4. H: [ja
kyllä
5. L: at etablerte dem seg heller på Fauske
että ne perustivat sen mielummin Fauskeen
6. S: ja
joo
7. L: ja (.) og du ser jo på Finneide i dag (.) der kor gruvene
joo ja näkeehän sen Finneidessä nyt siellä missä kaivoksilla
hadde (.) utskippningsstedet og det var jo de som eide heile
oli rahtisatama ja nehän omistivat koko
område der eller disponerte områ[det
alueen siellä tai hallitsivat aluetta
8. S: [nmm
nmm
9. L: dem eide ikke for det var jo på (.) leid grunn
ne eivät omistaneet koska sehän oli vuokralla
10. S: nmm=
nmm

Ensimmäisessä katkelmassa huomio kiinnittyy vuorovaikutuksen näkökulmasta erityispiirteensä olevaan yhdessä kertomiseen. Lyhyessä katkelmassa kaikki kolme puhujaa ovat äänessä. Haastattelija on rivillä 2 aloittamassa mahdollisesti uutta puheenaihetta, mutta lopettaa nopeasti Haraldin aloittaessa samanaikaisesti omaa puheenvuoroaan. Näin vain yksi puhuja puhuu kerrallaan. Harald esittää arvion kaivoksen työntekijämäärästä. Arvio on luonteeltaan yleinen; varsinkin kun sitä vertaa Larsin rivillä 13 esittämään vastapuheenvuoroon, jonka hän aloittaa sitomalla puheenvuoronsa omaan kokemukseensa sulitjelmalaisena kaivostyöläisenä. Vaikka Lars on seuraavat hetket pääpuhujan roolissa, rivillä 13 tehtävä puheen osoittaminen Haraldille (*jeg vet ikke Harald* on suora viittaus siihen, että Harald voi niin katsoessaan korjata seuraavaksi annettavat tiedot) liittyy myös Haraldin mukaan tuottamaan haastattelijalle tarjottavaa tietoa kaivoksen työntekijöiden määrän muutoksista. Harald vahvistaakin puheenvuoroillaan rivillä 14 ja 16 Larsin antamat tiedot tarkoituksenmukaisiksi. Tarkoituksenmukaisuus ei välttämättä tarkoita tietojen oikeellisuuden vannomista, varsinkin kun Larsin puheenvuorojen liittäminen hänen omaan kokemukseensa tekee käytännössä mahdottomaksi tietojen vahvistamisen. Näin Haraldin sanavalinta ”olettaisin niin” tulee ymmärrettäväksi. Joka tapauksessa tilanne vaatii päätyäkseen jonkinlaista vastusta tai mielenilmaisua Haraldilta aivan samalla tavalla kuin Mega-katkelmassa kerran yhdessä aloitettu tiedonmuodostaminen halutaan viedä loppuun osittain siksi, että keskustelussa on läsnä ainakin kaksi henkilöä, joilta tuon tiedon löytymistä voi odottaa.

Katkelmassa (8) *Slappa oss* välittyy jo toteamani murtuma aikaisemman ja nykyisen paikallisen aikatilataskun välillä. Kun katkelmassa (7) *Lapland helvete 1* oli tehty selväksi kaivos-Sulitjelman ulottuminen myös Finneideen, nykytilanteessa Fausken kunnan tukitoimenpiteet Sulitjelmaan nähdään kohdistuvan väärään paikkaan. Lars kertoo metallirytyksestä, joka oli kiinnostunut aloittamaan työt kaivosyhtiön entisissä kiinteistöissä Sulitjelmassa. Kunnan päättäjät eivät tarjonneet perustettavalle yritykselle Sulitjelmasta hallinnoimiaan kaivosyhtiön tiloja vaan tilat yritykselle löytyivät Finneidestä kaivosyhtiön satama-alueelta kunta-keskuksen välittömästä läheisyydestä. Näin on tilanteisesti mahdollista määritellä

yhdyskunnan rajat kulloiseenkin argumentaatioon sopivasti ilman, että tämä ristiriita nousisi keskustelun sisällä ongelmalliseksi.

Edellä esitetyn analyysin päämääränä ei ole Sulitjelman rajoihin liittyvän ristiriidan osoittaminen tai kategorisointi jostain yleisemmästä luokittelusta käsin. Tarkoituksena ei niin ikään ole keskustelijoiden osoittaminen ristiriidasta tietämättömiksi. Pikemmin tavoitteena on kuvailla, millaisella selontekotyöllä ristiriitaisuutta keskusteluissa kierretään. Tällaisen tulkintatavan omaksuminen perustuu etnometodologian haluttomuuteen kyseenalaistaa maallikon käyttämä tieto uskomuksella intellektuellin tuottaman tiedon paremmuuteen. Kohdistuessaan huomion siihen, miten ihmiset arkisissa vuorovaikutustilanteissa tuottavat merkityksellisiä ilmiöitä, etnometodologit vastustavat toimijoiden käyttämien luokitteluiden korvaamista akateemisilla käsitteillä. Aikatilatasku ja keskustelunanalyttinen formaali menetelmä ovat toki nekin intellektuaalisen ajattelun tuotosta ja vieraita toimijoille. Ne ovat kuitenkin vain välineitä, joilla toimijoille itselleen huomaamattomat keskustelun mahdollistajat ja ohjaajat voidaan tehdä näkyviksi. Aikatilatasku ei siten ole toimintaa selittävä vaan sitä kuvaileva apuväline.

Näiden ensimmäisten aineistonäytteiden ja analyttisten harjoitusten tarkoituksena on ollut hivuttautua kohti toimijoiden motiivien tilanteisten ilmentymien ja niiden vastaanoton tarkastelua. Pyrkimyksenäni on ollut osoittaa, kuinka jaettua ja keskusteluissa koeteltavaa maailman jäsenystä tuotetaan neuvottelemalla hyvinkin pienten ja ennalta arvaamattomien vastinparien, jäsenpesifien ilmaisujen ja naurahdusten tilanteisista merkityksistä. Eric Laurierin ja Chris Philon (2004) käsityksen mukaan etnometodologian anti maantieteelle voisi syntyä uudenaikaisessa kiinnostuksessa ottaa empiirisesti painottuneen tutkimuksen kohteeksi maantieteen klassisia aihepiirejä lähestymällä niitä kuitenkin käytännöllisen toiminnan ja järjearlyn kautta. Tämän luvun empiirisenä haasteena on ollut vetoomuksen tarkastelu etäisyyden ja paikallisten aikatilataskujen merkityksellistämisen ja näkyväksi tekemisen kautta.

4.2 Sulitjelma liikkeessä

(9) a,b Alt mulig
Samu (S)
Lars (L)

- 40 L: for Langvannet som vi har her nede det er nullpunktet for
sillä Langvannet joka on tässä vieressämme se on kaivoksen
gruven
nollapiste
- 41 S: nmm
nmm
- 42 L: det er det er du oppmerksom på [når jeg sier
se se pidä se mielessäsi kun sanon
- 43 S: [ja ja [ja
kyllä kyllä kyllä
- 44 L: [at der er
että se on
nullpunktet=
nollapiste
- 45 S: =ja
kyllä

Haastatteleman eläkkeellä oleva kaivosmies (L) kehottaa minua (S) huomioimaan, että nollapisteestä puhuessaan hän tarkoittaa Langvannet-järveä: sitä, että kaivoksen korkeuskäyrät lasketaan Sulitjelman Langvannet-järven pintatasosta

eikä esimerkiksi merenpinnasta. Tämä haastattelun kesken kertomustansa tekemä pieni sivuhuomautus tuntui haastattelutilanteessa ja pitkään myöhemminkin varsin merkityksettömältä tekniseltä yksityiskohdalta. Riville 43 paikantuva aineistossani poikkeuksellisen selkeä haastattelijan päällepuhunta antaa ymmärtää, etten haastattelutilanteessa ollut erityisen kiinnostunut nollapisteestä tai siitä, mitä sillä tarkoitetaan. Pyrkimyksenäni on mahdollisimman nopeasti ohjata haastateltava takaisin alkuperäiseen aiheeseen. Keskustelutilanteen tasolla onnistun tavoitteessani, sillä katkelma jatkuu toivotusta aiheesta kerronnalla.

Katkelmaa analysoidessani L saa toisen tilaisuuden kertoa, mitä hän vuorolleen halusi kertoa ja miksi hänelle oli tärkeää, että kuuntelin – ja että ymmärsin. Katkelma luo lähtökohdan tälle luvulle ja antaa mahdollisuuden havainnollistaa yhdestä suunnasta etnometodologisen maantieteen lähestymistapaa. Vien huomautuksen takaisin siihen laajempaan yhteyteen, josta katkelma on leikattu, tarkastellakseni sitä keskustelullista ja tiedontuottamiseen liittyvää työtä, jota haastateltava huomautuksellaan tekee. Tuolle työlle on löydettävissä tehtävänkuvaus: se on kuulutus paikalliseen, ryhmjäsenyyttä ilmaisevaan metrologiaan siirtymisestä, käsky luopua universaalista metrologiasta ymmärrystä tavoiteltaessa. Luvun edetessä otan mukaan myös muita katkelmia samaisesta haastattelusta osoittaakseni, millaisissa tilanteissa käytettäväksi ”nollapiste” ja sivuhuomautuksen merkitykselliseksi tekeminen luotiin.

Aiheen empiirisen käsittelyn sivussa työstyö myös luvun metodologinen väite: Sulitjelma ei ole vain paikka maan päällä eikä sen koko maisema avaudu tunturin laelta. Tässä luvussa muotoilen ja kysyn, ristiin ja lomittain, seuraavat kysymykset: mitä, missä ja milloin Sulitjelma on? Kysymyksiin vastatessani pyrin venyttämään totuttujen maantieteellisten käsitteiden rajoja niin, että haastateltavien antamat selonteot tulevat ymmärrettäviksi. Avaan ja määrittelen uudelleen kysymysten sisältämiä käsitteitä, jolloin vastaukseksi ja argumentiksi muodostuu seuraava: Sulitjelma on toisinaan maan alla, ja kaivos kuiluineen ja käytävineen muodostaa toiminnallisen kulttuurimaiseman. Vaikka tämä maailma on määritelmällisesti ulkopuoliselta silmältä näkymätön, se myös tihkuu ja valuu näkyväksi pinnaksi. Näin maisema ja paikka eivät ole yksilöitävästi ’siellä’ tai ’tuolla’ vaan liikkeessä. Sulitjelma liikkuu kuvainnollisesti ja konkreettisesti.

Tämä luku on saanut innoituksensa Doreen Massey (2005, 130–148) ajatuksesta paikan käsitteellisestä saavuttamattomuudesta. Massey mukaan paikka on avoin, ei täysin määriteltävissä, eikä koskaan ’vain’ tässä. Paikat voidaan pysäyttää ja painaa pisteiksi kartoille, mutta silloin paikan paikaksi tekevät ominaisuudet menetetään. Massey käyttää esimerkkinä Englannin pohjoisella järvisuudulla sijaitsevaa Keswickin kaupunkia ja sen laitamalla kohoavaa Skiddaw-vuorta. Keswickiä paikkana kuvailtaessa on tyyppillistä – ja käytännöllistä – esittää paikkaan liittyvä ihmistoiminta vasten muuttumatonta luontoa. Mutta Skiddawkaan ei ole ajaton, vaan miljoonien vuosien muutoksen ja yhä jatkuvan geologisen prosessin tämänhetkinen olotila, eräänlainen pysähdyskuva sekun (Massey 2005, 131). Tämä varsin yksinkertainen toteamus on otettavissa todesta ja kohdistettavissa myös Sulitjelman tapaukseen. Myös Sulitjelma on paikkana aineksen ja kappaleiden liikkumista ja liikkuttamista.

4.2.1 Nollapiste

Luvun aloittaneen katkelman vuorojen rakenteessa on jotain hämmentävää. Haastattelupuheessa päällekkäispuhunta on määrällisesti harvinaista, ainakin spontaaniin puheeseen verrattuna. Tämä on seurausta haastattelupuheen institutionaalista kehystyksestä, jotka antavat haastattelijalle ja haastateltavalle selkeät roolit ja tehtävät keskustelun viemisessä eteenpäin. Seuraavaa puhujaa ei ole tarpeen neuvotella, sillä kysymys–vastaus–vieruspari säätelee vuoroja. Kysymystä seuraa vastaus; kun vastaus on annettu, seuraa seuraava kysymys. Yleensä on siis varsin selvää, kumpi puhujista on äänessä. Myös yhden aihepiirin käsittelyn loppumisesta neuvotellaan ja päästään yhteisymmärrykseen, kuten vaikkapa katkelmassa (9) *Alt mulig* (rivit 50–52). Omassa aineistossani päällekkäispuhunnat ovat tyypillisesti minimipalautteita, kuten *mmm* tai *joo*, eivätkä keskustelijat edes varsinaisesti tulkitse niitä päällekkäispuhunnoiksi: haastateltava ei lopeta puhettaan eikä toista alle jääviä sanoja. Päällekkäisyys on pikemminkin merkki tarkkaavaisesta kuuntelemisesta. Toinen päällekkäispuhuntojen tyyppi aineistossani on kysymyksen päälle aloitettu vastaus – tai selvennyspyyntö, kuten katkelman (9) *Alt mulig* rivillä 2. Näissä tapauksissa päällekkäispuhunta voi kestää pidempäänkin erityisesti silloin, kun haastattelijana haluan esittää kysymykseni loppuun saakka.

Rivin 43 päällekkäispuhunta on monin osin tyypillinen. Se on varsin lyhyt eikä se muuta puhujien vuoronjakoa: minun *joo*-toisteluni ei keskeytä haastateltavan lausetta. Myöskään *joo*-sanojen toistelulla ei vain osoiteta tarkkaa kuuntelemista. Sen sijaan tapauksessa on tietty moraalinen jännite, joka tekee siitä poikkeuksellinen. Jännitteen moraalinen painotus tulee selkeämmin esille, jos puheen sisältöä muutetaan:

```
X: sillä hampaat on harjattava joka ilta
Y: mmm
X: se se pidä se mielessäsi [kun sanon
Y: [joo joo [joo
X: [että ne on harjattava=
Y: =joo
```

Nyt on ilmeistä, että Y:n lausuman ”*joo joo joo*” voi tulkita sisältävän kannanoton mahdollisesti holhoavaan toteamukseen hampaiden harjaamisesta: *joo* tiedän kyllä, ole hyvä ja siirry eteenpäin. X ja Y eivät myöskään ole enää ketä tahansa puhujia, vaan heidän välillään on aistittavissa tietynlainen suhde: X on se, jonka ilmaisemaa tietoa Y:n ei tule kyseenalaistaa. Tässä kuvitteellisessa esimerkissä oletus on, että molemmat osapuolet jakavat lausutun asian merkityksen, hampaiden pesemisen tärkeyden. Voi myös olettaa, että yhteisymmärrys vallitsee siitä, mitä seuraa, jos näin ei tehdä. Entä mitä voidaan olettaa alkuperäisessä katkelmassa?

Kuten edellä mainitsin, puhe nollapisteestä ei noussut tyhjistä. Koska määrittelin sen alkujaan itse kerrottavaa tarinaa häiritseväksi sivupoluksi, täytyy sille olla olemassa myös laajempi konteksti, josta se poikkeaa. Seuraava katkelma (9) *Alt mulig* tuo esiin sen kerronnallisen kontekstin, jossa nollapisteen tärkeys haastattelussa luotiin. Kysyn haastattelun alkupuolella eläkkeellä olevalta kaivosmieheltä hänen työtehtävistään. Kysymys on poimittu suoraan taustatietolomakkeesta, jota täytän samanaikaisesti saamieni vastausten mukaan. Nyt tarkoitukseni on saada selville vastaajan työura.

(9) a,b Alt mulig

Samu (S)

Lars (L)

- 1 S: °ja° () o:g (.) e:h hvilken (.) hvilken stilling eller sånn
joo ja eh mikä mikä työtehtävä tai sellainen
yrkestittelen hadde du når du [kom
ammattinimike sinulla oli silloin kun tulit
- 2 L: [når det gjelder gruvan?
koskien kaivosta?
- 3 S: ja
kyllä
- 4 L: o: det var alt mulig
oo se oli kaikkea mahdollista
- 5 S: alt mulig=
kaikkea mahdollista
- 6 L: =ja ja ja det begynte jeg faktisk med med si (.) det
joo kyllä kyllä aloitin oikeastaan sanotaan
begynte jeg med i i i i en gråbergs(.)stoll som vi hadde
aloitin raakkuperässä {malmin louhinnassa syntyvä arvoton
sivukivi} joka oli
som gikk i fra utenfor samfunnshuset og til grunnstollen
joka kulki S-talon edestä ja avoperään
- 7 S: nmm
nmm
- 8 L: på Sandnes
Sandnesissä
- 9 S: ja
joo
- 10 L: der kor eh eh eh visningsgruva er i dag
sinne missä vierailukaivos on nykyään
- 11 S: nmm
nmm
- 12 L: jeg vet ikke om du vet om det=
en tiedä tiedätkö sitä
- 13 S: =ja=
joo
- 14 L: =det gjør du [sikkert
tiedät varmasti
- 15 S: [ja
kyllä
- 16 L: ja så vi hadde jo innkjørings der men jeg arbeidet altså
joo ja sittenhän oli sisäänajo siellä mutta työskentelin siis
da i i grunnstollen men før den tid så var jeg (.) i i i
silloin avoperässä mutta ennen sitä aikaa olin
østbanen her i to år
täällä itäisellä radalla kaksi vuotta
- 17 S: nmm
nmm
- 18 L: og da var det e- e- til å begynne med så var vi å skyve
ja silloin se oli alkajaisiksi työnnettiin
vogner ut og inn for de som lasta
vaunuja ulos ja sisään niille jotka lastasivat
- 19 S: nmm
nmm
- 20 L: og og og du vet det var ikke så mye men så ble det da innsett
ja ja ja tiedätkö se ei ollut mitään mutta sitten hankittiin
elektriske loka
sähköistetetyt vaunut
- 21 S: nmm
nmm
- 22 L: og da kjørte jeg en av loka mens vi mens vi dreiv den stund
ja silloin minä ajoin yhtä vaunuista samalla kun louhittiin
inntil det ble stopp der
sen aikaa kunnes työt loppui sieltä
- 23 S: ja=
joo
- 24 L: =det der var jo under krigen
se oli sehän oli sota-aikaa
- 25 S: ja
joo

- 26 L: og (.) da var jeg blant annet på ei av høg fjellsgruvene i
ja sitten olin muun muassa yhdessä tunturikaivoksista
 (1.5) i fem år (1.5) da var jeg på på på Giken
viisi vuotta sitten olin Gikenissä
- 27 S: nmm
 nmm
- 28 L: og då når krigen var slutt så blei jeg like før krigen
ja kun sota oli loppu niin juuri ennen sodan
 sluttet så ble jeg flyttet til Sagmo rett opp her
loppua niin minut siirrettiin Sagmoon ihan tässä vieressä
- 29 S: ja
 joo
- 30 L: på andre sida
toisella puolella
- 31 S: jah (.) ja
 joo-o kyllä
- 32 L: men der var det bare en kort stund jeg kom ned etter ferien
mutta siellä olin vain pienen aikaa tulini pois loman jälkeen
 det samme året
samana vuonna
- 33 S: ja=
 joo
- 34 L: =ja og der har jeg vært i grunnstollen siden
 joo ja sitten olen ollut avoperässä sen jälkeen
- 35 S: ja
 joo
- 36 L: etter etter etter de seks årene der så var jeg flyttet til
sitten niiden kuuden vuoden jälkeen siellä niin minut
 grunnstollen og der var jeg det hele resten av=
siirrettiin avoperään ja siellä olin koko loppu
- 37 S: =°jah°=
 joo-o
- 38 L: =jeg
 minä
 begynte faktisk på på (.) på pluss ni og femti og arbeidet
aloitin tosiasiasa plus 59:ssä ja työskentelin
 med opp til (.) til pluss ethundredeogførtisju, (.) og så bli
aina plus 147:ään asti ja sitten
 jeg flytta derifra altså det på djupet det begynte å jobbe
minut siirrettiin sieltä siis siltä syvvydeltä aloin
 nedover og da var jeg helt nede på minus femhundredeogförti
työkennellä alaspäin aina miinus 540
 meter under Langvann
metriä Langvannin alapuolella
- 39 S: nmm
 nmm
- 40 L: (1.6) for Langvannet som vi har her nede det er nullpunktet
sillä Langvannet joka on tässä vieressä se on kaivoksen
 for gruve
nollapiste
- 41 S: nmm
 nmm
- 42 L: det er det er du oppmerksom på [når jeg sier
se se pidä se mielessäsi kun sanon
- 43 S: [ja ja [ja
 joo kyllä kyllä
- 44 L: [at det er nullpunktet=
 että se on nollapiste
 =
- 45 S: ja
 kyllä
- 46 L: og der jeg gjorde jo forskjellige der var jeg i gruvebygning
ja sillähän tein erilaisia siellä olin mukana louhinnassa
 og der var jeg i (.) i rørlegging og der var eg i siste tyve
ja siellä olin mukana putkitöissä ja siellä olin viimeiset 20
 år gikk jeg som oppsyn
vuotta olin valvojana
- 47 (2.2)
- 48 S: nmm?
 nmm
- 49 L: altså det var min jobb jeg hadde altså stigerjobb slik at
siis se oli työnäni minä olin siis työnjohtaja eli olin
 gikk som oppsynet [i de siste tyve årene
valvojana viimeiset 20 vuotta

50 S: [ja
joo

51 (4.0)

52 S: ja så (.) hvordan fikk du (...)
ja entä miten sait...

Lomakehaastattelussa kysymysten tulisi olla muotoiltu mahdollisimman yksiselitteisiksi niin, että edellisenkaltaista vastauksen monitulkintaisuutta ei syntyisi. Normaalisti vastaaja antaa kysymykseen selkeän vastauksen (vrt. katkelma (1) *Spiller ingen rolle* luvussa 3.4) tai jos hän ei ole aivan varma kysymyksestä, kuten tässä rivin 2 korjauspyyntö ”koskien kaivosta?” antaa ymmärtää, hän voi pyytää kysyjältä tarkennusta. Korjausjäsennyksen (myönteinen vastaus kysymysmuotoiseen korjauspyyntöön) jälkeenkään vastaaja ei pysty yksiselitteisesti kertomaan, mikä hänen työtehtävänsä kaivoksessa aikanaan oli. Työtehtävät olivat vaihtelevia, riippuivat ajasta, paikasta ja teknologisesta kehityksestä. Vaikka vastaus ei olekaan juuri se täsmällinen ammattinimike tai työtehtävä, jota taustatietolomaketta varten haen, vastaajan ei tarvitse nähdä erityistä vaivaa pitääkseen puheenvuoron itsellään: vastaaja ei käytä mitään keskustelullista välinettä, esimerkiksi tarinan aloittamista, valmistakseen kuulijaa odotettua pidempään puheenvuoroon. Haastattelija sallii vastaajan jatkaa kertomustaan sopiviin kohtiin kohdistamalla minimipalautteillaan.

Riviltä 40 eteenpäin katkelma on jo tuttu tämän luvun alusta. Tuolla rivillä tapahtuu jotain, mikä hetkeksi heilauttaa vastauksen ja koko keskustelun raiteitaan. Vastaajan puheenvuoro rivillä 38 on muita puheenvuoroja huomattavasti pidempi, eivätkä haastattelijan minimipalautteet keskeytä sitä. Kun kuuntelemista osoittava *mmm*-minipalautte (rivi 39) lopulta esitetään sopivassa paikassa eli vuoron lopussa, se ei näytä riittävän kertojalle.³⁰ Hän ei jatka vastaustaan välittömästi, vaan rivin 40 alkuun osuu 1,6 sekunnin tauko, jonka aikana neuvotellaan paitsi keskustelun jatkamisesta (kuka jatkaa), myös tuotetun selonteon merkityksellisyydestä (miten jatkaa). Neuvottelun lopputuloksena vastaaja nostaa huomion keskipisteeksi Langvannet-järven merkityksen kaivoksen nollapisteenä. Tämä ilmenee voimakkaana painotuksena (rivi 42) sekä jo sanotun toistamisena (rivi 44). Kuulijan huomion kohdistaminen kertojan haluamaan seikkaan näyttää toimivan: rivillä 43 haastattelija toistaa ymmärrystä osoittavaa *joo*-sanaa kolmasti, vieläpä päällekkäispuhuntana. Esitettyyn kysymykseen vastaamisen kannalta huomautus kaivoksen nollapisteestä ei kuitenkaan vaikuta kovin merkitykselliseltä. Vaikka haastattelija haastattelutilanteessa väittää ymmärtäneensä haastateltavan valitseman sivuraiteen merkittävyyden ja osoittaa ymmärryksensä, tämän vuoron laajempi merkitys avautui minulle vasta tekstiä litteroidessani ja analysoidessani.

Se, että haastateltava siirtyi puhumaan siitä, millaista oli työskennellä kaivoksessa (millaisia työtehtävät olivat, miten kaivauduttiin koko ajan syvemmälle tai siirryttiin uusille alueille), kertoo ulkopuolelta määrittyvän maiseman toissijaisuudesta haastateltavan maisemassa toimimiselle. Katkelma onkin osoitus maanpäällisen maiseman ongelmallisuudesta ja sopimattomuudesta suhteessa yritykseen ymmärtää kaivosyhteisön tilanteista määrittelyä. Keskustelijoilla on tilanteessa kuitenkin tarve löytää jokin akateemisen maiseman kaltainen tulkintakehikko.

Olen kirjoittanut Sulitjelmasta yhdyskuntana ja toisinaan myös yhteisönä sen synonyyminä. Nyt tarkoituksenani on käsitteellistää Sulitjelma paikkana, mutta

³⁰ Minimipalautteiden ’*mmm*’ ja ’*joo*’ käyttöä ja vaikutusta yhteistyönä tuotettavaan tietoon käsitteiden tarkemmin luvussa 4.4 Merkitykseks mumina.

sekään ei näyttäisi onnistuvan ilman maiseman käsitettä. Käsitteellinen umpisolmu on valmis: onko Sulitjelma maisema, paikka, yhdyskunta vai samanaikaisesti näitä kaikkia? Maantieteen tieteenalakeskusteluista ei vastausta voi suoraan johtaa, mutta edellä viittaamastani maallikkomaantieteestä ehkä. Tällä tarkoitan sitä, että pyrin analysoimaan muutamia aineistosta esiin nostamiani haastattelukatkelmia etnometodologisen viitekehyksen läpi: kytken katkelmissa esiintyviä asioita teoreettisiin käsitteisiin ensinnäkin haastattelutilanteen vuorovaikutusta tarkastellen ja toiseksi etnometodologisen maantieteen näkökulmaa täsmentäen.

Esitys noudattaa maisematutkimuksesta tuttua juonta, jossa marxilaista, taloudellista valtaperspektiiviä tai yksilön maisemakokemusta korostavat 1970–80-lukujen suuntaukset saivat rinnalleen representationaalisen kulttuurisen näkökulman, jota puolestaan viimeisten vuosien aikana on kritisoitu riittämättömäksi tavaksi ymmärtää maisema (ks. Mels 2003; Merriman ym. 2008). Näissä keskusteluissa ollaan nyt taipuvaisia ajattelemaan, ettei maisema ole pelkästään ”jotain näkyvää” muttei myöskään yksioikoisesti tapa katsoa. Esimerkiksi John Wylie (2006, 519) toteaa maiseman olevan kanssanäkemistä (*seeing-with*): se on toimijaa ympäröivään maailmaan kiinnikotova ja niitä erilleen kiskova teko (Merriman ym. 2008, 203). Maiseman käsitteen läpi on suodatettu monia maantieteen metodologisia kiistoja, joihin Wyliekin toteamus viittaa. Ilmaisuihin ”jotain näkyvää” pitää sisällään paitsi ”perinteisen”, maiseman esteettisenä näkymänä tunnistavan ja tarkastelevan maisemamaantieteen myös sen poliittiseen, valikoivaan ja maskeeraavaan ulottuvuuteen tarkentuvan yhteiskuntakriittisen näkemyksen. Näistä ensin mainitussa tarkasteltavana ovat maisemassa ilmentyvät kulttuuriset prosessit ja jälkimmäisessä taas tietynlaisen esteettisen maskin alle peittyvät ja peitettävät yhteiskunnalliset prosessit. Maiseman katsomisen tapa puolestaan siirtää tarkastelun kohteen itse maisemasta harkitsemaan katsomisen poliittisuutta.

Vaarana on kuitenkin se, että maisema redusoidaan latteaksi pinnaksi, jota katsotaan jotenkin yksioikoisen kierosti. Wylie käyttämä kanssakatsomisen ilmaisu palauttaa huomion ainakin osittain maisemaan sosiaalisena pintana, jota katsotaan aina toisten kanssa ja jota ei vain katsota vaan jota katsomalla aina myös tehdään jotain (myös Olwig 2008). Samaa ideaa tapailee Doreen Massey paikan käsitteellä. Massey (2005, 130) mukaan yksi tavanomaisista keinoista hahmottaa paikkoja on ollut nähdä ne nimettyinä karttapintaisina esityksinä. Kartaston paikkahakemisto auttaa ensin avaamaan oikean sivun (käytettävänä olevasta kartastosta riippuen Pohjoismaiden, Norjan tai Pohjois-Kalotin kohdalta), siitä edelleen x- ja y-koordinaattien rajaaman ruudukon ja lopulta nimen Sulitjelma. Nimeä ei voi kuitenkaan nähdä eristyksissä muista karttamerkinnöistä: nimen vieressä oleva taajaman symboli antaa viitteitä paikan koosta (asukasluvun mukaan kyseessä on paikka, jota ei pienimittakaavaisissa kartoissa ole edes mainittu), alueen topografiasta kertovat väritykset ja symbolit määrittelevät sen luonnonympäristöllisen sijainnin (merenlahden jatkona syvälle vuorten ympäröimään sisämaahan ulottuva laaksonperukka), liikenneyhteydet tuota luonnonympäristöä muokkaavan ihmistoiminnan osoituksena ja eritasoiset hallinnolliset rajat osoituksena ihmisten toimintaa säätelevistä oikeudellisista diskursseista.

Taidokas tulkitsija kertoo kartan pohjalta vakuuttavan tulkinnan, tarinan, paikasta. Kirjoittaessaan tiloista (ja paikoista) ”tähänastisina päällekkäisinä tarinoina” (*simultaneity of stories-so-far*) Massey tarkoittaa kuitenkin tarinalla enemmän kuin mitä karttapintaan saa tarttumaan. Näiden historiallisten tarinoiden kautta kerrottuna jokainen paikka on Massey (2005, 130) mukaan ainutlaatuinen:

[P]aikat ovat tarinoiden kokoelmia, artikulaatioita laajemmassa tilan valtageometriassa. Se, millaisiksi paikat muodostuvat, on tulosta tuossa laajemmassa asetelmassa tapahtuvista kohtaamisista [*intersections*] ja niiden hyödyntämisestä. Eikä vain kohtaamisista vaan myös kaikista kohtaamattomuuksista, solmimattomista ja katkenneista yhteyksistä, ulossulkemisesta. Paikan erityisyys on tulosta kaikesta tästä.

Paikkojen välillä matkustaminen on liikkumista erilaisten trajektorikoonnoston välillä ja itsensä uudelleenasettamista niihin trajektoreihin, siihen ajatustenvaihdon kartografiaan, käytävien keskustelujen sisälle, joihin toimijat ovat suhteessa. ”Paikat eivät ole pisteitä kartalla vaan ajan ja tilan yhdistymisiä, tilallisia-ajallisia tapahtumia” (Massey 2005, 130).

Maantieteen keskusteluita seuranneelle Massey'n paikkamääritelmä on tiivistys hänen vuosikymmeniä kestäneestä kiinnostuksestaan pohtia tilan ja paikan suhdetta. Sen taustalta paljastuu kritiikki humanistisen maantieteen paikkojen erityisyyttä ja yksilöllistä tunnepitoista hahmottamista korostavaa näkemystä kohtaan. Vallan geometria tekee eristäytyneestä ainutlaatuisuudesta myytin ja tarinoiden samanaikaisuus ja menneisyysulottuvuus häivyttävät paikkojen tarunomaisuuden. Lähtökohta ei kuitenkaan johda suoraa päätä tuomioon, etteikö paikan erityisyys olisi osa paikkaymmärrystä. Massey'n termi *throwntogetherness* selvittää juuri sitä välttämätöntä haastetta kohdata paikassa sen tämän- ja tässähetkisyys samalla kuitenkin ymmärtäen, kuinka tämä ja tässä ovat (luonnon)historiallisten aika- ja tilapolkujen tuottamia (Massey 2005, 140).

Myös maisema-käsitteen kohdalla humanistisen maantieteen yksilökeskeisyyttä on pohdittu kriittisesti palauttamalla huomio maisemassa toimimiseen (Olwig 2008). Vaellusta kriittisen ajattelun tapahtumapaikkana käsittelevässä artikkelissaan John Wylie (2005, 236) hahmottaa omaa näkökulmaansa suhteessa aiempaan tutkimukseen kirjoittaessaan, että ”tämä artikkeli ei ole sosiologinen tai historiallinen tutkimus pitkänmatkankävelystä. Se ei tarkastele vaikkapa sitä, kuka kävelee tai miksi. Se ei myöskään ensisijaisesti käsittele keskusteluja ’Polun politiikasta’ tai sen moninaisista kulttuurisista käytännöistä; esimerkiksi polusta kaupunkimaisen elämän vastakohtana tai antiteesinä, tai kävelemisen näkyvyydestä maisemassa tai sen hyväksynnästä.” Sen sijaan Wylie (2005, 236) asettaa tehtäväkseen kuvailla ”itsen ja maiseman moninaisia konfiguraatioita”, ”kävelemisen ruumiillisuutta ja tunteellisuutta”, ”sävyjä, tekstejä ja topografoita, joista itsen ja maiseman artikulaatiot nousevat käveltäessä mereen viettävää ja pirstaloitunutta rannikkokaistaletta”. Ajateltaessa maisemia ja paikkoja tapahtumina kiinnostavaksi kysymykseksi nousee erityisesti se, *miten* paikat toimijoille ovat: eikä vain Wyliehen korostamalle ’itselle’ vaan jäsenille ja vuorovaikutuksessa. Tämä kysymys on nähdäkseni ensisijainen suhteessa missä- ja mikä-kysymyksiin, jotka nekin toki omalta osaltaan selittävät Sulitjelman yhteisön ja yhdyskunnan syntyä.

Millaisen toiminnan maisema Sulitjelma olisi? Maantieteilijä Michael Jones (2000) on todennut, että Pohjois-Norjaa on tarkasteltu tutkimuksissa pääasiassa kahdenlaisena resurssimaisemana – merestä ja tuntureista nousevana luonnonvarapotentiaalina, jota hyödyntävät kalastus ja poronhoito. Suuri osa pohjoisnorjalaisista työskentelee kuitenkin muilla aloilla, jotka ovat kytköksissä – toki myös meren ja tuntureiden kautta – kaupungistumisen ja teollistumisen maisemiin. Jones (2000, 14) viittaa myös kaivos- ja raskaan teollisuuden maisemiin tarkoittaan historiallisesti muodostuneita mutta nyt murentuvia luonnonvarojen hyödyn-

tämisen järjestelmiä. Jones kritisoi kahden maiseman näkökulmaa ulossulkevana, asiantuntijavetoisena lähestymistapana, joka ei välttämättä tavoita paikallisten ihmisten maisemaan kiinnittämiä arvoja ja maiseman käyttöä.

Näistä maisemista Sulitjelma on yksi esimerkki, ja tällaisena maisemana sitä myös haastatteluissa tarkastelin. Kutsun tätä maisemaa näkyväksi. Se on näkyvä kahdesta syystä. Ensinnäkin se on silmällä nähtävissä ja tähän liittyen, toiseksi, maskeerattunakin varsin hyvin perinteiseen maantieteelliseen maisemakäsitykseen sopiva. Näkyvän maisemamaantieteen aiheena tavoittelin haastatteluissa esimerkiksi yhdyskunnan siluettia hallinneen sulaton savupiipun purkamista osana paikallisen identiteetin murtamista; siihen liittyen keskustelua teollisuuden kulttuuriperinnön säilyttämisestä; väestön vähenemisestä seuraavaa palveluiden katoamista. Haastattelurunkoni olin rakentanut kaivostoiminnan maiseman varaan, ja sellaisena se monesti tunnistettiin (olkoonkin, että sen yhdyskunnan visuaalisesta ilmeestä voitiin keskustella). Tietyissä tilanteissa maiseman näkyvät piirteet osoittautuvat kuitenkin riittämättömiksi ja ongelmallisiksi pyrkiessäni ymmärtämään haastattelun kulkua ja tehtäviä selontekoja. Tätä 'puuttuvaa' maisemaa voisi kutsua ehkä jopa näkymättömäksi mutta ainakin maanlaiseksi kulttuurimaisemaksi (vrt. Klepp 1991). Se on topografisesti maanpäällisestä maisemasta erillään, mutta silti toiminnallisuuden kautta, oma maisemallinen maailmansa.

Edellisessä haastattelukatkelmassa vastaajan työura rakentuu erilaisten tehtävien ympärille, mutta huomionarvoista on myös se, kuinka tehtävät liittyvät nimettävissä oleviin paikkoihin. Haastateltava ei kuitenkaan puhu paikoista vain niminä vaan suhteuttaa ne omasta olohuoneestaan käsin ympäristöönsä, esimerkiksi suuntien avulla ("tässä alhaalla"). Tämä on esimerkki arkisesta maantieteellisestä jäsentelystä, jossa paikat ovat aina jossain, käsillä ja suhteutettavissa kulloiseenkin toimintaan. Kaivosmiehillä työ muokkaa maisemaa ja antaa paikoille tiettyjä, ulkopuoliselle näkymättömissä olevia ominaisuuksia. Vaikka kaivostoiminta on vaarallista, se on vaarallista eri tavoin eri paikoissa. Kysyinkin myöhemmin haastateltavaltani, oliko eri kaivoksissa työskentelyn välillä eroja. "Esimerkiksi Bursikaivoshan oli kuuluisa suurista kloriittipitoisuuksista [nmm] ja tiedäthän sehän on hengenvaarallista... Grunnstollenissa taas oli paljon raakkua, jota me muurasimme, me siis oikeastaan muurasimme raakkua [nmm] mutta oli meillä myös lisäksi tukkeja joita pystytimme [nmm] pitämään kattoa kasassa". Näin työt valikoituvat paikan mukaan ja paikat saavat ominaisuutensa siellä tehdyn työn kautta.

4.2.2 Maisema esineenä – 10,5 kilon kivi

Kaivostoiminnan takia Sulitjelmassa siirrettiin 104 vuoden aikana yhteensä 26 miljoonaa tonnia kiviainesta, josta jalostettiin 468 000 tonnia kuparia ja 104 000 tonnia sinkkiä (Ellingsen ym. 1996, 20). Sulitjelman kallioista louhitut kaivannaiset on kuljetettu ympäri maailmaa. Osa kaivostoiminnan sivutuotteena louhitusta raakusta on hyödynnetty muun muassa tiepohjien rakentamisessa ja on siten näkyvissä. Suurelta osin raakku on kuitenkin murskattu, jauhettu hienoksi jauheeksi ja ajettu Langvannet-järveen. Ennen kaivostoiminnan alkua syvässä ja kalaisassa järvässä on nykyisin syvyyttä parhaimmillaankin muutamia metrejä ja järveen kaivoksista valuvat raskasmetallit estävät kaivostoiminnan aikana tuhoutuneiden kalakantojen palautumisen.

Sulitjelma on siten muotoutunut pala palalta. Palasina se on myös nähtävissä ja esiteltävissä, jopa haastateltavan olohuoneessa:

(10) b Kiskrystallen

Samu (S)

Harald (H)

Lars (L)

- 1 S: ja det var litt sånn vi:=
joo se oli vähän sitä me
- 2 H: =ser du malm for en fin malm vi har i
näetkö miten hienoa malmia täällä
Sulitjelma ser du der (.) er det kobberstein=
Sulitjelmassa on katso onko se kuparikiveä
- 3 S: =ja[:
joo
- 4 H: [det er vel
se on kai
det vi ha levd [av
se mistä me olemme eläneet
- 5 L: [nej det heran heran det e en kiskrystall
ei tämä tässä tämä se on kiisukristallia
- 6 H: kis-?
kiisu
- 7 L: den e kiskrystall (1.0) han er ti og halv kilo på den der
se on kiisukristallia se on kymmenen ja puoli kilo
- 8 H: nei
ei
- 9 L: men her ser du (.) altså (.) her har du altså kiskrystallen
mutta tämä näetkös tässä on siis kiisukristallia
i koppan
kuparimalmissa
- 10 S: ja
joo
- 11 H: det er det vi har [levd av
siitä olemme eläneet
- 12 L: [han er tung (2.3) altså det er
se on painava se on siis
kopperkonsentrat med kiskrystalla
kuparikonsentraattia kiisukristallissa
- 13 S: ja
joo
- 14 L: og kiskrystallan vet du det er jo det er jo kis
ja kiisukristalli tiedätkö sehän on kiisua
- 15 S: nmm
nmm
- 16 L: ja (.) ellers e det gul (.) alt det gule som du ser der det
kyllä muuten se on keltainen kaikki keltainen mikä näkyy se
er altså: (.) det er altså (.) e e e:eh kobberkonsentrat
on siis se on siis eeh kuparikonsentraattia
- 17 S: ja
joo
- 18 L: ja
kyllä
- 19 S: jaha
aha
(2.4)
- 21 L: og så har jeg en her altså den (.) den heran her (1.2)
ja sitten minulla on täällä siis tämä tämä tässä
jeg har flere så vidt utav de (1.2)
minulla on näitä useampiakin
men du ser her ser at jeg her har han ståanes der
mutta näetkö tässä näet että minulla on tämä tässä kiinni
- 22 S: ja
joo
- 23 L: det er altså på grunn av det at det (.) det er altså (3.0)
se on siis siksi että se on siis
du ser her e her altså
näetkö tässä on siis
- 24 S: okei
okei
- 25 H: magnet?
magneettia?
- 26 L: ja altså det er magnet på magnetitt
kyllä siis se on magneetti kiinni magnetiitissä

- 27 S: ja
joo
- 28 L: det er magnetitt i koppan
se on magnetiittiä kuparissa
- 29 S: ja
joo
- 30 L: og kiskrystallan
ja kiisukristallissa
- 31 S: jah
jah
- 32 L: og så kan eg sette en magnet på så du ser det e likhens på
ja sitten voin laittaa magneetin tähän niin näet että se on
den her (.) her
sama tässä tässä
- 33 S: nmm
nmm
- 34 L: her er altså tre forskjellige felta med=
tässä on siis kolme erilaista kenttää
- 35 S: =nmm
nmm
- 36 L: med med (.) med magnetitt
magnetiittikenttää
- 37 S: ja
joo
- 38 L: ja:da (.) det er litt av hvert
kyllä kaikenlaista
- 39 S: ja
joo

Takan edustalla ja nyt keskustelun kohteena oleva kivi on Sulitjelman historian kannalta keskeinen rajapyykki. Sulitjelman vierailukaivoksesta ja laajemminkin paikan historiasta kertovassa kirjassessa (Grepstad & Thorheim 2004, 292) todetaan seuraavaa: ”Sulitjelman viimeinen malmilasti louhittiin ja siirrettiin ulos kaivoksesta vuonna 1991. Kesäkuun 21. päivänä kello 12.30 ammuttiin viimeinen knalli Giken-louhoksessa. Kolme päivää myöhemmin kaivosmiehet kävelivät ulos portista viimeisen kerran. Osa heistä oli jo hankkinut itselleen palan malmikiveä muistoksi.”

Yksi tällaisen malmikiven omistavista miehistä on Lars, jonka kotona häntä ja Haraldia haastattelin. Katkelmassa olen juuri asettamassa sanojani seuraavaa kysymystä varten, kun Harald osoittaa minulle Larsin takan edustalla olevia malmikiviä. Harald istuu nojatuolissa minusta ja Larsista hieman etäämmällä, kauimpana kivistä. Lähes koko haastattelun ajan liikkeessä ollut Lars – joka on välillä häärinyt keittiössä ja tuonut olohuoneeseen kahvia ja vohveleita – nousee nyt tuolistaan ja astelee kohti kiveä (tämä ajoittuu rivien 5 ja 12 välille). Minäkin nousen sohvalta ja siirryn lähemmäs kiviä. Kahdeksankymmentävuotias Lars nostelee ja pyörittelee käsissään tottuneesti kiviä ja osoittelee sormellaan niiden pintaa. Larsin huone on siisti ja järjestyksessä, mutta silti malmikivet ovat erityisen vaalittuja: hän nostaa kiven paikaltaan ja pyöräyttää sitä käsissään, ja kun on aika laskea se takaisin, kivi asettuu tarkasti samaan paikkaan. On selvää, että kivellä on Larsin siihen painama henki. Kivi ei ole enää pelkkä kylmä kivi vaan artefakti, ihmistoiminnan kohde.

Katkelmaa myöhemmin analysoidessa mieleeni muistuu ruotsalaisen kirjailijan Sara Lidmanin (1970, 44–45) Jällivaarassa tekemä haastattelu, jossa haastattelijat ja kaivosmiehet löytävät itsensä hyvin samantapaisesta tilanteesta. Lidman kirjoittaa kaivosmiehen sanoin:

Jos varaa olisi niin osallistuisin kirjekursseihin. Mutta kaikki on jo myöhäistä, kun on kolmenkymmenenseitsemän. Jos olisin saanut valita, olisin ruvennut geologiksi. Ajattele nyt, mitä kaikkea sitä on maan sisuksissa. Haluatko nähdä minun kokoelmani? Tämä on molybdeenikiillettä – kuin

paperia, sitä voi irrottaa ohuina hileinä tai liuskoina. Ja näin hieno pala oli keskellä tavallista harmaakiveä! On minulla muitakin kiviä. Ja puunpalasia, jotka ovat maanneet maassa tuhansia vuosia.

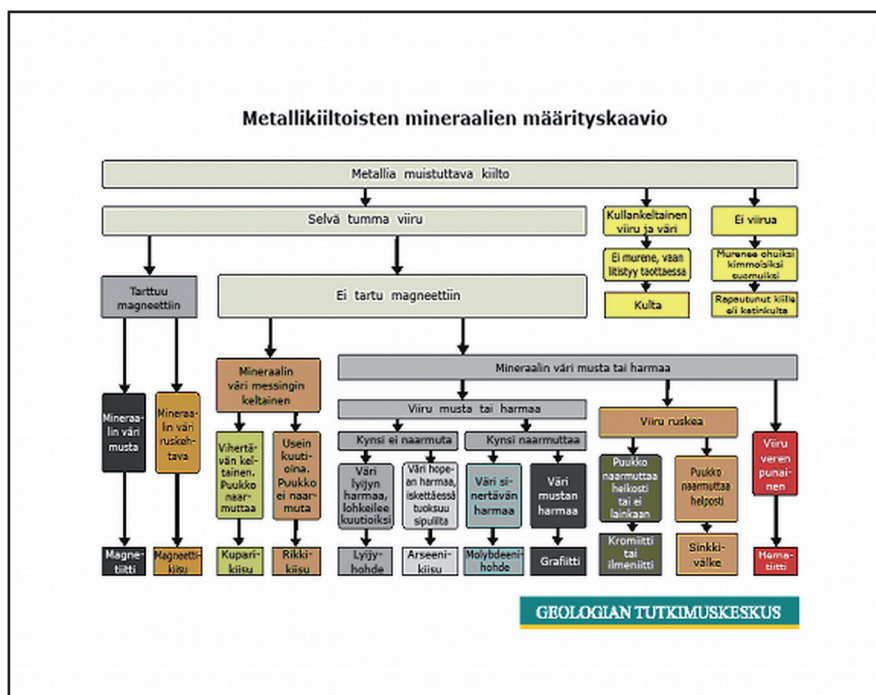
Mutta rakkain on kyllä tämä männynkäpy. Asiantuntijat ovat sanoneet että se on ollut maassa 75 tuhatta vuotta. Se oli 20 metrin syvyydessä. Minä sen löysin. Mustan harmaahan se on, sinusta se voi näyttää mitättömältä. Mutta minä katselen sitä ja tunnustelen sitä joka ikinen päivä. Ja kun tämän kävyn ottaa käteensä, niin silloin sitä kuin jysähtää miettimään.

Larsin malmikivi on syntynyt noin 440–360 miljoonaa vuotta sitten osana kaledonialaista orogeniaa eli vuorijonopoimutusta, jossa mannerlaatat työntyivät yhteen synnyttäen Skandien vuorijonon. Metamorfoosissa laattaliikuntojen aiheuttamat muutokset lämpötilassa ja paineolosuhteissa muuttavat kivien rakennetta tai mineraalikoostumusta. Geologeille Sulitjelma on kiinnostava tutkimuskohde, sillä Sulitjelmassa orogonian aiheuttama kivilajien metamorfoosi on saanut aikaan poikkeuksellisen monipuolisesti erilaisia sulfideita, rikkiin yhdistyneitä mineraaleja (lähinnä kuparia ja sinkkiä) (ks. Cook 1996, 303–306). Malmikivi on siten paitsi artefakti myös ekofakti, muun kuin ihmistoiminnan kohde (ks. DeSilvey 2006).

Katkelmasta voi lukea esiin myös toisenlaista maantiedettä, joka liittyy kiinteästi yhteen sellaiseen ajattelu- tai luokittelutyöhön, joka on ensinnäkin mahdollistanut kaivostoiminnan ja jota lisäksi kaivoksessa työskentelevät ovat tavallaan tehneet osana työtään. Sanon 'tavallaan' siksi, että kaivoksen tuotantoprosessin kannalta Larsin ja Haraldin tai Lidmanin haastateltavan kaltaisilta kaivosmiehiltä tätä taitoa ei edellytetty: louhitut lohkarit lastattiin vaunuihin, jotka kuljettivat kiviaineksen ulos kaivoksesta ja edelleen eteenpäin tuotantoketjussa. Kaivoksissa työskenteli erikseen geologeja ja muita asiantuntijoita, joiden tehtävänä oli määrittellä malmipitoisuuksia. Työmiehet saattoivat silti "pitää silmänsä auki" ja huomata erikoisuuksia, kuten tuhansia vuosia vanhan kävyn. Toisinaan asiantuntijoiden ja duunareitten näkemykset erosivat toisistaan, kuten katkelmasta (12) *Lapplands helvete 2* luvussa 4.4 käy ilmi: kaivoksissa työskennelleet haastateltavani olivat hyvin varmoja siitä, että tuotannon lopettamisen perusteleva malmin loppumisella ei ollut kovin pitävä argumentti.

'Tavallaan' tarkoittaa myös sitä, että tarvittaessa Lars pystyy loogisesti perustelevaan Haraldille, ja minulle, mistä hänen malminäytteissään on kyse. Sama luokittelutyö voidaan esittää kaaviona, jollainen löytyy Geologian tutkimuskeskuksen verkkosivuilta (kuva 4 seuraavalla sivulla). Kaaviossa on paljon tietoa, joka ei katkelmassa tule eksplisiittisesti esiin, mutta jonka olemassaolo on tehdyn selonteon kannalta olennaista. Tämä kertomuksessa ilmaistavan ja sen mahdollistavan tietämyksen välinen ero osoittaa, kuinka toimijoiden tilanteisesti käyttämä tieto on hajanaista, epäjohdonmukaista ja epäselvää mutta silti riittävää (Schuetz 1944, 500). Vaikka Larsin selonteossaan ilmaiseman tiedon voi tarvittaessa sijoittaa oikeeseen kaavioon, hän ei esitä – eikä kukaan odota hänen esittävän – asiaansa kaaviomuodossa tai tuomalla kaavion kaikkia vaiheita esiin juuri tässä järjestyksessä.

Maantieteilijä Michael Jones (2000, 7) kirjoittaa tromssalaisantropologi Mayvi B. Johansenin tekemästä Lofoteilla asuvien kalastajien suhdetta mereen käsittelevästä tutkimuksesta tavalla, joka mahdollistaa tiedon ja sen varassa toimimisen sijoittamisen maisemaan:

Kuva 4. Metallikiiltoisten mineraalien määrittämisskaavio

Lähde: <http://www.gtk.fi/aineistot/kiviopas/Metallikiiltoisten%20mineraalien.pdf>

[M]erimaisema saa muotonsa kalastajien ollessa aktiivisessa yhteydessä mereen heidän suunnistaessaan ja navigoidessaan kalastuspaikoilleen sekä laskeutessaan ja nostaessaan liinojaan ja verkkojaan. Reagoiessaan ympäristön tarjoamiin hyödykkeisiin he merkityksellistävät ja liittävät merkityksiä tiettyihin ympäristön piirteisiin. Heidän tietämyksensä siitä, mitä on pinnan alla, on kokemuksesta; se on muistinvaraista ja rannikon topografian avulla määriteltyjen sijaintien avulla välittyntä.

Jones (2000, 3) käyttää termiä tiedollinen mentaalimaisema (*mental landscapes of knowledge*), joka liittyy siihen, miten taloudellisten resurssien hyödyntäminen vaatii erityislaatuista tuntemusta. Esimerkiksi merellä navigoidaan rannikon maisemamuotojen avulla. Kyse on suunnistamisesta paikkojen avulla, jolloin merkityksellisiä (ja siten nimettyjä) eivät ole vain tietyt paikat vaan niiden kautta tehdyt suuntauksat ja näin syntyvät risteyskohdat. Lisäksi suunnistamiseen vaikuttaa käytössä oleva teknologia ja asioiden kokonaisuus (Jones 2000, 7). Kalastuksessa erityisesti navigointi- ja pyyntitekniikan kehittyminen on merkittävästi vaikuttanut siihen, miten merellä liikutaan. Vaikka kaivoksessa on mahdoton tehdä samanlaisia visuaalisia suuntauksia, sama teknologian ja maisemaresurssien hyväksikäyttöä pitää paikkansa myös kaivoksessa liikkumisen osalta. Kaivoskuilujen ja tunnelien verkostossa työskenteleminen edellyttää erityislaatuista kokemusta syntyneen tiedon omaksumista ja kehittämistä. Kaivoskäytävissä navigointi, kivilajien muutosten, muodostumien ja kerrostumien tunteminen ei ole vain mekaanisten työvälineiden passiivista omaksumista ja suorittamista vaan aktiivista maiseman lukemista vaarojen minimoimiseksi. Viime kädessä se on kamppailua

hengissä kaivoksesta pääsemiseksi, kuten käy ilmi seuraavasta katkelmasta (11) *Naturprogramm*, jossa haastateltava kertoo kaivospalosta. Katkelma on varsin pitkä, ja siitä voi tunnistaa jo aiemmin esillä olleita keskustelun rakenteellisia ominaisuuksia, jotka antavat keskustelulle sen vuorovaikutuksellisen ja tilanteisen ilmeen.

(11) a,d Naturprogramm

Samu (S)

Lars (L)

- 1 S: så (.) e:eh var det kan du si at det har vært noen sänne
eli eli: oliko voitko sanoa että on ollut jotain sellaista
posi- positiivt (.) e:h (.) eh etter at gruedriften tok slutt
posi- positiivistä e:h kaivostoiminnan loppumisessa
slutt (.) så at hvis [vi
loppumisessa niin että jos me
- 2 L: [ja: altså det kan jeg jo godt si fordi
[kyllä: siis ihan voin hyvin sanoa koska
at (.) det er jo kjensgjerning at mens at gruvene var i
sehän on ilmiselvää että kun kaivokset olivat
funksjon her så var det jo alt i liv og rørelse dag som natt
toiminnassa täällä niin kaikkihan oli liikkeessä yötä päivää
- 3 S: nmm
nmm
- 4 L: o:g når smeltehytta gikk (.) så var det jo en forferdelig
ja kun sulatto oli toiminnassa niin silloinhan oli kauhea
svovelrøyk
rikkisavu
- 5 S: ja
joo
- 6 L: <kolossalt>
hirmuinen
- 7 S: nmm
nmm
- 8 L: ja for min del så var jeg innbunda i svovel i i i forbindelse
joo minun kannalta niin olin tekemisissä rikin kanssa
med mitt arbeid
työni yhteydessä
- 9 S: nmm
nmm
- 10 L: at eg var aldri plaga med dette
että minua se ei koskaan häirinnyt
- 11 S: nmm
nmm
- 12 L: men hvis at andre menneska som hadde sneva og (.) og (1.6)
mutta jos että muilla ihmisillä joilla oli nuhaa ja ja
hadde sneva og e:h (1.4) astma
oli nuhaa ja e:h astmaa
- 13 S: nmm
nmm
- 14 L: de måtte holde seg inne da røyken var på det jævlige
niitten oli pysyttävä sisällä kun savu oli pahimmillaan
- 15 S: nmm
nmm
- 16 L: ja (.) måtte de være inne
kyllä niitten oli oltava sisällä
- 17 S: ja=
kyllä
- 18 L: =for å være ute det gikk ikke an (.) men for min del jeg
koska he eivät voineet olla ulkona mutta minä taas
brydde meg ikke om svovelrøyken jeg gikk ut i alt slags
en välittänyt rikkisavusta olin ulkona säässä kuin
[været
säässä
- 19 S: [ja
- 20 L: for det (.) jeg jeg var jo mange ganger i gruva var så tjukk
sillä minä minähän olin monesti kaivoksessa oli niin paksu
røyk at eg så fan ikke handa om jeg holdt dem sånn her
savu että en piru vie nähnyt kättäni jos pidin sitä näin
- 21 S: nmm=
nmm

- 22 L: =så værre var det
niin pahempi se oli
- 23 S: nmm
nmm
- 24 L: når dem skøytet
kun ne ampuivat
- 25 S: nmm
nmm
- 26 L: på sine plasser
paikoiltaan
- 27 S: nmm
nmm
- 28 L: for det var jo (.) det hette seg mange gang dem ikke fikk lov
sillä sehän oli tilanne monta kertaa eivät saanet lupaa
å skyte midt i skifte men det måtte vi gjøre det (1.3) og det
ampua kesken vuoron mutta meidän oli pakko ja sehän
var jo unntaksvis men det var ikke noe fare for skytinga for
oli poikkeuksellista mutta ampumisesta ei aiheutunut mitään
det var ingen som var i nærheten av den
vaaraa koska kukaan ei ollut siinä lähellä
- 29 S: nmm
nmm
- 30 L: men det kom jo alltid røyk vet du med sprekken
mutta siitähän tuli aina savua tiedätkö halkeamasta
- 31 S: ja
joo
- 32 L: ja (1.2) nei ellers så er man jo si at (.) i sånt sett så har
kyllä ei muuten niin ollaan sanotaanko että sillä tavalla
vi jo (.) rein fin luft her
meillähän on hyvä puhdas ilma täällä
- 33 S: nmm
nmm
- 34 L: akkurat som du har på fjellet i mot ka det var for
ihan kuten on tuntureilla verrattuna entiseen aikaan
[når hytta gikk
kun sulatto kävi
- 35 S: [nmm (.)
nmm kyllä
- 36 L: og når hytta stoppa det var jo en velsignels for en masse
ja kun sulatto pysäytettiin niin sehän oli pelastus monille
menneska som (.) som ikke tålte røyken
jotka jotka eivät kestäneet savua
- 37 S: ja
joo
- 38 L: jeg måtte for min del jeg har jo greiet med veldig godt det
pitää omalta osalta olen pärjännyt oikein hyvin siitä
er så pass lenge siden jeg arbeidet jeg var jo med på blant
on sen verran aikaa kun työskentelin minähän olin mukana muun
annet i en brann i gruve (.) i (.) i toogsytti
muassa kaivospalossa vuonna vuonna -72
- 39 S: nmm
nmm
- 40 L: nei toogsytti (.) det var vel ennå seinere (2.3) ja ja det
ei 72 se oli kai vielä myöhemmin joo joo ei sillä väliä
kan gjøre sammen men (.) jeg var jo med der og da gikk det jo
mutta olinhan mukana siellä ja silloin kuoli silloinhan
da gikk det jo det brant jo og og og det var jo (.) det var
kuoli silloinhan paloi ja ja ja oli
jo røyken han s- s- spredd seg rundt hele gruvan for ti
savuhan le- le- levisi kaikkialle kaivokseen kymmenessä
minutt (1.8) så du skjønner det er forferdelig altså du [vet
minuutissa joten tajuat se on kamalaa siis tiedät
- 41 S: [nmm=
nmm
=
- 42 L: det der var jo mye folk der (.) jeg gikk då ned (.) i fra (.)
siellähän oli paljon väkeä
väkeä menin silloin alas -sta -sta
i fra totreogtredve og helt ned til (.) til seksognitti (3.0)
kolmekymmentäkolmesta-kahdesta ja aina alas 96:een
for jeg hadde ni man som arbeidet der nede og eg sendt opp
sillä minulla oli yhdeksän miestä töissä siellä alhaalla ja
(.) alt heile belegg som var i fra treogtredve og (.) og opp
lähetin ylös koko miehistön joka oli 33:ssa ja ja lähetin

- send jeg ut
ylös ja ulos*
- 43 S: *nmm
nmm*
- 44 L: *og så gikk jeg ned sjøl (.) jeg så fan ikke foran for meg jeg
ja menin itse alas en piru vie nähnyt eteeni kuljin vain
gikk bare av gamle rutiner altså ned i de her faringa
vanhasta muistista siis alas näiden kavereiden luo*
- 45 S: *nmm
nmm*
- 46 L: *og kom ned (.) og du vet dem blei jo ville når de hørt ka som
ja tulin alas ja tiedätkö nehän suuttuivat kun ne kuuluivat
stå på at de vil de ville sie opp
mistä oli kysymys ne halusivat luovuttaa /(antaa potkut)*
- 47 S: *nmm
nmm*
- 48 L: *men så sa jeg kan jeg få lov å fere opp til (.) tretoogfemti
mutta sitten sanoin saanko luvan mennä ylös 50-2-3
så kan jeg nok prøve (.) men jeg er sikkert på dokker er
niin voin kyllä yrittää mutta olen varma että ilahdutte
særlig glad hvis du får lov å gå ned igjen (1.0) og du vet
jos saat luvan mennä takaisin alas ja tiedätkö
for det visade seg at røyken han klarte ikke ned til minus
ilmeni että savu ei päässyt alas miinus
treseksognitti for bukta var så langt i innigjenna
3-96:enn koska poukama oli niin syvällä*
- 49 S: *nmm
nmm*
- 50 L: *og at han kom ikke heilt inn (.) så kjørte jeg heile
ja se ei päässyt ihan perille joten ohjasin koko
belegge in der
porukan sinne*
- 51 S: *nmm
nmm*
- 52 L: *og så (.) slapp jeg sjøl ut i telefonen for jeg hadde
ja sitten pääsin itse puhelimeen koska minulla oli
telefonen (.) på oppgangen på synken
puhelin nostokuilun käytävässä*
- 53 S: *ja
joo*
- 54 L: *så jeg då ringte og fikk den heile i gang igjen
joten soitin sitten ja sain kaiken käyntiin*
- 55 S: *ja
joo*
- 56 L: *for du vet alle kompressor og alt så st- alle heisan de
sillä kaikki kompressorit ja kaikkihan py- hissit
stoppas de måtte ha folk utenfor og inn
pysäytettiin piti saada väki ulos ja sisään*
- 57 S: *nmm
nmm*
- 58 L: *for å få det heile (.) da var jeg i gruva i (.) jeg berga med
jotta kaikki saadaan olin silloin kaivoksessa huolehdin
med papir og som er (.) (blått i grønt)
papereista ja mikä on (sinistä vihreää)*
- 59 S: *nmm
nmm*
- 60 L: *og pusta
ja hengittää*
- 61 S: *ja
joo*
- 62 L: *og jeg var i gruva då i fra og at (.) to og to var over elven
ja olin kaivoksessa silloin ja että kaksi ja kaksi oli yli
da kom jeg hadde med meg en som var omkommet
joen minulla oli mukanani kaksi menehtynyttä*
- 63 S: *nmm
nmm*
- 64 L: *når jeg for ut og for heim (2.7) det gikk det gikk to stykker
kun menin ulos ja kotiin kuoli kuoli kaksi kappaletta
den samme gangen (.) o (.) men men men du skjønner hadde
samalla kertaa ja mutta mutta mutta tajuatko jos
disse samme folka hadde de gått i gjennom varmen der det
nämä samat olisivat menneet läpi sieltä lämmöstä missä
brant (.) hvis dem hadd- for det var et kort stykke (.) som
paloi jos ne olis- koska oli lyhyt matka*

som det brant på hvis dem hadde vært så slø men de var så
missä paloi jos ne olisivat olleet niin ovelia mutta olivat
ukjent (1.0) der for å og den veien der for den var ikke
tottumattomia siellä meni ja se tie meni ei ollut
vanlig at vi for opp den veien det var en som kom som for
tavallista kulkea sitä kautta yksi joka meni
igjennom der og han kom opp og han var helt ukjent men han
läpi sieltä ja hän menehtyi ja hän oli aivan tottumaton mutta
(.) han for opp han fant den enda som gikk dør sjakta opp
hän hän menehtyi hän löysi ainoan {tien} kuilua ylös

65 S: nmm

nmm

66 L: så måtte han en gang kom opp (.) og det brant altså midtveis
joten hänen piti päästä ylös ja palo oli siis puolivälissä
opp i (.) da han va gått inn på ei stu og da de hann (.) mens
kun hän oli mennyt sisään (-) ja ehtivät kun taas me
at vi andre som var på tur ut de snudd inn igjen
muut jotka olimme matkalla ulos ne kääntyivät takaisin sisään

67 S: nmm

nmm

68 L: og på den på den grunnlagen var det en som gikk åt (.) han
ja tästä syystä oli yksi joka menehtyi hän
talte ikke
ei kestänyt

69 S: hmm

hmm

70 L: han ble kvelt av røyken
hän tukehtui savuun

71 S: nmm

nmm

72 L: ja (1.0) så vi hadde to stykka som gikk åt den gangen to
kyllä joten kaksi kuoli sillä kertaa kaksi
ungdoman (.) ja (1.7) nei altså det (0.8) ellers når det
nuorta kyllä ei vaan se mitä muuta positiivista
gjeller altså positivt for Sulitjelma her (.) det er jo klart
Sulitjelmassa täällä sehän on selvää se että
det at (.) de om bor her de har ikke noe ulaga og (.) og
että täällä asuvilta ei puutu mitään ja
fritidsforholdet det har dem jo de som vill
vapaa-ajanviettomahdollisuuksiahan on niitä kaipaaville

Katkelma alkaa kysymyksellä kaivostoiminnan päättymisen myönteisistä vaikutuksista. Tällaiseksi Lars mainitsee viipymättä sulaton ilmansaastepäästöt, joista aiheutui ongelmia monille, erityisesti hengitystiesairauksista kärsiville, ja jotka pois-tuivat kaivostoiminnan loppumisen seurauksena. Kaivostoiminnan haittapuolet eivät ole olleet keskustelussamme vielä esillä. Larsin sanavalinnat antavat ymmärtää, että vaikka kaivostoiminnan haitat oli tunnettu eikä niitä käynyt kieltäminen, niitä on kuitenkin myös vähätelty. Kyseessä on siis tunnettu asiantila, joka voidaan tulkita kertojan ja hänen edustamansa yhteisön kannalta kielteiseksi ja jolle siksi pitää neuvotella hyväksyttävä selitys. Selonteko on onnistunut silloin, kun se on sekä yhteisön jäsenten että ulkopuolisen arvioijan hyväksyttävissä.

Larsin katkelmassa antama selitys kumpuaa jälleen hänen kokemuksistaan kaivosmiehenä, mikä mahdollistaa kaivostoiminnan haitallisuuteen liittyvien yleisten argumenttien kyseenalaistamisen tilanteisesti ja paikallisesti. Häntä eivät ilmansaasteet vaivanneet, koska kaivoksessa työskennellessään hän oli tekemisissä rikin ja muiden vaarallisten aineiden kanssa. Selonteko rakentuu ilmeisen vahvan ja laajasti tunnistetun teollisuus-ympäristö-vastinparin käyttöön: taloudellisesti kannattavalla kaivostoiminnalla on väistämättä aina kielteisiä vaikutuksia ympäristöön ja ihmisiin. Toinen, itselleni vieraampi, vastinpari rakentuu Larsin asettaessa vastakkain ympäristölle, mukaan luettuna ihmisille, aiheutuvat haitat ja kaivoksessa työskentelevien vaarat omalle terveydelle. Lars ei käytä tätä avoimeksi vastakkainasetteluksikin helposti kärjistettävissä olevaa asetelmaa kyseenalaistaakseen muiden sulitjelmalaisten kokemusta kaivoksen ympäristöhaitoista vaan ker-

toakseen työoloista kaivoksessa. Koska ainoa kuulija on yhteisön ulkopuolinen tutkija (samassa haastattelussa aiemmin läsnä ollut Harald ei enää ole paikalla), tätä valintaa ei myöskään tarvitse erikseen perustella.

Rivillä 38 Lars toistaa jo alussa esittämänsä toteamuksen, ettei rikkisavu haitannut häntä. Nyt hän kuitenkin laajentaa vastauksensa tarinaksi, joka jatkuu aina katkelman loppuun riville 72 asti. Tarinankerrontaa on tutkittu tavallisesti tarkastelemalla niitä elementtejä, jotka tekevät tarinoista tarinoita. Kielitieteilijä William Labovin mukaan menneet kokemukset muistetaan tapahtumaketjuina, joiden oikea-aikaisesta esittämisestä tarinankerronnan menestyksekkyyks on riippuvainen. Neal Norrick (2000, 6) mainitsee useita myöhempiä tutkimuksia, joissa Labovin näkemystä on horjutettu kyseenalaistamalla muistamisen ja tarinan sanoiksi pukemisen välinen suhde. Toisin kuin Labov antaisi ymmärtää, kertomuksessa ei ole kyse menneiden tapahtumien pääkohtien kertaamista vaan tarinat järjestäytyvät vasta tapahtunutta sanoiksi puettaessa (Norrick 2002, 6). Tällöin kertomuksia ei ole järkevä tarkastella keskittymällä niiden sisältöön, vaan hyödyllistä on tarinoiden kertomiskontekstista käsin lähtevä analyysi, jonka tavoitteena on muodostaa ymmärrys siitä, miksi tarina muodostui kertomishetkellään juuri sellaiseksi kuin se muodostui. Tätä ajatusta seuraten: mikä on Larsin kertoman tarinan funktio ja miten tarinalle tehdään tilaa haastattelukontekstissa?

Tavallisessa arkikeskustelussa tarinoille pitää yleensä tehdä tilaus, jotta muut keskustelijat eivät keskeyttäisi tarinaa. ”Kerronpa teille yhden jutun” tai ”oletteko kuulleet tästä” ovat esimerkkejä kerrontajaksoista, joilla tarinankertoja herättää kuulijoiden kiinnostuksen ja ottaa tilanteen hallintaansa (Pridham 2001, 14). Haastattelupuheessa on sen institutionaalisen luonteensa vuoksi mahdollista kertoa vastausvuorona tarinoita myös lupaa erikseen pyytämättä. Silti tarinankerronta toimintana edellyttää vuorovaikutuksellista yhteistyöskentelyä. Kertoja paitsi kertoo tarinaansa myös varmistaa, että kuulija kuuntelee. Tällaisia kysymysmuotoisia täytesanoja ovat esimerkiksi ’tiedätkö’ (rivien 40 ja 41 päällekkäispuhunta) tai norjan kielessä ’*ikke sant*’ (eikö vaan?). Näiden tarkoituksena ei ole hankkia tietoa vaan ainoastaan varmistaa kuulijoiden ymmärrys (Pridham 2001, 19). Lisäksi hyvä kuulija nauraa oikeissa paikoissa tai kannustaa kuulijana jatkamaan tarinankerrontaa minimipalautteella (Pridham 2001, 18). Tarinaa kerrottaessa kuulija ei kuitenkaan anna minimipalautetta yhtä tiheään kuin muualla haastattelussa, mutta tietyissä paikoissa, esimerkiksi tarinan päättyessä, palautetta vaaditaan. Rivillä 72 Lars päättää tarinaansa niin sisällöllisesti (toistamalla palon siis vaatineen kahden nuoren hengen) kuin vuorovaikutuksellisesti (taukojen ja aloitusten sävyttämä (.) ja (1.7) *nei altså det* (0.8) tarjoaa puheenvuoroa takaisin kysyjälle, joka ei sitä ota, jolloin Lars palaa jatkaa vastaamalla alkuperäiseen kysymykseen). Keskustelullinen tarinankerronta syntyy tilanteisesti ja tarinan päätyttyä asettautuu takasiin kontekstiinsa (Norrick 2000, 12).

Minkä tahansa tarinan kertominen ei tietenkään ole mahdollista, vaan tarinankerronnalla on tavallisesti jokin argumentatiivinen päämäärä. Tilanteisesti tulkittuna tässä katkelmassa tarinan kertomisen funktiona on jonkin yleisemmän asian tilan – kaivostoiminnan haittapuolien – tuominen esiin kertojan omakohtaisen kokemuksen kautta. Tästä omakohtaisesta kontekstistaan irrotettuna tarina ja sen kertominen tietyssä tilanteessa kertoo myös kertojan suhteesta maisemaan. Kyse on maisemasta nimenomaan toiminnallisena maisemana, siitä että toiminta vaatii tiettyä kykyä tulkita maisemaa.

Larsin kertoma tarina piirtää kuvainnollisen kartan kaivoskäytävistä (ks. ruotsalaisen Malmivaaran kaivoksen profiilista Forsström 1973, 118). Se sijoittaa tulipalon tiettyyn osaan kaivosta ja siten rajaa tarinan juonta. Tässä mielessä rivillä 42 Larsin kaivosyvyyksien pohdintaan käyttämä aika on helppo käsittää kerrotun sisällön kannalta paljon tärkeämmäksi kuin onnettomuuden täsmällisen vuosiluvun muistaminen (rivin 40 alku). Tulipesäkkeen sijainti rajaa kaivoksesta pelastautuvien kaivosmiesten reittejä päästä ulos. Tulipalossa syntyneet myrkylliset palokaasut taas kulkeutuvat omia reittejään tehden ulospääsystä vaikeaa myös niitä käytäviä pitkin, joissa varsinaisia palopesäkkeitä ei ole. Tässä pohdinnassa on olennaista tietää, mikä käytävä viettää ylöspäin, mikä alaspäin ja miten nopeasti savu kussakin osassa käytäväverkostoa kulkeutuu. Lars kertoo omasta roolistaan kaivosmiesten pelastajana ja tämän tiedon hyödyntäjänä: hän kehotti loukkuun jääneitä miehiä siirtymään kaivoskäytäviä pitkin alemmas kaivoksen niihin osiin, joihin hän tiesi, ettei savu pääse. Tässä kerronnassa ulkopuoliselta merkityksettömiltä tuntuvat kaivoksen korkeusluvut ovat kertojan ja kertomuksen ymmärtämisen kannalta aivan keskeisiä. Ne piirtävät näkymättömän, käytännön tilanteissa toimimisen kannalta elintärkeän maiseman rajoja. Onnettomuustilanteesta selviytymisen kannalta ratkaisevaa oli se, että Lars tunsi tuon maiseman kuin omat taskunsa.

Rivillä 52 tarinassa koittaa vaihe, jossa kaivosmaisema on toiminnallisessa yhteydessä maanpinnan maisemaan. Lars kertoo soittaneensa puhelimella maan pinnalle ja käskeneensä käynnistää tulipalon takia pysäytetyt hissit uudelleen. Näin vaikka kaivoskäytävissä liikkuminen ja toimiminen tapahtuu pitkälti opittujen rutiinien pohjalta, myös erinäiset apuvälineet (käsimerkit, puhelimet ja tietenkin työkalut) osoittautuvat oleelliseksi osaksi maisemassa toimimista. Lontoon metropolijettajien työtä ja kommunikaatiota tarkastelleiden tutkijoiden (ks. Heath, Hindmarsh & Luff 1999) mukaan työskentelemisen mahdollistavien työkalujen ja teknologioiden tarkastelu on pääsääntöisesti ohitettu aihetta lähestyttäessä. He peräänkuuluttavat tutkimusta, jossa työtehtävään liittyvien instrumenttien ja teknologioiden käyttö ja työtehtävien organisoimisen arkiset ja käytännölliset yksityiskohdat muodostaisivat tutkimuksen kohteen. Tällainen tutkimus tarkastelisi kirjoittajien (Heat, Hindmarsh & Luff 1999, 556) mukaan sitä,

miten apuvälineet ja teknologiat, olivat ne sitten paperidokumentteja tai kehittyneitä tietokonesysteemejä, ovat juurtuneita sosiaalisesti organisoituneisiin käytäntöihin ja järjeilytapoihin sekä ovat niistä riippuvaisia; nämä käytännöt informoivat työpaikkatoimintojen ymmärrettävyyttä, koordinoitua ja kontingenttia tuottamista. Tällaiset tutkimukset nojaavat pyrkimykseen pelastaa tietokonetutkimus kognitiivisilta teorioilta kehittämällä sosiologista näkökulmaa teknologian käytön tutkimukseen [...]; samalla ne myös johtavat tarttumaan uudelleen työskentelemisen naturalistiseen tutkimukseen, jossa huomio kohdistuu hetki hetkeltä suoritettaviin työn järjestelytehtäviin.

Sulitjelman kaivosmaiseman tutkiminen toiminnallisena työn maisemana ei ole enää mahdollista. Vaikka seuraavat Eric Laurierin (2001, 59–60) tutkimussuosittukset eivät siksi ole käyttökelpoisia – en voi Laurierin tapaan tutkia työtä sellaisena kuin se tulee tehdyksi vaan ainoastaan puhetta tuosta työstä – ne tarjoavat suunnan tässäkin työssä hahmoteltavalle etnometodologiselle maantieteelle ja sen kehittämisen jatkamiselle:

[auton] pelkkäänpaikat, joissa istuin pitkiä aikoja, ovat suhteellisen hyviä paikkoja oppia, kuinka alueita tehdään ja uudistetaan ja kuinka yhteiskuntatieteiden abstraktit ja reduktiiviset ongelmanasettelut (kuten globaali vs. paikallinen, aikatilan kutistuminen, sosiaalisen elämän ennalta arvattavuus, kaukaisten alueiden kartoitus ja toisiinsa sitominen) ovat joko relevantteja, epärelevantteja tai yksinkertaisesti järjettömiä niissä erityisissä tilanteissa, joita niillä saatetaan yrittää selittää.

Historiantutkimuksen pyrkimyksenä sanotaan olevan menneen ajan rekonstruointi. Samaa ajattelua soveltaen olen tässä luvussa pyrkinyt eräänlaiseen menneen työajan rekonstruktioon. Tarkoitukseni on ollut edellä osoittaa, kuinka kaivostoiminnan ja kaivoksessa työskentelemisen näkökulmasta tarkasteltaessa Sulitjelman maisema ei koostu vain maanpinnan 'päällä' olevasta näkyvästä kerroksesta. Haastateltavien kertomukset rakentuvat myös maininnoille maanalaisesta maisemasta ja kokemuksille siinä toimimisesta. Kaivoksissa työskenteleville maisema on ymmärrettävästi työn maisema, joka työn loputtua on kadottanut jokapäiväisen toiminnallisen merkityksensä. Tarinoiden osina, jaettavien merkitysten kiintopisteenä ja käsinkosketeltavina esineinä tuo maisema on kuitenkin yhä läsnä. Kuten seuraavassa luvussa vihjaan, näkyvän ja näkymättömän maisemat ovat kytköksissä toisiinsa myös tavalla, joka on muidenkin kuin kaivosammattilaisten todettavissa.

4.3 Ympäristötuhoista, luonnollisesti!

4.3.1 *Savuinen taivas ja valuva maa: kaivosmaiseman esiintulo*

Keskustelua Ruotsin Lapissa sijaitsevan Kiirunan kaupungin siirtämisestä kaupungin alla kulkevien kaivoskäytävien aiheuttaman sortumavaaran vuoksi on seurattu kiinnostuneina myös Suomessa. Jo vuosikymmeniä sitten hieman etelämpänä Jällivaaran Malmivaarassa sijaitsevan Gropenin avolouhoksen reunoilta asetettiin asumiskieltoon rakennuksia samaisesta syystä (Forsström 1973). Näin näkymättömissä maan uumenissa tapahtuneet maisemanmuutokset tulevat näkyviksi ja tuntuviksi myös muille kuin kaivostyöläisille. Myös Sulitjelmassa maanalaisen näkyväksi tuleminen jatkuu kaivostoiminnasta luopumisesta huolimatta – tai juuri siitä johtuen, kuten katkelmassa (12) *Lapplands helvete 2* haastateltavien kertoman mukaan on käynyt.

(12) b,c *Lapplands helvete 2*

Samu (S)

Lars (L)

Harald (H)

- 1 L: e:h for etter at jeg slutta vet du vi var jo førti som
eh sillä kun lopetin tiedätkö meitähän oli 40 jotka lopetti
slutta det året og då (.) og da blei faktisk bare hundre
sinä vuonna ja silloin ja silloinhan jäi tosiasiasa vain 100
igjen på gruva
jäljelle kaivokselle
- 2 H: [ja
kyllä
- 3 S: [nmm
nmm

- 4 L: i fra syvogåtti til enognitti (.) og da ville Outokumpu
vuodesta 87 vuoteen 91 ja silloin Outokumpu halusi jatkaa
overta her men de fikk ikke og det var jo sørgelig (0.6) for
täällä mutta ne eivät saaneet ja sehän oli surullista koska
jeg mener at (.) hvis Outokumpu hadde fått overta så hadde
mielestäni jos Outokumpu olisi saanut jatkaa toimintaa niin
det vært drift i Sulitjelma per i dag=
Sulitjelmassa olisi ollut toiminnassa nykyäänkin
- 5 S: =nmm
nmm
- 6 L: for vi vi hadde jo oppfattet malm nede på djupet for tredve
sillä me me olimmehan löytäneet malma syvyyksistä 30:ksi
for tredve år
kolmeksikymmeneksi vuodeksi
- 7 S: nmm
nmm
- 8 L: og det er ikke tatt
ja sitä ei ole louhittu
- 9 S: nmm
nmm
- 10 L: det står der
se on edelleen siellä
- 11 S: ja
kyllä
- 12 L: på grunn av det at det blei så dyrt å ta det opp
siitä syystä että se kävi niin kalliiksi louhia sitä
- 13 S: nmm
nmm
- 14 L: men det var jo mye snakk om at dem skulle gå ned men-
mutta siitähän oli paljon puhetta että ne menisivät alas
mens grovei i fra i fra flotasjon på Sandnes og og rett ned på
pitk- pitkin kuilua flotaatiosta Sandnesista ja ja suoraan
djupet men så ble det (.) men så ble det skrinlagt
alas syvälle mutta sitten se mutta sitten se laitettiin
for det ville kosta selskapet i seksti million
syryään koska se olisi maksanut yritykselle 60 miljoonaa
- 15 S: nmm
nmm
- 16 L: og så skrinla de de
ja siten ne jättivät sen [suunnitelma] pöydälle
- 17 S: nmm
nmm
- 18 L: men selv om at gruve i dag er fullt så kan man ennå gå ned i
mutta vaikka kaivos on nyt täynnä niin vielä nyt voi menneä
dag altså i (.) i mellem (.) i mellem her og (.) på Hellermon
alas siis siis välistä tämän ja Hellermon
eller mellem Glastunes og Hellermon kan [man
tai Glastunesin ja Hellermon välistä voi mennä
- 19 S: [nmm
nmm
- 20 L: gå ned med (.) men- mens grovei
mennä alas pitk- pitkin kuilua
- 21 S: nmm=
nmm
- 22 L: =og kom under hele greian og komme under til den malmen
ja päästä kaiken sen alle ja päästä sinne malmiin josta
som nu har snakka [om
nyt on puhuttu
- 23 S: [nmm
nmm
- 24 L: som vi hadde oppfant på=
jonka me olimme löytäneet
- 25 S: =nmm
nmm
- 26 L: minus femhundreog(.)ogtreogtredve
miinus viidessäsadassa ja ja kolmessakymmenessäkolmessa
- 27 S: ja
joo
- 28 L: under Langvannet
Langvannetin alla
- 29 S: ja
joo
- 30 L: ja (2.0) ne:i (.) du skjønner hvis de tatt hvis Outokumpu
joo ei sinä ymmärrät että jos ne jos Outokumpu olisi

- hadde fått begynne her for de var jo i mangel av (.) av
 saanut aloittaa täällä koska niillähän oli pulaa
 kopperkis
 kuparikiisusta
- 31 H: Outokumpu?
 Outokumpukoko
- 32 S: [ja
 kyllä
- 33 L: [eller kopperkonsentrat og [då
 tai kuparikonsentraatista ja silloin
- 34 S: [ja
 joo
- 35 L: men de fikk ikke lov å begynne dem satt seg mot ka det va
 mutta ne ei saaneet lupaa aloittaa ne olivat vastaan mitä se
 det vet jeg ikke fordi (.) de regnet det som så at hvis de
 oli sitä en tiedä koska ne laskivat sen niin että jos ne
 begynt og dem ikke fant det lønnsomt så ville de kanskje lagt
 aloittavat ja eivät pitäisi sitä kannattavana niin ne ehkä
 ned etter et år
 lopettaisivat yhden vuoden jälkeen
- 36 S: nmm
 nmm
- 37 L: men resultatet var det at det gikk bra i tre år men i det
 mutta tulos oli se että meni hyvin kolme vuotta mutta
 fjerde året så fikk de jo underskudd her [i
 neljäntenä vuotena niin se oli alijäämäinen täällä
- 38 S: [nmm
 nmm
- 39 L: for dem dreiv det sjøl arbeidere da=
 koska ne johtivat sitä itse työntekijät silloin
- 40 S: =ja
 joo
- 41 L: og da måttet dem bare la ned
 ja sitten niiden oli pakko lopettaa
- 42 S: nmm
 nmm
- 43 L: det blei ikke snakk om det meir
 siitä ei enää puhuttu enempää
- 44 S: nmm
 nmm
- 45 L: og da for alt
 ja sitten meni kaikki
- 46 S: ja
 joo
- 47 L: det var sørgelig fordi at men du vet for
 se oli ikävää siksi että mutta sinä tiedät että

Katkelmassa Lars erittelee kaivostoiminnan loppumiseen johtaneita tapahtumia. Sysäyksen kertomalleen hän saa pohtiessaan kaivoksen työntekijöiden määrää, joka 1980-luvun lopulta alkoi vähentyä nopeasti. Yritys ei ollut kiinnostunut jatkamaan toimintaa, vaikka malmia oli vielä louhittavaksi. Lars sijoittaa 80-luvun lopulla löydetty malmivarannot paikalleen kaivosmaisemaan ja toteaa kaivosyhtiön arvioineen niiden hyödyntämisen käyneen liian kalliiksi. Outokumpu esitetään katkelmassa taloudellisena toimijana, jonka mukaantulo olisi voinut pitää aieman talouden ympärille syntyneen Sulitjelman pystyssä – vielä nykyisinkin.

Syyt mennä maan alle samoin kuin kaikki toiminta esitetään siis taloudellisten valintojen ehdoilla. Kulttuurille jää puolestaan sivutuotteen asema, vaikka se nykyisin edustaakin sitä, mitä kaivostoiminnasta on jäljellä. Michael Jones (2000) on todennut, että taloudellisia resursseja käytetään yleisesti edustamaan kansallisia tai alueellisia identiteettejä. Sulitjelmassa puhutaan yleisesti saksalaisten miehityksen aikaisesta vastarinnasta, jota toteutettiin työskentelemällä tarkoituksellisesti niin, että miehittäjän käsiin päätyvä tuotanto pysyisi mahdollisimman alhaisena. Tämä yhteisössä laajasti jaettu menneisyyskuvaus ei kuitenkaan sovi yhteen kaivosyhtiön tilastojen kanssa, sillä niiden mukaan tuotanto jopa kasvoi sotavuosina. Onkin

syytä pitää käsitteellisesti erillään taloutta ja talouden kulttuurista ymmärrystä tavoittelevat näkökulmat.

Jälkimmäistä ja erityisesti kapitalismin kautta asioita hahmottamaan pyrkivää näkökulmaa jäsentee Gavin Bridge (1998), joka tarkastelee kaivosteollisuuden suhdetta kasvavaan huoleen teollisuuden ympäristövaikutuksista. Bridge toteaa, kuinka kapitalistisessa tuotantojärjestelmässä luonnolla voi olla taloudellista arvoa vain ja ainoastaan teollisuuden kautta. Esimerkiksi maaperän arvo voi olla sille rakennettavalla tuotannolla tai siitä louhittavassa malmissa. Luonnon ja pääoman välillä on kuitenkin ristiriitainen suhde siinä mielessä, että vaikka tuotanto vaatii luonnon hyödyntämistä, luonnon tuotteistamisen prosesseilla ja tekniikoilla voi olla fyysisiä tai sosio-poliittisia seurauksia, jotka syövät pois tulevia luonnon hyödyntämisen mahdollisuuksia (Bridge 1998, 220). Tätä ajatusta seuraten luontoa voimakkaasti kuormittava mutta ympäristövaikutuksista välinpitämätön teollisuudenala on vaarassa ajaa itsensä tilanteeseen, jossa ympäröivä yhteiskunta ei enää salli sen jatkaa toimintaansa. Raha saa haista, mutta ei niin, että muut tukehtuvat hajuun. Bridgen loppuartikkeli käsittelee kaivosteollisuuden ympäristökäännettä ja sitä kantavia aika- ja paikkaspesifejä diskursseja, joissa kaivosteollisuus pyrkii osoittamaan vastuunsa ympäristöstä – ja näin turvaamaan toimintamahdollisuutensa myös jatkossa.

Poisteolistuminen – teollisuustuotantoon perustuvan sosiaalisen ja tilallisen järjestyksen kumoutuminen – muuttaa paitsi yhdyskunnan taloudellista myös sen kulttuurista perustaa. Bridge käsittelee kaivosteollisuuden ylläpitämiä hallitsemia ympäristönarratiiveja ja toisaalta niille vastakkaisia kertomuksia. Hän ei kuitenkaan käsittele aihetta paikallisten ihmisten arkipäättelyiden ja käytännön ongelmatilanteista selviämisen näkökulmasta. Väistyvässä sosiaalisessa maailmassa aikaisemmin itsestäänselvyksinä pidetyt ajattelu- ja puhutavat tulevat tällöin entistä näkyvämmiksi, kiistanalaisiksi, joskaan eivät välttämättä kyseenalaistettaviksi. Asioiden menestyksekkäs eteneminen edellyttää, että itsestäänselvyksien olemassaololle tarvitaan entistä täsmällisempiä perusteluita. Schützin, Garfinkelin ja Sacksin jakama käsitys koskee yleisemminkin kaikkea inhimillistä toimintaa. Jokainen sosiaalinen tilanne sisältää melkeinpä äärettömän määrän itsestäänselvyksiä, eikä niiden kaikkien listaaminen ole arkielämässä mielekästä. Edes analyttisen tarkastelun ulottamisessa jokaiseen kuviteltavissa olevaan itsestäänselvytyteen ei ole mieltä, kun yhden avaaminen on mahdollista vain toisten itsestäänselvyksien avulla. Tuloksena olisi loputon itsestäänselvyksien paljastamisen kehä.

Miten sitten tunnistaa kussakin tapauksessa (jäsenille ja/tai tutkijalle) merkityksekkäät itsestäänselvytykset? Tässä työssä seuraamani analyttinen ohjenuora opastaa kiinnittämään huomion siihen tilanteeseen, jossa keskustelijat, syystä tai toisesta, nostavat jonkin itsestäänselvytyksen tarkemman pohdinnan ja perustelun kohteeksi. Tutkimushaastattelussa haastattelija voi omista lähtökohdistaan tarkoituksellisesti kyseenalaistaa itsestäänselvytyksiä käsittämänsä aiheen. Toisaalta haastateltava voi suhteuttaa omaa kertomustaan johonkin itsestäänselvytyteen selittäessään tai järjestellessään vastapuolelle omia argumenttejaan. Luonnollisuuksien näkyväksi tekeminen keskustelussa toimii näin välineenä neuvotella sosiaalisen järjestyksen pysyvyydestä ja muutoksesta. Jos sosiaalinen järjestys on kuvitteellinen (ts. kyetäkseen suorittamaan rutiinejaan toimijoiden ei tarvitse jatkuvasti varmistua yhteiskunnan ja sen normien olemassaolosta), muutokset tuossa järjestyksessä heijastuvat tapoihin suhtautua tuohon kuvitteellisuuteen – joko sitä vahvistaen (pysyvyys) tai siitä irtaantuen (muutos).

Mietittäessä itsestäänselvyksien satunnaisen paljastumisen tai tarkoituksellisen paljastamisen mahdollisuutta on muistettava, että itsestäänselvydet ovat kulttuurisia elleivät jopa ryhmäkohtaisia kategorioita: se mikä on yhdelle itsestäänselvyys, ei sitä välttämättä toiselle ole. Luonnollisuuksien näkyväksitekemistä tai piilottamista on siksi tarkasteltava tilanteisesti tuotettuna ja kontekstiinsa limittyvänä ilmiönä. Ryhmän jäsenten keskinäisessä vuorovaikutuksessa itsestäänselvydet huomioidaan toisella tavalla tai huomioitavat itsestäänselvydet määritellään eri perustein kuin jos vuorovaikutukseen osallistuu toimijoita, joiden ryhmäkuuluvuutta ei voida ottaa annettuna. Koska tämän työn kohteena eivät ole suljetelmalaisten keskinäiset keskustelut, huomio kiinnittyy väistämättä ulkopuolisen, vieraan ja ryhmän jäsenen keskinäiseen puheeseen sekä niiden roolien välisen etäisyyden neuvotteluun.

Tässä luvussa tarkastelen eksplisiittisesti eräitä aineistossa esiintyviä haastattelutilanteita, joissa keskustelun eteneminen edellytti jonkin itsestäänselvyden huomioimista tai joissa minä haastattelijana tarkoituksellisesti esitin kysymyksen, johon vastaamisen kuvittelin edellyttävän itsestäänselvyden jonkinlaista merkkäamista. Temaattisen kehyksen analyysille muodostaa puhe kaivostoiminnan ympäristövaikutuksista. Tarkastelen eroja keskustelustrategioissa yhtäältä tapauksissa, joissa haastateltava nostaa ympäristöongelmat spontaanisti esiin ja toisaalta tapauksissa, joissa kysymykseni tuovat aiheen suoraan keskusteluun.

Mutta miksi juuri ympäristöongelmat? Gavin Bridge toteaa Ulrich Beckin riskiyhteiskunta-ajatusta seuraten, että ”teollisuusprosessien ympäristövaikutukset koetaan suoran fyysisen kurjistumisen (*physical immiseration*) sijaan ’toisen käden epäkokemuksena’ (*as a cerebral ’second-hand non-experience’*)”. Toisen käden epäkokemuksilla tarkoitetaan lukuisista diskursseista rakentuvia sosiaalisten ajattelumallien ja omakohtaisen kokemuksen yhteenkietoutumia, joissa se ”onko jokin ystävällistä vai vihamielistä, ei ole omassa päätäntävällässä vaan ulkoisten tiedontuottajien oletusten, menetelmien ja vastakohtaisuuksien määräämää” (Beck 1992, 53 sit. Bridge 1998, 224). Ne ovat epäkokemuksia, sillä niiden esittäminen edellyttää hyväksytyä ryhmäjäsenyyttä, joka voi syntyä vain käytäntöjen omaksumisen kautta. Toisen käden epäkokemuksiksi niitä voi taas kutsua siitä syystä, että kertojalla itsellä ei välttämättä tarvitse olla niistä kokemuksellista tietoa. Kokemuksellisen tiedon mahdollisuus tekee niistä kuitenkin erityisen vahvoja diskursseja, joiden selittämislle ei tavanomaisesti ole tarvetta.

Luonnonvarojen hyödyntämiseen perustuvan teollisuustoiminnan suhde ympäristöön on kiinnostanut tutkijoita monesta näkökulmasta. Havaittavissa ja mitattavissa olevien ympäristömuutosten kartoittamisen ja käytännön parannuksiin tähtäävän ympäristöpolitiikan ohella ympäristöongelmien mieltämistä, kokemista ja diskurssiivista muotoutumista käsittelevät tutkimussuunnat ovat olleet näkyvästi esillä. Koska ympäristöä kuormittavasta teollisuudenalasta keskusteltaessa kumpikaan osapuoli ei voi välttyä ottamasta mukaan myös ympäristöasioista, on kiinnostavaa tarkastella, miten tuo mukaan ottaminen tapahtuu. Sulitjelman kohdalla pohdintojen mielekkyyttä lisää se, että alkuperäinen saastuttava toiminta on päätynyt. Oma ulkopuolisen asemani tuo sekin pohdintaan oman osansa. Sulitjelman kaivostoiminnan aikaisia asiakirjoja tutkinut Wenche Spjelkavik (2007) on todennut, että yhdyskunnan sisäisissä keskusteluissa muodostuva käsitys ympäristöongelmista eroaa niistä ulospäin annetusta kuvasta. Spjelkavik tulkitsee työntekijöiden jo varhaisessa vaiheessa painostaneen paikallisten ammattiyhdistysten kautta yritysjohtoa vähentämään päästöjä tavoitteessa kuitenkin onnistumatta.

Erityisesti kaivostoiminnan lopun hämmöittäessä samaiset toimijat näyttivät ulkopuolisten silmin puolustavan saastuttavaa toimintaa ja vähättelevän toiminnan kielteisiä ympäristövaikutuksia. Tätä taustaa vasten juuri ympäristöä koskettavat kysymykset ovat kiinnostavia yhteisöjäsenyyden ja siitä ulkopuolisille annettavan kuvan suhteen tarkastelussa.

Vaikka yleisesti ottaen haastateltavat osoittivat epävarmuutta siitä, mistä odotin heidän kanssani keskustelevan, keskustelun kohde, Sulitjelman kaivosyhdyskunta, muodostui tiettyjen keskustelunrajousten sisällä. Näitä rajoja määrittävät topokset, ”yhteisöllisen tietovarannon argumentatiiviset paikat, tosiasiat, [...] joita yhteisön jäsenet eivät voi kieltää” (Väisänen 2002, 89). Tämän tutkimuksen kehysten sisällä Jarno Väisäsen kuvaamiksi topoksiksi käyvät ainakin kaivostoiminnan ympäristövaikutukset ja kaivoksen lakkauttaminen. Topoksina nämä ovat korostuneimpia ja sisältävät useita, osin ristikkäisiä teemoja (”osatopoksia”, kuten yhdyskunnan suhteet valtioon ja paikallishallintoon), joilla topoksia selitetään. Niiden voima piilee siinä, että niiden esiintulo ei voi olla vaikuttamatta keskustelun kulkuun. Sen sijaan suunta, mihin se keskustelua vie, ei ole etukäteen määrätty. Analyysin tarkoituksena ei ole demystifioida luonnollisuuksia tai pohtia, miten tietyt asiat ovat sellaisiksi muodostuneet. Pikemminkin haluan osoittaa, miten haastateltavat (ja minä itse) hoitavat menestyksekkäästi, toisin sanoen selittävät parhain päin, tilanteen, jossa yhteisön toimintatapa asettuu potentiaalisesti kyseenalaiseksi.

4.3.2 Vieras kuulijana: mitä on lupa tietää?

Luvun 2 yhteenvetona esitin Alfred Schütz’in sosiaalisten ryhmien tutkijoille osoitettaman ohjeen mukaisesti, että yhteiskunnan tutkimuksessa olisi sovellettava samaa arkielämän logiikkaa kuin mihin arkielämä itsessään perustuu. Schütz itse avasi ja pyrki noudattamaan tätä ohjetta vuonna 1944 julkaistussa artikkelissaan *The stranger* (Schuetz 1944).

Arkielämässä toimimista edesauttava tieto on tieteen edellytysten vastaisesti luonteeltaan epäyhtenäistä, epäkonsistenttia ja vain osittain selkeää, mutta useimmiten ryhmän toiminnan kannalta se on riittävän yhtenäistä, konsistenttia ja selkeää. Tämä ilmenee siinä, että kenellä tahansa on perusteltu mahdollisuus ymmärtää ja tulla ymmärretyksi. Keskusteluissa yhteisymmärrys ja yksimielisyys on tavoiteltava olotila, josta poikkeaminen on toki mahdollista mutta menetelmällisesti vaativampaa (Sacks 1987). Kaikki kyseiseen ryhmään syntyneet tai ryhmässä kasvatetut ovat tietoisia näistä valmiista standardisoiduista kulttuurisista malleista niitä tai niiden pohjalta tapahtuvaa normaalia sosiaalista toimintaa kyseenalaistamatta. Kulttuurisen mallin kanssa yhteensopiva tieto sisältää itsessään todisteet itselleen – toisin sanoen, tieto otetaan annettuna vastakkaisten todisteiden puutteessa. ”Se on tietoa luotettavasta ohjeistuksesta sosiaalisen maailman tulkintaan sekä asioiden ja ihmisten käsittelemiseen, jossa pyrkimyksenä on saavuttaa jokaisessa tilanteessa paras mahdollinen tulos pienimmällä mahdollisella vaivalla ja välttämällä ei-toivottuja seurauksia” (Schuetz 1944, 501). Resepti ohjeistaa toimintaa eli toimii ilmaisun mallina: se kertoo, miten asiat tulee ilmaista ja miten toiminta saadaan vietyä haluttuun lopputulokseen. Yhtä lailla resepti toimii tulkintakehyksenä: reseptin mukaan toimiva voi luottaa toimintansa tulevan tulkituksi tarkoitamallaan tavalla. Kulttuurisen mallin tarkoitus on siis estää ongelmallisten tilanteiden syntyminen hyödyntämällä eräänlaista ”*thinking as usual*” -ajattelua, totta kai -oletusten säilyttämän ajattelua. (Schuetz 1944, 501.)

Totta kai -oletukset ovat käyttökelpoisia niin kauan kuin seuraavat neljä Schützin (Schuetz 1944, 502) mainitsemaa perusoletusta täyttyvät: 1) erityisesti sosiaalinen) elämä jatkuu kuten tähänkin asti (kohtaamme totutunlaisia ongelmia, joita kykenemme käsittelemään totutuin tavoin, jolloin tulevaisuuteen suuntautumisen perustaksi riittävät aikaisemmat kokemuksemme); 2) voimme luottaa esimerkiksi vanhempien, opettajien, hallitusten, traditioiden ja tapojen meille tarjoamaan tietoon ilman, että meidän tarvitsee ymmärtää tiedon alkuperää, sen perimmäistä merkitystä tai tarkoitusta; 3) tavanomaisessa toiminnassamme riittää, että tiedämme toimintamme kannalta tarpeellisista tapahtumista, tilanteista ja toimintatavoista jotakin yleisesti (indeksikaalisuus) ja 4) reseptit ilmaisun ja tulkinnan kehyksenä sekä edellä juuri mainitut perusoletukset eivät ole yksilökohtaisia, vaan ne ovat kanssaihminen hyväksyttävissä ja käytettävissä (sosiaalisuus). Yhdenkin edellä mainitun olettamuksen kyseenalaistaminen tekee arkiajattelun perusteet hetkellisesti kelvottomiksi, jolloin jatkuvuus joutuu koetukselle.

Artikkelinsa otsikon mukaisesti Schütz pohtii näiden kulttuuristen säännönmukaisuuksien toimivuutta tilanteissa, joissa jokin toimija ei jaa näitä perusoletuksia. Omiin kokemuksiinsa tukeutuen Schütz käsittelee *vieraan* tilannetta: Schütz lähti Itävallasta maanpakoon Yhdysvaltoihin vuonna 1939 (ks. Duncan 1978, 274; Harman 1988 huomautuksina Schützin 'vieraan' käsitteen käyttöalasta). "Vieras on olennaisesti sellainen, jonka on kyseenalaistettava lähes kaikki se, jota lähestyttävä ryhmä pitää kyseenalaistamattomana", Schütz (Schuetz 1944, 502) kirjoittaa. Kyseessä on henkilökohtainen kriisi: vieraille lähestyttävän ryhmän kulttuurinen malli ei ole osoittanut toimivuuttaan, koska ulkopuolisena vieras ei ole osa ryhmän elävää historiallista traditiota. Vierauden ja ulkopuolisuuden tunnistaminen ei edellytä tutkijuutta tai jotain abstraktia tietoa. Toki ulkopuolinenkin kykenee tunnistamaan, että lähestyttävällä ryhmällä on oma omalaatuinen historiansa, johon hän voi päästä käsiksi. Ero on kuitenkin siinä, että vieraille tämä kulttuuri ei ole milloinkaan muodostanut keskeistä osaa hänen elämäkerrastaan sillä tavoin kuin hänen oma ryhmähistoriansa. Lähestyttävän ryhmän silmissä vieras on "mies vailla historiaa".

Vieras ei ole täysin vailla tulkintakehikkoa, vaan hän tulkitsee uutta sosiaalista ympäristöään omia totta kai -oletuksiaan hyödyntäen. Ryhmää lähestyvä on epäkiinnostuneena havainnoijana saanut idean ryhmän kulttuurisesta mallista. Idea voi olla joko pelkkä tiedostettu (tai tiedostamatta tehty) luokittelu vieraaksi tai astetta tiedostavampi peilaus oman ja vieraan kulttuurisen mallin suhteesta. Ryhmään suuntautuessaan vieras muuntuu tällaisesta välinpitämättömästä sivustakatsojasta lähestymänsä ryhmän potentiaaliseksi jäseneksi (*a would-be member*). Lähestyttävä kulttuurinen malli konkretisoituu osaksi maailmaa, johon pitää orientoitua toimimalla, ikään kuin malliksi (*casting*). Kulttuurisen mallin mukana seuraa myös uusi ympäristö. Aikaisemmin etäinen ympäristö tulee nyt lähelle, tyhjä raami saavat täytteekseen elävän kokemuksen. Sosiaalisten objektien ympäristöllinen kokemus ei vastaa pelkkiä uskomuksia lähestymättömistä objekteista.

Vieraan oman ryhmän valmiiksi annettu kuva lähestyttävästä ryhmästä osoitetaan riittämättömäksi myös siitä syystä, että sitä ei ole muodostettu vastaanottamaan vastauksia vieraasta ryhmästä tai vastaamaan sen toimintaan. Valmiiksi annettu vieraskuva toimii vain käteväenä tulkintakehyksenä, mutta ei vieraan ryhmän kanssa toimimisen kehyksenä. Valmiiksi annetun vieraskuvan oikeutus perustuu vain ryhmän sisäiseen konsensukseen siitä, miten vieras ryhmä toimii, ilman minkäänlaista tarkoitusta olla toiminnallisissa yhteydessä vieraan ryhmän

kanssa. Valmiiksi annettuun vieraskuvaan pohjautuva tieto jää eristyksiin tuosta vieraskuvasta: ”vieras tulee kuitenkin tietoiseksi, että keskeiset osat hänen totta kai -oletuksistaan, nimittäin hänen ajatuksensa vieraasta ryhmästä, sen kulttuurisista malleista ja elämäntavasta, eivät pädekään elävässä elämässä ja sosiaalisissa tilanteissa toimimisen kannalta” (Schuetz 1944, 503).

Schützin ajatusta ja omaa asemaani vieraana havainnollistaa verkossa ilmestyvän paikallislehden, *Sulis-avisen*, 8.7.2005 päivätty otsikko ”Saastuttaa entiseen malliin”³¹. Uutisessa on kuva aikanaan sulattona toimineesta rakennuksesta. Miten uutisen otsikkoa ”Saastuttaa entiseen malliin” voidaan purkaa, mitä voidaan otsikon perusteella sanoa ja tietää? Otsikossa ei mainita toimijaa, mutta kun toimintana on saastuttaminen, voi saastuttajaksi olettaa jonkin teollisuuteen liittyvän toimijan. Saastuttaminen on puolestaan toimintakontekstissa epätoivottu tilanne. Tilanne ei välttämättä ole epänormaali, mutta koska kyseessä on uutinen, ei mikä tahansa olotilan toteama, on mielekästä ajatella, että toteaman uutisarvo piilee joko toiminnan luonteessa itsessään (saastuttaminen) tai toiminnan kesto- sa tai laajuudessa. Ilmaisuuksia entiseen malliin voidaan sekin tulkita kahdella tavalla. Aluksi vahvimpana näin tulkinnan, jossa nykyisen yritystoiminnan aiheuttama ympäristöhaitta liitettiin kaivostoiminnan aikaisen sulaton päästöihin, sillä sulattoa esittävän kuvan kanssa otsikon muokkaama viitekehys oli siinä määrin vahva.

Vasta tarkempi uutistekstin läpikäyminen paljasti, että alkuperäiselle tulkinnalle ei löytynyt tukea itse uutistekstistä. Uutisoinnissa kaivostoiminnan aikaiseen saastuttamiseen viittaa ainoastaan yritystoimintaan käytettävän rakennuksen aikaisempi käyttötarkoitus, vanha sulatto (*den gamle smeltehytta*). Nyt sulaton tiloissa toimi puhallushiekkaa valmistava yritys. Tulkinta, jolle perusteet löytyvät itse uutisen sisällöstä, liittyy ilmaisun ”entiseen malliin” siihen tosiseikkaan, että yritystä on huomautettu jo aiemmin puhallushiekan valmistuksen yhteydessä syntyvistä päästöistä. Yrityksen toimipaikkaa lähimpänä asuvat ovat toistuvasti valittaneet muun muassa pölystä, joka on aiheuttanut paitsi esteettistä haittaa myös huolta asukkaiden terveydentilan heikkenemisestä. Yritys on jo saanut ympäristöviranomaisilta useita varoituksia, mutta se ei ole ryhtynyt siltä edellytettyihin toimenpiteisiin ongelman poistamiseksi. Päinvastoin selvityksen antamisen aikarajan päätyttyä viimeisen kuluneen viikon aikana saastuttava toiminta oli vain kiihtynyt. Asukkaita häiritsi paitsi saastuttava toiminta erityisesti viranomaisten välinpitämättömän suhtautuminen asukkaiden huolenilmaisuihin.

Uutisotsikon jäsenyyskategorioiden pohdinta on hyvä esimerkki jäsenyysfististä tulkinnasta, joka riippuu ensinnäkin lukijan perehtyneisyydestä. Yhdyskuntaa ja sen historiaa tuntemattomalle koko uutinen jäisi todennäköisesti merkityksettömäksi tai sen monitulkintaisuutta ei havaittaisi. Toiseksi kyse on jäsenyydestä. Itse sulaton toiminnan ja sen lopettamisen jälkeisiin tapahtumiin jokseenkin perehtyneenä pystyn tarvittaessa lukemaan esiin molemmat tulkinnat. Jäsenyyteni ei kuitenkaan riitä näkemään otsikossa muita siellä mahdollisesti paikallisille löydettävissä olevia tulkintoja. Lopulta merkitystä on myös lukutilanteella. Paikalliset jäsenet, joiden arkiseen kokemusmaailmaan tapaus ja sen uutisointi kiinteästi ilmestymisajankohtanaan kuuluvat, päätyvät luultavimmin tulkinnoissaan automaattisesti jälkimmäiseen vaihtoehtoon. Näin ei käy siksi, että tulkinta olisi jo-

³¹ ”Forurensen som før”, ladattu osoitteesta <http://home.no.net/sulis/2005.htm>, 8.7.2005. *Sulis-avisen* on kahden sulitjelmäläisen toimittama uutissivusto, jossa julkaistaan alueen paikallislehdissä ilmestyneitä Sulitjelmää käsitteleviä artikkeleita ja nostetaan esille muualla uutisoimatta jätettyjä tapahtumia.

tenkin oikeampi, vaan koska se on heidän toimintaansa järjestävänä tulkintana hyödyllisempi.

Haastattelututkimuksessa haastatteluja tehtäessä ja niitä analysoitaessa tutkija on tekemisissä vastaavien tulkintavaliintojen kanssa. Haastattelijalla tulee olla jonkinlainen tietämys keskustelun kohteena olevasta ilmiöstä. Tällä tietämyksellä hän pyrkii ymmärtämään haastateltavan sanomaa, Schützin termein, haastateltavan koska-motiiveja. Pohtimatta jää, millaisten jotta-motiivien alaisena haastateltava kertomaansa kertoo. Toisin sanoen analysoimatta jää tutkijan ennakkotiedon suhde keskustelussa tuotettuun tietoon. Tämän suhteen tarkasteleminen on kuitenkin oleellista haastattelussa saadun informaation tulkinnessa.

4.4 Merkitykseks mumina – vieras kuuntelijana

Työn menetelmäluvussa totesin, että useissa menetelmäoppaissa tutkimushaastattelun erityispiirteeksi esitetään tavoite tuottaa uutta tietoa. Oletus on, että tutkijan tavoittelema informaatio on haastateltavalla tai ainakin välillisesti tutkijan tulkitsemana tältä saatavissa. Oma näkökulmani on, että vaikka keskusteluun tuotava informaatio olisi yksinomaan haastateltavan keskusteluun tuomaa, tuon tiedon luonne ja tietäminen tuotetaan aina vuorovaikutteisesti, keskustelijoiden kesken. Tämä näkökulma ei ole mitenkään mullistava vaan monissa yhteyksissä todettu – toisin sanoen harva tutkija väittää haastattelujen paljastavan jonkinlaista totuutta keskusteltavasta asiasta tai keskustelijoista itsestään.

Asian toteamista hankalampaa näyttäisi olevan sen sijaan osoittaa, miten tarkalleen ottaen tutkimushaastattelut muokkaavat tietoa. Edellä esitin, kuinka useissa tutkimuksissa analyysivaiheessa kenties vaalittu konstruktionistinen ajatus ei välity enää tutkimusraportista, jossa esitetyt katkelmat on pitkälti riisuttu niiden keskustelullisista yhteyksistään. Eric Laurier muistutti haastattelukatkelmista siistityistä muminoista, joita ei tutkimuksen sivuille kirjata mutta jotka ovat oleellisesti vaikuttaneet siihen, mitä keskusteluissa on tullut sanotuksi. Tarinoita ja tarinankerontaa tutkineet ovat hekin nähneet tärkeäksi osoittaa tarinoiden koherenttiutta, jolloin keskustelullisesta kontekstista on nähty lähinnä tarinankertojan tekemä tietoa tuottava työ. Rod Gardner (2001, 2) kiteyttää nämä ennakkokäsitykset yhteen ja toteaa, kuinka ”kertojat ilmaisevat omia ajatuksiaan ja merkityksellistämäänsä asioita, kun taas kuulijat todennäköisemmin ovat niitä, joille kertojien kertoma on uutta” ja jotka kuulemansa perusteella saattavat muuttaa ajatteluaan.

Gardnerin oma vahvasti keskusteluanalyttiseen tutkimusperinteeseen nojaava tutkimusote ottaa etäisyyttä näistä ennakko-oletuksista. Gardnerin mukaan myös kuunteleva osapuoli puhuu, vaikka hänen puheensa ei välttämättä aina muodostuisi tunnistettaviksi sanoiksi ja siksi se tulkittaisi Laurierin sanoin häiritseväksi muminaksi. Kuitenkin jo pelkästään lukumääräisesti Gardnerin palauteilmaisuuksi (*response tokens*) kutsumat osat tai kuulijoiden puheenvuorot kertojan vuoron sisällä ovat niin hallitsevia, että tutkijoiden olisi otettava ne tosissaan. Gardner (2001, 252–253) analysoikin palauteilmaisujen intonaatioiden, sijainnin (missä kohtaa puheenvuoroa ne ilmenevät) ja niitä seuraavien vuorojen (palauteilmaisujen vastaanoton) esiintymistä englanninkielisessä keskusteluaineistossa ja päättyy muun muassa listaamaan kahdeksan pääasiallista *Mm*-palauteilmaisun käyttöä. *Mm* voi esiintyä:

1. lipsahduksen päättäjänä ja keskustelun jatkajana puhujan tarkoittamaan suuntaan,
2. mielihyvän esiintuojana,
3. emminnän ilmaisijana (korvaa *Erm-* tai *Um-*palauteilmaisuja),
4. korjauksen aloittajana (esim. seuraa edellisen puhujan ilmaisua *Huh?*),
5. vastauksena aloittajana (korvaa *Yeab-* tai *No-*palauteilmaisuja),
6. neutraalina vastaanottona (laskevalla intonaatiolla, korvaa *Yeab*),
7. jatkamispyyntönä (ensin laskevalla sitten nousevalla intonaatiolla, korvaa *Mm hm* tai *Uh huh*) ja
8. arvottavana ilmaisuna (nousevalla intonaatiolla).

Jan Svennevig (2004) on puolestaan tutkinut norjaa äidinkielenään ja norjaa vieraana kielenään puhuvien välistä institutionaalista keskustelua ja kiinnittänyt huomiota erityisesti vastausten toistamisen tapaan kuuntelevan osapuolen toimintamuotona. Seuraavassa esimerkki Svennevigin (2004, 489) aineistosta:

(1) IFF 3
 S: hvor mange år gikk du på skolen da?
kuinka monta vuotta kävit koulua
 C: tolv år.
kaksitoista vuotta
 S: tolv år.
kaksitoista vuotta
 C: ja.
joo
 (4.0) {S kirjoittaa}

Seuraava esimerkki on puolestaan omasta aineistostani:

(1) Spiller ingen rolle
 S: og alder (.) eller sånn at du er født i nitten:=
ja ikä tai niinku että sinä olet syntynyt tuhatyhdeksänsataa
 L: =toogtyve.
kaksikymmentäkaksi
 S: toogtyve.
kaksikymmentäkaksi
 L: ja.
kyllä

Katkelmien vuorottelurakenne on identtinen. Kysymystä seuraa vastaus, vastausta vastauksen sanasta sanaan toistaminen ja lopulta vastaajan varmistus. Katkelmissa on myös merkittävä ero, joka ei näy – mutta voisi näkyä – näissä katkelmissa: Svennevigin aineistossa kysymyksen esittäjä on norjaa äidinkielenään puhuva ja vastaaja ei-natiivi norjaa puhuva. Omassa aineistossani tilanne on päinvastainen, sillä vastaaja puhuu norjaa äidinkielenään, kysyjä taas ei. Vaikka tällä aineistojen eroavaisuudella on merkitystä eräiden Svennevigin artikkelissaan asettamien tutkimuskysymysten kannalta, hänen päätehtävänsä – selvittää, mitä tapahtuisi, jos kysyjä ei vain toistaisi vastausta vaan jatkaisi sitä minimipalautteella *ja (tolv år ja.)* ja vieläpä päättäisi vuoronsa nousevalla intonaatiolla (*tolv år ja?*) – ratkaisua voi käyttää hyväksi myös oman aineistoni analyysissä. Svennevig erottelee kolme päämenetelmää, jolla keskustelijat yhdessä tuottavat merkityksen keskustelulle.

1. pelkkä vastauksen toistaminen laskevalla intonaatiolla tulkitaan pelkästään kuuntelemisen ilmaukseksi,

2. vastauksen toistaminen lisättyä päätävällä ja-minimipalautteella tulkitaan ymmärryksen ilmaukseksi (vrt. Gardnerin kohta 6) ja
3. vastauksen toistaminen nousevalla intonaatiolla lausutulla ja-minimipalautteella tulkitaan tunteikkaaksi ymmärryksen ilmaisuksi (vrt. Gardnerin kohta 8). Tunteikkaus tarkoittaa tässä esimerkiksi yllätystä tai arvopohjaista hyväksyntää.

Koska aineistossa olen itse haastattelija ja siten useimmiten kuunteleva osapuoli, suurin osa minun puheenvuoroistani on, kuten jo esittämistäni katkelmista voi helposti todeta, juuri tällaisia palauteilmaisuja. Näistä selvästi yleisin on *mmm* (joka vastaa Gardnerin *Mm*-ilmaisua), jonka lisäksi käytössä on myös palauteilmaisu *ja* (joka vastaa Gardnerin *Yeab*-ilmaisua).³² Analyysiä virittävä kysymys kuuluukin, onko *ja*- ja *mmm*-ilmausujen käytön välillä löydettävissä eroa sen suhteen, oletanko itse tai oletetaanko minun jo olevan tietoinen siitä, mitä kertoja kertoo. Toisin sanoen, onko *mmm* yksiselitteisesti jatkamispyyntö ja onko *ja* arvottava palauteilmaisu? Keskusteluanalyysi tarkastelee keskustelun jaksottaista etenemistä ja vuorovaikutusta. Näin ollen edellä esitettyihin kysymyksiin tulisi vastata erittelemällä aineistosta ensinnäkin sitä, mitä *mmm*- ja *ja*-minimipalautteiden jälkeen keskustelussa tapahtuu sekä toiseksi sitä, miten palautteet ovat sijoittuneet ja jakautuneet keskustelun eri vuorojen suhteen.

Ensimmäistä tarkasteltavaa katkelmaa (13) *Nasjonalparker* on edeltänyt pitkäkö keskustelu haastateltavan mahdollisuuksista ja halusta asua kotonaan Sulitjelmassa: kunnan tarjoama ratkaisu palveluiden karsimisen ja vanhusten osuuden kasvamisen ristiriitaan kun on kuntakeskuksen palvelutaloihin muuttaminen. Lars on jo aiemmin haastattelun aikana korostanut – ja myös käytännössä osoittanut minulle kahvia ja vohveleita tarjoamalla – kykyään asua ja hoitaa arkiset askareet itsenäisesti, kunnan tarjoamaan kotihoitoon turvautumatta. Tässä perustelusaan Lars on nojautunut fyysiseen kykyynsä – ja sen tuomaan henkiseen vapauteen – lähteä kotoansa vaikkapa ympäröiville tuntureille. Hän on tietoinen ikänsä ja terveytensä tuomista rajoitteista, minkä vuoksi aikaisemmat yöpymisiäkin sisältäneet vaellukset ovat viime aikoina jääneet vähemmälle. Haastattelutilanteessa länän oleva Harald on osallistunut keskusteluun kyselemällä minulta, olenko käynyt Sulitjelmaa ympäröivillä tuntureilla ja järvillä. Määrittelimme juuri muutamien paikannimien avulla sitä aluetta, jolla edellisellä Sulitjelman vierailulla liikuin, kun Lars liittyy keskusteluun.

(13) b *Nasjonalparker*

Samu (S)

Lars (L)

- 1 L: og her er her er et flott forhold når det når det gjeller
ja täällä on täällä on hienot olosuhteet mitä tulee koskien s
altså landskapet mellom Norge og Sverige her=
siis maisemaa Norjan ja Ruotsin rajalla
- 2 S: =mmm
nmm
- 3 L: kolossalt her
valtaisaa täällä

³² Olen katsonut, että *mmm* vastaa äänteellisesti haastatteluissani esiintyvää muminaa. Intonaatio olen merkannut näkyviin vain, kun se on ollut hyvin selvä. Siten analyysi olisi voinut tarkemmin tehtynä tuottaa lukumääräisesti hieman erilaisia tuloksia (ks. Jefferson 1996, 159–170).

- 4 S: ja
kyllä
- 5 L: >ja ja ja ja<
kyllä kyllä kyllä kyllä
- 6 S: ja
joo
- 7 L: kolossalt
valtaisaa
- 8 S: ja
joo
- 9 L: og du vet her er jo turistlinjen alle veier
ja tiedätkö täällähän on vaellusreittejä joka suuntaan
- 10 S: nmm
nmm
- 11 L: du kan jo gå heile Norge
täältäähän pääsee kaikkialle Norjaan
- 12 S: ja
joo
- 13 L: >ja ja ja<
kyllä kyllä kyllä
- 14 S: ja hh
joo
- 15 L: sant når du kommer over i fra Saltdal
totta jos lähtee Saltdalista
- 16 S: nmm?
nmm
- 17 L: og kommer over her så (.) så er det jo turisthytte heile tur=
ja tulee tänne niin niin koko matkan ajanhan on taukomökkejä =
- 18 S: nmm
nmm
- 19 L: og helt (.) helt ned til Kvikkjokk i Sverige
ja aina aina Ruotsin Kvikkjokkiin saakka
- 20 S: ja=
joo
- 21 L: =ja=
joo
- 22 S: =ja
joo
- 23 L: jeg har gått den rutan så det veit jeg
olen kävellyt sen reitin joten minä tiedän
- 24 S: ja
kyllä
- 25 L: ja ja
kyllä kyllä

Katkelmassa *ja*-palautteita (8) on lukumääräisesti *nmm*-palautteita (4) enemmän. *Nmm*-palautteista nähdään, että rivejä 2 ja 18 edeltävissä vuoroissa haastateltava tuo esiin tilanteessa uutta tietoa, jonka kertomuksellisen arvon haastattelija ottaa vastaan *nmm*-palautteella. Palautevuoro liittyy edellisen puhujan vuoroon ilman taukoa, mikä määrittelee *nmm*-palautteen tehtävän pikemminkin kerronnan jatkamispyyntönä kuin ensisijaisesti uutisarvoisuuden osoittajana. Kaksi muuta *nmm*-palautetta, rivillä 10 ja nousevalla intonaatiolla rivillä 16, voi myös liittää niitä edeltäviin puheenvuoroihin. Rivillä 9 haastateltava tuo esiin uuden asian, josta kertomisen jatkamista rivin 10 *nmm*-palaute kannustaa. Rivin 16 nousevalla intonaatiolla lausuttu *nmm* on puolestaan reagointia edeltävään ohjeistavaan puheenvuoroon. Se ilmentää kuulijan virittäytymistä ohjeen tarkkaan vastaanottoon: kuulija on nyt valmistautunut kuulemaan seikan, joka ei tule valmiiksi kerrotuksi vielä yhden vuoron aikana.

Ja-palautteista rivien 4, 6 ja 8 palautteet liittyvät kiinteästi toisiinsa. Rivin 4 palaute on edellisen puheenvuoron hyväksyvää arviointia. Vastaaja toistaa riveillä 5 ja 7 oman näkemyksensä Sulitjelman luonnonolosuhteiden hienoudesta. Voikin olettaa, että vastaaja on kenties odottanut keskustelukumppaniltaan voimakkaampaa tai monisanaisempaa vastausta. Tällaista ei kuitenkaan tule, vaan haastattelija

koettaa rivien 6 ja 8 *ja*-palautteillaan saada haastateltavan siirtymään tarinassaan eteenpäin. Rivillä 9 tulee esiin lisäinformaatiota, josta kertomiseen siirtymiseen kannustava *mmm*-palaute soveltuu. Rivien 12 ja 14 *ja*-palautteet ilmaisevat niin ikään haastattelijan toivetta siirtyä eteenpäin. Rivillä 9 on jo ilmaistu – ja ilmaisu on näkyvästi vastaanotettu – Sulitjelman mainio sijainti kansallisten vaellusreittien varrella, joten rivin 11 saman asian ilmaisu toisin sanoin ei haastattelutilanteesta tunnu haastattelijasta tarkoituksenmukaiselta.

Haastateltava jatkaa kuitenkin saman asian esille tuontia rivillä 15. Nyt puhetyyli kuitenkin muuttuu puhuttelevampaan sävyyn, mikä edellyttää kuulijalta toisenlaista reagointia – tai ainakin reagointia puhutavan muutokseen. Tämä näkyykin *mmm*-palautteina. Katkelman toinen *ja*-vastausten keskittymä on seurausta siitä, että haastateltava tuo kertomukseensa mukaan paikannimiä, jotka antavat aiheen käsittelystä astetta tarkemman kuvan. Näin ollen rivin 20 *ja*-palautteen voi nähdä sekä annetun vastauksen täsmällisyyttä arvostavana palautteena, haastattelijan omaa tietämystä ilmentävänä (reaktiona paikannimi Kvikkjokin tarkennukseen ”*i Sverige*”, jolla haastattelijä osoittaa tietävänsä kyseisen paikan sijaitsevan Ruotsissa), että pyrkimyksenä osoittaa käsiteltävän aiheen tulleen haastattelijan näkökulmasta jo valmiiksi. Katkelman päättävillä *ja*-palautteilla kuulija osoittaa arvostavansa ja hyväksyvänsä kertojan tarinan sekä sen sisältämän tiedon oikeellisuuden, varsinkin kun kertoja osoittaa ensinnäkin kertomuksensa päättymisen (rivin 21 *ja*) ja toisaalta tekee sen omakohtaiseen kokemukseen vedoten (rivit 23 ja 25), jota kuulijalla ei ole mahdollisuutta tai mitään syytä osoittaa vääräksi.

Seuraava tarkasteltava katkelma (11) *Naturprogramm* on jo entuudestaan tuttu, sillä käytin sitä luvussa 4.2. Koska haastattelu on jatkunut jo lähemmäs puolitoista tuntia, poimin haastattelurungosta viimeisen kysymyksen. Kysymys on kieliopillisesti valmis vuoron keskivaiheilla (rivin 1 *slutt slutt* ()), jolloin sitä seuraa lyhyt, alle puolen sekunnin tauko. Tauon jälkeen alan muotoilla vaihtoehtoista kysymystä (*så at hvis vi*). Vaikka olen itse arvioinut kysymykseni puutteelliseksi – kenties sanojen takeltelun ja empimisen (tauot ja *eh*) vuoksi – tauko ei ole riittävän pitkä, jotta sitä voisi vielä yksiselitteisesti tulkita puuttuvaksi vastaukseksi (ks. Jefferson 1983). Lars ei siten koe tilannetta ongelmana vaan katkaisee puheenvuoroni ja aloittaa vastauksensa.

Lars antaa vuoronsa aluksi ymmärtää, että hänellä on mielessään selkeä vastaus. Tästä kertovat niin päällekkäispuhunta kuin myös vastauksen sanamuodot (”*kyllä siis ihan voin hyvin sanoa koska sehän on ilmiselvää...*”). Ennen kuin vastaus on viety loppuun, kysyjä antaa *mmm*-minimipalautteen rivillä 3. Se sijoittuu Larsin vuoron keskelle paikkaan, jossa lause päättyy, mutta jossa on selvää, että vastaaja aikoo vielä jatkaa vuoroaan. Larsin vuoro jatkuu (rivillä 4) vastauksen tarkennuksella: rivin 2 vuoro on tarjonnut taustaa Larsin varsinaiselle asialliselle vastaukselle, josta ilmenee kaivoksen loppumisen myönteisten vaikutusten liittyminen rikkisavun häviämiseen. Tämän asian tuominen keskusteluun johtaa kysyjän *ja*-minimipalautteeseen. Se sijoittuu jälleen mahdolliseen vuoronvaihtopaikkaan. Missään aikaisemmassa vaiheessa haastattelua kaivostoiminnan ympäristövaikutukset eivät ole tulleet esille – vaikka Larsia lainaten ongelmat olivat kaikkien tiedossa. Oma suhtautumiseni Larsin vastaukseen näkyy valinnassani käyttäen joko *mmm*- tai *ja*-vastauksia. Larsin aloittaessa vastaustaan osoitan *mmm*-väliintulolla hyväksyväni Larsin vastauksen – se on järkevä suhteessa kysymykseeni. Kuitenkin vasta sulaton ja rikkisavun mainitseminen saa aikaan selkeämmän hyväksymistä ja asiantilan tunnistamista osoittavan *kyllä*-vastauksen.

Voiko tätä periaatetta soveltaa myös muihin minimipalautteisiin? Tässä katkelmassa minimipalautteet jakautuisivat näiden kahden pääluokan suhteen seuraavasti:

1. 'mmm' kuuntelemisen ilmaisuna asiantiloista, joiden todenperäisyyttä en voi suoraan tarkistaa: rivit 3, 7, 9, 11, 13, 15, 21, 23, 25, 27, 29, 33, 39, 41, 43, 45, 47, 49, 51, 57, 59, 63, 65, 67, 69, 71
2. 'ja' arvottavan ymmärryksen ilmaisuna asiantiloista, joiden todenperäisyys on tiedossani (yleisesti tai paikallisesti): rivit 5, 17, 19, 31, 37, 53, 55, 61,

Näistä *ja*-palautteista rivien 17 ja 19 palautteet viittaavat paikallisesti minun tietooni jo tulleseeseen asiaan, johon edellisessä vuorossani vastasin *mmm*-palautteella. *Ja*-palaute myös viestii kertojalle, että hän voi siirtyä kertomuksessaan eteenpäin (minkä Lars tekeekin rivillä 22). Rivin 31 *ja*-palaute on puolestaan vastaajan 'jo' ja 'du vet' apusanoihin reagoivaa tilanteista 'valehtelemistä' (Sacks 1992a, 562), sillä oikeasti en voi tietää kaivostyöskentelystä. Valehtelu pitää kuitenkin kertomuksen kasassa, sillä vastaaja ei joudu keskeyttämään kertomustaan ja selittämään räjäytysten seurauksena esiintyvien kaasupurkausten syntyä. Samoja apusanoja voitaisiin käyttää myös ilmaistun asian uutisarvon ilmaisemiseen.

Rivien 53 ja 55 *ja*-palautteiden perusteet eivät puolestaan ole yhtä selkeitä. Puhelinten olemassaolo ei ollut minun tiedossani samoin kuin ei myöskään hissien käynnistäminen puhelinsoiton vuoksi. Näitä kahta palautetta selittääkin todennäköisesti sama tekijä kuin rivin 61 *ja*-palautetta. Rivin 61 ilmeinen tulkinna on, että kielitaitoni ei ole riittänyt tarinan kaikkien osasten ymmärtämiseen. *Ja*-palautteiden antamisen voi tulkita yrityksenä päättää kyseinen puheenaihe ja kehottaa kertojaa siirtymään asiassaan eteenpäin. Näin ollen varsinaista arvottavaa ymmärrystä osoittaisivat ainoastaan rivien 5 ja 37 *ja*-palautteet: rikkikaasu oli merkittävä kielteinen seikka, josta eroon pääsy kaivoksen sulkemisen takia oli osalle sulitjelmalaisia ymmärrettävästi myönteinen asia. Kokonaisuudessaan arvonutraalien *mmm*-vastausten suuri määrä ja selkeiden arvottavien *ja*-palautteiden vähäisyys kertoo siitä, että vastaajan kertomus on aiheeltaan haastattelijalle vieras ja siten vaikea suhteuttaa Schützin vieraan vaalimaan käsitykseen yhteisöstä. Katkelma on siten tyypillinen esimerkki sellaisesta haastattelumateriaalista, jolla en alkujaan nähnyt juuri olevan arvoa tutkimukselleni, mutta joka on avattavissa keskusteluanalyttisin menetelmin tiedon tuottamisen tarkastelua varten.

Seuraava katkelma (14) *Smeltehytta* on keskustelun sisällön kannalta jatkoa edelliseen katkelmaan. Katkelman alun vuorot liittyvät edelliseen keskustelunaiheeseen, yhdyskunnan poliittiseen ympäristöön.

(14) a,c *Smeltehytta*

Samu (S)

Yngve (Y)

1. Y: men de var ressurssterke personer
mutta ne olivat resursseiltaan vahvoja henkilöitä
2. S: jah ja
joo-o
3. Y: som: skulle lære oss kamp
jotka opettaisivat meidän taistelemaan
4. S: (1.0) ja=
joo
5. Y: =mmm
mmm

6. S: og hvordan sånn (.) sånn[e:
entä miten sellä sellaiset
7. Y: [men de var ikke mange
mutta niitä ei ollut monta
8. S: ja
joo
9. Y: nei
ei
10. S: e:eh sånne miljø:ting (1.0) var det noe om (.) jeg husker at
sellaiset ympäristöasiat oliko jotain muistan
jeg har lest om at det (0.5) e:eh (2.0) altså det blev for
lukeneeni siitä että eeh siis tuli liikaa
mye forurensing rensing [eller sånt
liikaa saateita tai sellaista
11. Y: [nmm nmm
nmm nmm
12. S: og at det var en (.) en ting hvorfor=
ja että se oli yksi tekijä miksi
13. Y: =smeltehytta?
sulatto
14. S: ja
kyllä
15. Y: smeltehytta nekta staten å over[ta
sulattoa valtio kieltäytyi ottamasta
16. S: [nmm
nmm
17. Y: i nittenåttitre=
vuonna 1983
18. S: =ja
joo
19. Y: det som skjedde eg jobba der da
mitä tapahtui työskentelin siellä silloin
20. S: nmm
nmm
21. Y: det som skjedde var at den blei overtatt og ført videre (.)
mitä tapahtui oli että sen otti haltuunsa ja toimintaa jatkoi
av et (.) aksjeselskapet mellom kommune fagforeningen og
osakeyhtiö jonka omisti kunta ammattiyhdistys ja
Nordlands *fylkeskommune *
Nordlandin maakuntahallitus
22. S: ja
joo
23. Y: *heh he * og så det ble vel drevet i (.) ka (.) fire fem år
{nauraa} ja sen toiminta jatkui kai mitä neljä viisi vuotta
tro eg etter det der femogåtti til niogåtti ja noe sånt det
luulisin siitä vuodesta 85 vuoteen 89 joo jotain sellaista
var jo et stopp
sittenhän tuli loppu
24. S: ja
joo
25. Y: det var jo (1.0) og var jo den gang (0.5) antagelig Norges
sehän oli olihan silloin todennäköisesti Norjan
verste punktuttsleppere av tungmetaller og
pahin yksittäinen raskasmetallien päästäjä ja
26. S: nmm
nmm
27. Y: eller av svovel og og og farlige me↑taller
tai rikin ja ja ja vaarallisten metallien
28. S: nmm
nmm
29. Y: det er klart (.) ellers så var jo det veldig forurensing av
se on selvä muutoinhan oli paljon saastumista
tungmetaller i elva eller i vassdraget
raskasmetalleista joessa tai vesistössä
30. S: nmm
nmm
31. Y: på grunn a:v flotasjon og vaskeri vaske(.) [prosesser
johtuen flotaatiosta ja pesula pesuprosesseista
32. S: [nmm
nmm
33. Y: og gruveprosesser
ja kaivosprosesseista
34. S: nmm
nmm

35. Y: e:eh (1.0) vi var jo klar over det
eh me olimme toki tietoisia siitä
36. S: nmm
nmm
37. Y: men: vi: (.) >hvert fall eg< (2.0) e:eh mente (.) den gang at
mutta me ainakin minä olimme sitä mieltä silloin että
(.) når mennesker hadde bodd der nitti år og har fått ødelagt
kun ihmiset olivat asuneet siellä 90 vuotta ja menettäneet
sin helse gjennom støv o:g forurensing og svovelutslepp så
terveytensä pölyn ja saasteiden ja rikkipäästöjen takia niin
burde også den arbeidsplassen få lov å gå noen år ttil (.)
pitäisi myös sen työpaikan antaa jatkaa vielä muutaman vuoden
til vi hadde fått fram nye arbeidsplasser
kunnes kunnes olisimme löytäneet usia työpaikkoja
38. S: nmm
nmm
39. Y: det var ingen som ønska å fortsette forurensinga
kukaan ei halunnut jatkaa saastuttamista
40. S: nmm
nmm
41. Y: men vi ønska å ha et arbeid og godt der
mutta toivomme että meillä olisi työtä ja asiat hyvin siellä
42. S: ja
kyllä
43. Y: fordi her er det ikke mye arbeid og veldig veldig mange blei
koska täällä ei ole paljoa työtä ja hirveän hirveän moni jäi
arbeidsledige og er det fortsatt
työttömäksi ja sitä yhä
44. S: ja
kyllä
45. Y: ja (.) det er (.) det va- det er kan si perspektivet
joo se on se ol- voi sanoa se näkökulma
vi handla på den (.) men ut av det forsvarte vi jo (.)
josta me asiaa käsitelimme mutta siitä käsinhän puolustimme
fortsatt drift av denne dette kobbersmelteverket
tämän kuparisulaton toiminnan jatkamista
46. S: nmm
nmm
47. Y: e:h fer du til Sulitjelma i dag og kjører litt opp til
eh jos menet nyt Sulitjelmaan ja ajat vähän ylemmäs
fjellan så vil du se at (0.5) eller vi bodde (.) i Sulis så
tuntureille niin näet että tai me asuimme Suliksessa niin
bodde vi trångt ner i dalen
asuimme ahtaasti alhaalla laaksossa
48. S: nmm
nmm
49. Y: og så brukte vi fjellet til hytte og jakt og [fisk
ja sitten käyttimme tuntureita mökkeilyyn ja metsästyksen ja
kalastukseen
50. S: [ja
joo
51. Y: og kommer du barre opp fra [dalen
ja jos nouset vain vähän ylös laaksosta
52. S: [ja
joo
53. Y: litt opp til fjellet så var en vakker
vähän ylemmäs tuntureille niin oli kaunis
54. S: ja
joo
55. Y: og en forurensingsfri natur
ja saasteeton luonto
56. S: nmm
nmm
57. Y: med masse fiskevann og fisk med god kondisjon
paljon kalavesiä ja hyväkuntoista kalaa
58. S: nmm
nmm
59. Y: og moltebær og småvilt og vi så jo vi som bodde i Sulitjelma
ja lakkoja ja pienriistaa ja mehän näimme me jotka asuimme
at det var ikke noe ødela rundt dalen
Sulitjelmassa ettei laakson ympärillä mikään ollut tuhoutunut
60. S: nmm
nmm

61. Y: det var mer i dalen at forurensingen ødela [vegetasjon
se oli enemmän laaksossa missä saasteet tuhosivat
kasvillisuuden
62. S: [nmm
nmm
63. Y: og [de ja
ja ne joo
64. S: [nmm
nmm
65. Y: ja
joo
66. S: nmm
nmm
67. Y: e:h
eh

Edellisestä katkelmasta poiketen tarjoan nyt itse kysymykselläni ympäristöseikkoja keskustelun aiheeksi, vieläpä hieman yllätyksellisesti, sillä Yngve ei ole vielä valmis edellisen lakkauttamisajankohdan poliittisia toimijoita kartoittavan vastauksensa kanssa. Tämä poikkeaa useimmista muista haastattelu- ja kysymyksen esittämis-tilanteista, sillä yleensä turvautuessani haastattelurungon valmiisiin kysymyksenasetteluihin tilannetta edellytti selkeästi havaittava keskustelun päättyminen sitä seuranneine taukoineen. Nyt kysymys näyttäytyy hyvinkin spontaanina: en esitä kysymystä valmiiksi muotoiltuna, vaan vuoroni rakentuu pienissä osissa ja epäroiden. Epärointi saattaa kertoa kysyttävän asian arkaluontoisuudesta. Muotoilut ”oliko siinä jotain”, ”muistan lukeneeni” ja ”tai silleen” ovat tulkittavissa pehmenyksiksi, joiden avulla pyrin yhteisön ulkopuolisena muotoilemaan kysymykseni niin, ettei sitä tulkittaisi syytöksenä vaan yleisesti tiedossa olevana asiantilana (kuten Lars sen edellisessä katkelmassa ilmaisi).

Tällainen esitettävän kysymyksen pehmentäminen antaa ymmärtää, että kysyjällä on jonkinlainen ennakkokäsitys ja -arvio keskusteltavasta asiasta. Jos edellisessä katkelmassa koin kuulijana vaikeaksi ottaa kantaa minulle tarjottuun kertomukseen sen aihepiirin vierauden takia, tässä katkelmassa on odotettavaa, että käyttäisin arvottavaa *ja*-minimipalautetta useammin. Katkelmassa *nmm*- ja *ja*-palautteet jakautuvat seuraavasti:

1. *'nmm'* ilmaisemassa tietoa, jota en voi tietää mutta jonka totuus pohjaa ei ole syytä epäillä: rivit 20, 26, 28, 30, (32), 34, (36), (38), (40), 45, 56, 58, 60 (suluissa olevat *nmm*-palautteet ovat luokitteluni mukaan korvattavissa *ja*-palautteilla paikallisesti tiedossa olevina asioina),
2. *'nmm?'* kysyvä kerrontapyyntönä: rivit 48,
3. [nmm päällekkäispuhuntana, joka viittaa jo edellä ymmärrettyyn, kerrontapyyntö: rivit 16, 32, 62,
4. *'ja'* hyväksyvänä vastauksena suoraan kysymykseen: rivi 14,
5. *'ja'* hyväksyvänä vastauksena puhuttelevaan puhetyyliin: rivit 52 ja 54,
6. *'ja'* tarjotun selitysmallin arvottavana hyväksymisenä: rivit 42, 44,
7. *'ja'* (potentiaalisesti) jo tiedossa olevan faktatiedon hyväksymisenä: rivit 18, 22, 24.

Ja-vastauksia (8) on luokittelussa nyt lähes yhtä monta kuin selkeää *nmm*-vastausta (13). Lisäksi osa (4) paikallisista, siis keskustelun kuluessa ja aiemmissa puheenvuoroissa tiedetyiksi tehdyistä, tietoa ilmaiseksi *nmm*-palautteista voisi korvata *ja*-palautteella. *Ja*-palautteella on kuitenkin muitakin tehtäviä, eivätkä ne siten aina ilmaise arvojen jakamista. Rivin 14 *'ja'* ei oikeastaan ole minimipalautte vaan

suora vastaus edellä esitettyyn, kysymykseksi tulkittuun vuoroon. Rivien 52 ja 54 *ja*-palautteet ovat nekin tulkittavissa paikallisesti tuotetuiksi vastaajan puhettavan kautta: vastaaja käyttää edeltävissä vuoroissa sinä-passiivia, johon vastaaja reagoi *ja*-palautteilla. Seuraavan luokan muodostavat haastattelijan reagoinnit vastaajan esittämään faktatietoon, jonka molemmat osapuolet voivat olettaa olevan haastattelijan tiedossa ja johon ei siksi tarvitse jatkossa enää palata. Rivin 18 '*ja*' on reagointia tällaiseen esitettyyn täsmälliseen faktaan, vuosilukuun. Vuosiluvun esitettyään haastateltava siirtyy kertomuksessaan eteenpäin: tässä tapauksessa perustelemaan kertomustaan omakohtaisella kokemuksella. Rivien 22 ja 24 *ja*-palautteet liittyvät nekin samanlaisiin yksityiskohtaisiin faktoihin, ei vastaajan mielipiteisiin tai haastatteluaineiston keräämisen kannalta erityisen kiinnostaviin seikkoihin.

Haastattelija ja haastateltava saavuttavat jaetun arvokäsityksen selkeimmin riveillä 42 ja 44. Haastateltava esittää yhdyskunnan jäsenten tiedostaneen ristiriidan saastuttavan teollisuuden ja työpaikkojen säilyttämisen välillä. Heidän näkökantansa – jonka siis *ja*-puheenvuoroillani hyväksyn – oli vastaajan mukaan se, että ihmisten toimeentulon ja hyvinvoinnin säilyttämiseksi ympäristöä saastuttava teollinen toiminta olisi pitänyt sallia vielä muutaman vuoden ajan. Gavin Bridge (1998, 237) käyttämä termi ”oikeus työhön -traditio” viittaa perinteisissä teollisuuspaikkakunnissa käytettävään perusteluun siitä, miksi päätökset saastuttavan teollisuudenalan kohtalosta pitää tehdä teollisuudenalan sisällä ilman, että ympäristöviranomaiset tai luonnon puolesta puhujat asettavat toiminnalle reunaehtoja. On huomattava, että *ja*-vastauksen antaminen ei välttämättä sido sen antajaa toisen osapuolen esittämään arvolutautuneeseen selontekoon vaan tarkoittaa ainoastaan tuon annetun selonteon, tässä tapauksessa oikeus työhön -tradition, olemassaolon hyväksymistä. Hyväksyminen vaikuttaa myös keskustelun kulkuun siten, että jaettua ymmärrystä ei tarvitse enää erityisesti korostaa. Näin ollen yhteisymmärryksen esittäminen tarjoaa keskustelijoille tilaisuuden jättää mahdollisesti ongelmallinen puheenaihe ja siirtyä keskustelussa eteenpäin.

4.4.1 Jäsenyysskategoriat ja ”parhain päin selittäminen”

Edellä tekemäni minimipalauteanalyysi on yksi keskusteluanalyttisistä näkökulmista, jonka rinnalla on mahdollista tarkastella toista etnometodologiasta Harvey Sacksin aloitteesta kehitettyä analyysiä, jäsenyysskategoria-analyysiä (ks. Schegloff 2007). Sen taustalla on huomio, että ympärillämme olevia asioita voi kategorisoida eli jäsentää lukemattomin eri tavoin. Samalla on kuitenkin selvää, että toiset kategorisoinnit ovat tietyissä tilanteissa todennäköisempiä kuin toiset. Sosiaalinen toiminta perustuu siihen, että kokemuksemme voidaan jäsentää kulttuurisesti jae-tuin tavoin. Malliesimerkkinä käy Sacksin (1992a, 236) käyttämä lause ”X itki, Y nosti sen ylös”. Itkeminen on toimintamuoto, joka liittyy paitsi ihmisiin yleisesti, erityisesti vauvoihin. Itkeminen on siten vauvojen jäsenyysrelevanttia toimintaa (*category-bound activity*). Kun X korvataan sanalla vauva, myös Y:lle on kuviteltavissa vastinpari, äiti. Eikä kyseessä ole kuka tahansa äiti vaan juuri kyseisen vauvan äiti. Kun lause on kuultu muodossa ”vauva itki, äiti nosti sen ylös”, on selvää, että sanaa 'sen' on vaikea kuulla minään muuna kuin vauvana, vaikka kyseessä voisi olla myös esimerkiksi helistin. Esimerkin ydin on siinä, että vaikka X:n ja Y:n voi ymmärrettävästi toki korvata muillakin toimijamääritteillä, yhden jäsenyysskategorian valitseminen tulkinnan pohjaksi rajaa myös muita lauseen ymmärtämistä auttavia määritteitä. Kun laajemmasta kategoriasta (esim. perhe) on valittu luokit-

telu, toiminnan muut ulottuvuudet saattavat käydä ilmi lausumattakin. Yleensä tapahtuman konteksti tarjoaa riittävästi vihjeitä siitä, minkä kategorioiden sisällä tapahtumaa on luontevaa tulkita.

Edellä esitellyistä esimerkeistä katkelmassa (14) *Smeltehytta* rivien 37 ja 43 välillä on kiteytettynä työpaikat–saastuttava toiminta-jäsenyysskategorian käyttö tehtyjen valintojen perusteluna. Lisäksi Yngve ottaa kantaa potentiaaliseen syytökseen, että he (sulitjelmalaiset) olisivat olleet epä tietoisia tai tarkoituksella peitelleet saastuttavan toiminnan luonnetta. 'Me' sitoo vastaajan osaksi sitä paikallisten toimijoiden joukkoa, joka osallistui kamppailuun kaivosten säilyttämiseksi. Wenche Spjelkavik (2007) on todennut, että kaivostyöläiset ja heidän ammattiosastonsa esittivät jo 1930-luvulta lähtien aktiivisesti kaivosyhtiölle huolensa sulaton rikkisavun kielteisistä vaikutuksista sulitjelmalaisten terveyteen. Nämä keskustelut olivat kuitenkin yhtiön sisäisiä ja yhdyskunnan ulkopuolisille annettu kuva oli tarkoin harkittu. Missään vaiheessa saastuttavan sulaton toimintaa ei haluttu kieltää vaan ainoastaan pyrkiä torjumaan siitä aiheutuvia haittavaikutuksia. Spjelkavik (2007) mainitsee tarinan sulatossa työskennelleestä norjalaismiehestä, joka joutui keskeyttämään yhdyskunnan ulkopuolelle suuntautuneen lomamatkansa raitisilmamyrkytyksen vuoksi. Kyseessä on eräs maskuliinisen työväen kulttuurin paikallisista versioista.

Yngven kertomuksesta käy ilmi, että ympäristökysymyksen ratkaisussa kyse oli ajallisesti lyhyestä jatkosta, jonka aikana olisi voitu miettiä, miten saastuttavan toiminnan ja työpaikkojen säilyttämisen yhtälö olisi voitu ratkaista vaihtoehdoisella tavalla. Lisäperusteluihin tuo voimakkuutta myös saasteiden vaikutukset Sulitjelmassa asuviin ihmisiin, jotka olivat päättäneet asettaa terveytensä alttiiksi säilyttääkseen työpaikat. Haastateltava valmistautuu myös ympäristön puolesta kamppailevien argumentteihin: kun tiedossa on, että fyysiset luonnonolosuhteet rajasivat ongelmat suhteellisen pienelle alueelle tehden ympäristöongelmista hallittavan kokonaisuuden, ei sulaton puolesta kamppailevia voisi syyttää luonnon uhraamisesta tai henkilökohtaisen vastuun karttamisesta. Sen sijaan yksittäisen sulitjelmalaisten terveys on sellainen seikka, johon liittyen jokainen voi tehdä oma-kohtaisen päätöksen ja josta toisaalta kukaan ulkopuolinen ei ole samalla tavalla kiinnostunut.

Katkelmassa (11) *Naturprogramm* Lars oli tarkentanut vastaustaan toteamalla, ettei huono ilmanlaatu vaikuttanut koskaan hänen elämäänsä ja liikkumiseensa. Tämä siksi, että kaivostyössä Lars altistui suurillekin määrille terveydelle haitallisia aineita. Hän kuitenkin tiedostaa sulaton päästöjen vaikuttaneen suuresti joidenkin ihmisten liikkumiseen, varsinkin hengityssairauksista kärsivien mahdollisuuksiin liikkua ulkona. Selitysmalli tässäkin tapauksessa hyödyntää jäsenyysskategoriarua työ-saasteet. Vastinparina on puolestaan 'nykyhetken puhdas hieno ilma', joka taas on mahdollista vain ilman saastuttavaa sulattoa (mikä puolestaan on merkinnyt työpaikkojen katoamista). Rikkisavu ja sulatto kuuluvat siten menneeseen aikaan, jonka ymmärrettävänä vastinparina on kaivostoiminnan päättymisen jälkeinen saasteeton aika.

Sulaton rikkisavun aiheuttamat ongelmat jakautuvat myös toisen vastinparin suhteen. Tämä vastinpari rakentuu ongelman ilmenemissijainnin ja -ajan avulla. Yngve esittää, kuinka rikkisavuongelma rajautui alas laaksoon, kun taas sulitjelmalaisten vapaa-ajan kannalta keskeisimmät tunturialueet eivät kärsineet kaivostoiminnan ympäristöongelmista (kategoriaparit tunturit–saasteeton, laakso–saastunut). Seuraavassa katkelmassa (15) *Svoovelroyken* koetan selvittää haastateltavani

avustuksella, missä raja ilmansaasteiden saastuttamien ja puhtaana säilyneiden alu-
eiden välillä kulki. Koska Ragnhild on asunut sekä tunturikylä Jakobsbakkenilla
että alempana laaksossa, saan tilaisuuden kysyä ilmansaasteiden vaikutusalueesta,
siis siitä, oliko rikkisavu ongelma myös Jakobsbakkenilla. Ragnhild on juuri to-
dennut, että Sulitjelmassa oli ja on edelleen hyvä asua. Jälleen kysymyksen jää
osittaiseksi Ragnhildin aloittaessa vastaustaan, jossa hän toteaa savun kamaluuden.
Hän muistaa pienen tarinan, joka liittyy rikkisavun aiheuttamiin käytännön arjen
toimenpiteisiin ja joka soveltuu siten havainnollistamaan kysyttyä asiaa. Ragnhild
kertoo opettajapariskunnasta, jonka muualta kotoisin ollut vaimo ei osannut va-
rautua ilmansaasteiden aiheuttamiin arkisiin ongelmatilanteisiin.

(15) a, c Svovelroyken

Samu (S)

Ragnhild (R)

Johan (J)

1. S: e:h var det foresten liksom (.) jeg har lær- (.) lest om det
eh oliko se muuten niinku, olen oppin- lukenut siitä
der(.) svovel(.)røyk (.) [som
rikkisavusta joka
2. R: [svovelrøyken↑ (.) ja
rikkisavusta kyllä
3. S: men var det (.) var det her el[ler
mutta oliko se oliko se täällä vai
4. R: [ja det var det var et stykke
kyllä se oli se oli vähän
opp (.) men du kommer inne på Jakobsbakken så kom vi: (.)
ylempänä mutta jos menee Jakobsbakkenille niin menee,
ja et stykke opp der det hette Brubakken=
joo vähän ylös siitä mitä kutsutaan Brubakkeniksi
5. S: =nmm
nmm
6. R: oppe på Kirkegården litt sånn [oppi der
ylös hautausmaalle vähän siitä ylöspäin
7. S: [nmm
nmm
8. R: da kunde du kjenne røyken
silloin pystyi tuntemaan savun
9. S: nmm.
nmm
10. R: ja (1.5) den den var ful altså
kyllä se se oli siis kamala
11. S: nmm=
nmm
12. R: =ja for eg husker vi bodde på Charlotttehøyen så var det ei
kyllä sillä muistan me asuimme Charlotttehøyenissä niin
(.) lærerpar og ho var ikke herifra
oli eräs opettajapariskunta ja nainen ei ollut täältäpäin
13. S: nmm
nmm
14. R: og så hadde ho hentet ut en sånn fin blussebunads (.)
ja han oli sitten vienyt ulos sellaisen hienon kansallispuvun
blu[sseylletroja eller vetke hva det heter
villapuku tai en tiedä mikä se on nimeltään
15. S: [nmm
nmm
16. R: og så var det litt sånn tungt vær (.) om med sånn tåke
ja sitten oli vähän sellainen raskas sää sellainen sumuinen
og sånt
ja sellainen
17. S: ja
joo
18. R: og kom så svovelet (.) og så svovelrøyken.
ja sitten tuli rikki, ja sitten rikkisavu
19. S: ja
joo

20. R: og så kom ei da etter og besøkte meg ho Ingrid (.) Gustaf (.)
ja sitten se Ingrid Gustaf tuli sinne ja tuli käymään luonani
 og så sa jeg at hur må gå vaske det deran kjente ikkje så mye
ja sanoin sitten että miten pitää mennä pesemään ne ei
 mer at dom bør ta inn det deran for hvis ho begynne stryka så
tiensneet että ne pitää ottaa sisälle sillä jos hän alkaisi
 sku han bli gul, han kan gå sunn
silittää niitä niin ne kellastuisivat voisivat mennä (?)
21. S: ja
 joo
22. R: for veit at strøket tunne lommedyka men det blir (tunn)
 (koska tiesin että pinta - - mutta se tulee ohueksi)
23. S: nmm
 nmm
24. R: ja du kunde bare slitt i fra hvaran
niin voisi vain saada aikaan reiän
25. S: ja
 joo
26. R: såpass sterk var den (.) og og Ingrid varsku ho blei jo så
 sen verran vahvaa se oli, ja ja Ingrid (varoitti) hánhän oli
 takksam eg sa nu (.) eh eh syns du ska lære han litt sopa og
 niin kiitollinen sanoin sitten "luulen että sinun pitää
 så skylle han ordentlig og få [ordn det der
 näyttää vähän saippua ja sitten huuhdella kunnolla ja sitten
 se on kunnossa"
27. S: [ja
 joo
28. R: og så henge tørke inn hos [oss
 ja sitten ripustaa meille sisälle kuivumaan
29. S: [ja
 joo
30. R: for vi hadde god loft (.) på Charlottesøyen så vi vi tørka
 koska meillä oli hyvä ullakko Charlottesøyenilla niin me me
 klær inne=
 kuivasimme vaatteet sisällä
31. S: =ja
 joo
32. R: men man ser på man ser på <skogen> (1.5) den fors-
 mutta jos katsoo jos katsoo metsää se kat-
 ssvovelrøyken når den var skogen var stor så kunde være men
 rikkisavu kun se oli metsä oli suuri niin saattoi olla mutta
 hvis at det begynte vekse bjørka=
 jos alkoi kasvaa koivua
33. S: =nmm=
 nmm
34. R: =så tolte ikkje jo den
niin eihän se kestänyt
 (.) og der i blei det joplanten som mye ka det hette older
 sitä ja siksihän alkoi kasvaa paljon mitä se oli (-)
 (2.6) ned for her for den tälte (.) røyken
täällä alhaalla koska se kesti savua
35. S: ja
 joo
36. R: ja (° det var tungt °) (.) svovelrøyken han var fryktelig
 kyllä se oli raskasta rikkisavu se oli kamalaa
37. J: ja (.) voldsomme (- [-)
 kyllä valtavan (-)
38. R: [>eh eh< kjente ned i halsen (2.7) °ja°
 eh eh sen tunki kurkussa joo
 også dro man jo den veien dem ønska jo at den sku ta den
 se myös meni siihen suuntaan toivottiinhan että se menisi
 veien for for han jo oppover han
sinne suuntaan koska koska ylöspäinhän
39. S: nmm?
 nmm
40. R: var jo vindretninga
 tuulen suunnallahan oli
41. S: ja
 joo
42. R: hadde jo mye å seie
 olihan paljon tekemistä
43. S: ja (3.6) så (1.5) [så
 joo no no

44. R: [e==
e-
45. S: =hvis man vil liksom ha noe sänne
jos haluaa niinku sanoa jotain
positive ting i at: (.) etter at gruvedrifte er nedlagt så
sellaista myönteistä siitä että sen jälkeen kun kaivos
>mä det være<
lakkautettiin niin sen täytyy olla
46. R: ja den var som en skjønn [dag ja
joo se oli aivan kuin ihana päivä kyllä
47. S: [ja
kyllä
48. R: <fordi at> (0.7) men du vet at det fo jo arbeid arbeids-
siksi koska mutta sinä tiedät että sehän vei työ työp-
49. J: stopp
loppu
50. R: ja (.) det var slutt på arbeide med masse
niin monilta loppuivat työt
51. S: nmm
nmm
52. R: og det var jo tragisk
ja sehän oli traagista
53. S: nmm
nmm
54. R: så de- det røyken det kunde vel kanskje noen ha gjort noe med
niin se sille savulle olisi kai ehkä joku voinut tehdä jotain
men det blei vel
mutta se tuli kai
55. S: nmm
nmm
56. R: som lagt han i rør lengre opp da kommer den ned i Sverige
vaikka laittanut pidemmän piipun niin se laskeutuisi alas
Ruotsiin
57. S: *heh *
heh
58. R: ja men ungdom har gjort det så vitt- for kostbart
joo mutta nuoret ovat tehneet sen niin kau- liian kalliiksi
59. S: ja
joo
60. R: det var ikke det var fritt for malmen det var for djupt ned
ei ollut ei malmi loppunut vaan se oli liian syvällä
det det var for dyrt å hente [det
oli liian kallista louhia sitä
61. S: nmm
nmm
62. R: nei det var flott (.) når røyken fo bort men så var det det at
ei se oli hienoa kun savu meni pois mutta sitten oli se että
(1.4) mange blei arbeidsledige
monet jäivät työttömiksi
63. S: nmm
nmm
64. R: og då blir det mindre folk p- ungdom på skola
ja silloin on vähemmän väkeä nuoria koulussa
65. S: nmm
nmm
66. R: så blir det mindre (.)
ja tulee vähemmän
67. S: nm[m
nmm
68. R: [innstrengt alle plasser
vaikeampaa kaikkialla
69. S: ja
joo
70. R: ja (2.1) og nu snakkes det jo om kanskje at ikkje vi får (.)
kyllä ja nythän puhutaan että ehkä me emme saa
nu har vi lege en gang i uka
nyt meillä on lääkäri kerran viikossa
71. S: nmm
nmm
72. R: ellers så har vi hatt to ganger
muuten niin meillä on ollut kaksi kertaa
73. S: ja
joo

74. R: som kommer fra Fauske og
joka tulee Fauskesta ja
75. S: ja hh
joo
76. R: og det snakkes nu òg om at det ikkje blir lege her
ja nyt puhutaan myös siitä että täällä ei ole enää lääkäriä
77. S: nmm
nmm
78. R: så må alt gå ned til Fauske (.) men ellers spenta det der for
ja kaikkien pitää mennä Fauskeen, mutta lisäksi jännitetään at da må du betal- betale trygdekasse må betale reisepengar sitä että koska silloin pitää maksaa vakuutuskassan pitää maksaa matkarahaa
79. S: nmm
nmm
80. R: det krev vi vet du for det blir så pass langt
sen me vaadimme koska tiedätkö se on sen verran kaukana
81. S: nmm
nmm
82. R: vi kan ikke fare [rundt ågratis når de ikkje
ei me voida matkustaa ympäriinsä ilmaiseksi kun ne eivät
83. J: [ja
niin
84. S: nmm
nmm
85. R: kunde heller ha den lege som kom to opp ganger i vecka
olisi mielummin se lääkäri joka tulee tänne kahdesti viikossa
86. S: ja
joo
87. R: og så folk holdt sæ her
ja ihmiset pysyisivät täällä
88. J: alle måtte jo bli likar her
kaikkienhan pitäisi olla samanlaisia täällä
89. R: det blei jo det (2.2) og så var det mye tyttebær i år sade at
niinhän siinä kävi ja sitten oli paljon puolukoita tänä det var fri for tyttebær vuonna sanoivat ettei ole puolukoita
90. J: nmm
nmm
91. R: i skogen men vi fant nu litt
metsässä mutta kyllä me vähän löysimme
92. J: det va litt
se oli vähän
93. R: det plugga vi tyttebær så plugga vi kråkebær (.)
niitä keräsimme puolukoita ja keräsimme variksenmarjoja eller noe som heter krekling kanskje tai niitä joita kutsutaan kai kaarnikoiksi
94. S: nmm
nmm
95. R: sånn svart bær
sellainen musta marja
96. S: ja
kyllä
97. R: god og helst rund
hyvää ja terveellistä
98. S: ja
joo
99. R: og så laga vi: krøkerbersafta
ja sitten teimme variksenmarjamehua
100. S: ja
joo
101. R: sunn og god
terveellistä ja hyvää
102. S: "ja"
joo
103. R: (2.5) det var bær her altså blåbær
täällä oli marjoja siis mustikoita
104. S: ja
joo
105. R: det var masse (1.1) mens så begynte skogen småskogen vekse
niitä oli paljon mutta sitten alkoi metsä varvikko kasvamaan opp (0.6) og så geiten ja sitten vuohet

- 106.J: geiten kommer=
vuohet tulevat
- 107.R: =dem DEM dem åt jo det deran
ne ne nehän söivät sen
- 108.J: jah
joo
- 109.R: ja (2.5) og sen når du kjør innover forbi skolan og lenger
kyllä ja sitten jos ajat koulun ohi ja pidemmälle niin
inn så kommer (-) mot Fagerlia [har vært
tulee (-) Fagerliaa kohti on ollut
- 110.S: [ja
joo
- 111.R: der har dem (-)
siellä on (-)
- 112.S: ja
joo
- 113.R: °jah° (3.0) nå har geiten åt opp alt (.) og det var en stiger
joo nyt vuohet ovat syöneet kaiken ja oli eräs työnjohtaja
på Bakken han sku (.) *han sku * plant på Jakobsbakken (.)
Bakkenilla hän aikoi hän aikoi viljellä Jakobsbakkenilla
han han (vett du) han gjæra inn (.) litt (.) og han anskaffa
hän hän (tiedätkö) hän aitasi vähän ja hän hankki
en gjætar på Jakobsbakken som sku hold styr på en femti
paimenen Jakobsbakkenille joka pitäisi kasassa 50
geiter
vuoheta
- 114.S: nmm
nmm
- 115.R: og så noen kom inn så sku alle sku klare å få geiten inn i
ja jos joku tuli sisään niin kaikki onnistuisivat saada
fjösen (.) sku ikkje fortæl at vi var heime akkurat da
vuohet sisään navettaan ei saisi kertoa että olimme kotona
juuri silloin
- 116.S: ja
joo
- 117.R: han gjæra inn Jakobsbakken
hän aitasi Jakobsbakkenin
- 118.S: nmm
nmm
- 119.R: for å få geiten ut
pitääkseen vuohet ulkopuolella
- 120.S: ja
joo
- 121.R: og det sku bli grønt og fint der oppe
ja siellä ylhäällä tulisi vihreää ja kaunista
- 122.S: ja
joo
- 123.R: (1.5) ja (.) vi hadde ei jo skog på Bakken men ikke så mye
kyllä olihan meillä metsää Bakkenilla mutta ei kovin paljoa
for det er bra høyde der oppe
koska se on aika korkealla siellä
- 124.S: ja
joo
- 125.J: tregrensen
metsäraja
- 126.R: ja (1.2) nei vi er hytte sjøl vi: stort sett er vi bra mye
kyllä ei meillä on mökki aika paljon olemme
der (3.7) og båt ved hytta tett med vannet
siellä ja vene mökillä lähellä vettä
- 127.S: nmm
nmm
- 128.R: vatnet eg har mindre ørret i vanne nu men vi fiska vel året
järveä on vähemmän taimenta vedessä nyt mutta kalastamme läpi
rundt
vuoden
(...)

Katkelmassa haastateltava ammentaa yleisesti jaetusta tavasta kuvailla Sulitjelman ilmanlaadun heikkoutta sillä, ettei pyykkejä voinut kuivattaa ulkona. Vastaaja esittää kuitenkin tarinansa omakohtaisena muisteluna. Tarina on myös hyvä esimerkki siitä, kuinka arkisessa elämässä yhteisö sopeutuu ja kehittää ratkaisunsa

rikkisavun kaltaisiin ongelmiin niin, että niiden olemassaolo tulee näkyviin vasta esimerkiksi tarinankaltaisessa tilanteessa, jossa yhteisön ulkopuolinen toimii jäsenen näkökulmasta väärällä tavalla.

Katkelma on myös esimerkki siitä, kuinka hyvinkin erilliset asiat ja kertomukset kietoutuvat toisiinsa haastateltavien tarinoissa, joista kuitenkin usein poimitaan analysoitavaksi ja lukijoille näytettäväksi vain tutkijaa kiinnostava osio. Katkelmassa haastattelija pyrkii kysymyksellään saamaan tietoonsa sen alueen, jolla rikkisavusta oli haittaa. Vastaus näyttää ensin muodostuvan toivotunlaiseksi: rivit 4–9 koostuvat vaikutusalueen rajaamisesta nimettyjen paikkojen avulla sekä haastattelijan odottavista *mmm*-palautteista. Savun kauhistelun (rivi 10) jälkeen esille tulee kuitenkin paikannimi, Charlottehöyen, joka ei sovi enää aloitettuun vastaukseen, sillä kyseinen paikka sijaitsee yhdyskunnan toisella puolella eikä siten suhteudu haastattelijan nyt muodostamaan käsitykseen saasteiden vaikutusalueesta. Tästä alkaa erilaisten saasteisiin ja niiden vaikutuksiin liittyvä tarinoiden sarja, jossa käydään läpi savun vaikutukset metsään, tehdään selväksi lehtipuulajien erilainen saasteidenkestävyys sekä ilmanalan ja tuulensuunnan vaikutus.

Koska tunnen edellisen kysymykseni olleen liian epätarkka, käytän rivillä 43 syntyvän tauon hyväkseni tarjoamalla vastausta kysymysrungosta poimimaani kysymykseen kaivostoiminnan päättymisen positiivisista vaikutuksista. Ragnhild tunnistaa heti yhteyden ja kuvaa sulaton toiminnan loppumista ”ihanana päivänä”. Tämä hyvin haastattelijavetoisen ja yhteisymmärrystä ylläpitävän vastauksen tarjottuaan Ragnhild toteaa kuitenkin, kesken lauseen, tapahtuman kielteisenä vaikutuksena työpaikkojen menetyksen, jota hän kuvaa traagisena tapahtumana. Tämän jäsenyysskategoriarin toisenlaisen yhdistämisen vaihtoehdoksi hän tarjoaa mahdollisuutta tehdä päästöille jotain työpaikkojen säilyttämiseksi. Yhtenä vaihtoehtona hän tarjoaa pidemmän savupiipun rakentamista, jonka johdosta savu olisi saatu pois laaksosta – Ruotsin puolelle, kuten minä rivin 57 naurahduksella asian humoristisesti tulkitsen. Kertoja ei itse naura, mutta ottaa nauruni vastaan: kertojan rivin 58 vuoro alkaa ilmaisulla ”*ja men*”, kyllä mutta. Naurahdukseni jäljessä esiintyvänä tulkitsen *ja*-sanin juuri suhteutuksena naurahdukseeni (toisin sanoen naurahdukseni on huomioitu, ks. Jefferson 1984), kun taas vuoron jatkaminen mutta-sanalla kiistää naurullani viestimäni asian taustojen humoristisuuden. Kuten Ragnhild selittää, kaivokselta evättiin toimintaedellytykset. Toiminnan jatkamisen estävistä tekijöistä hän käyttää termiä ’*ungdom*’, nuoret, jonka tulkitsen toimivan nyky-yhteiskunnan suhtautumista edustavana kategoriana. Tätä tulkintaa tukee se, että seuraavina asioina vastaaja ottaa puheenaiheekseen Sulitjelman lääkäritilanteen, josta hän siirtyy luonnonantimien kautta takaisin metsäkysymykseen ja lopulta vuohiin metsien uudelleenkasvun estäneenä tekijänä.

Vaikka Ragnhildin vastauksen kysymykseeni kaivostoiminnan loppumisen myönteisistä puolista voi näin tulkita liittyvän yksiselitteisesti saasteiden väheneeseen, tämä tulkinta ei saa vastakaikua selonteon keskustelullisen kontekstin analyysistä. Vastaus syntyy osittain haastattelijan johdattamana, mutta myös keskustelun yksi pääperiaatteista – keskustelun osapuolet pyrkivät *ensisijaisesti* olemaan asioista samaa mieltä (Sacks 1987) – auttaa ymmärtämään sitä, miksi keskustelu kulki siihen suuntaan mihin se kulki. Harvey Sacks (1987) on tarkastellut muun muassa arkipuheessa kutsuun vastaamista ja eriteltyt keskustelullisia menetelmiä, joita käytetään myönteisesti tai kielteisesti kutsuun vastaamisessa. Myönteinen vastaus annetaan tavallisesti viipymättä, kun taas kielteisen vastauksen antamista viivytellään monin eri tavoin: empiminen tai tulevan kielteisen vastauksen perus-

teleminen jo ennen varsinaisen vastauksen antamista ovat esimerkkejä tavoista, joilla kieltävä osapuoli pyrkii välttämään yhteisymmärryksen rikkoutumista. Tässä katkelmassa näitä metodeja ovat alustavan myönteisen vastauksen antaminen, sen kumoamisen perustelu sekä oman näkökulman esittäminen vitsikkäästi asian humoristisuudesta kuitenkin irtisanoutumalla.

Seuraavassa katkelmassa (16) *Turisme* pyydän vastaajaa pohtimaan sitä, miten Sulitjelman teollinen perinne ja pitkälti erämaamatkailun mielikuvilla markkinoitava matkailuelinkeino sopi(sivat) yhteen. Kaivostoiminnan loputtua yhdyskunnan säilyminen asuttuna riippuu pitkälti korvaavien elinkeinojen tarjoamista työpaikoista. Yksi eniten huomiota saaneista tulevaisuuden näkymistä perustuu Sulitjelman luonnon vetovoimaan. Saasteiden rajautuminen alas laaksoon ja toisaalta jo olemassa oleva alkujaan työläisten virkistäytymistarpeita vastaamaan syntynyt palvelurakenne tarjoavat lähtökohdat näiden palveluiden kehittämiseksi. Katkelman ensimmäisissä vuoroissa näkyy jälleen keskustelijoiden pyrkimys ymmärtää toisen osapuolen sanomaa ja välttää kumoamasta sitä perusteettomasti.

(16) c *Turisme*

Samu (S)

Thor (T)

1. S: nmm (1.5) ser du at ser du at det skulle være noe sånn (2.0)
nmm luuletko että luuletko että voisi olla jotain sellaista
e:h °konflikt er kanskje litt for sterk ord men° sånne mellom
eh konflikt er kanskje liian vahva sana mutta sellaista välillä
såne fritids: eh fritids-Sulitjelma o:g °(-)° (1.5) °på°
sellaisten vapaa-ajan vapaa-aika-Sulitjelman ja
på den ena sidan og sånne indust- industri gruvesåls- samfunn
yhtäältä sellaisen teollis- teollisuus kaivosyhdyskunta-
Sulitjelma på den andre [siden (0.8) liksom hvis man
Sulitjelman toisaalta jos niinku
2. T: [krhmm ja (1.8) eh (0.8) dersom (.)
kyllä eh mikäli
Sulis skal overleve som et som en reiseliv turismemål i:
Sulis aikoo menestyä matkailu turistikohteena
framtida=
tulevaisuudessa
3. S: =nmm=
nmm
4. T: =så (.) så jeg tror det er en styrke at vi har
niin niin uskon että se on vahvuus että meillä
med oss den industrihisto[ria
on mukana tämä teollisuusmenneisyys
5. S: [nmm
nmm
6. T: som en en bit koffår folk fer ditatt
yhtenä palana miksi ihmiset matkustavat sinne
7. S: ja
joo
8. T: jeg tror ikke (0.6) det vill være ødeleggandes for=
en usko että se olisi tuhoisaa
9. S: =nmm
nmm
10. T: for de som ønska meir sånn reindyrka reiseliv >eller
niille jotka toivovat enemmän sellaista puhdasta matkailua
turisme< [og
tai turismia ja
11. S: [nmm
nmm
12. T: fjell og sånt=
tuntureita ja sellaista
13. S: °ja°
joo
14. T: °for det er° (0.6) for det er jo litt pussig med (den der)
koska se on koska sehän on vähän outoa (sen) laakson kanssa

- dalen (.) at nede i dalen så var alt forurenset
 että alhaalla laaksossa niin kaikki oli saastunutta
15. S: nmm
 nmm
16. T: oppe på fjellet var ingenting forurenset
 ylhäällä tuntureilla mikään ei ollut saastunutta
17. S: nmm
 nmm
18. T: og det er bare noen meter i mella
 ja siinä on vaan muutamia metrejä välissä
19. S: nmm
 nmm
20. T: så (1.4) området er (.) stort nokk til å kunne ivareta begge
 niin alue on tarpeeksi suuri kummankin puolen tarpeille
 de bitan og eg tror de: (.) de er ikke i konflikt med
 ja luulen että ne ne eivät ole keskenään
 hverandre=
 ristiriidassa
21. S: =nmm
 nmm
22. T: de vil bare utfylde hverandre
 ne vain täydentävät toisiaan
23. S: ja
 joo
24. T: altså for hvis de ska ha barre fjellturisme altså sånn så kan
 siis koska jos on vain tunturiturismia siis sellaista niin
 de like godt fær på Saltfjellet
 voi yhtä hyvin mennä Saltfjelletille
25. S: nmm
 nmm
26. T: hvis de ikke vil ha en sånn kulturhistoria
 jos ei haluta sellaista kulttuurihistoriaa
27. S: nmm=
 nmm
28. T: =>med med med< (0.6) industrikulturen og fagbevegelsen sin
 mukana teollisuuskulttuurin ja ammattiyhdistyskulttuurin
 kultur [alt det med seg
 kanssa kaikki se mukanaan
29. S: [nmm
 nmm
30. T: så at det er nok av område som er fri for det=
 niin että se on kyllä alue jossa on tilaa sille
31. S: =nmm
 nmm
32. T: eg tror de som: (1.4) ikke er og trekte til Sulis er de som
 luulen että ne jotka ei ole ja tulivat Sulikseen on niitä
 ønska den kombinasjon=
 jotka toivovat sellaista yhdistelmää
33. S: =ja
 joo
34. T: som gjerne hadde en bestefar eller oldefar
 joilla saattoi olla isoisä tai isoisoisä
35. S: nmm
 nmm
36. T: som onkel som arbeidet
 setä joka työskenteli
37. S: nmm=
 nmm
38. T: =i gruva og vill vite litt om om det livet
 kaivoksessa ja haluavat tietää vähän siitä elämästä
39. S: nmm
 nmm
40. T: samtidig som de har lyst å fiske=
 kun samanaikaisesti haluavat kalastaa
41. S: =ja
 joo
42. T: eller kjøre scooter eller gå på tur=
 tai ajaa moottorikelkalla tai käydä vaelluksella
43. S: =nmm
 nmm
44. T: eller ka dem nu vill (0.9) så e: eg tror det vil være sånne
 tai mitä nyt haluaakaan joten luulen että se on sellainen
 (.) at nesten en nødvendighet=
 että melkein välttämättömyys

45. S: =nmm
nmm
46. T: for å overleve i konkurransen med andre: turismemål
jotta voisi selvittää kilpailussa muiden turistikohteiden
kanssa
47. S: ja: ja (.) så på den måten så også dette med disse:
joo kyllä no sillä tavalla niin myös tämä näiden
betong(.) [kolossene
betonijärkäleiden
48. T: [°nmm°
nmm
49. S: så hvis man bare har så ha råd å vedlike[holde
jos vaan olisi varaa ylläpitää
50. T: [°ja°
joo
51. S: så det skulle være
niin se voisi olla
52. T: °ja°
kyllä
53. S: [fordi
koska
54. T: [det
se
55. S: ja (.) jeg bare tenker at om disse rives ned
joo ajattelen vaan että jos nämä purettaisiin
56. T: nmm
nmm
57. S: så (2.4) e:h (1.4) °sån at° (.) noen som ikke: ja >noen som
niin eh niin että joku joka ei niin joku joka tulee
kommer (.) første gang til Sulis< så (1.0) jeg tror det at (.)
ensimmäistä kertaa Sulikseen niin luulen että se
man merker ikke så godt at det har vært et
ei huomaa kovin hyvin että tämä on ollut
gru[vesamfunn
kaivosyhdyskunta
58. T: [nei=
ei
59. S: =samtidig fordi (.) det er ikke såne store: °hva
samalla koska ei ole sellaisia suuria mitä
heter° dags:=
ne ovat avo-
60. T: =ja (.) ja ja (.) [nei
joo joo joo ei
61. S: [og såne svære stein=
ja sellaisia suuria kivi
62. T: =nei
ei
63. S: kanskje det liksom ser ser på en måte som (.)
ehkä se niinku näyttää näyttää tavallaan kuin
det kanskje har sett (.) et hundre år siden
on ehkä näyttänyt sata vuotta sitten
64. T: nmm (1.6) ja det er nokk der med at (2.2) e:h du kommer til
nmm joo se on kyllä siinä että eh kun tulee Kiirunaan niin
Kiruna så da ser [du disse svære
siellä näkyy nämä suuret
65. S: [ja ja
kyllä kyllä
66. T: dungan=
röykkiöt
67. S: =ja
joo
68. T: som da forteller at her har det vært en form aktivitet=
jotka sitten kertovat että täällä on ollut jonkunlaista
toimintaa
69. S: =ja
joo
70. T: lenge og [mye sånt
pitkään ja paljon sellaista
71. S: [ja
kyllä
72. T: det som skjedde med Sulis var jo at (.) det tokk vi
se mitä tapahtui Suliksessa sehän oli niin että vietiin
<det har berre vært underjord>
on ollut vain maanalaista

73. S: nmm
nmm
74. T: o:g alt det vi tokk ut blei jo (1.0) kjørt gjenna knuseriet
ja *kaikki mitä otettiin ulos sehän meni ajettiin murskaamon*
og sånn her at=
läpi ja niin että
75. S: =nmm
nmm
76. T: det blei jo (.) det blei jo malet til mjel
sehän tuli sehän jauhettiin jauheeksi
77. S: nmm
nmm
78. T: så blei det da kopparn skilt ut i fra=
ja sitten kupari erotettiin
79. S: =nmm
nmm
80. T: det andre og resten blei jo kjørt i vatnet
kaikesta muusta ja loput ajettiin veteen
81. S: nmm
nmm
82. T: sånn at det vises jo ikke noen dunga=
niin että ei näy mitään røykkiöitä
83. S: =nei
ei
84. T: det blei kjørt til vatnet
se ajettiin veteen
85. S: ja
joo
86. T: og da vannet tokk det med seg
ja sitten vesi vei sen mukanaan
87. S: ja
joo
88. T: kan jo si Langvatnet er jo veldig *grunn * [*he he* *
voihan sanoa että Langvatnethan on kovin matala
89. S: [*ja* *
joo
90. T: etter at (.) ha fått noe millioner tonn med med gråfjellet
kun on saanut muutama miljoona tonnia kiveä
til det
päällensä
91. S: ja
joo
92. T: så: så sånt sett er det sant at det ikke det vises ikke
joten sillä tavalla on totta ettei kovin hyvin näy että on
veldig mye at det har vært (1.3) e:h gruvevirksomhet der eh
ollut paljon eh kaivostoimintaa täällä eh
(.) og det andre er jo at (.) når smeltehytta stoppa (1.2) så
ja toiseksihan on se että kun sulatto pysähtyi niin niin
så begynte jo jo vegetasjonen å ta seg opp
kasvillisuushan alkoi palautua
93. S: nmm
nmm
94. T: det var jo sånn hos oss at (1.0) eh smeltehytta det høres ut
meillähan se oli niin että eh sulatto kuulostaa
som ei lita hytte men det var et [*stor*
pieneltä mökiltä mutta se oli suuri
95. S: [*ja*
joo
96. T: *smelteverket i våres øya *=
sulattamo meidän silmissä
97. S: =ja
kyllä
98. T: den var jo pålagt og stå: eh i: stopp i to månader om
sehän oli seisokissa ja pysähdyksissä kaksi kuukautta
sommeren
kesäisin
99. S: nmm
nmm
100. T: så i fra: begynnelse av juni til begynnelsen av august så: så
eli kesäkuun alusta elokuun alkuun niin niin niin oli
så var det så var det jo stopp
niin oli pysähdyksissä
101. S: nmm
nmm

- 102.T: men første dag med sånn heran (.) lavtrykk og sånn her type
mutta ensimmäinen tällainen päivä matalapaine ja tällainen
været [regner
säätila sataa
- 103.S: [ja hh
joo
- 104.T: etter de hadde starta [på
kun olivat aloittaneet
- 105.S: [ja hh=
joo
- 106.T: =i august så hadde det blitt
elokuussa niin oli tullut
høsten i Sulis
syksy Sulikseen
- 107.S: ja
joo
- 108.T: busken blei gull o:g (.) men i helt tatt det var (.)
pensaat kellastuivat ja kaiken kaikkiaan oli
da var det slutt på sommeren
silloin kesä päättyi
- 109.S: ja
joo
- 110.T: sånn at (.) da visste seg opp på helt annet måte at (1.5)
niin että silloin se näkyi aivan toisella tavalla että
at det var industri på gang [og forurensing
että teollisuus oli toiminnassa ja saastuttaminen
- 111.S: [nmm
nmm
- 112.T: på gang
käynnissä
- 113.S: ja
joo
- 114.T: det må jo være den eneste plass i verden at (.) autoværnet
senhän täytyi olla maailman ainoa paikka jossa suojakaiteet
rusta
ruostuivat
- 115.S: nmm
nmm
- 116.T: og det gjorde det *hos [oss * *he he he *
ja niin tapahtui meillä
- 117.S: [ja
joo
- 118.T: så det er jo også en sånn ting *på at det er noen annen * som
joten sehän on myös sellainen asia sellainen asia jota ei ole
har skjedd enn enn i resten av verden
tapahtunut muualla maailmassa
- 119.S: ja
joo
- 120.T: men når den ti: .hh (2.0) de femten åran har så gått så den
mutta kun se aika 15 vuotta on mennyt niin se pysähdys on
stoppan har jo ført til at: >skogen har< tatt seg opp og det
johtanut siihen että metsä on kasvanut takaisin ja
har blitt jungelen=
muuttunut viidakoksi
- 121.S: =nmm
nmm
- 122.T: der det før var fritt for busker
siellä missä ei ennen ollut pensaita
- 123.S: ja
joo
- 124.T: og dermed så: så: forsvinn mange av spåran etter av
ja siten niin niin hävisi monet
- 125.S: nmm=
nmm
- 126.T: =hundre års gruve drift
kaivostoiminnan sadan vuoden jäljistä
- 127.S: ja
joo
- 128.T: industriområdet har de jo prøvd å gjøre litt grønt og fint
teollisuusalueettahan on yritetty tehdä vihreämmäksi ja
og rydd lite på sånn at: har ikke heller (.) >ser heller
siistimmäksi ja siivottu hieman niin ettei silläkään sekään
ikke< sånn ut som det gjorde når det var full aktivitet [der
näytä siltä miltä näytti silloin kun oli täysi toiminta

129.S:

[nmm=
nmm
=

130.T:

selvfølgelig og (1.4) så vi har jo noen bygningen igjen som
tietenkään ja onhan meillä muutamia rakennuksia jäljellä
da er sånn et minnesmerket på at her har vært noe annet
ja onhan meillä jotka ovat sellaisia muistomerkkejä siitä
en gang
että joskus on ollut jotain muuta

131.S: ja (3.0) ja jeg tror det var alt
joo joo tässä oli varmaan kaikki

Rivillä 1 esittämässäni kysymyksessä on sisäänrakennettuna asetelma, jossa matkailun ja kaivosteollisuuden suhde koetaan ristiriitaisena. Sopivia sanoja etsiessäni mieleeni tulee ensimmäisenä sana konflikti, jota käytän suhteuttamaan elinkeinot toisiinsa. Korjaan kuitenkin muotoiluani heti todeten valitsemani sanan ongelmallisuuden. Korjaus esitetään hiljaisemmalla äänensävyllä: se on tarkoitettu kuultavaksi mutta varsinaisesta kysymyksenasettelusta erottuvana. En löydä yhtä täsmällistä korvaavaa sanaa, mutta termit vapaa-aika-Sulitjelma ja kaivosyhdyskunta-Sulitjelma antavat riittävästi vihjeitä vastaajalle lähteä vastaamaan kysymykseeni. Olen jo valmistautumassa esittämään kysymystä uudestaan, mahdollisesti hieman toisin sanoin, mutta vastaajan aloittaessa vastaustaan (rivi 2) luovun puheenvuorosta.

Vastaajan vuoron alku on kiinnostava: päällekkäispuhe koostuu kurkun selvittämisestä ja myöntävästä *ja*-minimipalautteesta. Näitä seuraa vajaan parin sekunnin tauko, empivä eh-äänähdys ja vajaan sekunnin tauko. Varsinaisen vastauksensa Thor aloittaa painokkaasti lausutulla konditionaalia ilmaisevalla mikäli-sanalla. Nämä yhdessä antavat aiempia huomioita noudattaen odottaa, että tulossa olevassa vuorossa vastaaja ei ole suoralta kädeltä hyväksymässä kysymykseen sisältyvää vastakkainasettelua. Sulitjelman matkailuelinkeinon onnistumisedellytyksenä on Thorin mukaan vanhan teollisuusperinteen valjastaminen turismiin. Hyväksyn vastauksen lähtökohtaisesti tarkoitustani vastaavaksi rivien 3 ja 5 *nmm*-palautteilla, jotka ovat pyyntöjä vastaajalle jatkaa näkemystensä esittämistä. Totean myös hyväksyväni vastauksen arvopohjan rivin 7 *ja*-palautteella. Thor jatkaa, että matkailijoilla on valinnanvaraa ja Sulitjelman kiinnostavuus kohteena nojaa vahvasti niiden matkailijoiden varaan, joilla on jo ennakkokäsitys – esimerkiksi sukulaisten kautta – Sulitjelmasta. Lähinnä *nmm*-minimipalautteiden avulla tarjoan vastaajalle mahdollisuuden jatkaa kertomaansa (rivin 13 poikkeava *ja*) liittyä edellisen selonteon tuloon reagoitiin). Thor käyttää hyväkseen myös jo aiemmissa haastatteluisissa (mm. katkelma (14) *Smeltehyttä*) kuulemaani jäsennyshyönteistä saastunut laakso/saasteettomat tunturialueet. Tässä katkelmassa niillä ei ole kuulijalle enää samaa uutisarvoa, joten *nmm*-palautteet ovat paikallaan riveillä 15, 17 ja 19.

Rivillä 20 Thor palaa esittämäni kysymykseen ja tiivistää vastauksensa käyttämällä kysymyksenasettelussa esiin tullutta sanaa konflikti. Tässä vuorossa Thor tuo keskusteluun alkuperäiselle kysymyksenasetelmälläni vastakkaisen näkemyksen, jonka mukaan luontomatkailu-Sulitjelman ja yhdyskunnan teollisen menneisyyden välillä ei ole ristiriitaa. Erimielisyyttä ilmentävä vastaus annetaan siis kaukana kysymyksestä ja vasta, kun sille on esitetty hyväksyttävät perustelut. Vastaaja on siis onnistuneesti torjunut potentiaalisen ristiriitaisuuden yhteisön omakuvassa. Koska keskustelun yhtenä tavoitteena on konsensus, myös haastattelija pyrkii tekemään näkyväksi oman roolinsa ristiriitaisuuksien eliminoimiseksi – muutenkin kuin minimipalautteiden säätelyn avulla. Teollisuusperinnön tärkeyttä ja omaleimaisuutta korostavan vastauksen jälkeen esitänkin haastateltavalle oman ulkopuo-

lisen näkemykseni Sulitjelman kaivosmaisemasta, joka osaltaan selittää kysymyksenasetteluuni liittyvää konfliktiulottuvuutta.

Rivillä 57 kerron panneeni merkille, kuinka vähän Sulitjelman ulkoisessa olemuksessa on viitteitä yli satavuotisesta teollisuushistoriasta, ainakin jos sitä verrataan muihin tietämiini kaivosyhdyskuntiin. Vuorottelurakenteen kannalta kiinnostavaksi huomioni tekee se, että edellinen puheenaihe ei välttämättä ole vielä päättänyt, vaan rivien 53 ja 54 päällekkäispuhunta kääntyy kysyjän puheenvuoroksi. Kysyjän kiire ilmaista asiansa voi selittyä paikallisesti sillä, että lausuttava selonteko on tarkoitettu edelleen vahvistamaan vastaajan käsitystä mahdollisuudesta yhdistää luontomatkaileu ja teollinen perinne Sulitjelmassa. Tarjoan puheenvuoroni aikana ihmettelylleeni erästä perustelua, joka lähtee siitä, että Sulitjelmassa kaivostoiminta ei ole tapahtunut avolouhoksissa vaan maan alla. Laakson ympärillä kohoavilla rinteillä vain umpeenmuuratut kaivoskäytävien suut paljastavat, että kallion alla piilee ihmistoiminnan muokkaava maisema.

Thor tunnistaa vastaukseni ja lähtee vertaamaan Sulitjelmaa Kiirunan kaivosmaisemaan, jota hallitsevat kilometrien päähän näkyvät pengerrytyt kiviröykkiöt. Kiirunan kaivosmaisemasta kertomista säästävät haastattelijan *ja*-minimipalautteet riveillä 65–71. Näiden paikallisena tehtävänä on osoittaa jaettua tietämystä, josta kertoivat myös jo kysymyksen muotoilua seuranneet vastaajan *ja*-palautteet. Vaikka kumpikaan keskustelija ei henkilökohtaisesti olisikaan käynyt Kiirunassa, sen pengermäinen siluetti vastaa yleistä käsitystä kaivosyhdyskunnista ja niiden fyysisestä olomuodosta (kaivosyhdyskuntien sosiologisesta ideaalimallista, ks. Pattison 1999, 50–68). Tällaiseen kaivosyhdyskunnan stereotyyppiseen ideaalimalliin on molempien osapuolten turvallista nojata. Kun vastaajan puhe kääntyy rajatummin Sulitjelmaan, haastattelijan *ja*-palautteelliset vuorot muuttuvat *mmm*-minimipalautteiksi aina riville 81 saakka. Näin minimipalautteilla keskustelua ohjataan Sulitjelmaa koskevan tiedon välittämiseen haastattelun päämääränä.

Riviltä 85 lähtien minimipalautteet ovat muotoa '*ja*'. Ensimmäisen *ja*-palautteen voisi ajatella viittaavan kysyjälle odotusarvoisesti uuden tiedon vastaanottamiseen, koskevathan ne Sulitjelman erityispiirrettä. Olen kuitenkin kuullut kaivostoiminnan sivutuotteena syntyneen kiviaineksen jälkikäsittelystä jo aiemmissa haastatteluissa, joten tämä ympäristön tilaan ja yhdyskunnan maisemaan liittyvä tietoa ei olekaan minulle uusi. Rivien 87 ja 89 palautteet osoittavat yleisesti ja paikallisesti tiedetyn asian vastaanottoa. Siten Thorin vuorot riveillä 88 ja 90 ovat sisällöllisesti uuden asian esittämisen kannalta turhia. Niillä on kuitenkin toinen tehtävä, joka ymmärtyy tarkasteltaessa yhdessä nauramista riveillä 88 ja 89. Keskustelussa juuri mainitun asian esittäminen humoristiseen sävyyn on väline sysätä kaivostoiminnan ympäristövaikutukset syrjään ja palauttaa keskustelu (ennen kuin se ehtii muuttua muuksi) takaisin Sulitjelman maisemallisiin piirteisiin.

Rivillä 92 Thor jatkaakin keskustelua toisesta Sulitjelman maisemaa kaivostoiminnan jälkeen muuttaneesta tekijästä, sulatosta ja sen vaikutuksista. Sama asioiden ilmaisemisen rakenne toistuu. Haastattelijan ensimmäinen minimipalaute (rivillä 93) on muotoa '*mmm*', joka merkitsee uuden asian vastaanottoa. Seuraavat *ja*-palautteet ovat reagointia kertojan antamaan täsmennykseen sulatto-sanan antamasta mittakaavasta. Yhdessä asialle nauramisella tehdään selväksi, että sulatto oli suuri teollisuuslaitos. Täsmennyksen jälkeen vastaaja jatkaa sulaton toiminnasta tässä yhteydessä relevantin tiedon esittämistä, jota haastattelijan *mmm*-palaute tukee. Rivien 103 ja 105 *ja*-palautteet ovat päällekkäispuhuntoja, joilla reagoidaan molempien tiedossa olevaan säätilaan: haastatteluhetkellä ilma on juuri sellainen,

joka sulaton toimiessa aiheutti vakavimmat ongelmat. Nämä kasvillisuudelle ja ihmisille aiheutuneet vahingot ovat yleisesti tiedossa: ne ovat ulkopuolisen tiedettävissä eikä yhteisön jäsen voi kieltää niiden olemassa oloa. Rivillä 114 vastaaja tuo esiin toisenkin päästöistä aiheutuneen seikan, johon on mahdollista suhtautua humoristisesti. Rikkisavu oli niin vahvaa, että se ruostutti jopa metalliset tienvarsi- en suojakaiteet. Tämän mainittuaan Thor jatkaa kerrontaansa toteamalla, kuinka sulaton sulkemisen jälkeen kasvillisuus on nopeasti palautunut ja paikoin pusi- koituminen on peittänyt alleen monia kaivostoiminnan jälkiä. Näin myös tämän kertomuksen loppu kuvaillaan ongelmattomaksi.

4.4.2 Vuorottelurakenne ja lupa olla muistamatta

Edeltävissä katkelmissa ympäristöongelmat on rajattu, vieläpä haastattelijan sa- navalinnoilla ja kysymyksenasetteluilla, sulaton ilmansaasteisiin. Kun esimerkiksi katkelmassa (14) *Smeltehytta* Yngve tarttui kysymykseeni tunnistaen, että liiallisilla saastepäästöillä viittaa todennäköisesti sulattoon, hyväksyin ehdotuksen relevan- tiksi lähtökohdaksi antaa vastaus. Samalla kuitenkin tulin rajanneeksi kysymyksen ulkopuolelle muut mahdolliset ympäristötuhot. Seuraava katkelma (17) *Staten Sulis* on esimerkki kysymyksestä, johon vastatessaan vastaaja ottaa itse puheenai- heeksi kaivostoiminnasta johtuvan saastumisen. Nyt saastumisesta ei kuitenkaan puhuta menneisyyden ilmiönä vaan nykyhetken ratkaisemattomana ongelmana. Kysymys ei koske ympäristöasioita kuten ei aluksi vastauskaan. Kuitenkin pohti- essaan valtion ja Sulitjelman välistä suhdetta vastaaja päätyy kertomaan nykyisistä ympäristöongelmista, jotka ovat seurausta kaivoksista valuvasta raskasmetallien saastuttamasta vedestä.

(17) c Staten Sulis

Samu (S)

Thor (T)

1. S: nmm (1.5) o:g så er dette forholdet (1.9) mellom staten og nmm ja no onko tämä suhde valtion ja Suliksen välillä niin Sulis så er det (.) sånn (.) har staten noe å gjøre med onko se sellainen onko valtiolla mitään tekemistä Sulis?
Suliksen kanssa
2. T: nei (.) nesten ikke e:eh (1.6.) kommunen (1.0) ble ikke lurt ei melkein ei mitään eeh kunta ei mennyt halpaan sillä ne for dem veiste ka dem gjorde men de så ikke konsekvensene av tiesivät mitä tekivät mutta ne eivät nähneet toimiansa sine handlingen når de fikk penga for å ta ansvaret fra staten seurauksia kun niille maksettiin jotta ne ottaisivat vastuun [til seg
valtiolta itselleen
3. S: [nmm
nmm
4. T: fleire runder så fikk da penga for å: (1.2) for å frikjøpe useaan otteeseen saivat silloin rahaa jotta valtio staten fra altså=
ostaakseen itsensä vapaaksi siis
5. S: =nmm
nmm
6. T: og det er klart idag ser vi at det er: kjempedumt for ja se on selvä nyt näemme että se on todella hölmöä kommunej (1.0) e:h det er jo en (.) svær og gammel og kunnalta eh sehän on valtava ja vanha ja uhensiktømmessig bygningsmassa som nu er kommunen sin epätarkoituksenmukainen rakennuskanta joka nyt on kunnan omistuksessa

7. S: nmm
nmm
8. T: og da kan brukes til gruve drift eller forbindelsen med
ja jota voidaan sitten käyttää kaivostoimintaan tai
gruve drift men sen ikke til noe annet
kaivostoiminnan yhteydessä mutta ei sitten mihinkään muuhun
9. S: nmm
nmm
10. T: >og og og< skulle de fjerne de her betong:kolossene
ja ja ja jos ne aikoisivat hävittää nämä betonijärkäleet
så det er jo festinger
niin nehän ovat linnoituksia
11. S: nmm
nmm
12. T: det er jo en metertykke murvegga med armering
siellähän on metrinpaksuiset seinät
13. S: nmm
nmm
14. T: skal du fjerne dem så må du egentlig bombe dem
jos ne haluaa hävittää niin pitää oikeastaan pommittaa ne
15. S: [ja
joo
16. T: [altså (.) det koster på millioner og atter millioner å
siis se maksaa miljoonia ja taas miljoonia
[å prøve
yrittää
17. S: [nmm
nmm
18. T: å bli kvitt med dem så=
päästä niistä eroon joten
19. S: =nmm
nmm
20. T: det som kommune gjør er jo å skuve på det her og la dem stå
se mitä kunta tekee sehän on antaa niiden seistä siellä
21. S: nmm
nmm
22. T: men det er jo kommunen sin haupina og økonomiske mareritt
mutta sehän on kunnan päänsärky ja taloudellinen painajainen
23. S: nmm
nmm
24. T: altså den gangen noensinne °man gjør ° (0.6) vi ser: der vi
siis jos jotakin koskaan on jotain missä meillä vielä on
enda har litt påtak på på staten (0.8) er: jo i forbindelsen
vähän odotuksia valtiolta sehän on kaivoksista tulevien
med forurensing fra gruva.
saasteiden yhteydessä
25. S: nmm
nmm
26. T: så så der er de ikke så der er de ikke frikjøpt.
sen siellä sen suhteen niin ne eivät ole sujut
27. S: ja
joo
28. T: så får vi se ka dem (.) etter hvert ka de gjør med det da
saa nähda mitä pikku hiljaa hiljaa ne tekevät sitten sille
(1.0) men etter det (.) begynner å få erfaring med at gruvene
mutta alkaa olla kokemusta siitä että kaivokset ovat
er full av vatten så (1.3) så oppstår det nye problemstilling
täynnä vettä joten ilmaantuu uusia ongelmanasetteluita joita
som ikke var der forut med (0.9) med forurensing på på nye
ei ennen siellä ollut uusien
områder
alueiden saastumista
29. S: nmm
nmm
30. T: og fjellet er jo ikke (.) det er jo ikke tett
ja vuori sehän ei ole sehän ei ole tiivis
31. S: nmm
nmm
32. T: så det kommer jo forurensing ut på nye plasser etter hvert
joten saasteita ilmaantuu uusista paikoista pikku hiljaa
som=
kun
33. S: =nmm
nmm

34. T: vannet i fjellet den sprer seg og trykket blir stort og (1.0)
vesi vuoressa se leviää ja paine kasvaa liian suureksi ja
35. S: *nmm*
nmm
36. T: (0.9) så der er no hæslike men ellers så er ikke vi noe:
joten siinä on kyllä aivan varma mutta muuten niin emme ole
noe særstilling i: forhold til resten a:v (1.0) av landet
missään missään erityisasemassa suhteessa muuhun muuhun
og=
maahan ja
37. S: *=nmm*
nmm
38. T: det har vært tvert imot på mange vis for det (1.0)
se on mennyt päinvastoin monella tapaa koska
det er veldig lett hvis det (0.7) er snakk om investere noko
on hirveän helppoa jos on on puhetta että investoidaan jotain
pengar i etter annet og i stellet dokker fikk jo mye penger
johonkin ja sen sijaan tähän saitte paljon rahaa
til omstilling
rakennemuutokseen
39. S: *nmm*
nmm
40. T: og dokker fikk ikke noe ut av det (1.0) sånn at vi stiller
ja tähän ette saaneet syntymään siitä mitään niin että me
nokk med lite handikapp oven for staten som heran men (2.4)
olemme kyllä vähän vaikeuksissa valtion kanssa joka tämän
men men de har (.) de gjør ikke noe mer for oss enn
mutta mutta se on ne eivät tee meille mitään enempää meille
[for de andre
kuin muillekaan
41. S: [*nmm*
nmm
42. T: tvert imot
päin vastoin

Sisällöllisesti Thorin antama selonteko kaivostoiminnan jälkeisistä ympäristöongelmista on jälleen hyvä esimerkki kaivosmaailman näkyväksi tulemisesta. Katkelmaa on kuitenkin mahdollista eritellä analysoimalla vielä erästä keskusteluanalyysin peruseriaatetta, vuorottelurakennetta. Olen edellä jo ohimennen suhteuttanut minimipalautteiden tarkastelua vuorojen vaihtumisen järjestelmällisyyteen, mutta selkeän vuororakenteensa ja vuorojen sisäisten taukojensa takia tämä katkelma sopii havainnollistamaan yksityiskohtaisemmin vuorottelun periaatteita. Vuoron määrittäminen edellä yhden puhujan käyttämäksi, toisten puhujien vuorojen rajaamaksi puhejaksoksi. Vuoro saattaa koostua yhdestä sanasta, lauseesta tai useasta kieliopillisesta virkkeestä. Vuoron sisäinen rakenne ei kuitenkaan usein ole kiinnostavinta, vaan vuorojen toiminnan kannalta keskeistä ovat vuorojen jakamisen ja ylläpitämisen periaatteet. Näistä olen jo edellä maininnut tärkeimmät periaatteet: yksi puhuu kerrallaan, päällekkäisyyksiä esiintyy, mutta ne ovat lyhytkestoisia, minkä jälkeen vain yksi puhuja jatkaa. Tämän katkelman tarkastelemiseksi on syytä lisätä seuraavat Harvey Sacksin (ks. Hakulinen 1996, 35) tekemät havainnot: vuoron pituus ei ole kiinteä vaan se vaihtelee, puhe voi olla jatkuvaa tai katkeilla ja vuoroja jaetaan annostelutekniikoiden avulla. Sacksin mainitsemat periaatteet koskevat vapaata keskustelua, mutta tähän poimitut toteutuvat myös omissa, tutkimushaastatteluista koostuvassa aineistossani.

Katkelmassa (17) *Staten Sulis* on kaksi puhujaa, joten vuoronvaihtelu on siten yksinkertaista (S–T–S–T...). Koska kysymyksessä on tutkimushaastattelu, myös tämä institutionaalinen kehys vaikuttaa vuorojen jakamiseen. Katkelma alkaa sitomalla kysyjän ensimmäinen vuoro keskustelun edelliseen puheenaiheeseen, jonka kysyjä toteaa päättyneeksi (*nmm*, jota seuraa 1.5 sekunnin tauko) mutta joka on toisaalta sidottavissa tulevaan kysymykseen pidennettynä lausutun ja-sanan avulla (*o:g*). Tämän jälkeen kysyjän ensimmäiset sanat (*så er dette forholdet*) muodostavat

kysymyksen aloituksen. Kysymys kuitenkin katkeaa jatkuakseen lähes kahden sekunnin tauon jälkeen. Tavallisessa arkikeskustelussa yli sekunnin mittainen tauko olisi tulkittavissa joko ongelmalliseksi (Jefferson 1983; Steensig 2003, 802) tai mahdolliseksi puhujanvaihdoskohdaksi (keskusteluanalyttikoiden käyttämä tekninen termi on siirtymän mahdollistava kohta tai *transition relevance place*). Tässä tauko ei kuitenkaan ongelmallistu: T ei tee mitään pitkän tauon täyttämiseksi, eikä S tauon jälkeen jatkaessaan suorita korjausta. Puhuja ei siten vaihdu. Tämä selittyy paikallisesti keskeneräisenä kysymyksenä – T ei voi vielä aavistaa, mitä S:n kysymys koskee – ja mahdollisesti myös molempien osapuolten tietämyksellä siitä, että kysyjä ei puhu äidinkieltään ja saattaa siksi tarvita tavanomaista enemmän aikaa sanojen etsimiseen. Jälkimmäistä tulkintaa tukeekin kysymyksen loppuosa muotoilu, jossa kysymys alkaa uudestaan (*er det*) katketakseen pienten taukojen sisään jäävään partikkeliin sellainen ((.)*sänn*(.)). Viimein vuoron lopussa S esittää kysymyksensä hieman eri muodossa mutta tarpeeksi täydellisenä ollakseen vastattavissa.

Kysymys ja vastaus muodostavat vierusparin, jossa kysymys edellyttää vastausta. Vastaaja vastaakin rivillä 1 muotoutuneeseen kysymykseen välittömästi: rivin 2 alku ”*nei* (.) *nesten ikke*” näyttäisi muodostavan riittävän täsmällisen vastauksen. Vastausta seuraa 1.6 sekunnin mittainen tauko, joka näyttäisi olevan mahdollinen kohta puhujanvaihdolle. T:n vastaukseen liittyy kuitenkin pidennetty dialogipartikkeli *e:eh*, joka pitää puheenvuoron vastaajalla (Goodwin 1984, 234). Samoin taukoa seuraavan aloituksen, kunta-sanan (*kommunen*), lausuminen painottaen varmistaa keskustelijoille, että vuoro on edelleen tiukasti vastaajalla siitä huolimatta, että sanaa seuraa jälleen sekunnin mittainen tauko. Tuon tauon jälkeen T jatkaa vuoroaan tarjoamalla perusteet vastaukselleen. Näiden perustelujen esittäminen jatkuu katkelman loppuun saakka. Vaikka teknisesti myös S:n minimipalaukset ovat vuoroja, ne eivät aseta T:n oikeutusta puhua kyseenalaiseksi. Näin siitä huolimatta, että T:n vuorot sisältävät pitkäköjä taukoja: jo mainittujen lisäksi riveillä 4, 6, 24, 28 (useita), 34, 36, 38 (useita) ja 40 (useita).

Tarkastelun voi kohdistaa myös siihen, minne kysyjän minimipalaukset katkelman sisällä sijoittuvat, toisin sanoen merkataanko niillä mahdollisia puhujanvaihtokohtia vai reagoidaanko niillä vastaajan antamaan informaatioon. Vastaajan tauot eivät näyttäisi aiheuttavan minimipalauksia, sillä kaikki tauot yhtä lukuun ottamatta – riviä 35 edeltävä ja seuraava vuoro – ovat vastaajan vuorojen sisällä. Ne ovat myös useissa tapauksissa sidottu paikallisesti vuoroon virkkeen keskenäisyyttä ilmaisevien jotta- (rivi 4), sitten- (24), joten- (28), koska- (38), jos- (38) tai mutta-sanojen (40) avulla. Rivien 24 molemmat sekä rivien 28 ja 36 viimeiset tauot ovat puolestaan virkkeiden keskellä siten, ettei vastaajan argumentti ole vielä valmis merkittäväksi tai arvioitavaksi. Siten jäljelle jäävillä rivillä 6 ja 40 (ensimmäinen tauko) näyttäisi olevan vuoroa sisällöllisesti arvottavan minimipalauksen paikka. Arvioimatta tai merkkäämättä jäävät selonteot koskevat kunnan typeryyttä kaivosinfrastruktuurin hyödyntämisessä (rivi 6) sekä sulitjelmalaisiin kohdistettua kritiikkiä, joka koskee rakennemuutosavustusten hyödyntämisessä epäonnistumista (rivi 40).

Entä millaisia selontekoja S merkkää antamallaan minimipalauksilla? Ensinnäkin jälleen huomataan, että katkelmassa *mmm*-palauksia on enemmän kuin *ja*-palauksia. Ainoat *ja*-palaukset (riveillä 15 ja 27) liittyvät jo ennen edeltävää vuoroa tehtyihin selontekoihin. Niillä merkataan paikallisesti jo tiedetyksi tehtyä selontekoa. Esimerkiksi rivin 27 *ja*-minimipalauksena toimii paikallisena

merkkajana jo aiemmin (rivillä 24) vastaajan mainitsemaalle asiantilalle: sille, että valtio ei ole aivan täysin päässyt eroon Sulitjelmaan kohdistuvista velvoitteistaan. *Ja*-palautteiden puute kertoo, että ympäristön tilan nostaminen esiin tämän kysymyksen yhteydessä on yllättävää kysyjälle, joka ei lisäksi osoita olevansa tietoinen tämäntyyppisistä ongelmista.

Nmm-minimipalautteiden tarkastelu on syytä jakaa kahteen ryhmään: ensinnäkin siirtymän mahdollistavissa kohdissa sijaitseviin ja toiseksi päällekkäispuhuttana tai tauotta edelliseen vuoroon kiinnittyviin minimipalautteisiin. Siirtymän mahdollistaviin kohtiin sijoittuvista *nmm*-minimipalautteista yhtä lukuun ottamatta kaikki liittyvät kysyjälle uuden tiedon vastaanottamiseen kertojan täydentäessä vuorojensa aikana antamia selontekoja, jotka kysyjä siis merkkää kuulluiksi ja kuunnelluiksi *nmm*-palautteillaan. Katkelmassa nämä *nmm*-palautteet ovat lisäksi kasautuneet kolmeksi ryppääksi. Ensimmäinen sijoittuu kysyjän vuoroille riveillä 7–13. Ne ovat palautteita vastaajan puheeseen siitä, että kaivosyhtiön rakennukset kuuluvat nyt kunnalle (rivi 7), jolla ei ole niille käyttöä (rivi 9) ja joka ei toisaalta voi myöskään purkaa niitä (rivi 11), koska rakennukset ovat niin massiivisia (rivi 13). Toinen ryppäs löytyy riveiltä 21–23, joilla selvitetään tapaa, jolla kunta rakennuksiin suhtautuu: rakennusten tyhjillään oleminen (rivi 21) on kunnan kannalta tiedostettu taloudellinen ongelma (rivi 23).

Rivillä 24 vastaaja aloittaa uuden keskustelunaiheen sitoen sen kuitenkin keskustelun aikaisempiin vaiheisiin siis-sanalla (*altså*) ja toistamalla alkuperäistä kysymyksenasetelua ("*der vi enda har litt påtak på på staten...*"). Näin hän tekee tulevalle selonteolle tilaa ja hankkii oikeutuksen jatkaa edelleen puheenvuoroaan. Kuten sanottua, kaivostoiminnan jälkeen on ilmaantunut uusia ympäristöongelmia, jotka ovat edelleen valtion vastuulla. Tästä alkaa kolmas *nmm*-palautteiden ryppäs, jolla kysyjä merkkää vastaajan aloittaman uuden keskustelunaiheen: päästöt kaivoksista (riviltä 25), niiden ilmaantumisen uusille alueille (rivi 29), koska kaivoskäytävät eivät ole tiiviitä (rivi 31) ja koska kaivoskäytävissä oleva veden paine vaihtelee aiheuttaen halkeamia kiviaineksessa (rivi 35). Tämä osissa täydentyvä selitys uusien ympäristöongelmien syntymisen taustasta on kysyjälle uutta tietoa ja siten *nmm*-minimipalautteella vastaanotettavissa.

Viimeisenä huomiona voidaan tarkastella vastaaja T:tä hänen antamiensa selontekojen sisällön avulla. Tässä vaiheessa lukija on jo saattanut muodostaa kuvan T:n institutionaalisesta taustasta, jota vasten hän selontekonsa muotoilee. Thor on poliitikko. Hän on ollut aktiivisesti mukana monessa Sulitjelman rakennemuutosta helpottamaan perustetussa projektissa kuin myös kunnallispolitiikassa ja ammattiyhdistyksessä, kuten toki moni muukin haastattelemistani. Tämän paljastuksen jälkeen lukijan on varsin helppo poimia katkelmasta viitteitä Thorin sosiaalisesta asemasta. Katkelman alkupuolella hän puolustelee kaivoksen lakkauttamisen jälkeen tehtyjä elinkeinopoliittisia ratkaisuja, kuten kaivosyhtiön rakennuskannan siirtymistä, tosin korvausta vastaan, valtiolta kunnalle. Näitä ratkaisuja Thor on itse ollut tekemässä. Silti hän on valmis myöntämään, että kaikki tehdyt ratkaisut eivät ole olleet tämänhetkisen tietämyksen ja tilanteen kannalta suotuisia tai oikeita. Uudet ympäristöongelmat hän esittää varsin neutraaliin sävyyn varoen osoittamasta niille yhtä syyllistä. Katkelman loppuksi hän kääntää Sulitjelman erityisaseman, jos sellaisen joku haluaa Sulitjelmalle sen 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa saamien tukitoimien vuoksi antaa, pikemminkin päinvastaiseksi. Uusien investointien tekeminen on entisestään vaikeutunut.

Vaikka jokainen voi helposti lukea katkelmasta esiin kaiken tämän, esittämäni analyysin tarkoituksena on ollut osoittaa, kuinka puhetilannetta voidaan tulkita hyvinkin pitkälti keskustelusta itsestään käsin ilman etukäteen keskustelijoihin liimattuja nimilappuja. Kiinnittämällä ensin huomio keskustelun yksityiskohtiin on mahdollista viivyttää analyysiä ja tehdä kiinnostavia havaintoja asioista, joihin ei keskustelijoiden taustat tuntien välttämättä tulisi kiinnitettyä lainkaan huomiota. Esimerkiksi poliitikkojen ajatellaan ilmentävän haastatteluissa tiettyä poliitikon ideaalimallia, johon kuuluu muun muassa pidättyväisyys ja tehtyjen valintojen puolustelu. Vaikka tässäkin katkelmassa nuo poliitikon ennakkokäsitykset ovat havaittavissa, niitä ei ole otettu annettuna, vaan analyysin kohteeksi on valittu muun muassa se, miten 'poliitikon puhe' vuorovaikutuksellisesti rakentuu ja tulee tulkituksi poliitikon puheena.

Edellinen katkelma liittyy ympäristöongelmat Sulitjelman ja ulkomaailman välisiin suhteisiin. Teemaa käsittelee myös seuraava katkelma (18) *Bananer i Tyssedal*, joka on samasta Thorin haastattelusta. Tässä katkelmassa ympäristönäkökulma puolestaan katoaa vastauksesta sitä kysyttäessäkin. Edellä Thor on kertonut eräiden valtakunnantason poliitikkojen Sulitjelmaa ja sen kaivostoiminnan kannattavuutta koskevista sanonnoista ja niiden seurauksena yleisen mielipiteen kääntymisestä sulitjelmalaisia vastaan. Koska nyt Thorin taustat samoin kuin työssä käyttämäni analyttiset välineet ovat jo lukijan tiedossa, voi tätä viimeistä katkelmaa käyttää koko työn empiirisen otteen yhteenvetona ja Sulitjelman kaivosyhdyskunnan katoamisen faktojen tarkasteluun ympäristökysymysten näkökulmasta. Katkelman alkaa kysymyksellä, oliko ympäristökysymyksillä osuutensa yhteisön ulkopuolelta tulleessa kritiikissä.

(18) c,d Bananer i Tyssedal

Samu (S)

Thor (T)

1. S: ja (.) og var det såne miljø:spørsmål=
joo ja entä sellaiset ympäristökysymykset
2. T: =tja .hh
joo-o
3. S: var de liksom
oliko ne niinku
4. T: ja både ja og nei: miljøspørsmålan de (.) de blei stort sett
joo kyllä ja ei, ympäristökysymykset ne ne tuotiin mukaan
tatt fram når de var egna til å (.) underbygg etter annet som
enemmän silloin kun ne soveltuivat perustelevaan jotakin
hadde med å (.) framsynet stopp
jolla oli tekemistä tulevan lopettamispäätöksen kanssa
5. S: nmm
nmm
6. T: i e: (1.5) i åttito så: forhandla (1.4) Elkem med: (.) med
vuonna vuonna -82 niin Elkem neuvotteli kolmen osapuolen
tre parta egentlig fire partar men men seriøst med tre parta
kanssa oikeastaan neljän kanssa mutta mutta vakavasti kolmen
for å: finne ny drivera
löytääkseen uuden omistajan
7. S: nmm
nmm
8. T: det var altså i Norge Syd-Varanger, som da ikke var veldig
oli siis Norjassa Syd-Varanger joka ei silloin ollut kovin
e:h (2.0) de var ikke veldig interessert
eh ne eivät olleet kovin kiinnostuneita
9. S: nmm=
nmm
10. T: =men men som statsselskap så: gruveselskap så blev de
mutta joka valtionyrityksenä niin kaivosyrityksenä tuli

- forhandla litt med
neuvotteluihin vähän mukaan
11. S: nmm
nmm
12. T: dem blev handla med dem sjøl altså med Orkla *he *
ne oli mukana neuvottelemassa itsensä kanssa siis Orklan
kanssa
13. S: nmm=
nmm
14. T: =Elkem og Orkla har samme eieren
Elkemillä ja Orklalla on sama omistaja
15. S: nmm
nmm
16. T: så dem forhandla litt altså mer seriøs med Orkla for [å få
joten ne neuvottelivat vähän siis vakavammin Orklan kanssa
saadakseen
17. S: [nmm
nmm
18. T: Orkla till å gå inn Orkla hadde jo: litt gruve[: -
Orklan lähtemään mukaan Orklallahan oli vähän kaivos
19. S: [nmm
nmm
20. T: så forhandla dem med (.) Outokumpu
ja ne neuvottelivat Outokummun kanssa
21. S: nmm
nmm
22. T: (2.0) og de forhandla med med Boliden i Sverige.=
ja ne neuvottelivat Ruotsin Bolidenin kanssa
23. S: =ja
joo
24. T: og dette med Boliden datt rimelig kjapt ut og
ja tämän Boliden kanssa neuvottelut loppuivat aika nopeasti
o: g da blei det kjørt en del sånn miljøargumentasjon mot oss
ja ja silloin meihin kohdistettiin sellaista
ympäristöargumentointia
25. S: nmm
nmm
26. T: for Boliden ville (.) ikke ha med seg smelteverket våres
koska Boliden halusi ei halunnut meidän sulattoamme
27. S: nmm
nmm
28. T: de har jo Rønnskjer (.) Skellefteå (1.0) så de var ute etter
niillähän on Rønnskjer Skellefteå eli ne oli kiinnostuneita
to ting og det var: råmalmen altså steinen i fra fjellet=
kahdesta asiasta ja ne oli raakamalmi siis kivi vuoresta
29. S: =nmm
nmm
30. T: så smelta de i Sverige
joka sitten sulatettaisiin Ruotsissa
31. S: nmm
nmm
32. T: og de var ute etter å få krafta (.) som som var med på dette
ja ne oli kiinnostuneita saamaan energiaa joka joka oli tässä
mukana
33. S: ja
joo
34. T: Outokumpu hadde jo et (.) anna inngangs- e: eh de de ønska jo
Outokummullahan oli toinen näkemys- eeh nehän halusivat ottaa
å overta fordi (.) de har jo en gruveproduksjon i fra gruva
haltuun koska niillähän on kaivostuotantoa kaivoksesta
til ferdige produkter
valmiisiin tuotteisiin
35. S: nmm
nmm
36. T: så det tenkte jo næringstida og fullt ut så
joten sehän ajatteli (kokonaiskuvaa)
37. S: nmm
nmm
38. T: så vi var vi var meir interessert i det her for å: fortsette
eli me olimme me olimme kiinnostuneempia tästä
å drive med gruedrift
kaivostoiminnan jatkamisesta
39. S: nmm
nmm

40. T: og så va de norske selskapan det så vi etter hvert på som:
ja niin mitä ne norjalaiset yritykset se me nähtiin pian niin
(.) som at Elkem bare var nødt til
että niin että Elkemin oli vain pakko
41. S: ja
joo
42. T: å behandle
neuvotella
43. S: ja (.) [så
joo eli
44. T: [vi opplevde jo det at det med store oppslag om at (.)
 mehän koimme sen niin että isona uutisena että
altså forhandlinga mellom Elkem og Orkla hadde brutt sammen
siis neuvottelut Elkemin ja Orklan välillä olivat menneet
poikki
45. S: ja
joo
46. T: og så fikk vi inne og så på kem som sett i styre i Elkem og
ja niinpä katsoimme keitä istui Elkemin johdossa ja
kem sett i styre i Orkla (0.6) samme folk.
keitä istui Orklan johdossa samat ihmiset
47. S: ja (1.0) var disse: (1.1) diskusjonen mellom (.) Elkem og
joo oliko nämä keskustelut Elkemin ja Outokummun välillä
Outokumpu så (1.1) hadde staten noen sånn tydelig ru- rolle i
niin oliko valtiolla jokin sellainen selvä ru- rooli
disse [diskusjoner
näissä keskusteluissa
48. T: [tja
 jaa-a
49. S: >eller var [det<
 vai oliko se
50. T: [DET hadde dem helt sikkert det hadde dem helt
 sillä oli aivan varmasti niillä oli aivan
sikkert for °det er° Elkem ville ikke fått lov å selge oss
varmasti koska se on Elkem ei olisi saanut lupaa myydä meitä
til Outokumpu uten at staten var enig
Outokummulle ilman valtion suostumusta
51. S: ja
joo
52. T: o:g etter hver så så blei vel staten meir og meir interessert
ja ennen pitkää valtio kiinnostui kai enemmän ja enemmän
i at Outokumpu skulle få: (.) for overta for da slapp dem
siitä että Outokumpu saisi ottaa kaivokset haltuunsa koska ne
sjøl unna=
itse pääsisivät eroon
53. S: =nmm
 nmm
54. T: et ansvar.
vastuusta
55. S: nmm
nmm
56. T: *men(h) men(h) sånn* sånn blei det nu ikke så (2.0) det er
mutta mutta niin niin ei nyt käynyt siitä on kai sen verran
vel så pass lenge siden at akkurat ka som som (1.2) ka som
kauan aikaa että täsmälleen mikä mikä mikä oli
gjorda at det ikke ble avtale med Outokumpu det (1.1) det må
ettei tullut sopimusta Outokummun kanssa se
eg si det husker eg ikke
se minun täytyy sanoa että sitä minä en muista
57. S: nmm
nmm
58. T: ka ka dem ikke blei enig om
mikä mistä ei päästy yhteisymmärrykseen
59. S: nmm
nmm
60. T: (1.7) for i stedet så (1.0) så blei {RING} det jo etter hvert
koska sen sijaan kävi {T:n puhelin soi} ennen pitkää yhä
meir og meir klart at de gikk imot et (1.9) mot et hjemfarten
selvemmäksi ja selvemmäksi että {tauon aikana T ottaa
kännykän esille} se {ratkaisu} kääntyi päätökseksi yrityksen
siirtämiseksi
av staten
valtion hallintaan

61. S: ja
joo
{*nauhoitus katkaistu*}

Thor näyttäisi mieltävän hieman vastausta aloittaessaan mutta myöntää ympäristökysymysten tuleen esille, kuitenkin vasta myöhemmässä vaiheessa keskusteltaessa kaivoksen sulkemisesta. Ympäristökysymysten merkitystä ei voi siis ohittaa, mutta asiaa voi selittää parhain päin. Tämä tapahtuu käyttämällä hyväksi jakoa yhteisön jäsenten kokemuksellisen tiedon ja ulkopuolisten toimijoiden spekulatiivisen ja politisoituneen käsityksen välillä. Thor selvittää käytyjä neuvotteluja eri ostajaehdokkaiden välillä ja lopulta mainitsee ohimennen, että yhden ostajan kanssa ympäristökysymykset nousivat julkiseen keskusteluun ostajan ilmoittaessa, etteivät he ole kiinnostuneita sulaton toiminnan jatkamisesta.

Katkelma päättyy kuvaavaan esimerkkiin muistamisen tilanteisesta merkityksestä. Rivillä 47 esitän kysymyksen Norjan valtion asemasta Sulitjelman kaivoksen omistaneen Elkemin ja yhden ostajaehdokkaan, Outokummun, välisissä neuvotteluissa. Thor toteaa valtion olleen taatusti tietoinen näistä neuvotteluista ja mahdollisen kaupan ehdoista. Hän esittää myös, että omistajanvaihdos olisi ollut valtiolle hyvä ratkaisu, sillä kaivosyhtiön myymällä se olisi vapautunut myös Sulitjelman yhdyskuntaan liittyvistä velvoitteista. Thorin omista taustoista tietoisena lukija voi olettaa Thorin tietävän asiasta jotain. Thor ei kuitenkaan enää muista, miksi valtio päätti olla myymättä kaivosta Outokummulle.

Vuorovaikutuksellinen työ muistamattomuuden luomiseksi saa alkunsa rivillä 54. Thor aloittaa vuoronsa naurulla ja toteamuksella, että kauppa jäi solmimatta. Tätä seuraa kahden sekunnin tauko. Tauon aikana haastattelija ei anna minimipalautetta, mahdollisesti samasta syystä kuin hän ei ole vastannut Thorin nauruun. Nauramattomuudella ja minimipalautteen viivyttämisellä hän pitää puheenvuoron edelleen Thorilla. Haastattelijasta vastaaja ei ole vielä tuottanut riittävää selontekoa tai ainakaan sellaista selontekoa, joka olisi molempien osapuolten tunnistettavissa. Thor jatkaakin tuottamalla selvityksen sille, miksi hän ei jatka vastaustaan. Hän toteaa tapahtumista olevan sen verran aikaa, ettei hän kykene muistamaan täsmälleen neuvotteluiden yksityiskohtia. Myös tuo muistamattomuutta argumentoiva selonteko jää välillä kesken: puheessa on ensin 1,2 sekunnin tauko ja myöhemmin 1,1 sekunnin tauko, joita kumpaakaan haastattelija ei kuitenkaan täytä minimipalautteella. Vuoron viimeiset, selonteon loppuun saattavat sanat ”en muista” Thor lausuu painottaen. Tämän jälkeen haastattelija tuottaa kuuntelemista merkitsevän *nmm*-minimipalautteen. Thor jatkaa vielä seuraavissa vuoroissa asian käsittelyä, mutta uutta informaatiota ei kuitenkaan enää esitetä. Lopulta Thorin puhelimen soittoaani katkaisee keskustelun ja haastattelija sulkee nauhurin.

Poliittisesti arkaluontoista asiaa ja lopulta kenties koko yhdyskunnan olemassaoloa määrittävää päätöstä kaivoksen lakkauttamista ei välttämättä unohdeta tuosta vain. Ei ole kuitenkaan mielekäästä jäädä pohtimaan, muistaako Thor oikeasti tapahtuman yksityiskohdat. Varmaa on sen sijaan se, että muistamattomuus on tehtävä ongelmalliseksi ja hyväksyttäväksi tilanteisesti keskusteluun osallistujille (ks. Lynch & Bogen 1996). Paitsi että tauoilla vastaajalta vaaditaan joko muistamista tai muistamattomuutta, ne tarjoavat vastaajalle mahdollisuuden osoittaa hänen mieltävän ja aktiivisesti pyrkivän muistelemaan haettavaa asiaa. Lisäksi vastaaja tekee näkyväksi, termin täsmälleen (*akkurat*) avulla, muistavansa asiasta *jotain* mutta ei kuitenkaan riittävästi, jotta asioiden esittäminen tutkimushaastattelussa olisi perusteltua. Näin haastateltava kykenee kääntämään huonomuistisuutensa tai

haluttomuutensa puhua asiasta molempia osapuolia – ja haastattelun tiedontuottamistavoitteen kannalta – tyydyttäväksi ratkaisuksi. Tähän ratkaisuun on myös tutkijana tyydyttävä, sillä haastateltavan kännykkä asettaa pisteen keskustelulle ja nauhurin pysäyttämisen rajat katkelman analysoinnille.

4.5 Etnometodologisten harjoitusten ratkaisut

Vaikka edellisessä katkelmassa kuvaillussa tilanteessa tutkija – samoin kuin nyt lukija – jäi ilman täsmällistä vastausta Sulitjelman kaivoksen sulkemiseen johtaneista tapahtumista, katkelma havainnollistaa tässä työssä tarkasteltuja mikrotason keskustelullisia menetelmiä, joilla tutkimuksellista tietoa tuotetaan tai jätetään tuottamatta. Juuri tämänkaltaisista jäsenten arkisista menetelmistä ja keskustelijoiden paikallista maailmaa koskevan tiedon tuottamisvälineistä sekä niiden käytön kuvailemisesta on ollut kyse etnometodologisissa harjoituksissa. Olen asettanut harjoitusten tavoitteeksi lähestyä eräitä Sulitjelman kaivosyhdyskuntaa määrittäviä selontekoja, joita haastateltavat ovat minulle haastattelujen kuluessa tarjonneet tai joista olen tarjonnut omaa näkemystäni haastateltavien arvioitavaksi. Tämä tulkinta on perustunut ajatukseen, jonka mukaan tutkimushaastattelu on vuorovaikutuksellinen tapahtuma, eräs institutionaalisen keskustelupuheen muodoista, olkoonkin että pääasiallisesti haastateltavieni kertomusten kuuntelijana en ole ollut keskustelun aktiivisin osapuoli.

Sen sijaan, että esittäisin näiden harjoitusten tuloksena käsitykseni tai luokitelun esimerkiksi siitä, miten sulitjelmalaiset haastateltavani ymmärtävät poisteollistuneen yhdyskuntansa ympäristön tilan, olen pyrkinyt kuvaamaan sitä neuvoteltutyötä, josta syntyy yhdessä haastateltavan kanssa puhuttu tulkinta Sulitjelman entisestä kaivosyhdyskunnasta. Vaikka tutkimushaastattelun perimmäinen tavoite on tiedon välittäminen ja vaikka on mahdollista osoittaa keskustelijoiden sitoutuneen tähän päämäärään, heille voi olla paikallisesti tärkeämpää viedä keskustelu menestyksekkäästi loppuun. Ylimääräisiltä tai turhilta vaikuttavat pienet kertomukset, anekdootit yhteisön historiasta tai naurahdukset eivät välttämättä ole vastauksia tutkijaa varsinaisesti kiinnostaviin kysymyksiin, mutta keskustelun rakenteesta, keskustelijoiden olettamista ennakoasetelmista ja paikallisesti neuvotelluista asiantuntijuuksista käsin tarkasteltuna juuri nämä puhdasta haastattelua häiritsevät sivuäänit voivat auttaa ymmärtämään haastatteluissa välitettävää tietoa. Olen pyrkinyt reflektoimaan omaa asemaani haastattelutiedon tuottajana tarkastelemalla muun muassa minimipalautteiden (kuten *nmm* ja *joo*) säännönmukaisuutta sen sijaan, että olisin pohtinut yleisellä tasolla omaa asemaani suhteessa tutkimaani yhteisöön. Tarkastelemani sosiaaliseen vuorovaikutukseen keskittymisen päämääränä ei siten ole ollut nostaa abstraktiotasoa yleistämistarkoituksessa – ja vastata esimerkiksi kysymykseen siitä, miten poisteollistuneen yhteisön jäsenet ymmärtävät suhteensa teollisuudenalaa – vaan päinvastoin tarkentaa huomio vuorovaikutuksen pienimpiin yksityiskohtiin, joiden avulla omaa yhteisöä koskevaa maantieteellistä tietoa tuotetaan vuoro vuorolta etenevässä keskustelussa.

Tätä tavoitellessani olen turvautunut keskustelunanalyysiin, joka omalla abstraktilla tavallaan pyrkii osoittamaan, kuinka ymmärrys ja lopulta tiedoksi tuottuvat selonteot syntyvät hyvin yleismaailmallisia mutta aina viime kädessä paikallisesti noudatettavia menetelmiä soveltaen keskustelijoiden jäsenyyksistä neuvoteltaessa. Esimerkiksi erilaisten muminoiden erittely ja vuorojen välisten taukojen pituus on osoittautunut yhdeksi mahdolliseksi lähestymistavaksi perustella sitä, miksi kes-

kustelijat sanovat mitä sanovat ja niin kuin he sanovat. Niin ikään esimerkkinä neuvottelujen ja tilanteen lukemisesta on muun muassa se, kumpi osapuolista tuo esiin Sulitjelmaa koskevia normatiivisia tai tyyppitteleviä väittämiä ja missä keskustelullisessa tilanteessa näin tapahtuu. Nämä keskustelulliset valinnat antavat vihjeitä keskustelijoiden tietovarannosta ja rooleista, jolloin tutkijalla ei enää ole syytä ottaa niitä annettuina tai johtaa niitä jostain yleisestä teoreettisesta selitysmallista.

Tutkimushaastattelu on institutionaalisenä toimintana tiukasti kytköksissä tieteelliseen toimintaan. Kun työssä analysoitavana aineistona on tutkijan itse keräämät haastattelut, näistä harjoituksista on väistämättä tullut myös tätä kyseistä tutkimusprosessia ja sen aikana tehtyä tiedontuottamista kuvaileva esitys. Puhujien roolit kysyjinä ja vastaajina, haastattelijoina ja haastateltavina, yhteisön jäseninä ja vieraina rakentuvat tässä työssä kuvailemissani haastatteluissa. Haastattelijalla on yhä tutkija ja haastateltava edelleen tutkittava, mutta ainakin tuota roolit esiintuovaa keskustelullista neuvottelua on tehty lukijalle näkyväksi. Jos tässä on onnistuttu, voi työstä nähdä olevan hyötyä myös yrityksissä ymmärtää nykyistä syvällisemmin tutkimushaastatteluja aineistonkeruumenetelmänä. Tässä mielessä keskustelunanalyysiä ei voi tuomita arkisen maantieteen tutkimuksessa hyödyttömäksi menetelmäksi.

Työn empiirisen osan muodostaneet etnometodologiset harjoitukset ovat kirjaimellisesti harjoituksia tai kokeita, joiden onnistumisesta minulla ei ole ollut etukäteistä varmuutta. Samaan yhteyteen on todettava, että etnometodologisen maantieteen mahdollisuuksien ja hyötyjen moninaisuus ei pääse esille tämän työn empiirisessä toteutuksessa. Moni tutkimusasetelma tarjoaa selkeämmät lähtökohdat tarkastella jäsenten arkisessa toiminnassaan käyttämiä metodeja. Vuorovaikutuksen ruumiillisuuden tuominen aineistona mukaan pohdintaa mahdollistaisi samalla tarkasteltavan ilmiön ja sille esitettävien kysymysten tarkemman rajaamisen. Esimerkkejä tällaisista tutkimuksista on jo saatavilla (mm. Eric Laurierin kirjoitukset). Toisaalta ratkaisu työssä esitettyihin kysymyksiin, ja siten etnometodologisen maantieteen tulos, voi olla sekin, että nyt tarkasteltu tutkimuskohde soveltuu tutkittavaksi valitusta näkökulmasta. Kun lisäksi valittu näkökulma on vielä maantieteessä harvinainen, lopullisen arvion antaminen vaikeutuu. Toistaiseksi etnometodologiset harjoituksen näyttävät mitä näyttävät. Tähän on tyydyttyvä ja muistettava, että tieteellisessä työssä ei voi tavoitella täydellistä onnistumista niin kauan kun sitä tekevät yhteiskunnan jäsenet. Näiden reunaehtojen ja harjoitusten suorittamisen metodologisiin pohdintoihin siirryn työn päätösluvussa.

5 LOPUN AVAUS

”Tutkijan velvollisuus on kehitellä käsitteitä, mutta hänen pitää myös kantaa niistä vastuu. Jos vain heittelee ilmaan erilaisia tyhjiä saippuakuplia, jotka pubkeavat heti kun niihin tarttuu, niin sellaiset tutkijat pitäisi käsitellä tervassa ja höyhenissä. Tutkija joka ei kysyttäessä pysty kertomaan mitä hän jollain asialla oikein on tarkoittanut, on kelvoton tutkija.”

J.P. Roos (1997)

5.1 Tilanne ja tila

Yksi tämän tutkimuksen peruspilareista on Sulitjelman kaivosyhdyskunta. Vastaus kysymykseen siitä, miten ja millaista Sulitjelmaa olen tutkimusprosessin eri vaiheissa yrittänyt tarkastella, on kuitenkin muuttunut. Humanistisen (maisema) tradition ajatuksin Sulitjelmaa paikkana lähestyttäessä sen voi nähdä muodostuvan tilan subjektiivisissa merkityksellistämisisä ja tilaa intersubjektiivisesti merkityksellistettäessä. Kulttuurin yhteisöllistä määritelmää laajentavissa kirjoituksissa kiteytyy toisenlainen vastaus, joka rakentuu humanistisen maantieteen tila-käsitystä moniulotteisempänä kokoelmana paikkojen välisiä kytkentöjä. Sulitjelman kaltaisiin sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten prosessien kaltoin kohtelemiin paikallisyhteisöihin kriittisesti suhtautuva tutkimus on puolestaan auttanut hahmottamaan globaalien valtasuhteiden paikallisia vaikutuksia. Viehättävyytensä on osoittanut myös paikallisista selitysmalleista yhteisöllistä toimintaa korostava kirjallisuus. Ei pidä myöskään unohtaa muun muassa paikallishistoriallisessa kirjallisuudessa esitettäviä rehellisesti nurkkakuntaisia näkemyksiä yhdyskunnasta, sen historiasta ja merkityksestä siellä elävien ja eläneiden ajatteluun.

Sulitjelma on nimenomaan väitöstudiumukseni tukijalka, joten pelkkä paikallisen erityisyyden kyseenalaistamaton toistaminen ei täyttäisi tieteelliselle tutkimukselle asetettuja kriteereitä. Sulitjelman ja muiden paikkojen välisten kytkösten historiallisella ja nykyhetkiselä tarkastelulla ei puolestaan ole yksinään juuri tekemistä haastateltavieni Sulitjelmani kanssa. Humanistinen näkökulma taas kyseenalaistaa ajatuksen minun Sulitjelmastani. Näin onkin, sillä ei minulla ole riittävän syvää kokemuksellista merkityssuhdetta yhteisöön ja sitä määrittäviin normeihin. Minulla on kuitenkin – ja tämä on läpi työn katkeamaton kytkökseni Sulitjelmaan – haastatteluissa ja haastatteluina syntynyttä puhetta, joka on tallentunut nauhalle Sulitjelmassa ja Sulitjelmaa koskien. Mutta mistä tuo puhe oikeastaan kertoo? Mikä on tuon puheen suhde Sulitjelmaan?

Mieleeni tulee kaksi vastausvaihtoehtoa. Puhe on keskeinen osa ihmisten sosiaalista vuorovaikutusta. Jos yhteisön määritelmäksi tarjotaan keskenään vuorovaikutuksessa olevien jäsenten yhteistoiminnassaan luomaa yhteisyyttä, minun tallentamani puheen palaset eivät aivan ansaitse tulla luokitelluksi yhteisöpuheeksi. Yhteisön jäsenten keskinäisen puheen – ja muiden vuorovaikutuksen muotojen – olemassaolo mahdollistaa kuitenkin sen välttämättömän seikan, että yhteisön yhteisyys peilautuu aina suhteessa myös vieraisiin. Ulkopuolisuus voi olla läsnä yhteisön sisäisessä vuorovaikutuksessa tai se voi olla sisäisen yhteisyyden heijastamisen kohde. Tutkimusintressieni synnyttämät haastattelutilanteet ovat tällaisia yhteisöpuheen esittämismahdollisuuksia. Haastattelut eivät varmastikaan mahdol-

lista *kaiken puheen* – ja sitä kautta *koko yhteisön* – sisältöjen esiin tuomista, mutta jotain tuon puheen rakentumisesta haastatteluista voi aistia.

Toinen vastausyritys korostaa puheen tuottanutta haastattelutilannetta nimenomaan tilanteena ja puhetta tuon tilanteisuuden kautta. Tila ja tilanne ovat sanavartaloiltaan identtiset, mutta entä niiden merkitys?

tilan|ne *s.* situaatio, tuokiotila; **1.** jkn tai jnk asemaan tai tilaan tiettyinä ajankohtana vaikuttavat (us. tavallisuudesta poikkeavat ja hetkelliset, nopeasti vaihtuvat) olosuhteet, (hetkellinen, tietynlainen) asiointi. **2. a.** asema tai tila, jossa jku tai jk tiettyinä (lyhyenä) ajankohtana on joidenkin silloin vaikuttavien (hetkellisten) olosuhteiden tai tekijöiden perusteella. **b.** suhteellisen jatkuvaksi, vain hitaasti tai ei lainkaan muuttuvaksi ajatellusta olotilasta tai asemasta → tila

Nykysuomen sanakirja³³ vahvistaa sen, mikä ensi katsomalta näyttää mahdolliselta: sanojen tilanne ja tila välillä on yhteys. Tilanne – samoin kuin tilaisuus, tilasto, tilus, tilaus tai tilata – on johdannainen sanasta tila. Sanakirjan etymologisessa osassa lisätään, että sanojen tilanne ja tila erottelu on ylipäätään varsin tuore. Vielä ennen 1900-luvun alkua tilanne-sanana asemasta käytettiin sanoja tila, asema ja kohtaus samassa merkityksessä. Tilanne onkin oikeastaan suomen kielessä uudisana, jolla ei – kuten sen ja tilan käyttöä tarkemmin tarkasteltaessa huomaa – ole kovinkaan yksiselitteistä sisältöä.

Tilalla ja tilanteella on paitsi kielellinen myös sisällöllinen yhteys. Tilanne osoittaa ja johtaa (kuten nuolisymboli '→' viestii) huomion tilan määrittämisestä (joita samainen teos antaa runsaasti) tilaan olotilana. Olotila, toisin kuin fyysismaantieteellinen tila, on ajallisesti rajattu. Se on tilanteen rajaama. Rajaus ei siis ole ensisijaisesti fyysinen: tilanne ei ole vain 'tässä' siinä merkityksessä, että tilanne ei olisi osa 'tuolla' tapahtuvaa. Mutta tilanne rajaa tuolla olevista kuten myös tässä olevista sisäänsä vain sen osan, joka tekee tilanteesta tilanteen.

Se, että tilanne kattaa vain osan tila-sanana merkityksistä, kertoo siitä, että jokin ero sanojen välillä kuitenkin on. Tuo ero selittää sen, miksi läpi tämän työn olen korostanut tilanteen ja tilanteisuuden merkitystä ohi tilan ja tilallisuuden. Esimerkiksi termi 'paikallinen' on ollut etupäässä käytössä selontekojen paikallisen tuottamisen yhteydessä, ei niinkään maantieteellisten skaalojen määrittäjänä. En väitä, ettei tilanteella olisi yhteys maantieteilijöiden tilaan, mutta millainen se olisi? Tilanteet paitsi tapahtuvat tilassa, ne myös määrittelevät tilaa – ja rakentuvat tilasta. Tässä lepää yhteys maantieteen käsitteelliseen keskusteluun tilasta.

Tilanteen sanakirjamääritelmästä voi lukea esiin ainakin seitsemän käsitystä, jotka määrittävät samalla tilan(teen) etnometodologisen tutkimuksen suuntaviivoja.

1. Tilan lailla myös tilanne on aina avoin. Tarkalleen ottaen juuri tilanne paljastaa tilan avoimuuden. Pysyväksi miellettyssä tilassa, esimerkiksi kadulla, kaivoskäytävässä tai patikkapolulla, tapahtuu jotain tavallisuudesta poikkeavaa, joka aiheuttaa hetkellisen muutoksen olosuhteissa. Tämä muutos, tilanne, paljastaa tilan avoimuuden. Työmatkan äkillinen keskeytys, työsuorituksen keskeyttäminen pistävän hajun seurauksena tai poikkeava ha-

³³ Hakusana 'tilanne' teoksessa Nykysuomen sanakirja, 3. osa, 8. painos (1983). WSOY, Porvoo.

vaino tutulla polulla havahduttavat toimijan käsillä olevaan tilanteeseen. Kun toimija kykenee nimeämään tilanteen (kadunvaltaus, kaasuvuoto, karhun kohtaaminen), hän on jo tilanteessa. Tilanteella ei siten ole selkeää aloitus- tai päätepistettä. Tilanteen lopun havaitessamme tilanne on jo lopunut (ks. Laurier & Philo 2006a), ja voimme antaa lopullisen selityksen tilanteelle vasta sen päätyttyä. Tilanne on siten aina prosessi (tilanteessa vallitsevat olosuhteet) ja lopputulos (pysyvä, vaikkakin vain hetkellisesti, asema).

2. Tilanne on aina jokseenkin sattumanvarainen, sikäli kun sen alku- ja päätepiste ja rajat toisiin tilanteisiin eivät ole selkeärajoja. Silti toiminta tilanteessa ei ole loputtomasti sattumanvaraista. Se on pikemminkin vastavaanlaisten tilanteiden soveltamista käsillä olevaan.
3. Tilanteiden jatkuvasti alkaessa ja päättyessä niiden toimijoiden näkyväksi tekemästä havaitsemisesta tulee analyttisen mielenkiinnon kohde: ei kuitenkaan kaikista, mistä tahansa tilanteista vaan suhteellisen jatkuvista ja toimintaa mahdollistavista tilanteista. Joka tapauksessa tilanteen tunnistaminen vaatii poikkeuksellisen havaitsemista tavanomaisuudesta. Siten |-symboli on sekä erottava että yhdistävä. Se osoittaa kohdan, jossa erottaminen on mahdollista. Ilman pystyviivaa erokohtaa ei kuitenkaan havaita – tai paremminkin havaintoa ei tehdä tilanteisesti merkitykselliseksi. Myöskään tapauksissa, joissa erokohtaa on käytetty liittämällä edeltävä asia johonkin toiseen (esim. monikon taivutusmuodossa tilanteet tai sanassa tilanteinen), erokohtaa ei enää havaita vaan kaksi yhteenliitettyä nähdään kiinteästi yhtenä.
4. Tilanteessa tilaa ja aikaa ei voi erottaa toisistaan: tilanne on aina ajallisen ja fyysistilallisen yhdistelmä. Tilanteen voi mitata metrologisesti (esim. sen kestoa kellottamalla) tai kuvata topografisesti (sijoittamalla sen jonnekini), mutta silloin tilanteen kuvaus ei välttämättä vastaa enää tilannetta.
5. Tilanne sisältäpäin määrittynään on erilainen kuin ulkoapäin määriteltynään: silloin vaikuttavien olosuhteiden perusteella muodostuva tila (=ulkoinen), tilanne on toimijoille aina oleellisesti erilainen kuin tilannetta ulkopuolelta (jälkikäteen tai samanaikaisesti) seuraavalle. Silloin kun tilanne on samanlainen, ulko- ja sisäpuolta ei ole, vaan tilanne on ottanut kohteet haltuunsa.
6. Tilanne on aina toimijoiden asiointi. Ei ole tilannetta ilman *toimijoita*. Mutta tilannetta ei ole myöskään ilman toimijoiden yhteistä *asiointitilaa*. Tilan analyysissä ei ole siten riittävää vain tarkastella toimijoita ikään kuin he automaattisesti, *a priori*, kohdistaisivat toimintansa johonkin yhteiseen päämäärään. Tilanteen analyysi vaatii myös tuon yhteisen päämäärän muodostamisen tarkastelua.
7. Tilanne on ymmärrettävissä vain kontekstuaalisena: tila muodostuu tilassa olevien asioiden suhteessa kaikkien ympärillä olevaan, eikä sinä fyysisenä paikkana, jossa asiat ilmenevät. Tämä käy ilmi myös käytettäessä tilanteen sijasta termiä *situaatio*. Nykysuomen sanakirjan tilanteelle antama synonyymi *situaatio* vahvistaa tilanteen sisällöllistä määrittelyä. Latinan asettaa tai sijaita tarkoittavasta verbistä *situare* johdettuna *situaatio* viittaa paitsi jonkin asian sijaintiin suhteessa fyysiseen ympäristöön myös asemaan suhteessa toisiin ihmisiin: → sijaintiin. Myös kielitieteen metodologiassa käytössä tässä merkityksessä: **tilanteisella merkityksellä** (*en: relevant*

meaning fr: signification pertinente) tarkoitetaan tietyssä tekstisegmentissä esiintyvän sanan tai ilmauksen merkitystä, joka selviää kielellisen kontekstin ja kielenulkoista maailmaa koskevan tiedon perusteella. Tämä esimerkiksi situationalismia askarruttava kysymys (ks. Corazza 2007) on läsnä myös etnometodologiassa Harold Garfinkelin (1967) termissä indeksikaalisuus. Garfinkel ei kuitenkaan ole situationalistien tapaan kiinnostunut ”ilmaisujen tilanteisten merkitysten syntaktisista elementeistä” (Corazza 2007, 132) vaan niiden toimivuudesta toiminnassa.

Maantieteellisen ajattelun ja mielikuvituksen kannalta yllä olevasta keskustelusta voisi olla käsitteellistämistä selkeyttävää hyötyä. Olen kautta työn käyttänyt termejä tilallinen, tilanteinen, kontekstuaalinen ja paikallinen. Näistä paikallinen on ollut käytössä kahdessa varsin erilaisessa merkityksessä. Maantieteestä kumpuavissa keskusteluissa paikallinen on viitannut Sulitjelma paikallisyhteisöön osana laajempaa aluejärjestelmää. Keskusteluanalyyseissä paikallisella viitataan puolestaan tekijöihin, jotka selittävät keskustelun etenemistä vuoro vuorolta etenevänä vuorovaihtokutuksena. Ajatus paikallisista aikatilataskuista tarjosi tilaisuuden yhdistää nämä näkökulmat ja tarkastella sitä, miten asioiden tilallista järjestämistä hyödynnetään tilanteisesti selontekojen tuottamisessa. Tuon harjoituksen tuloksena syntyi kuvailua keskustelijoiden metodeista neuvotella ymmärryksestä, johon sekä yhteisön jäsenen että yhteisön ulkopuolinen pystyivät suhtautumaan. Nämä menetelmät ovat myös menetelmiä järjestää tilallisuutta ja sosiaalisuutta, jäsenten arkista maantiedettä. Tilanteisuus ja tilanne määrittelevät tilallista järjestystä ja tilaa kulloistakin toimintaa varten. Näin harjoituksen, ja koko työn, ohje toimijoiden arkista maantiedettä tutkivalle on aloittaa tilan kysymysten ratkonnasta tilanteesta; kysymällä, millaista tilallista järjestystä tilanteessa toimiminen edellyttää ja ilmaisee. Näiden kysymysten esittäminen johtaa puolestaan seuraavassa ja työn viimeisessä luvussa asettuviin metodologisiin pohdintoihin.

5.2 Epiblogi: saippuakuplia ja malminäytteitä

Sana epiblogi on tahallinen kirjoitusvirhe ja enemmän kuin pelkät loppusanat. Se kokoa yhteen eräitä yksin ja muiden kanssa pohtimiani ajatuksia tutkimuksesta. Jäljet noista pohdinnoista jäivät useimmiten muistilapuille tai esitelmäpaperien kulmiin, vaikka olin kyllä ajatellut kirjoittavani ne – lopulta avaamatta jääneeseen – blogiin, jota suunnittelin vauhdittamaan työn loppuunsaattamista eräänlaisena itsekurijärjestelmänä. Perinteisiksi loppusanoiksi epiblogissa on liikaa alun makuu: osa siitä on kirjoitettu jo silloin, kun suurin osa muusta tutkimuksesta oli vielä jäsentymättä sanoiksi. Jos olen tähän asti asettanut kysymyksiäni ristiin ja päällekkäin, osaan vastannut ja osan jättänyt sattumanvaraisesti avoimiksi, epiblogia hallitsee vain yksi, olkoonkin varmasti riittävä, kysymys – kysymys tutkimuksenteon mielekkyydestä ja järjellisydestä. Miten ihmeessä olen järjestänyt kaoottisen maailman ja sen kaoottiset tulkinnat ympärilläni ja perustellut itselleni, että tehty työ ja työn tekeminen on ollut järjellistä? Kysymys on tietenkin tuttu jo tutkimuksen alusta. Siellä tutkimaani ilmiöön ja aineistoon suunnattu kysymys kohdistuikin nyt entistä selkeämmin kirjoittavaan tutkijaan.

Jokainen työ – niin tieteellinen kuin taiteellinenkin – on oman syntyhetkensä tuote. Se heijastaa yhtä tulkintaa ympäröivästä maailmasta. Olisi houkuttelevaa väittää, että tämä työ on kirjoitettu vain *minun* omien ja vain *minun* itsenäisen

ajattelutyöni synnyttämien lauseiden varaan ja että tämä tutkimus olisi saanut nykyisen muotonsa myös jonain toisena aikana jossain toisessa paikassa. Ken näin väittää, pettää itseään. Jälkikäteen ajateltuna moni asia ja matkan varrella tehty valinta on sattumaa. Tietä tähän epiblogiin on rakennettu lainaamalla muiden alullepaneman ajattelutyön tuloksia monesta eri, mutta ehkä sittenkin pääasiassa kahdesta, suunnasta. Ensiksi jo olemassa oleva tieteellinen tutkimus on tarjonnut välineet järjestää ja analysoida yhteiskuntaa sellaisena kuin se valitsemassani tutkimuskohteessa, norjalaisessa kaivosyhdyskunnassa, ilmenee. Ajatus paikallisyhteisöstä yhteiskunnan pienoismallina on maantieteilijöille tuttu, ja tähän turvalliseen lähtökohtaan olen itsekkin ollut valmis sitoutumaan. Mutta mitä tutkija itse asiassa tarkoittaa määrittäessään tutkimuskohteeseen *paikallisyhteisön*? Mikä on yhteisö – tai se laajempi yhteiskunta, jota sen kuvitellaan peilaavan – ja miten sitä tutkitaan?

Laadin taannoin kirja-arvion englanninkielisestä maantieteen oppialan teoksesta, jossa käytettiin usein termiä *social order*, sosiaalinen järjestys. Kirjoitin arvioni käyttämällä tuota suoraa suomennosta, mutta toimituksessa ehdotettiin sen sujuvoittamista yhteiskunnaksi – siitähän näytti pohjimmiltaan olevan kyse. Hyväksyin tuolloin muutoksen. Kyseisin tekstin osalta korjaus oli luultavimmin paikallaan, mutta yleisohjetta siitä ei sovi tehdä. Sosiaalinen järjestys ja yhteiskunta voivat viitata samaan asiaan, mutta niiden tausta-ajatus on erilainen. Sosiaalisella järjestyksellä viitataan erityisesti sosiologiassa sosiaalisten rakenteiden, instituutioiden ja käytäntöjen suhteellisen muuttumattomaan kokonaisuuteen, jolla on normaalia käyttäytymistä ja toimintaa ylläpitävä ja säilyttävä tehtävä. Näin se viittaa yhteiskunnan pysyvään ulottuvuuteen – esimerkiksi jaettuihin normeihin, tuotantosuhteisiin tai moraalialia sääteleviin instituutioihin – josta poikkeaminen on merkki tuota ulottuvuutta paljon laajemmasta yhteiskunnallista muutoksesta.

Yhteiskuntamaantieteen – tämän väitöskirjan tieteenalan – yhteiskuntakäsitystä määrittää juuri muutos (todettu tai toivottu). Tällöin yhteiskunnan ja sosiaalisen järjestyksen käsitteiden erotteleminen on turhaa, sillä yhteiskunnan pysyvien ulottuvuuksien muuttuessa ei useinkaan tutkita sitä, miten tietyt ominaisuudet pysyvät normaalisti muuttumattomina. Miten niiden tutkiminen olisikaan mahdollista, kun vasta muutos on inhimillisen ulottuvissa? Yhteiskuntamaantiede ei siten tutki niinkään yhteiskuntaa kuin yhteiskunnassa tapahtuvia (tilallisia) ilmiöitä ja niiden muutoksia. Yhteiskunnan käsitteen yksinkertaisimpana tehtävänä maantieteessä lieneekin pitää ihmistoimintaa ensisijaisesti tarkasteleva maantiede erillään luonnonmaantieteestä.

Niin kutsuttujen mikrososiologioiden käymät keskustelut sosiaalisesta järjestyksestä viittaavat juuri siihen samaan näkökulmaan – sosiaalisen järjestyksen vuorovaikutteiseen muodostumiseen – josta olen tämän tutkimuksen kysymyksenasettelua lähtenyt purkamaan. Tämä etnometodologiaan kytkeytyvä näkökulma sosiaaliseen järjestykseen ottaa lähtökohdakseen sen toiseikan, että myös yhteiskunnan pysyvä ulottuvuus on jokahetkisen neuvottelun tulos ja siten myös kyseenalaistettavissa. Sosiaalinen järjestys on pohjimmiltaan kuvitteellinen, sillä jos ihmiset arkisessa toiminnassaan joka hetki kyseenalaistaisivat ympäröivän maailman järje(stelmä)llisyyden, myös heidän toimintansa itsessään muuttuisi järjettömäksi. Kuvitteellinen järjestys tarkoittaakin yksinkertaistaen sitä, että yhteiskunnassa toimiakseen ei ole tarpeen jatkuvasti selvittää, onko jokin asia todella niin kuin vaikuttaa olevan. Näin ollen tieteelliseen tiedontuottamiseen tähtäävä tutkimus, joka ottaa lähtökohdakseen paikallisyhteisön olemassaolon, ei poikkea tässä mielessä

siitä arkitiedosta, jonka varassa tutkittavat toimijat toimivat. Etnometodologinen tutkimus puolestaan ottaa empiiriseksi lähtökohdakseen arkitiedon varassa toimimisen sekä metodologiseksi asenteekseen pyrkimyksen pois arkitiedon kyseenalaistamattomasta käytöstä tieteellisessä ajattelussa.

Lähtökohta, valitaanko tutkimuskohteeksi paikallisyhteisö vai sosiaalisen järjestyksen muodostuminen tutkimushaastatteluna käytävässä keskustelussa, ei ole suinkaan sisäisesti ristiriidaton. Olen kuitenkin vakuuttunut, että näiden eri suuntausten yhdistäminen voi osoittautua hedelmälliseksi, jolloin se myös ilmentää yksittäisen tutkimuksen mahdollisuutta vaikuttaa laajemmin tiedeyhteisöön. Tässä työssä suurimman painoarvon antaminen etnometodologiselle asenteelle näkyikin siinä, että olen pyrkinyt olemaan tietoinen aikaisemman kirjallisuuden asemasta esiympäristön muodostajana. Etnometodologeilta lainaamani lauseet ovat olleet tässä työssä korostetusti intellektuaalisessa lainassa. Tällä tavoin toivon, että ne sosiologit ja keskusteluanalyttikot, joiden tutkimusalaan olen kajoanut etsiessäni työkaluja maantieteen väitöskirjaan, eivät liittäisi minua muiden tätä perinnettä tarkoituksella väärinymmärtäneiden joukkoon. Yhtä lailla toivon, että olen onnistunut tarjoamaan maantieteilijöille riittävästi yhtymäkohtia siihen työhön, jota he jo muutenkin tekevät. Tämän työn arvo – sellaisena kuin sen kykenen tässä ja nyt näkemään – perustuu viimekädessä siihen, että muilta lainaamillani lauseilla ja sanoilla ilmaistuja ajatuksia ei ole totuttu kirjoittamaan näkyviin maantieteessä. Kun näitä ajatuksia ei ole kirjoitettu, niitä ei ole ollut.

Toiseksi tutkimustyö on tuottanut runsaasti materiaalia, jonka syntyyn olen elimellisesti vaikuttanut mutta jota en voi anastaa omiin nimiini ja tarkoituksiini. Haastattelemani ihmiset ovat jakaneet aikaansa, jotta nämä keskustelut on ylipäättään saatu käytyä ja tarinat tulleet kerrotuiksi. Minulla taas on ollut kovin vähän annettavaa noiden keskustelujen aikana, muminaa lukuun ottamatta. Vastapalvelukseni tulisikin näyttäytyä tämän kirjallisen työn ja sen tulosten muodossa. Palveluksen sisällön olen puolestaan halunnut kuvastavan sen saajaa, en antajaa. Olenkin halunnut nähdä vaivaa tuodessani lukijan nähtäväksi katkelmia käymistäni haastattelukeskusteluista sellaisina kuin ne käytiin. Olen pyrkinyt välttämään katkelmien käyttöä ensisijaisena näyttönä osoittamaan jonkin teoreettisen lausuman paikkansapitävyyttä. En silti halua uskotella, että katkelmat sellaisinaan kuvaisivat jotain mielenkiintoista, mutta aiempi välinpitämättömyyteni aineistoon on analyttisessä tarkastelussa vaihtunut toisinaan jopa innostukseen. Olen saksilaisittain ottanut käsiteltäväksi palan sosiaalista elämää ja katsonut, mitä analyttisesti kiinnostavaa siitä on saatavissa irti. Koska haastattelujen alkuperäinen käyttötarkoitus on ollut maantieteellis-tutkimuksellinen, valitut katkelmat heijastavat myös sitä maantieteellistä järjestystä, josta maantieteilijänä olen kiinnostunut. Tätä kautta jaankin Peter Freundin ja Mona Abramsin (1976) vakuuttelun siitä, että etnometodologiaan ”uskottomasti suhtauduttaessa” sisältyy kriittisen tutkimuksen mahdollisuus. Paremmen maailman tekemiseen tarvittavat lauseet löytyvät kyllä haastateltavien lausumista ja kirjoittamastani tekstistä, mutta jätän tuon maailman suunnittelun – tai sulkeistamisen – lukijan itsensä tehtäväksi.

Liitin työni alkupuolella omat lähtökohtani eräisiin kulttuuria tutkivan maantieteen nykykeskusteluihin. Nostin esiin *Progress in Human Geography* -lehdessä julkaistun Mike Crangin kolmiosaisen raporttisarjan yhtenä keskeisenä tutkimusalan metodista nykytilaa hahmottavana esityksenä ja vahvana kannanottona maantieteen merkityksellisyydestä. Näin siksi, että Crang tarkastelee laajempien metodologisten kategorisointien ohella erityisesti maantieteen (laadullis-)mene-

telmällisiä painotuksia. Pohdittaessa maantieteen tieteenalan kosketuspintaa laajemmin yhteiskuntaan havaitaan, että äänen antamisen, kentän kuuntelemisen ja tutkimushenkilöiden osallistamisen tai maantieteellisen täsmätiedon projektit ovat metodologisesti kaikkialla ja toimivia mutta käytännön toteutukseltaan vaihtelevia. Kun lisäksi ainakin brittiläistä akateemista nykykeskustelua näyttää ohjaavan huoli siitä, että laadullisten menetelmien suosio verottaa tutkijoiden ja opiskelijoiden kykyä ja halua käsitellä aineistoa kvantitatiivisesti, Crang (2002, 647) kysyy oikeutetusti, miten laadullisten menetelmien maantiede voisi parhaiten palvella yhteiskuntaa. Vastaus riippuu luonnollisesti siitä, millaisista palveluksista puhutaan: maantieteilijöiltä perinteisesti tilatuista vai kokonaan uudentyypisistä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden muodoista.

Kirjoitussarjassaan Crang hahmottelee ansiokkaasti näitä uudentyypisiä tehtäviä ja toteaa maantieteessä tehtävän laadullisen tutkimuksen olevan yhä eettisesti ja poliittisesti inspiroitunutta ja tutkijoiden olevan kiinnostuneita työnsä moraalisisista ja poliittisista seurauksista. Tämä ei ole huolestuttavaa. Itselleni päänvaivaa aiheuttaa sen sijaan se, että Crang ei missään vaiheessa kirjoitussarjaansa kyseenalaista sitä, voisiko yhteiskunnallisesti hyväksyttävän tutkimuksen päämäärä ja oikeutus olla luonteeltaan muunlainen kuin julkipoliittinen. Olisiko maantieteellisen tiedon akateemisen tuottamisen ja sen poliittisten, eettisten ja moraalisten kytkösten pohtimisen ohessa syytä miettiä sitä, miten me kaikki käytämme maantiedollista tietoa jokapäiväisessä toiminnassamme? Jokin ylellinen päämäärä tällaisellakin tutkimuksella tulee toki olla, mutta se voi olla myös esteettinen. Harvey Sacksin tiedekäsitystä valottaessaan David Silverman (1998, 186–190) päätyy ehdottamaan Sacksin peräänkuuluttamaa pienuuteen, hitauteen, selkeyteen ja epäromanttisuuteen pohjaavaa tutkimusohjelmaa. Sen tunnusmerkkinä on eräänlainen ihmetteleminen, tutun lähestyminen epätotunnaisesti (*respecifying*) (Laurier 2004a, 395). Tällainen tutkimusstrategia vastustaa johtopäätöksiin ryntäämistä ja kehottaa pyhäntymään ja ihmettelemään sitä, miten tuohon johtopäätökseen päästiin.

Harold Garfinkelin *Ethnomethodology's program: working out Durkheim's aphorism* (2002) tarjoaa esimerkin tällaisesta tutkimusstrategiasta. Durkheimin aforismilla Garfinkel viittaa sosiologi Émile Durkheimin kuuluisaan toteamukseen, että sosiaaliset faktat on ymmärrettävä esineiksi. Lausuman on tavanomaisesti tulkittu tarkoittavan, että yhteiskuntatutkijoiden tulisi omaksua sosiaalisten faktojen objektiivisuus tieteellisen ajattelun perustaksi ja pyrkiä pääsemään sosiaalisia faktoja kuvaavien käsitteiden taakse. Garfinkel lukee aforismia toisin ja ehdottaa tieteellisen ajattelun lähtökohdaksi sosiaalisten faktojen objektiivisuuden tarkastelemista *yhteiskunnan jäsenten aikaansaannoksena*. (Rawls 2002, 20.)

Haastattelukatkelmassa (10) *Kiskrystallen* puheen keskiössä olivat vastaajan malminäytteet ja katkelman analyysissä malminäytteiden siirtyminen puheen aiheeksi. Ajatellaan malminäytteiden kuvaavaan kovaa faktaa. Tämän työn perimmäisenä tarkoituksena on ollut herättää tekijä ja lukija pohtimaan suhtautumista tällaisiin itsestäänselvyyksiin. Faktuaalisten malminäytteiden tuominen etnometodologisen tieteellisen ajattelun piiriin tekee nimittäin niistä saippuakuplan kaltaisia. Niin paljon kuin J.P. Roos tai niin sanotut normaalimaantieteilijät haluaisivatkin päästä eroon saippuakuplista ja rakentaa käsitteidensä kuoreksi jotain kovaa ja kiinteää jolla täyttää yhteiskuntavelvoitensa, asia ei ole niin yksinkertainen. Verkkosanakirja Wikipedia tarjoaa keskustelun pohjaksi tässä yhteydessä riittävän ja käyttökelpoisen määritelmän saippuakuplista:

Saippuakupla on hyvin ohut saippuavedestä muodostunut ontto sateenkaaren väreissä kimalteleva kalvo. Saippuakuplat pysyvät yleensä koossa vain hetken ja hajoavat joko itsestään tai törmätessään johonkin esineeseen. Tästä haavoittuvasta olomuodostaan johtuen niistä on tullut metafora jollekin houkuttelevalle mutta kuitenkin aineettomalle ilmiölle. Saippuakuplia käytetään lähinnä lasten leikeissä, mutta niiden käyttö artistisiin tarkoituksiin osoittaa, että myös aikuiset tuntevat viehätystä niihin. Saippuakuplat ovat käyttökelpoisia ratkaistaessa tilan monimutkaisia matemaattisia kysymyksiä, sillä muotoutuessaan ne etsivät aina pienimmän mahdollisen pisteiden välisen pinta-alan.³⁴

I

Sosiologi J.P. Roos ei päätenyt sattumalta rinnastamaan halveksimiensa tutkijoiden tuottamien käsitteiden käyttöarvoa saippuakupliin. Saippuakuplametaforan käyttökelpoisuus ja yleisyys piilee saippuakuplien yhtäältä hyvin houkuttelevassa mutta samalla sisällöllisesti tyhjässä olemuksessa. Sanotaanhan, että jokin on ”hauras kuin saippuakupla”. Kutsumme myös aina niin suosittuja televisiosarjoja ja elokuvia ”tyhjäänpäiväisen sentimentaaliseksi” saippuaoopperoiksi.³⁵ Samalla tavalla normaalitiede kohtelee arkisia havaintojamme: ne ovat kyllä viihdyttäviä, mutta sellaisenaan ne eivät vielä sisällä mitään erityisen huomionarvoista, eivätkä ne siten ole myöskään tutkimuksellisesti ensisijaisia kohteita. Esimerkiksi tutkimusprojekteja suunniteltaessa hankkeen käynnistämisen tarpeellisuutta perustellaan joko korostamalla aiheen ja asiantilan tosiasiallista merkittävyyttä (tutkimusaihe on jo nyt merkittävä) tai luomalla mielikuva aiheen potentiaalisesta merkittävyydestä (tutkimusaihe ei ole aiemmin saanut osakseen riittävä huomiota). Luennoillaan Harvey Sacks (1992a, 28 sit. Silverman 1998, 187) otti kantaa tällaisten tutkimusaiheiden valintaan ja ihmetteli, miksi lähtökohtaisesti pienet asiat eivät missään tutkimuksen vaiheessa voisi päätyä tutkijan mielenkiinnon kohteiksi:

Miksi pitäisi esimerkiksi olettaa, että tutkimuksen kohteena on oltava valtio ja vallankumous, kun on mahdollista, että esimerkiksi sananlaskut voivat auttaa ymmärtämään ihmisten toimintaa ja niitä välineitä, joilla he toimintansa rakentavat ja järjestävät.

Tutkimuksen ja tutkijan kiinnostuksessa on siis selvästi eroteltavissa eri tasoja. Sosiologi Wayne Brekhus (1998, 38) liittää vallankumouksia, poikkeavia alakulttuureita tai uskonnollisia kultteja tutkimuskohteikseen valitsevien valintaperusteet aiheen *empiiriseen kiinnostavuuteen*, jossa on kyse epänormaalin tai epätavallisen nostamisesta tutkimuksen keskiöön. Valtioiden tutkiminen on Brekhusin mukaan puolestaan kytköksissä tutkimuksen *moraaliseen tai poliittiseen kiinnostavuuteen*. Tutkimuskohteen valinnalla haetaan tällöin näkökulmaa sosiaaliin ja moraalisiin ongelmiin, joiden ratkaisemiselle tai joista keskustelemiselle koetaan olevan laaja kulttuurinen tarve. Sacksin peräänkuuluttamassa tutkimuksessa on sitä vastoin

³⁴ Hakusana 'soap bubble' Wikipedia-verkkosanakirjassa http://en.wikipedia.org/wiki/Soap_bubble, 20.12.2005.

³⁵ Hakusanat 'saippuakupla' ja 'saippuaooppera' teoksessa Suomen kielen perussanakirja 3. osa (1994). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Painatuskeskus, Helsinki.

kyse *analyttisestä kiinnostavuudesta*: siitä miten ja millä tavalla tutkimuskohteena olevat jäsenet rakentavat tutkittavaa ilmiötä osana inhimillistä toimintaansa. (Brekhus 1998, 38.) Kahdesta ensin mainitusta poiketen analyttisessä kiinnostavuudessa ei lähdetä ongelmakeskeisyyden oletuksesta. Sacksin mukaan tutkijan ei ole mahdollista tietää etukäteen, mikä hänen tutkimassaan ilmiössä on tärkeää ja merkittävää (Silverman 1998, 69–70). Tällöin on myös samantekevää, kuinka laajasti tunnistettu ja etukäteen arvostettu tutkimuksen kohdeyksikkö on.

Empiirisen kiinnostavuuden tai laajasti tunnistettujen poliittis-moraalisten kysymysten sulkeistaminen tutkimuksen lähtöoletusten ulkopuolelle ja keskittyminen arkisiin, huomaamattomiin, tavanomaisiin ja poliittisesti värittömiin ilmiöihin ei silti sulje pois mahdollisuutta päätyä poliittisesti arkaluontoisiin tai moraalisesti keskustelua herättäviin tutkimustuloksiin (Brekhus 1998, 44). Tällainen ongelmakeskeisyydestä etäännyttävä aihevalinta voi jopa olla poliittisesti edistyksempää ratkaisu kuin sellaisen kärjistetyn tutkimusasetelman muodostaminen, joka lopulta ehkä vahvistaa stereotyyppistä asetelmaa. Taipumus tutkia ääritapauksia saattaa – tutkijan tavoitteita vastaan – vahvistaa sosiaalista ongelmaa ylläpitäviä rakenteita. Brekhus (1998, 44) antaa vakuuttavia esimerkkejä tutkimuksista, joiden sinällään poliittisesti suoraan kantaaottamattomat tulokset voivat lisätä merkittävästi ymmärrystämme tavoista, jolla sosiaalinen todellisuus järjestyy:

Tutkimalla esimerkiksi sellaisia moraalisesti latteita aiheita kuin miten elämämme on segregoitunut mentaalisesti kodin ja työn ympärille voi tarjota hyödyllisiä analyttisiä näkökulmia segregoitumisen tutkimukseen yleensä. Samoin sellainen poliittisesti vähäpätöinen seikka kuin miten urheilukilpailuissa osallistujat jaetaan sarjoihin heidän painonsa tai ikänsä perusteella voi lisätä tietoa sellaisista poliittisesti tärkeistä prosesseista, joiden ymmärtäminen on keskeistä pyrkimyksissä tasoittaa miesten ja naisten asemaa työelämässä tai mustien ja valkoisten asemaa koulutuksessa.

Kun suurten ja tärkeiden asioiden läsnäolo ei haittaa tutkijaa, pienten kohteiden tarkka kuvailu ja tulkitseminen on itse asiassa merkittävyttä luotettavampi ja eettisempi lähtökohta tutkimukselle.

II

Millaiset tieteentekijän tunnusmerkit kuvaavat Roosin kaipaamaa aikalaisanalyttikköä? On helpompi aloittaa siitä, millainen hänen ei tulisi olla. Saippuakuplien puhaltelu on yleisesti katsottuna lasten ja lastenmielisten puuhaa, se on leikkiä vailla erityisempää vakavamielistä tarkoitusta. Aikuisten toimintana se on taidetta enemmän kuin tiedettä. Saippuakuplien seuraaminen saati puhalteluun ei yksinkertaisesti ole tutkijan arvolle sopivaa. Kun joku arvovaltainen henkilö kuitenkin ryhtyy johonkin yleisesti ymmärrettynä hullutteluun (vaikkapa nyt saippuakuplien puhalteluun), seurauksena saattaa olla fanaattinen seuraajajoukko. Aikalaiset näkivät myös etnometodologiassa piirteitä karismaattisia johtajia sokeasti seuraavien nuorten liikkeestä. Arvostettu nationalismin tutkija Ernest Gellner (1975, 435) kuvasi kohtaamistaan etnometodologien kanssa seuraavasti:

Etnometodologiaa voisi kuvata asenteeksi, jossa subjektiivinen, 'kalifornia-lainen' tunnelma sekoittuu muutoin vakavamieliseen, skientistiseen aka-

teemisen sosiologian segmenttiin. Jos liikkeen sosiaalinen paikantaminen osuu oikeaan, tämä asenne symbolisoituu dramaattisesti liikkeen ulkoisiin piirteisiin – esimerkiksi sen leimalliseen luennointityyliin, joka on selvästi saanut vaikutteensa pikemminkin Elvis Presleyletän kuin Talcott Parsonsilta. Taipumukseen kiemurrella ja vääntelehtiä, rakastella mikrofoniam, välittää joka ikisellä eleellä näkemystä, että spontaanisuus, subjektiivisuus ja itse-riittoinen jatkuvuus ja virta ovat kaikki kaikessa, eivät mitkään formaalit rakenteet tai ulkopuoliset säännöt. Sama asenne oli havaittavissa, kun minulla oli unohtumaton kunnia osallistua etnometodologien konferenssiin Edinburghissa. Pidän huomionarvoisena, että etno-pimujen laatu ja määrä ylitti kirkkaasti minkään muun aikaisemmin kohtaamani suuntauksen – jopa äärivasemmisto-pimujen, puhumattakaan tavallisten antropo-pimujen, sosio-pimujen tai (niin kauhealta kuin se kuulostaakin) filosofia-pimujen – saavutukset. Kaikki tämä osoittaa vain sitä, että suuntauksen kulttuurin ja nousevan nuorisokulttuurin välillä on selvä jatkumo, jossa nuorisokulttuuri tarjoaa luontoisetujaan etnometodologialle. Suuntauksessa on taikaa, jolla se vetoaa juuri nuoriin.

Gellnerin luonnehdintaa lukiessa on syytä asettaa se yhteiskunnalliseen ja ajalliseen kontekstiinsa. Harvey Sacks piti luentojaan 1960- ja 70-lukujen Kaliforniassa, joten hänen työnsä liitettiin luontevaksi osaksi ”kukkaikskulttuurin lumoteollisuutta” (Gellner 1975). Toinen samaan aikaan yliopistomaailmaa vavahduttanut liike oli seurausta hyvin päämäärätietoisesta marxilaisen tutkimuksen aallosta (erovaisuudesta huolimatta suuntauksista on löydettävä yllättäviäkin yhteneväisyyksiä, ks. Freund & Abrams 1976). Gellnerin kommentti kuvastaa kuitenkin hyvin myös sitä, kuinka monet etnometodologiasta tietämättömät ovat muodostaneet mielikuvansa suuntauksesta joidenkin ulkoisten seikkojen pohjalta. Eric Livingstone (1988) toteaa, että tuskin mikään muun tieteenala on kärsinyt yhtä paljon tulkitsijoidensa käsissä kuin etnometodologia. Toisin ajateltuna nykyisen kiinnostuksen laajuus etnometodologiaa kohtaan on mahdollista ymmärtää sitä taustaa vasten, että harva 1960- ja 70-luvun metodologisista keskusteluista on vuosikymmenten jälkeen yhtä kiivasta ja vastaukset yksinkertaisinakin pidettyihin kysymyksiin edelleen yhtä avoimia kuin etnometodologian kohdalla (ks. esim. Kim 1999).

III

J.P. Roos (1997) selittää, että hänen saippuakuplavertauksensa taustalla on ”syvä inho löysää käsitepuuroa ja aiheen vierestä puhumista kohtaan”. Tähän ovat Roosin mukaan syyllistyneet ne lukuisat niin kutsutut (mutta nimeltä mainitsemattomat) aikalaiskriitikot, jotka eivät aikalaisanalyysin tärkeydestä puhumiseltaan ehdi oikeasti harrastaa mitään saarnaamansa kaltaista. Piirteitä samanlaisesta tieteellisestä populismista tai maantieteen arkistamisesta olen ollut havaitsevanani joidenkin (aikaisemmin jo nimeltä mainittujen) maantieteilijöiden ajattelussa. Osana maantieteen yhteiskuntateoreettista herätystä maantieteilijät ovat havainneet uusia tutkimuskohteita, päästäneet positivismiin kaavoihin vangitsemat yhteiskunnalliset ilmiöt hengittämään ja elämään sitä elämää, jossa nuo ilmiöt saavat ilmiönsä. Roosin kritiikin toinen kärki osoittaa aikalaisanalyysin näennäiseen helppouteen. Kuinka monta kertaa ja monessa yhteydessä olen seurannut ihmisten toimintaa suhteessa yhteiskuntaan todeten, miten ihmeessä ihmiset eivät ym-

märrä, että siinä mitä he sanovat, tekevät ja sanovat tekevänsä ei ole vähäisintäkään mieltä? Sukupuoliroolit, poliittiset kannanotot, järjettömän toiminnan (sinänsä) järkipäriset perustelut sijoittuvat noiden yhteiskuntaymmärrysten ihmettelysten kärkipäähän.

Millainen on se yhteiskunta, jota tutkimuksemme tai arkisemmat ihmettelymme käsittelevät? Myös koko yhteiskunnan mieltämisessä saippuakuplaksi on mieltä. Saippuakuplan elämä on lyhyt. Ne pysyvät koossa vain hetken. Ne hajoavat itsestään tai törmätessään johonkin vieraaseen aiheeseen. Jos saippuakuplan haluaa vangita vaikkapa käsiensä sisään, tuo teko yleensä vain lyhentää kuplan elämää. Varovainen voi onnistua, mutta toisaalta myös kuplan tarkoituksellinen hajottaminen on helppoa. Roosin kaltaiselle kriitikolle avautuu mahdollisuus tarttua pahanlaatuisina pitämiinsä yhteiskuntakupliin voimalla ja hajottaa kuplat näkyvästi. Hän voi myös havaita hyviä kuplia, joiden elämän soisi jatkuvan. Roosin kritiikki puree puolestaan tutkijoihin, jotka käyttävät aikansa osoittelemaan vääristyneitä kuplia – mitä useammasta suunnasta niitä löytyy ja mitä useamman niistä ehtii osoittamalla nimeämään, sitä parempi. Roos haluaa, että yhteiskunnan ongelmiin myös puututaan, ei riitä että pidetään kirjaa niiden olemassaolosta.

Etnometodologiaa soveltava tutkija näkee saippuakuplassa sosiaalisen järjestyksen. Sosiaalisen järjestyksen – toisin kuin yhteiskunnan – olemassaolo otetaan lähtökohtaisesti kuvitteellisena ja hetkessä havaittavissa olevana. Koska yhteiskunta tai sosiaalinen järjestys ei ole staattinen, myöskään sen kuvaamiseen käytettävät käsitteet ja menetelmät eivät ole pysyviä. Juuri äsken puhalletut saippuakuplat leijailevat nyt silmiäni edessä... Mutta lukija saattaa kuitenkin odottaa vastausta vielä muutamiin kysymyksiin. Mistä saippuakuplat tulevat? Täytyyhän jonkun tai jonkin niitä puhalttaa. Onko mahdollista erottaa, mistä hyvänlaatuiset ja vastaavasti huonolaatuiset kuplat tulevat? Eliminoimalla huonolaatuiset puhaltavat tekijät olisi varmasti mahdollista saada aikaan suurempi määrä hyvälaatuisia saippuakuplia. Parantamalle hyvänlaatuisten kuplien puhaltajien olosuhteita kuplista saataisiin ehkä pidempi-ikäisiä. Roosin kritiikistä ponnistaen, mutta samalla siihen skeptisesti suhtautuen, etnometodologi tarkastelee saippuakuplia. Hän ei esitä tai pohdi näitä kysymyksiä vaan tarkastelee itse ilmiötä, saippuakuplien leijailua.

Kirjailija Milan Kunderalle ajan nopeutuminen on suoraan verrannollinen unohtamisen väijäämättömyyteen (Silverman 1998, 187). Saksin menetelmän oli valita tutkimuksen kohteeksi lähtökohtaisesti erityisen ”tylisyttävää materiaalia” (Sacks 1992a, 293). Näin saattoi antaa mahdollisuuden myös etukäteen (teoreettisesti) merkityksettömille asioille osoittaa kontekstuaalisen merkittävyytensä. Tämä tapahtuisi keskittymällä niihin asioihin, jotka ovat toisaalta itsestään selvästi tosia mutta joita ei silti ja juuri siksi voida ohittaa, jos halutaan ymmärtää noiden asioiden yhteiskunnalliset ehdot. Tällainen tutkimus on hidasta ja pyrkii välttämään kiireessä tehtyjä suuria johtopäätöksiä. Pitkän päälle yhteiskunta on ilmiönä hyvin tylsä. Arkipäiväisen ja banaalin elämän joukosta on toki nostettavissa analysoitavaksi esiin osia, jotka ovat poikkeuksellisia, kiinnostavia, uusia – kaikki tämä vain huomatakseen, että nuo(kin) osat ovat pohjimmiltaan tavallisia, tylsiä, jo kertaalleen koettuja.

IV

Saippuakuplat hajoavat itsestään tai joutuessaan kosketuksiin vieraan esineen kanssa. Ensimmäisessä tapauksessa tutkija tyytyy dokumentoimaan tapahtuvaa

tai jo päättynyttä tapahtumaa vaihe vaiheelta. Tutkimukseni johdannossa esittelin yhdyskuntien elinkaaria hahmottelevaa tutkimusperinnettä, jonka voisi tässä yhteydessä samaistaa tutkittavaa ilmiötä dokumentoivaan otteeseen. Yhdyskunnan elinkaaren olemassaolon havaitseminen, elinkaaren vaiheiden erottelu ja todentaminen edellyttää saippuakuplaketjujen etenemisen seuraamista.

Mutta onko tutkijalla oikeus tarttua kupliin ja hajottaa ne? Tutkimus voi – ja esimerkiksi toimintatutkimuksen tapauksessa korostetusti haluaa – toimia muutoksen välineenä. Tutkija, joka osaa puhaltaa kauniita tai pitkäkestoisia kuplia, voi tarkoituksellisesti tulla näkyväksi osaksi tutkimaansa ilmiötä. Useita paikallisyhteisöjä käsitteleviä tutkimuksia on motivoinut tutkijan halu vaikuttaa tavalla tai toisella tutkimuskohteeseensa. Samalla tutkimus myös laajentaa tieteellistä ymmärrystä ja välineistöä, jota on mahdollista hyödyntää tulevien kohteiden tarkastelussa.

Etnometodologian pitkäntähtäimen tavoite ei rajoitu vain yhteiskuntatieteellisen tietovarannon kartuttamiseen. Ilkeämmin ilmaistuna etnometodologien tuloksia on pidetty hyödyttöminä. Michael Lynch (1996) kuitenkin toteaa, että etnometodologiaan sisältyy myös mahdollisuus kerätä ja dokumentoida niin kutsuttua hiljaista tietoa erilaisissa organisatorisissa ja institutionaalisissa käytännöissä. Tällöin etnometodologisen tutkimuksen tulos on eräänlainen talonsisäinen käyttöopas, joka sisältää luettelon yleisimmistä *kyseisen* organisaation toimintatavoista, ongelmatilanteista ja niiden ratkaisukeinoista. Luettelo ei perustu yleisiin säännönmukaisuuksiin eikä ole näin ollen (välttämättä) sovellettavissa muihin organisaatioihin, mutta se voi olla käyttäjälleen käytännön työn kannalta yleisohjeita hyödyllisempi apuväline. Tässä työssä etnometodologinen ote on toiminut tutkimusprosessin ongelmia – metodologisia ja käytännönongelmia – ratkaisevana työkaluna. Samaa työkalua voi (ja aion) käyttää tulevissa tutkimuksissa toisenlaisien ongelmatilanteiden ratkaisussa.

V

Saippuakuplan olemassaolon ehdot on selvitettävissä matemaattisesti. Tai mikä vielä tärkeämpää, saippuakuplaa voidaan käyttää hyväksi ratkaistaessa tilan matemaattisia ongelmia: saippuakuplat löytävät aina pienimmän mahdollisen piteiden/reunojen välisen pinta-alan. Näin ollaan jälleen maantieteen etäisyyden kysymyksissä. Saippuakuplan etäisyys on absoluuttista ja matemaattista, niin haluttaessa sen avulla voitaisiin ratkoa esimerkiksi kustannustehokkaimpaan sijaintiin liittyviä ongelmia. Mutta etäisyys voi olla myös kokemuksellista, jopa taiteellista, jos sitä tarkastellaan humanistisen maantieteen etäisyyden kautta. Maantieteilijä Pauli Tapani Karjalainen (1997) kirjoittaa omenoista. Omena on esine, kuin bioaikakapseli, jolla voi palata menneisyyteen, lapsuuden pihamaisemiin, kukkivien omenapuiden tuoksuihin, omenavarkaissa käymisen aiheuttamaan nipistykseen vatsanpohjassa, saaliiksi saatujen omenoiden makuihin. Karjalainen voisi kirjoittaa myös saippuakuplista, oikean puhallustekniikan etsimisestä ja oivaltamisen hetkestä, saippuan karvaasta mausta huulilla. Eikä vain hetkestä, vaan ajasta, ihmisistä, jotka ympäröivät tuota hetkeä: lapsuudesta aikana ja paikkana, jolloin maailma sumeni saippuakuplan taustalle. Karjalainen kirjoittaa herkästi tunteista tietäen, että juuri näin on kirjoitettava. Muulla tavoin kuvailtaessa menetetään omenan maistamisen inhimillinen kokemuksellisuus aivan kuten saippuakuplan

olemuksen selittäminen luonnontieteellisen menetelmän avulla hävittää saippuakuplien havainnollistavan kauneuden.

Etnometodologiaa kuvaa puolestaan tietty epäromanttisuus. Harvey Sacksin yhtenä kritiikin kohteena oli pitkälti romantisoitu ihmiskuva, jossa ”inhimillisellä tietoisuudella” on ”syvä sisyy”, josta voidaan saavuttaa tietoa tuon kokemuksen autenttisella kuvauksella. Sacksille (1992b, 248) kokemukset – omenan syönti, saippuakuplien puhaltelu ja kaikki ne tunteukset, jotka heräävät niitä muisteltaessa – ovat ”hienovaraisesti säännöstelltyjä asioita” (*carefully regulated sort of things*). Edes yltiösentimentaalinen henkilö ei tunteile päämäärättömästi ja sattumanvaraisesti. Kokemusten esiintuomiselle on tilanteisesti rakentuvat kehyksensä, jotka määrittävät kokemustemme luonnetta ja määrää. Näiden kehysten vuorovaikutuksellinen rakentaminen ja tämän rakentumisen ’selväksi näkeminen’ on etnometodologian päämäärä.

VI

Selväksi näkeminen vaatii tiettyä kurinalaisuutta. David Silverman (1998, 190) kuvaa Sacksin tieteellistä työtä motivoineen halu saada sanottua asiat ’oikein’. Tämän voi tulkita kahdella toisiinsa kytkeytyvällä tavalla. Ensinnäkin asioiden sanominen oikein sisältää pyrkimyksen selkeyteen. Sacks allekirjoittaisi Roosin kritiikin: ”tutkija joka ei kysyttäessä pysty kertomaan mitä hän jollain asialla oikein on tarkoittanut, on [myös Sacksin silmissä] kelvoton tutkija”. Mutta tutkijan, joka ottaa tarkasteltavakseen ensi alkuun mitäänsanomattomia tutkimuskohteita, on oltava erityisen tarkkaavainen analyysissään, jotta se olisi vakuuttavaa. Sacksille vakuuttavuus merkitsee asiassa ja valitussa näkökulmassa pysymistä. Tällöin myös mahdollisuus sanoa jotain uutta ja kiinnostavaa on olemassa työn viime riveille saakka.

Maantieteilijä Gunnar Olsson (1979, 295) arvuutteli kolmekymmentä vuotta sitten maantieteen suuren paradigmanuutoksen keskellä – positivistisen tieteenfilosofian perusoletusten kestättömyyteen herättäessä – lukijaansa seuraavasti:

Olenko nyt aikeissa ehdottaa, että jos haluamme yhteiskuntatieteellisten löydöstemme muuntuvan toiminnaksi, meidän olisi heitettävä pois yhtälömme ja sen sijaan ryhdyttävä puhumaan kuten runoilijat? Olenko ehdottamassa, että meidän olisi lakattava olemasta manipuloivia yhteiskuntainsinöörejä ja sen sijaan ryhdyttävä käyttäytymään sensitiivisinä seikkailijoina joita oikeastaan olemme? Ehkä olen, en! Mutta – juuri nyt – kenties tosiaan olen!

*Järjestyksessä*³⁶

- Olette nyt molemmat täällä, joten voimme aloittaa tutustumiskierroksen. Tätä tietä, arvon herrat.
- Tällä laitteella muokkaamme yhteiskuntamme epäsovit ainekset kauniin pyöreiksi... niin kaunis.
- Nämä ahkerat neidit tässä pakkaavat pallot tällaisiin kennoihin, jotka

³⁶ Dialogi on lainattu Tuomas Kärkkäisen sarjakuvasta *Järjestyksessä*, joka julkaistiin Kulttuuri-vihkojen numerossa 3/2006, 54–55.

trukkikuskimme sitten toimittavat varastolle. Seuratkaa perässä, hyvät herrat.

- Kerrassaan upea näky! Niin kauniisti riveissä...
- > Mitäs näille seuraavaksi tapahtuu?
[tauko]
- Miten niin seuraavaksi?
- Ne ovat järjestyksessä.
- Jär-jes-tyk-ses-sä.

KIRJALLISUUS

- Agnew, John (1987): *Place and politics: the geographical mediation of state and society*. Allen & Unwin. Boston.
- Alastalo, Marja (2005): *Metodisuhdanteiden mahti. Lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa 1947–2000*. Vastapaino. Tampere.
- Alasuutari, Pertti (1999): *Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos*. Vastapaino. Tampere.
- Alasuutari, Pertti (2005): *Social theory & human reality*. Sage. Lontoo.
- Alvesson, Mats (2003): *Beyond neopositivists, romantics, and localists: a reflexive approach to interviews in organizational research*. *Academy of Management Review* 28: 1. 13–33.
- Andersen, Ole Johan, Morten Brattvoll, Even Høydahl, Asbjørn Karlsen, Einar Lier Madsen, Åge Mariussen & Jan R. Størkersen (1997): *Evaluering av arbeidet med omstilling i kommuner/regioner med ensidig næringsgrunnlag*. NF-rapport 5/97. Bodø.
- Auburn, Timothy & Rebecca Barnes (2006): *Producing place: a neo-Schutzian perspective on the 'psychology of place'*. *Journal of Environmental Psychology* 26: 1. 38–50.
- Baker, Carolyn D. (1997): *Membership categorization and interview accounts*. *Teoksessa Qualitative research: theory, method and practice*. Toim. David Silverman. Sage. Lontoo. 130–143.
- Baker, Carolyn D. (2002): *Ethnomethodological analyses of interviews*. *Teoksessa Handbook of interview research*. Toim. Jaber F. Gubrium & James A. Holstein. Sage Publications. Lontoo. 777–795.
- Beach, Wayne A. (1990): *On (not) observing behavior internationally*. *Western Journal of Speech Communication* 54: 3. 603–612.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk society: towards a new modernity*. Sage. Lontoo.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann (1966/1991): *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Penguin Books. Lontoo.
- Bingham, Nick & Nigel Thrift (2000): *Some new instructions for travellers: the geography of Bruno Latour and Michel Serres*. *Teoksessa Thinking space*. Toim. Mike Crang & Nigel Thrift. Routledge. Lontoo. 281–301.
- Binnie, Jon, Julian Holloway, Steve Millington & Craig Young (2007): *Mundane geographies: alienation, potentialities, and practice* [Guest editorial]. *Environment and Planning A* 39: 3. 515–520.
- Birkeland, Inger (1998): *Nature and the 'cultural turn' in human geography*. *Norsk geografisk tidsskrift* 52: 4. 229–240.
- Blunt, Alison & Jane Wills (2000): *Dissident geographies: an introduction to radical ideas and practice*. Prentice Hall. Harlow.
- Bologh, Roslyn Wallach (1992): *The promise and failure of ethnomethodology from a feminist perspective: comment on Rogers*. *Gender and Society* 6: 2. 199–206.
- Brekhus, Wayne (1998): *A sociology of the unmarked: redirecting our focus*. *Sociological Theory* 16: 1. 34–51.
- Bridge, Gavin (1998): *Excavating nature: environmental narratives and discursive regulation in the mining industry*. *Teoksessa. An unruly world? Globalization, governance and geography*. Toim. Andrew Herod, Gearóid Ó Tuathail & Susan M. Roberts. Routledge. Lontoo. 219–243.

- Brown, Barry (2007): Working the problems of tourism. *Annals of Tourism Research* 34: 2. 364–383.
- Brown, Barry & Eric Laurier (2005): Maps and journeys: an ethnomethodological investigation. *Cartographica* 40: 3. 17–33.
- Buell, Lawrence (2001): Writing for an endangered world: literature, culture, and environment in the U.S. and beyond. Harvard University Press. Lontoo.
- Buttimer, Anne (1976): Grasping the dynamics of lifeworld. *Annals of the Association of American Geographers* 66: 2. 277–292.
- Buttimer, Anne (1977): Comment in reply: humanism, phenomenology, and geography. *Annals of the Association of American Geographers* 67: 1. 180–183.
- Button, Graham (toim.)(1991): *Ethnomethodology and the human sciences*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Callon, Michel & Bruno Latour (1981): Unscrewing the big Leviathan: how actors macro-structure reality and how sociologists help them to do so. *Teoksessa Advances in social theory and methodology: toward an integration of micro- and macro-sociologies*. Toim. Karin Knorr-Cetina & Aron V. Cicourel. Routledge & Kegan Paul. Lontoo. 277–303.
- Casey, Edward S. (1996): How to get from space to place in a fairly short stretch of time: phenomenological prolegomena. *Teoksessa Senses of place*. Toim. Steven Feld & Keith H. Basso. School of American Research Press. Santa Fe. 13–52.
- de Certeau, Michel (1984): *The practice of everyday life*. University of California Press. Berkeley.
- Cook, Nigel J. (1996): Mineralogy of the sulphide deposits at Sulitjelma, northern Norway. *Ore Geology Reviews* 11: 5. 303–338.
- Corazza, Eros (2007): Contextualism, minimalism, and situationalism. *Pragmatics & Cognition* 15: 1. 115–137.
- Cox, Kevin R. (1998): Spaces of dependence, spaces of engagement and the politics of scale, or: looking for local politics. *Political Geography* 17: 1. 1–23.
- Crang, Mike (2002): Qualitative methods: the new orthodoxy? *Progress in Human Geography* 26: 5. 647–655.
- Crang, Mike (2003): Qualitative methods: touchy, feely, look-see? *Progress in Human Geography* 27: 4. 494–504.
- Crang, Mike (2005): Qualitative methods: there is nothing outside the text? *Progress in Human Geography* 29: 2. 225–233.
- Dahl, Robert A. (1961): *Who governs? Democracy and power in an American city*. Yale University Press. New Haven.
- DeSilvey, Caitlin (2006): Observed decay: telling stories with mutable things. *Journal of Material Culture* 11: 3. 318–338.
- Dewsbury, John-David (2000): Performativity and the event: enacting a philosophy of difference. *Environment and Planning D: Society and Space* 18: 4. 473–496.
- Dirlik, Arif (1996): The global in the local. *Teoksessa Global/local: cultural production and the transnational imaginary*. Toim. Rob Wilson & Wimal Dissanayake. Duke University Press. Durham. 21–43.
- Dixon, Deborah P. & John Paul Jones III (2004): What next? *Environment and Planning A* 36: 3. 381–390.

- Dow, Maynard Weston (1993): Allan Pred interviewed by Geoffrey J. Martin. 15 April 1980. Online Geographers on Film Transcriptions. Ladattu osoitteesta <http://oz.plymouth.edu/~gof/home.html>, 27.11.2007.
- Driver, Felix (1995): Guest editorial: Geographical traditions: rethinking the history of geography. *Transactions of the Institute of British Geographers* 20: 4. 403–404.
- Duncan, James S. (1978): The social construction of unreality: an interactionist approach to the tourist's cognition of environment. *Teoksessa Humanistic geography: prospects and problems*. Toim. David Ley & Marwyn S. Samuels. Croom Helm. Lontoo. 269–282.
- Duncan, James S. (1980): The superorganic in American cultural geography. *Annals of the Association of American Geographers* 70: 2. 181–198.
- Ellegård, Kajsa (2002): Lockropen ljuder: kom hem. *Teoksessa Den gränslösa medborgaren*. Toim. Erik Amnå & Lars Ilshammar. Agora. Tukholma. 119–148.
- Ellegård, Kajsa & Bertil Vilhelmson (2004): Home as a pocket of local order: everyday activities and the friction of distance. *Geografiska Annaler B* 86: 4. 281–296.
- Ellingsen, Harry, Kjell Sture Hugaas, Frøydis Einset & Harry Evjen (1996): Into the kingdom of the miner. *Fotefar mot nord*. Bodø.
- Embree, Lester, Elizabeth A. Behnke, David Carr, J. Claude Evans, José Huertas-Jourda, Joseph J. Kockelmans, William R. McKenna, Algis Mickunas, Jitendra Nath Mohanty, Thomas M. Seebohm & Richard M. Zaner (toim.) (1997): *Encyclopedia of phenomenology*. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht.
- Entrikin, Nicholas J. (1976): Contemporary humanism in geography. *Annals of the Association of American Geographers* 66: 4. 615–632.
- Ernste, Huib (2005): Debordering subjectivity. *Teoksessa B/ordering space*. Toim. Henk van Houtum, Olivier Kramsch & Wolfgang Zierhofer. Ashgate. Aldershot. 155–169.
- Eskola, Jari & Juha Suoranta (2003): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6. painos. *Vastapaino*. Tampere.
- Evjen, Viktor (1992): *Opprøret på Langvannsisen*. *Arbeiderhistorie i Sulitjelma gjennom 100 år*. Skutvik Forlag. Bodø.
- Felgenhauer, Tilo, Mandy Mihm & Antje Schlottmann (2005): The making of 'Mitteldeutschland': on the function of implicit and explicit symbolic features for implementing regions and regional identity. *Geografiska Annaler B* 87: 1. 45–60.
- Forsström, Gösta (1973): *Malmberget: malmbrytning och bebyggelse*. Norbottens museum. Luulaja.
- Foster, Susan Leigh (1998): Choreographies of gender. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 24: 1. 1–33.
- Freund, Peter & Mona Abrams (1976): Ethnomethodology and marxism: their use for critical theorizing. *Theory and Society* 3: 3. 377–393.
- Gardner, Rod (2001): *When listeners talk*. Response tokens and listeners stance. John Benjamins Publishing Company. Philadelphia.
- Garfinkel, Harold (1967): *Studies in ethnomethodology*. Prentice-Hall. Englewood Cliffs.
- Garfinkel, Harold (2002): *Ethnomethodology's program*. Working out

- Durkheim's aphorism. Rowman & Littlefield Publishers. Lanham.
- Garfinkel, Harold & Harvey Sacks (1970): On formal structures of practical actions. *Teoksessa Theoretical sociology: perspectives and developments*. Toim. John C. McKinney & Edward A. Tiryakian. Appleton Century Crofts. New York. 337–366.
- Gellner, Ernest (1975): Ethnomethodology: the re-enchantment industry or the Californian way of subjectivity. *Philosophy of the Social Sciences* 5: 4. 431–450.
- Gibson-Graham, J.K. (2002): Beyond global vs. local: economic politics outside the binary frame. *Teoksessa Geographies of power: placing scale*. Toim. Andrew Herod & Melissa Wright. Blackwell Publishers. Oxford. 25–60.
- Goffman, Erving (1967): *Interaction ritual. Essays on face-to-face behavior*. Pantheon Books. New York.
- Golledge, Reginald G. & Robert J. Stimson (1997): *Spatial behavior: a geographic perspective*. Guildford Press. New York
- Goodwin, Charles (1984): Notes on story structure and the organization of participation. *Teoksessa Structures of social action: studies in conversation analysis*. Toim. J. Maxwell Atkinson & John Heritage. Cambridge University Press. Cambridge. 225–246.
- Gregory, Derek (1981): Human agency and human geography. *Transactions of the Institute of British Geographers* NS 6. 1–18.
- Green, Adam Isaiah (2007): Queer theory and sociology: locating the subject and the self in sexuality studies. *Sociological Theory* 25: 1. 26–45.
- Gren, Martin (1998): The eco-ghost in the machine: reflexions on space, place and time in environmental geography [kirja-arvio]. *Geografiska Annaler B* 80: 4. 241–244.
- Gren, Martin (2001): Time-geography matters. *Teoksessa Timespace: geographies of temporality*. Toim. Jon May & Nigel Thrift. Routledge. Lontoo. 208–225.
- Grepstad, Ottar & Kirsti Mathilde Thorheim (2004): *Fotefar mot Nord. En kulturhistorisk reise i Nord-Norge og Narndalen. 2. uudistettu painos*. Forlaget Press. Oslo.
- Grönfors, Martti (1982): *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. 2. painos*. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo.
- Grønlund, Inga Lena (1997): *Lokal omstilling. En analyse av lokale og strukturelle betingelser for omstilling i ensidige industrikommuner: eksempelet Rana*. SNF-rapport 60/97. Bergen.
- Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (2000): Analyzing interpretive practice. *Teoksessa Handbook of qualitative research*. Toim. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln. Second edition. Sage. Lontoo. 487–508.
- Hakulinen, Auli (1997): Vuorottelujäsennys. *Teoksessa Keskustelunalyysin perusteet*. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino. Tampere. 32–55.
- Haldrup, Michael (2006): Materialitet og praksis i skabelsen af oplevelsesrum. *Teoksessa Rumlig praksis: festschrift til Kirsten Simonsen*. Toim. Keld Buciek, Jørgen Ole Bærenholdt, Michael Haldrup & John Pløger. Roskilde Universitetsforlag. Roskilde. 102–112.
- Hansen, Jens Christian & Tor Selstad (1999): *Regional omstilling: strukturbestemt eller styrbar?* Universitetsforlaget. Oslo.
- Harman, Lesley D. (1988): *The modern stranger. On language and membership*.

- Mouton de Gruyter. Berliini.
- Harvey, David (1969): Behavior and location: foundations for a geographic and dynamic location theory, part 1 [kirja-arvio]. *Geographical Review* 59: 2. 312–314.
- Harvey, David (2000): *Spaces of hope*. University of California Press. Berkeley.
- ten Have, Paul (2002): The notion of member is the heart of the matter: on the role of membership knowledge in ethnomethodological inquiry. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum Qualitative Social Research [verkkojulkaisu]* 3: 3. [53]. Ladattu osoitteesta <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-02/3-02tenhave-e.htm>, 21.8.2003.
- ten Have, Paul (2004): *Understanding qualitative research and ethnomethodology*. Sage Publications. Lontoo.
- ten Have, Paul (2006): Conversation analysis versus other approaches to discourse: review essay. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research [verkkojulkaisu]* 7: 2. [32]. Ladattu osoitteesta <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/2-06/06-2-3-e.htm>, 2.1.2007.
- Heath, Christian, Jon Hindmarsh & Paul Luff (1999): Interaction in isolation: the dislocated world of the London underground train driver. *Sociology* 33: 3. 555–575.
- Heiskala, Risto (2000): *Toiminta, tapa ja rakenne: kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Gaudeamus. Helsinki.
- Helland, Amund (1908): *Topografisk-statistisk beskrivelse over Nordlands amt. Fjerde del. Teoksessa Norges land og folk topografisk-statistisk beskrevet. Bind XVIII. H. Aschehoug & co (W. Nygaard). Kristiania.*
- Heritage, John C. (1987): *Ethnomethodology. Teoksessa Social theory today. Toim. Anthony Giddens & Jonathan Turner. Stanford University Press. Stanford. 224–272.*
- Heritage, John (1996): *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Gaudeamus. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (1979): *Teemahaastattelu*. Gaudeamus. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (2000): *Tutkimushaastattelu. Yliopistopaino. Helsinki.*
- Hirsjärvi, Sirkka, Pirkko Remes & Paula Sajavaara (toim.) (2001): *Tutki ja kirjoita*. Tammi. Helsinki.
- Holstein, James A. & Jaber F. Gubrium (1995): *The active interview*. Sage. Thousand Oaks.
- Hottola, Petri (1999): *The intercultural body: western woman, culture confusion and control of space in the South Asian travel scene*. University of Joensuu. Department of Geography publications 7. Joensuu.
- Hottola, Petri (2008): *The social psychological interface of tourism and independent travel. Teoksessa Packpacker tourism: concepts and profiles. Toim. Kevin Hannam & Irena Ateljevic. Channel View Publications. Clevedon. 26–37.*
- Houtkoop-Steenstra, Hanneke (2000): *Interaction and the standardized survey interview: the living questionnaire*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Hyvärinen, Matti & Varpu Löyttyniemi (2005): *Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Toim. Johanna Ruusuvaori & Liisa Tiittula. Vastapaino. Tampere. 189–222.*

- Hägerstrand, Torsten (1970): What about people in regional science? *Papers of the Regional Science Association* 24: 1. 7–21.
- Hägerstrand, Torsten (1985): Time-geography: focus on the corporeality of man, society, and environment. *Teoksessa The science and praxis of complexity: contributions to the symposium held at Montpellier, France, 9–11 May 1984.* Toim. Shuhei Aida, Peter M. Allen & Henri Atlan. The United Nations University. Tokio. 193–216.
- Hägerstrand, Torsten (1989): Reflections on “What about people in regional science?” *Papers of the Regional Science Association* 66: 1. 1–6.
- Häkli, Jouni (1999): *Meta hodot: johdatus ihmismaantieteeseen.* Vastapaino. Tampere.
- Häkli, Jouni (2003): *Tilan historiaa ilman maantiedettä [kirja-arvio].* *Terra* 115: 1. 65.
- Ikonen, Hanna-Mari & Hanna Ojala (2005): *Yhteisyyden luomista ja eron kokemuksia – haastattelu, konteksti ja feministinen tietäminen.* *Naistutkimus - Kvindeforskning* 18: 1. 17–27.
- Jackson, Peter (1981): *Phenomenology and social geography.* *Area* 13. 299–305.
- Jackson, Peter (1991): *Mapping meanings: a cultural critique of locality studies.* *Environment and Planning A* 23: 2. 215–228.
- Jefferson, Gail (1983): *Notes on a possible metric which provides for a ‘standard maximum’ silence of approximately one second in conversation.* *Tilburg papers in language and literature* 42.
- Jefferson, Gail (1984): *On the organization of laughter in talk about troubles.* *Teoksessa Structures of social action: studies in conversation analysis.* Toim. J. Maxwell Atkinson & John Heritage. Cambridge University Press. Cambridge. 346–369.
- Johnston, R. J. (1979): *Geography and geographers. Anglo-American human geography since 1945.* Uudistettu painos 1981. Edward Arnold. Lontoo.
- Johnston, R. J. (1998): *Fragmentation around a defended core: the territoriality of geography.* *The Geographical Journal* 164: 2. 139–147.
- Johnston, R. J. (2003): *Order in space: geography as a discipline in distance.* *Teoksessa A Century of British Geography.* Toim. Ron Johnston & Michael Williams. Oxford University Press. Oxford. 303–346.
- Johnston, R. J., Derek Gregory, Geraldine Pratt & Michael Watts (2000): *The dictionary of human geography.* 4. painos. Blackwell Publishers. Oxford.
- Jones, Michael (2000): *Resources and representations: sea and highland as the ‘two landscapes’ of North Norway.* Paper presented at the Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape Conference 2000. Royal Holloway, University of London & University of Wales, Aberystwyth 10.–17.9.2000. Julkaistu myös Jones, Michael (2008): *The “two landscapes” of North Norway and the “cultural landscape” of the south.* *Teoksessa Nordic landscapes. Region and belonging on the northern edge of Europe.* Toim. Michael Jones & Kenneth R. Olwig. Minnesota University Press, Minneapolis. 283–299.
- Jylhämö, Kimmo (1996): *Edmund Husserl ja fenomenologian idea.* niin&näin 2. Ladattu osoitteesta http://www.netn.fi/296/netn_296_jylh.html, 11.11.2008.
- Kainulainen, Kimmo (1995): *Sukupuoli neljän ruuhkassa. Teoreettis-metodologiaa pohdintoja naisten ja miesten työmatkaliikkuvuuden*

- yhteiskunnallisista ehdoista. Joensuun yliopisto. Kulttuuri- ja suunnittelumaantieteen tutkimuksia 4.
- Kakkori, Leena (1998): Martin Heideggerin maailma. Teoksessa Jaettu jana – ääretön raja: Pellervo Oksalan juhlaKirja. Toim. Petri Kuhmonen & Seppo Sillman. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä. 80–90.
- Karjalainen, Pauli Tapani (1986): Geodiversity as a lived world. On the geography of existence. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 7.
- Karjalainen, Pauli Tapani (1997): Aika, paikka ja muistin maantiede. Teoksessa Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Toim. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani. Vastapaino. Tampere. 227–241.
- Karlsen, Asbjørn (1999): Institutionelle perspektiver på næringsomstilling. Dr.polit.-avhandling. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Geografisk institutt. Trondheim.
- Katz, Cindi (1992): All the world is staged: intellectuals and the projects of ethnography. *Environment and Planning D: Society and Space* 10: 5. 495–510.
- Kim, Kyung-Man (1999): The management of temporality: ethnomethodology as historical reconstruction of practical action. *The Sociological Quarterly* 40: 3. 505–523.
- Klepp, Asbjørn (1991): Hvorfor havbunnen ikke er et kulturlandskap. Kulturlandskapsbegrepet drøftet med eksempler fra kystkultur. *Norgev* 34. 81–94.
- Korff, Ruediger (2003): Local enclosures of globalization. The power of locality. *Dialectical Anthropology* 27: 1. 1–18.
- Kortelainen, Jarmo (1991a): Elinkaarimalli tehdasyhdyskunnan kehityksen kuvaajana. *Aluesuunnittelu* 20: 1. 16–24.
- Kortelainen, Jarmo (1991b): Vanerin varassa. Tutkimus Vuohijärven tehdasyhdyskunnan elinkaaresta. Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 99.
- Kortelainen, Jarmo (2006): Epäpuhtaat liittoumat. Luonto ja tila maantieteellisessä toimijaverkkoteoriassa. Teoksessa Maantiede, tila, luontopolitiikka. Johdatus yhteiskunnalliseen ympäristötutkimukseen. Toim. Ari Aukusti Lehtinen. Joensuu University Press. Joensuu. 35–54.
- Kortelainen, Jarmo & Juha Kotilainen (1994): Ympäristön paikalliset tulkinnot. Ympäristötietoisuuden muutos tehdasyhdyskunnassa. Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 109.
- Kortteinen, Matti (1982): Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava. Helsinki.
- Koskinen, Tarmo (1987): Tehdasyhteisö. Tutkimus erään tehtaan ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta. Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia 123. Vaasa.
- Krantz, Lars-Gunnar (1999): Rörlighetens mångfald och förändring. Befolkningens dagliga resande i Sverige 1978 och 1996. *Meddelanden från Göteborgs Universitets Geografiska institutioner* B 95. Göteborg.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2002): Ulkopuolisuuden haaste toiseuden tutkimisessa. *Kosmopolis* 32: 1. 61–68.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2003): Our places – their spaces. Urban territoriality in the Northern Irish conflict. *Acta Universitatis Tamperensis* 920. Tampere.

- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2008): Kokeiluja syventävien opintojen menetelmäkursilla: keskusteluanalyysi asiantuntijapuheen jäsentämisessä. *Terra* 120: 1. 38–43.
- Lal, Barbara Ballis (1986): The ‘Chicago school’ of American sociology, symbolic interactionism, and race relations theory. Teoksessa *Theories of race and ethnic relations*. Toim. John Rex & David Mason. Cambridge University Press. Cambridge. 280–298.
- Latour, Bruno (1986): Will the last person to leave the Social Studies of Science please turn on the tape-recorder? *Social Studies of Science* 16: 3. 541–548.
- Latour, Bruno (1996): On interobjectivity. *Mind, Culture, and Activity* 3: 4. 228–245.
- Latour, Bruno (1999): On recalling ANT. Teoksessa *Actor network theory and after*. Toim. John Law & John Hassard. Blackwell Publishers. Oxford. 15–25.
- Laurier, Eric (1999): Geographies of talk: ‘Max left a message for you’. *Area* 31: 1. 36–45.
- Laurier, Eric (2001): The region as a socio-technical accomplishment of mobile workers. Teoksessa *Wireless world. Social and interactional aspects of the mobile age*. Toim. Barry Brown, Nicola Green & Richard Harper. Springer. Lontoo. 46–61.
- Laurier, Eric (2003): Guest editorial: technology and mobility. *Environment and Planning A* 35: 9. 1521–1527.
- Laurier, Eric (2004a): The spectacular showing: Houdini and the wonder of ethnomethodology. *Human Studies* 27: 4. 377–399.
- Laurier, Eric (2004b): Bruno Latour. Teoksessa *Key thinkers on space and place*. Toim. Phil Hubbard, Rob Kitchin & Gill Valentine. Sage. Lontoo. 202–207.
- Laurier, Eric & Chris Philo (1999): X-morphising: review essay of Bruno Latour’s *Aramis or the Love of Technology*. *Environment and Planning A* 31: 6. 1047–1071.
- Laurier, Eric & Chris Philo (2003): The region in the boot: mobilising lone subjects and multiple objects. *Environment and Planning D: Society and Space* 21: 1. 85–106.
- Laurier, Eric & Chris Philo (2004): Ethnoarchaeology and undefined investigations. *Environment and Planning A* 36: 3. 421–436.
- Laurier, Eric & Chris Philo (2006a): Natural problems of naturalistic video data. Teoksessa *Video-analysis: methodology and methods. Qualitative audiovisual data analysis in sociology*. Toim. Hubert Knoblauch, Jürgen Raab, Hans-Georg Soeffner & Bernt Schnettler. Peter Lang. Oxford. 183–192.
- Laurier, Eric & Chris Philo (2006b): Possible geographies: a passing encounter in a café. *Area* 38: 4. 353–363.
- Laurier, Eric, Ramia Maze & Johan Lundin (2006): Putting the dog back in the park: animal and human mind-in-action. *Mind, Culture, and Activity* 13: 1. 2–24.
- Laurier, Eric, Angus Whyte & Kathy Buckner (2002): Neighbouring as an occasioned activity: “Finding a lost cat”. *space & culture* 5: 4. 346–367.
- Lenntorp, Bo (2004): Path, prism, project, pocket and population: an introduction. *Geografiska Annaler B* 86: 4. 223–226.
- Ley, David (1977): Social geography and the taken-for-granted world. *Transactions of the Institute of British Geographers NS* 2: 4. 498–512.
- Ley, David (1978): Social geography and social action. Teoksessa *Humanistic*

- geography: prospects and problems. Toim. David Ley & Marwyn S. Samuels. Croom Helm. Lontoo. 41–57.
- Ley, David (1994): Society, action and space: an alternative human geography [kirja-arvio]. *Urban Studies* 31: 3. 544–546.
- Ley, David & Johanna Waters (2004): Transnational migration and the geographical imperative. Teoksessa *Transnational spaces*. Toim. Peter Jackson, Philip Crang & Claire Dwyer. Routledge. Lontoo. 104–121.
- Lidman, Sara (1970): *Kaivos*. Tammi. Helsinki.
- Lindqvist, Sven (1982): *Grav der du står. Håndbok for den som vil utforske arbeidsplassen og lokalmiljøet* [norjankielinen painos, alkup. 1978]. Tiden Norsk Forlag. Oslo.
- Lippuner, Roland (2004): Culture, space and everyday life. Esitelmä IGC-UK-konferenssissa, Glasgow 19.8.2004.
- Livingstone, David (1992): *The geographical tradition: episodes in the history of contested enterprise*. Blackwell. Oxford.
- Livingstone, Eric (1988): *Making sense of ethnomethodology*. Routledge & Kegan and Paul. Lontoo.
- Lorimer, Hayden (2005): Cultural geography: the busyness of being ‘more-than-representational’. *Progress in Human Geography* 29: 1. 83–94.
- Lorimer, Hayden (2007): Cultural geography: wordly shapes, differently arranged. *Progress in Human Geography* 31: 1. 89–100.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2005): Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Toim. Johanna Ruusuvaori & Liisa Tiittula. Vastapaino. Tampere. 125–144.
- Lynch, Michael (1996): *Ethnomethodology*. Teoksessa *The social science encyclopedia*. Toim. Adam Kuper & Jessica Kuper. Routledge. Lontoo. 266–267.
- Lynch, Michael (1999): Silence in context: ethnomethodology and social theory. *Human Studies* 22: 2–4. 211–233.
- Lynch, Michael (2000): Against reflexivity as an academic virtue and source of privileged knowledge. *Theory, Culture & Society* 17: 3. 26–54.
- Lynch, Michael (2002): *Ethnomethodology’s unofficial journal*. *Human Studies* 25: 4. 485–494.
- Lynch, Michael & David Bogen (1996): *The spectacle of history: speech, text and memory at the Iran-Contra hearings*. Duke University Press. Durham.
- Mariussen, Åge (1997): ”Å lære å arbeide” – på nytt. Omstilling og kulturell endring. Teoksessa *Omstilling og regional utvikling*. Toim. Bjørn T. Asheim, Jan Heiret, Arne Isaksen, Asbjørn Karlsen, Åge Mariussen & Tor Selstad. NF-rapport 21/97. Bodø. 125–144.
- Massey, Alexander (1999): Methodological triangulation: or how to get lost without being found out. Teoksessa *Explorations in methodology. Studies in educational ethnography, Vol. 2*. Toim. Alexander Massey & Geoffrey Walford. JAI Press. Stamford. 183–197.
- Massey, Doreen (1984): *Spatial division of labour. Social structures and the geography of production*. Macmillan. Lontoo.
- Massey, Doreen (1994): *Space, place and gender*. Polity Press. Cambridge.
- Massey, Doreen (2005): *For space*. Sage Publications. Lontoo.
- Massey, Doreen (2008): *Samanaikainen tila*. Vastapaino. Tampere.
- Maton, Karl (2003): Reflexivity, relationism, & research. Pierre Bourdieu and

- the epistemic conditions of the the social scientific knowledge. *Space & Culture* 6: 1. 52–65.
- Maynard, Douglas W. & Steven E. Clayman (1991): The diversity of ethnomethodology. *Annual Review of Sociology* 17. 385–418.
- Mazeland, Harrie & Paul ten Have (1996): Essential tensions in (semi-)open research interviews. *Teoksessa The deliberate dialogue: qualitative perspectives on the interview.* Toim. Ilja Maso & Fred Wester. VUB University Press. Bryssel. 87–113. Ladattu osoitteesta <http://www2.fmg.uva.nl/emca/ET.html>, 13.11.2007.
- McHoul, Alec (1996): *Semiotic investigations: towards an effective semiotics.* University of Nebraska Press. Lincoln.
- McHoul, Alex & D. R. Watson (1984): Two axes for the analysis of 'commonsense' and 'formal' geographical knowledge in classroom talk. *British Journal of Sociology of Education* 5: 3. 281–302.
- McHugh, Peter, Stanley Raffel, Daniel C. Foss & Alan F. Blum (1974): *On the beginning of social inquiry.* Routledge & Kegan Paul. Lontoo.
- McNay, Lois (1999): Subject, psyche and agency: the work of Judith Butler. *Theory, Culture and Society* 16: 2. 175–194.
- Meinhof, Ulrike H. (toim.)(2002): *Living (with) borders. Identity discourse on East-West borders in Europe.* Ashgate. Aldershot.
- Mels, Tom (2003): Landscape unmasked: Kenneth Olwig and the ghostly relations between concepts. *Cultural Geographies* 10: 3. 379–387.
- Merriman, Peter, George Revill, Tim Creswell, Hayden Lorimer, David Matless, Gillian Rose & John Wylie (2008): *Landscape, mobility, practice.* *Social & Cultural Geography* 9: 2. 191–212.
- Miettinen, Reijo (1998): Materiaalinen ja sosiaalinen toimijaverkkoteoria ja toiminnan teoria innovaatioiden tutkimuksessa. *Sosiologia* 35: 1. 28–48.
- Mitchell, Don (2000): *Cultural geography. A critical introduction.* Blackwell Publishing, Oxford.
- Moerman, Michael (1988): *Talking culture. Ethnography and conversation analysis.* University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- Moerman, Michael (1996): The field of analyzing foreign language conversations. *Journal of Pragmatics* 26: 2. 147–158.
- Mugerauer, Robert (1995): *Interpreting environments. Tradition, deconstruction, hermeneutics.* University of Texas Press. Austin.
- Murdoch, Jonathan & Terry Marsden (1995): The spatialization of politics: local and national actor-spaces in environmental conflict. *Transactions of the Institute of British Geographers NS* 20: 3. 368–380.
- Nash, Catherine (2000): Performativity in practice: some recent work in cultural geography. *Progress in Human Geography* 24: 4. 653–664.
- Natanson, Maurice (1998): Alfred Schutz: philosopher and social scientist. *Human Studies* 21: 1. 1–12.
- Neyland, Daniel (2006): The accomplishment of spatial adequacy: analysing CCTV accounts of British town centres. *Environment and Planning D: Society and Space* 24: 4. 599–613.
- Nikunen, Minna (2005): *Surman jälkeen itsemurha. Kulttuuriset luokitukset rikosuutisissa.* Tampere University Press. Tampere.
- Norricks, Neal R. (2000): *Conversational narrative. Storytelling in everyday talk.* John Benjamins Publishing Company. Philadelphia.

- Norton, William (2000): *Cultural geography. Themes, concepts, analysis.* Oxford University Press. Don Mills.
- NOU (Norges offentlige utredninger) (1983): *Ensidige industristeder.* NOU 1983: 10.
- Oksanen, Annukka (2003): Paikallisuuden ja kansainvälisyyden kohtaaminen luonnonsuojelussa. Tapaustutkimuksena Natura 2000 -ympäristökonflikti Luonnis-Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja C 192.
- Olsen, Wendy K. (2004): Triangulation in social research. Qualitative and quantitative methods can really be mixed. Teoksessa *Developments in sociology.* Toim. Martin Holborn. Causeway Press. Ormskirk. 103–121.
- Olsson, Gunnar (1979): Social science and human action or on hitting your head against the ceiling of language. Teoksessa *Philosophy in geography.* Toim. Stephen Gale & Gunnar Olsson. D. Reidal Publishing Company. Dordrecht. 287–307.
- Olsson, Gunnar (1987): The social space of silence. *Environment and Planning D: Society and Space* 5: 3. 249–262.
- Olwig, Kenneth R. (2008): Performing on the landscape versus doing landscape: perambulatory practice, sight and the sense of belonging. Teoksessa *Ways of walking: ethnography and practice on foot.* Toim. Tim Ingold & Jo Lee Vergunst. Ashgate. Aldershot. 81–91.
- Paasi, Anssi (1986a): Alue yhteiskuntamaantieteen tutkimuskohteena: eräs näkökulma. Teoksessa *Maantiede ja ihminen.* Toim. Lauri Hautamäki, Olli Kultalahti, Hannu Mansikkaniemi, Eero Nurminen, Ritva Ojalehto & Seppo Siirilä. Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos. Sarja A 6. 23–38.
- Paasi, Anssi (1986b): The institutionalization of regions. *Theory and comparative case studies.* Fennia 164. 105–146.
- Paasi, Anssi (1996): Territories, boundaries and consciousness: the changing geographies of the Finnish-Russian border. John Wiley & Sons. Lontoo.
- Paasi, Anssi (2005): Country report. Between national and international pressures: contextualizing the progress of Finnish social and cultural geography. *Social & Cultural Geography* 6: 4. 607–629.
- van Paassen, Christiaan (1976): Human geography in terms of existential anthropology. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 67: 6. 324–341.
- Park, Robert E. (1926): The urban community as a spatial pattern and a moral order. Teoksessa *Urban social segregation (1975).* Toim. Ceri Peach. Longman. Lontoo. 21–31.
- Parkes, Don & Nigel Thrift (1979): Time spacemakers and entrainment. *Transactions of the Institute of British Geographers* NS 4: 3. 353–373.
- Pattison, Gary (1999): Restructuring culture. Identification of difference and the regulation of change in ex-mining communities. Ashgate. Aldershot.
- Pehkonen, Samu (2003): Lakkautettu identiteetti: miksi kaivosyhteisö muistelee menneisyyttään? Teoksessa *Sodan ja rauhan identiteetit.* Toim. Aini Linjakumpu, Susan Villa & Pirjo Jukarainen. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskuksen tutkimustiedotteita 89. Tampere. 71–94.
- Pehkonen, Samu (2004): Reflexivity and peace research. Teoksessa *New security challenges as challenges to peace research.* Toim. Konstantin K. Khudoley. Saint Petersburg University Press. St. Petersburg. 24–41.
- Pehkonen, Samu (2005): Kaivoksen geografia. Ympäristö ja nostalgiset

- ympäristökuvaukset. Teoksessa *Maantiede, tila ja luontopolitiikka*. Johdatus yhteiskunnalliseen ympäristötutkimukseen. Toim. Ari Aukusti Lehtinen. Joensuu University Press. Joensuu. 161–191.
- Pehkonen, Samu & Eeva Puumala (2008): *Kehon koreografia – kamppailu ruumiista vailla turvapaikka*. *Terra* 120: 3. 159–168
- Peltola, Taru (2006): *Harju poliittisena toimijana: toimijaverkot lämpölaitoksen sijoituspaikkakiistassa Kangasalla*. *Terra* 118: 2. 67–80.
- Peräkylä, Anssi (1997): *Institutionaalinen keskustelu*. Teoksessa *Keskustelunanalyysin perusteet*. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino. Tampere. 177–203.
- Peräkylä, Anssi (2001): *Erving Goffman. Sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet*. Teoksessa *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Toim. Vilma Hänninen, Jukka Partanen & Oili Ylijoki. Vastapaino. Tampere. 347–364.
- Pile, Steve & Nigel Thrift (1995): *Mapping the subject*. Teoksessa *Mapping the subject: geographies of cultural transformation*. Toim. Steve Pile & Nigel Thrift. Routledge. Lontoo. 13–51.
- Pratt, Geraldine (2000): *Research performances*. *Environment and Planning D: Society and Space* 18: 5. 639–651.
- Pred, Allan (1977): *The choreography of existence: comments on Hägerstrand's time-geography and its usefulness*. *Economic Geography* 53: 2. 207–221.
- Pridham, Francesca (2001): *Language of conversation*. Routledge. Lontoo.
- Porteous, J. Douglas (1988): *Topocide: the annihilation of place*. Teoksessa *Qualitative methods in human geography*. Toim. John Eyles & David M. Smith. Polity Press. Oxford. 75–93.
- Potter, Jonathan (2002): *Two kinds of natural*. *Discourse Studies* 4: 4. 539–542.
- Psathas, George (1997): *Sociology in the United States*. Teoksessa *Encyclopedia of phenomenology*. Toim. Lester Embree, Elizabeth A. Behnke, David Carr, J. Claude Evans, José Huertas-Jourda, Joseph J. Kockelmans, William R. McKenna, Algis Mickunas, Jitendra Nath Mohanty, Thomas M. Seebomh & Richard M. Zaner. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht. 659–663.
- Puchta, Claudia & Jonathan Potter (1999): *Asking elaborate questions: focus groups and the management of spontaneity*. *Journal of Sociolinguistics* 3: 3. 314–335.
- Raevaara, Liisa (1997): *Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus*. Teoksessa *Keskustelunanalyysin perusteet*. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino. Tampere. 75–92.
- Rastas, Anna (2005): *Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa*. Teoksessa *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Toim. Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula. Vastapaino. Tampere. 78–102.
- Rawls, Anne Warfield (2002): *Editor's introduction*. Teoksessa *Harold Garfinkel. Ethnomethodology's program. Working out Durkheim's Aphorism*. Rowman & Littlefield. Lanham. 1–64.
- Relph, Edward (1985): *Geographical experiences and being-in-the-world: the phenomenological origins of geography*. Teoksessa *Dwelling, place & environment*. Toim. David Seamon & Robert Mugerauer. Columbia University Press. New York. 15–31.
- Roivainen, Irene (1991): *Kurssi kohti paikallisuutta – MCD-analyysin soveltamismahdollisuuksista yhdyskuntaa kuvailevan aineiston analysoinnissa*. Teoksessa *Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa*. Katkelmia empiirisen

- tutkimuksenteon vaiheista. Hannele Forsberg, Arja Jokinen, Kirsi Juhila, Helmi Järviluoma, Marjo Kuronen, Tarja Pösö, Aino Ritala-Koskinen, Irene Roivainen, Ilmari Rostila, David Silverman & Eero Suoninen. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia A 1. 152–161.
- Roivainen, Irene (1992): Lähiöpuheet: sosiaalinen tapa tuottaa kuvauksia omasta ympäristöstä. *Alue ja ympäristö* 21: 2. 20–33.
- Roos, J.P. (1987): Suomalainen elämä: tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Roos, J.P. (1997): Elämäkertatutkijan tunnustuksia. Ladattu osoitteesta <http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/elkkirj.htm>, 30.9.2005.
- Rowles, Graham D. (1978): Reflections on experiential field work. Teoksessa *Humanistic geography: prospects and problems*. Toim. David Ley & Marwyn S. Samuels. Croom Helm. Lontoo. 173–193.
- Ruusuvuori, Johanna (2001): Harvey Sacks. Arkielämän metodit ja keskustelunanalyysi. Teoksessa *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Toim. Vilma Hänninen, Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki. Vastapaino. Tampere. 383–405.
- Ruusuvuori, Johanna & Liisa Tiittula (2005): Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Toim. Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula. Vastapaino. Tampere. 22–56.
- Ryave, A. Lincoln & James N. Schenkein (1974): Notes on the art of walking. Teoksessa *Ethnomethodology: selected readings*. Toim. Roy Turner. Penguin. Harmondsworth. 265–274.
- Sachs, Patricia (1993): Old ties: women, work and ageing in a coal-mining community in West Virginia. Teoksessa *Full circles: geographies of women over the life course*. Toim. Cindi Katz & Janice Monk. Routledge. New York. 156–170.
- Sacks, Harvey (1979): Hotrodder: a revolutionary category. Teoksessa *Everyday language: studies in ethnomethodology*. Toim. George Psathas. Irvington. New York. 7–14.
- Sacks, Harvey (1984): Notes on methodology. Teoksessa *Structures of social action: studies in conversation analysis*. Toim. J. Maxwell Atkinson & John Heritage. Cambridge University Press. Cambridge. 21–27.
- Sacks, Harvey (1987): On the preference for agreement and contiguity in sequences in conversation. Teoksessa *Talk and social organization*. Toim. Graham Button & John R. E. Lee. Multilingual Matters. Clevedon & Philadelphia. 54–69.
- Sacks, Harvey (1992a): Lectures on conversation 1. Basil Blackwell. Oxford.
- Sacks, Harvey (1992b): Lectures on conversation 2. Basil Blackwell. Oxford.
- Sacks, Harvey, Emanuel Schegloff & Gail Jefferson (1974): A simplest systematics for the organisation of turn-taking for conversation. *Language* 50: 4. 696–735.
- Schegloff, Emanuel A. (1972): Notes on a conversational practice: formulating place. Teoksessa *Studies in social interaction*. Toim. David Sudnow. Free Press. Lontoo. 75–119.
- Schegloff, Emanuel A. (1991): Reflections on talk and social structure. Teoksessa *Talk and social structure: studies in ethnomethodology and conversation analysis*. Toim. Deirdre Boden & Don H. Zimmerman. Polity Press. Cambridge. 44–70.

- Schegloff, Emanuel A. (2007): A tutorial on membership categorization. *Journal of Pragmatics* 39: 3. 462–482.
- Schuetz, Alfred (1944): The stranger: an essay in social psychology. *The American Journal of Sociology* 49: 6. 499–507.
- Schuetz, Alfred (1953): Common-sense and scientific interpretation of human action. *Philosophy and Phenomenological Research* 14: 1. 1–38.
- Schutz, Alfred (1954): Concept and theory formation in the social sciences. *The Journal of Philosophy* 51: 9. 257–273.
- Schütz, Alfred (1932/2007): Sosiaalisen maailman merkityksekkäs rakentuminen. Johdatus ymmärtävään sosiologiaan. Vastapaino. Tampere.
- Schwanen, Tim (2006): On 'arriving on time', but what is 'on time'. *Geoforum* 37: 6. 882–894.
- Seamon, David (1997): Behavioral geography. Teoksessa *Encyclopedia of phenomenology*. Toim. Lester Embree, Elizabeth A. Behnke, David Carr, J. Claude Evans, José Huertas-Jourda, Joseph J. Kockelmans, William R. McKenna, Algis Mickunas, Jitendra Nath Mohanty, Thomas M. Seebohm & Richard M. Zaner. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht. 53–56.
- Searle, John R., Herman Parret & Jef Verschueren (toim.)(1992): (On) Searle on conversation. John Benjamins. Philadelphia.
- Seppänen, Eeva-Leena (1997): Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa *Keskustelunanalyysin perusteet*. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino. Tampere. 18–31.
- Sharrock, Wes (2004): What Garfinkel makes of Schutz: the past, present and future of an alternate, asymmetric and incommensurable approach to sociology. *Theory & Science [verkkojulkaisu]* 5: 1. Ladattu osoitteesta <http://theoryandscience.icaap.org/content/vol5.1/sharrock.html>, 30.1.2007.
- Sharrock, Wes & Bob Anderson (1991): Epistemology: professional scepticism. Teoksessa *Ethnomethodology and the human sciences*. Toim. Graham Button. Cambridge University Press. Cambridge. 51–76.
- Silverman, David (1991): Sociology and the community: a dialogue of the deaf? Teoksessa *Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa*. Katkelmia empiirisen tutkimuksenteon vaiheista. Hannele Forsberg, Arja Jokinen, Kirsi Juhila, Helmi Järviluoma, Marjo Kuronen, Tarja Pösö, Aino Ritala-Koskinen, Irene Roivainen, Ilmari Rostila, David Silverman & Eero Suoninen. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia A 1. 1–36.
- Silverman, David (1993): *Interpreting qualitative data: methods for analysing talk, text and interaction*. Sage. Lontoo.
- Silverman, David (1998): *Harvey Sacks. Social science and conversation analysis*. Polity Press. Cambridge.
- Sin, Chih Hoong (2003): Interviewing in 'place': the socio-spatial construction of interview data. *Area* 35: 3. 305–312.
- Smith, Dennis (1990): Coping with restructuring: the case of South–West Birmingham. Teoksessa *Place, policy and politics. Do localities matter?* Toim. Michael Harloe, Chris Pickvance & John Urry. Unwin Hyman. Lontoo. 108–127.
- de Smith, Michael J. (2004): Distance transforms as a new tool in spatial analysis, urban planning, and GIS. *Environment and Planning B: Planning and Design* 31: 1. 84–104.
- Smith, Richard G. (2003a): Baudrillard's non-representational theory: burn the

- signs and journey without maps. *Environment and Planning D: Society & Space* 21: 1. 67–84.
- Smith, Richard G. (2003b): World city actor-networks. *Progress in Human Geography* 27: 1. 25–44.
- Smith, Richard G. (2005): Lights, camera, action: Baudrillard and the performance of representations. *International Journal of Baudrillard Studies* [verkkojulkaisu] 2: 1. Ladattu osoitteesta http://www.ubishops.ca/baudrillardstudies/vol2_1/smith.htm, 15.3.2006.
- Solnit, Rebecca (2006): *A field guide to getting lost*. Canongate Books. Edinburgh.
- Spielkavik, Wenche (2007): Naturen, et pustehull i industrisamfunnet. Foredrag ved Begeistringseminar for Nordlands historie, Sulitjelma 29.6.2007. Ladattu osoitteesta <http://home.no.net/sulis/Histlag/Bibliotk/Fritidsforedrag.pdf>, 15.5.2008.
- Steensig, Jakob (2003): Conversation analysis and the study of bilingual interaction. *Nordlyd* 31: 5. 796–818.
- Strüver, Anke (2005): Stories of the 'boring border': the Dutch-German borderscape in people's minds. LIT-Verlag. Münster.
- Suchman, Lucy A. (1987): *Plans and situated actions: the problem of human-machine communication*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Suchman, Lucy & Brigitte Jordan (1990): Interactional troubles in face-to-face survey interviews. *Journal of American Statistical Association* 85: 409. 232–241.
- Sudnow, David (1978): *The ways of the hand. The organization of improvised conduct*. Harvard University Press. Cambridge
- Suoninen, Eero (2001): Harold Garfinkel ja sosiaaliset järkeilytavat. Teoksessa *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät*. Toim. Vilma Hänninen, Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki. Vastapaino. Tampere. 365–382.
- Svennevig, Jan (2004): Other-repetition as display of hearing, understanding and emotional stance. *Discourse Studies* 6: 4. 489–516.
- Svennevig, Jan & Karianne Skovholt (2005): The methodology of conversation analysis – positivism or social constructivism? Paper presented at the 9th International Pragmatics Conference, Riva del Garda, Italy, 10–15 July 2005. Ladattu osoitteesta http://www.pfi.uio.no/KIM-prosjektet/Innhold/SvennevigOgSkovholt_IPRA_%20CA_manus.doc, 16.7.2008.
- Sörlin, Sverker (1988): *Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*. Carlsson Bokförlag. Tukholma.
- Taaffe, Edward J. (1974): The spatial view in context. *Annals of the Association of American Geographers* 64: 1. 1–16.
- Tainio, Liisa (toim.) (1997): *Keskustelunalyysin perusteet*. Vastapaino. Tampere.
- Tamminen, Sakari, Antti Oulasvirta, Kalle Toiskallio & Anu Kankainen (2004): Understanding mobile contexts. *Personal and Ubiquitous Computing* 8: 2. 135–143.
- Thévenot, Laurent & Luc Boltanski (2006): *On justification: economies of worth*. Princeton University Press. Princeton.
- Thrift, Nigel (1996): *Spatial formations*. Sage. Lontoo.
- Thrift, Nigel (1997): *The still point: resistance, expressive embodiment and*

- dance. Teoksessa *Geographies of resistance*. Toim. Steve Pile & Michael Keith. Routledge. Lontoo. 124–151.
- Thrift, Nigel (1999): *Steps to an ecology of place*. Teoksessa *Human geography today*. Toim. Doreen Massey, John Allen & Philip Sarre. Polity Press. Lontoo. 295–322.
- Thrift, Nigel (2000): *Afterwords*. *Environment and Planning D: Society and Space* 18: 2. 213–255.
- Thrift, Nigel (2003): *Performance and* . *Environment and Planning A* 35: 11. 2019–2024.
- Thrift, Nigel (2004): *Intensities of feeling: towards a spatial politics of affect*. *Geografiska Annaler B* 86: 1. 57–78.
- Thrift, Nigel (2005): *Panicsville: Paul Virilio and the esthetic of disaster*. *Cultural Politics* 1: 3. 337–348.
- Thrift, Nigel (2006): *Space*. *Theory, Culture & Society* 23: 2–3. 139–146.
- Thrift, Nigel (2007): *Non-representational theory: space, politics, affect*. Sage. Lontoo.
- Thrift, Nigel & John-David Dewsbury (2000): *Dead geographies – and how to make them live*. *Environment and Planning D: Society and Space* 18: 4. 411–432.
- Tiittula, Liisa & Johanna Ruusu vuori (2005): *Johdanto*. Teoksessa *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Toim. Johanna Ruusu vuori & Liisa Tiittula. *Vastapaino*. Tampere. 9–21.
- Tuan, Yi-Fu (1976): *Humanistic geography*. *Annals of the Association of American Geographers* 66: 2. 266–276.
- Tuan, Yi-Fu (1977): *Space and place. The perspective of experience*. 6. painos 1995. University of Minnesota Press. Minneapolis.
- Tykkyläinen, Markku (1994): *Kaupunkilaismainarit Forrestaniassa – työpaikkamajoituksen vaikutus aluerakenteeseen Länsi-Australiassa*. Joensuu University Press. Joensuu.
- Tykkyläinen, Markku (1996): *Commuting with on-site accomodation in the mining industry and its effects on spatial structures*. *Fennia* 174: 2. 223–243.
- Vuolteenaho, Jani (2002): ”Uusi sanoja, uusia maailmoja”: tekstuaalisuus, sosiaalisesti tuotettu tila ja maantieteen kulttuurinen käänne. *Terra* 114: 4. 237–252
- Väisänen, Jarno (2002): *Keskustelu saamelaisalueen maa- ja vesioikeuksista: paikallisen tason argumentaation metodologinen konstruointi*. *Kosmopolis* 32: 4. 87–100.
- Wagner, Johannes (1996): *Foreign language acquisition through interaction – a critical review of research on conversational adjustments*. *Journal of Pragmatics* 26: 2. 215–235.
- Watson, J. Wreford (1955): *Geography: a discipline in distance*. *Scottish Geographical Magazine* 71: 1. 1–13.
- Werlen, Benno (1993): *Society, action and space. An alternative human geography*. Routledge. Lontoo.
- Werlen, Benno (1997): *Social geography*. Teoksessa *Encyclopedia of phenomenology*. Toim. Lester Embree, Elizabeth A. Behnke, David Carr, J. Claude Evans, José Huertas-Jourda, Joseph J. Kockelmans, William R. McKenna, Algis Mickunas, Jitendra Nath Mohanty, Thomas M. Seebohm & Richard M. Zaner. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht. 646–650.

- Werlen, Benno (2005): Regions and everyday regionalizations: from a space-centred towards an action-centred human geography. *Teoksessa B/ordering space*. Toim. Henk van Houtum, Olivier Kramsch & Wolfgang Zierhofer. Ashgate. Aldershot. 47–60.
- Wiles, Janine L., Mark W. Rosenberg & Robin A. Kearns (2005): Narrative analysis as a strategy for understanding interview talk in geographic research. *Area* 37: 1. 89–99.
- Wittgenstein, Ludwig (1969): *On certainty*. Basil Blackwell. Oxford.
- Wylie, John (2005): A single day's walking: narrating self and landscape on the South West Coast Path. *Transactions of the Institute of British Geographers* 30: 4. 234–247.
- Wylie, John (2006): Depths and folds: on landscape and the gazing subject. *Environment and Planning D: Society and Space* 24: 4. 519–535.
- Zierhofer, Wolfgang (2002): Speech acts and space(s): language pragmatics and the discursive constitution of the social. *Environment and Planning A* 34: 8. 1355–1372.
- Åquist, Ann-Cathrine (2003): *Everyday life and urban planning: an approach in Swedish human geography*. *Teoksessa Voices from the north. New trends in Nordic human geography*. Toim. Jan Öhman & Kirsten Simonsen. Ashgate. Aldershot. 12–137.

LIITE 1 Henkilötietolomake

Spørreguide til bruk ved personlig intervju

Sted: _____ Dato: _____

Til stede: _____

I INFORMANTOPPLYSNINGER

1. Navn: _____

2. Alder: _____

3. Mann Kvinne

4. Er du:

Ansatt; yrket ditt: _____

Arbeidsløs; yrket ditt: _____

Pensjonist; tidligere yrket ditt: _____

Anet: _____

5. Er du fastboer i Sulitjelma Ja Nei

a. Dersom nei, hva er hjemstedskommunen din: _____

II LIVSHISTORIE FRAM TIL I DAG

Bostedskarriere:

6. Har du vokst opp i Sulitjelma?

Ja Nei

a. Dersom nei, hva er oppvekstkommunen din? _____

b. Når flyttet du til Sulitjelma? Årstall: _____

c. Hvorfor flyttet du til Sulis? (sett kryss for det som passer)

Fikk arbeid på Sulitjelma Gruber/Bergverk

Fikk annet arbeid

Ektefelle/samboer fikk arbeid på Sulitjelma Gruber/Bergverk

Ektefelle/samboer fikk annet arbeid

Annen grunn; hvilken? _____

7. Har foreldrene dine vokst opp i Sulis? Ja Nei

a. Dersom nei, hvor kom de fra? Far _____

Mor _____

Yrkeskarriere:

8. Har du arbeidet på Sulitjelma Gruber/Bergverk?

Ja Nei

a. Dersom ja, hvor mange år var du ansatt ved Sulitjelma Gruber/Bergverk?

_____ år; fra _____ til _____

b. Hvilken stilling/yrkestittelen hadde du? _____

c. Hvordan fikk du arbeidet ved Sulitjelma Gruber/Bergverk? _____

d. Hvilken utdanning hadde du før du ble ansatt? _____

Familiekarriere:

9. Dersom du er gift/samboer, hvilket yrke har/hadde din ektefelle/samboer? _____

10. Har du barn? Ja Nei

a. Dersom ja, bor noen av barn i Sulitjelma Ja Nei

b. Har noen av barn arbeidet i gruvene? Ja Nei

Liite 2. Haastattelukysymykset ja teemat

Intervjuguide

I Sulitjelma i fortid

Fortell om Sulitjelma når du var ung / når du flyttet hit

- Fortell om skoletiden din i Sulitjelma
- Hva slags fritidsaktiviteter hadde dere?
- Hadde alle barn samme muligheter å delta i aktiviteter?
- Når ble du bevisst over klasseforskjell? Allerede i skolen?
- Var det noe du ikke likte i Sulis når du var ung?
- Hvordan var det å arbeide i gruvene?
- Var det forskjell mellom å arbeide i de ulike gruvene?

Sulis var isolert

- Reiste dere ut fra Sulis før jernbaneforbindelsen ble ferdig i 1957?
- Hvor ofte reiste du fra Sulis før veiforbindelsen ble ferdig i 1972?
- Husker du når radioen/tv-en kom til Sulis
- Hva var den viktigste måte å vite hva som skjedde i Norge/ i verden på?
- Var mennesker interessert i å vite om forholdene utenfor Sulis

Sulis og Norge

- Hva tror du andre mennesker i Norge tenkte om Sulis den tiden?
- Var det mye rykte om forholdene i Sulis?
- Hva er spesielt i Sulis i forhold til andre gruvesamfunnene / til Norge
- Og så kom nedleggingen: 10-15 år siden var det vel mye diskusjon om Sulis i nasjonal nivå også?
- Etter gruvedriften tok slutt, har Sulis blitt glemt?
- I gruvesamfunnet Sulitjelma var det vel gruveselskapet som hadde makt, men etter at gruvedriften tok slutt, hvem hadde makten i Sulis?
- Er det noe annet du ville si om Sulitjelmas historie eller om minner du har om Sulitjelma?

II Sulitjelma i nåtid

- Hvilke ord skulle du bruke for å beskrive Sulitjelma som den er i dag?
- Hvordan har det vært i Sulis etter at gruvedriften tok slutt? kan du fortelle om...
- Mange flyttet fra Sulis etter at de sluttet å arbeide, hvorfor ville du fortsatt bo her?
- Finns det ennå noen slag kollektiv følelse at vi er alle sulisfolk og at det er noe spesielt og at alle kjemper for felles mål?
- Finns det mange ulike meninger om hvordan Sulis burde utvikles?
- Hvem har makt Sulis i dag?
- Det står mange merker fra den tida gruvedriften var herskende i Sulis (gamle industrianlegg osv.). Hva tenker du om når du ser disse anleggene i dag?

- Hva slags aktivitet burde fremmes i de gamle industribygningene i Sulis?
- Burde man rive eller spare dem? Hvorfor?

Om lokalhistorie

- Er du interessert i Sulitjelmas historie?
- Har du lest bøker om Sulis?
- Hva synes du om den eksisterende litteratur om Sulis?
- Er det noen spørsmål som ikke har blitt handlet?
- Hvorfor tror du det er slik?
- Hva tenker du om de andre arenaer enn litteratur der Sulitjelmas fortid blir representert? Mons Petter festivalen, gruvemuseet, historielag...
- Er det noe annet du ville si om livet her i Sulitjelma?

III Sulitjelma i framtiden

- hvordan vurderer du muligheter i å leve i Sulis i framtiden?
- hvordan tror du Sulis skal se ut etter 10-20 år?
- Tror du at det blir ennå gruvedrift i Sulis?
- Har folk i Sulis mulighet å si hva de tenker om Sulitjelmas framtid?
- Er det noe positivt som har skjedd etter at gruvedriften tok slut?